

P T K

Új Polgári Törvénykönyv: *Aktuális kérdések*

■ CHIOVINI MÁRK: *Az állam polgári jogi felelőssége* ■ HORVÁTH ESZTER: *Culpa in contrahendo* ■ SZABÓ SAROLTA: *Dologi hitelbiztosítékok* ■ SZIGETI FLÓRA: *Szellemi alkotások joga* ■ TÓTH GYÖRGY: *A szerződési szolgáltatások feltűnő értékaránytalansága és az uzsorás szerződés* ■ TÓTH ANGÉLA: *Robinson védelmében - A személyiségi jogok szabályozásának változása az Új Ptk rendszerében* ■ TROMBITÁS MÓNIKA: *Engedményezés és a tartozásátvállalás* ■ ZÓRÁD SÁNDOR: *Öröklési jog*

BIBÓ ISTVÁN SZAKKOLLÉGIUM 2013

ÚJ POLGÁRI TÖRVÉNYKÖNYV.
AKTUÁLIS KÉRDÉSEK

A KÖTET MEGJELENÉSE

A TÁMOP – 4.2.2/B-10/1-2010-0030
„ÖNÁLLÓ LÉPÉSEK A TUDOMÁNY TERÜLETÉN” PROJEKT
TÁMOGATÁSÁVAL VALÓSULT MEG

Nemzeti Fejlesztési Ügynökség
www.ujszachenyiterv.gov.hu
06 40 638 638

A projektek az Európai Unió támogatásával, az Európai Szociális Alap társfinanszírozásával valósulnak meg.

Szerkesztők: Koller Kármén Csenge, dr. Tar Adrienn

ISBN 978-963-88700-5-6

Kiadja az ELTE Bibó István Szakkollégium
Felelős kiadó: dr. Tar Adrienn

A kötet összeállításában közreműködött: Kelemen Bíborka, Kempler Károly,
Rideg Gergely, Takács Dániel, Vallyon Emese

Borítóterv: Papp Sámuel

Nyomdai munkák: Komáromi Nyomda és Kiadó Kft.

<http://bibo.elte.hu>

ÚJ POLGÁRI TÖRVÉNYKÖNYV. AKTUÁLIS KÉRDÉSEK

Előszó

Az ELTE Bibó István Szakkollégiumban 2010 őszén alakult meg az új Ptk. kutatócsoport. Az indulásnál is hittünk abban, hogy a civilisztika iránt érdeklődő hallgatóink szakmai fejlődésében kivételes lehetőséget jelent a kezdeményezés, hiszen az új Törvénykönyv szabályainak megismerésén túl a szabályozás mögötti motivációkat is felfedezhették. A közös munka azonban a *szakmai élményen túl értéktéremtővé* is vált: a szabályozás megértésén túl eszmecserék kezdődtek, a kutatómunkát követően tanulmányokban öltöttek testet a gondolatok.

A kutatócsoport régi és kedvelt formája a szakkollégiumi munkának. Ennek egyik oka az, hogy a kutatócsoport tagjai a közös munka során *alkotva tanulhatnak*. Az első években heti rendszerességű találkozókat tartottunk, ahol az elméleti alapok megszerzését követően a hallgatók egy-egy általuk kiválasztott jogintézményt mutattak be társaiknak. A felmerült kérdések megvitatásakor kialakult beszélgetések is erősítették a kritikus, egyéni látásmódot, az elemzőkészséget, ezzel párhuzamosan a konstruktivitást, a vitakészséget. E vitákon felmerült szemléleteket, ötleteket foglalták össze tanulmányaikban a hallgatók.

A kutatócsoportjaink sikerének másik kulcsa az, hogy *összekapcsolja a különböző évfolyamokat, generációkat* és erősíti a meglévő szakmai és – természetesen – baráti kapcsolatokat. A közös érdeklődés mentén szerveződő csoport fokozatosan csapattá ért, ahogy a hallgatók közösen gondolkodtak, kutattak, fejlődtek. Az új Ptk. kutatócsoport is évről évre bővült, mindig nyitva állt a Szakkollégiumba időközben felvételt nyert hallgatók számára. Az elmúlt közel három évben mintegy húsz szakkollégista vett részt a kutatásban.

A kutatócsoportok dinamikájának fontos eleme az *aktualitás, az új iránti nyitottság*. A Bibó István Szakkollégium – immár közel harminc éves történetében – mindig is törekedett arra, hogy aktuális jogi, társadalmi kérdésekre reflektáljon. Kurzusaink, kutatócsoportjaink, publikációink, konferenciáink (*Európai Kampánystratégiák – 2009; Országgyűlési választások – 2010; Aktuális kérdések a piacliberalizáció területén – 2011; Aktuális kérdések a Nemzetközi Jog és a Külpolitika területén 2012, Alaptörvény kutatócsoport; új Btk. konferencia – 2013*) a jogász és politológus társadalmat

foglalkoztató aktuális kérdésekre fókuszálnak. Az új Ptk. kutatócsoport is az újdonság iránti őszinte érdeklődésre épült – mind hallgatói, mind oktatói oldalon.

Az új kódex azonos kihívás elé állítja az elméleti és gyakorló jogászokat, továbbá a hallgatókat. A jelen kötet is azt mutatja, hogy a hazai jogászközösségnek a hallgatók is részesei, és valamennyien ugyanazon az úton járunk. Miközben azonban természetes módon mindannyiunk számára a legnagyobb feladatot *a tanulás és a megértés* jelenti, az új Polgári Törvénykönyv megszületése alkalmat ad arra is, hogy a múltba tekintsünk, a jog változásait a fejlődésében lássuk és e fejlődés kontextusában értékeljük az új szabályozás mellett a nem is olyan sokára hatályon kívül helyezett joggá váló 1959-es Ptk.-t. Mindez nemcsak a tanulás időszaka, hanem a megértése is. Kivételes alkalom, amely most talán ijesztő, de néhány év múlva történelmi időszakként él majd a hazai jogászságban, amelynek a jelen kötet szerzői aktív tagjává válnak.

A kutatócsoport tagjai nem csupán a kodifikáció eredményeit dolgozták fel, rendszerezték – folyamatosan figyelemmel kísérve az előkészítő-jogalkotói munkálatokat –, hanem *átfogó képet* kívántak alkotni az új Ptk.-ról: a hallgatók komplex módon gyűjtötték össze, gondolták át a jogalkotói válaszokat a jogalkalmazás során felmerült kihívásokra. Bízunk abban, hogy a szakkollégisták által felvetett szempontokat, az általuk feltett kérdéseket, és megformált válaszokat, a feltárt jogértelmezési lehetőségeket mind az *elmélet*, mind a *gyakorlat* szakemberei hasznosnak találják.

A munka e kötettel még nem ér véget. A szakkollégisták 2012 nyarától dolgoznak egy összehasonlító anyagon, amelyben a Ptk. és Gt. rendelkezéseit vetik össze az új Ptk.-val. Ez az anyag reményeink szerint a jogász társadalom széles rétegei számára jelent majd segítséget munkájuk során.

Ezúton is köszönjük a kutatócsoport tagjainak a közös munkát, bízunk benne, hogy jó élménnyel gondolnak vissza rá évek, évtizedek múlva is.

Budapest, 2013. június

Dr. Menyhárd Attila, a kutatócsoport vezetője, a Civilisztika Műhely műhelyvezető oktatója

dr. Tar Adrienn, a Bibó István Szakkollégium igazgatója

TARTALOM

ELŐSZÓ

CHIOVINI MÁRK: Az állam kártérítési felelőssége a hatályos és az új Polgári Törvénykönyv tükrében

HORVÁTH ESZTER: Culpa in contrahendo. A szerződéskötés kori gondosság elmulasztásának vizsgálata a hatályos és az új Ptk. alapján

SZABÓ SAROLTA ÉDUA: A dologi hitelbiztosítékok a kodifikációs viták tükrében

SZIGETI FLÓRA: A szellemi alkotások joga az új Ptk.-ban

TÓTH ANGÉLA: Robinson védelmében. A személyiségi jogok szabályozásának változása a Polgári Törvénykönyv rendszerében

TÓTH GYÖRGY: A szerződési szolgáltatások feltűnő értékaránytalansága és az uzsorás szerződések – de lege lata és ferenda

TROMBITÁS MÓNICA: Engedményezés és tartozásátvállalás az új Polgári Törvénykönyvben

ZÓRÁD SÁNDOR VIKTOR: Öröklési jogunk változásai

CHIOVINI MÁRK:
AZ ÁLLAM KÁRTÉRÍTÉSI FELELŐSSÉGE
A HATÁLYOS ÉS AZ ÚJ POLGÁRI TÖRVÉNYKÖNYV
TÜKRÉBEN

Előszó

Az állam kialakulása óta kiemelt szerepet játszik a társadalmak szervezésében, a kötelező normák meghatározásában, a konfliktusok kezelésében, feloldásában, az egyéni és közösségi szükségletek kielégítésében, a jogosultságok és igények érvényesítésében. Emiatt a speciális helyzet miatt az államszervezet mint elvont létező és annak konkrét intézményei, képviselői mindig és mindenhol előjogokat élveznek. Azonban a modern állam sajátos módon egyre gyakrabban jelenik meg nem tisztán közjogi viszonyokban is, illetve egyre gyakrabban fogalmazódik meg igény arra is, hogy az állam kilépjen a privilégiumok elefántcsonttornyából, vagyis az állam szerepe, társadalmi jelenléte és ezzel együtt megítélése megváltozott. Ennek a folyamatnak az egyik leglátványosabb megnyilvánulása az, hogy az állam polgári jogi jogviszonyokba lép, ez pedig egyenesen, sőt szükségszerűen vezet az államot megillető közjogi jellegű előjogok és a magánjogi elvek konfliktusához.

E dolgozat célja, hogy a teljesség igénye nélkül bemutassa, Magyarországon miként alakult az állam magánjogi szerepe, azon belül is elsősorban a kártérítési felelősségének kérdése a modern polgári állam kialakulásától kezdődően a szocialista jogfejlődésen és az 1959-es Ptk-án át a XX. század végén megindult, jogállami keretek között zajló kodifikációig. Ez a jogági határokat feszegető és ezért folyamatosan konfliktusokat szülő problémakör magába foglalja az állam polgári jogi jogképességének kérdését, az állam képviselői által eljárásuk során okozott károkért való felelősséget és legújabbban a jogalkotással okozott hátrány kérdését is. Jelen tanulmány ezekre a témakörökre koncentrálna, azzal, hogy a területi korlátokra tekintettel a bírósági, ügyészségi jogkörben okozott károkért való felelősséget részletesen nem vizsgálja.

1. Elméleti alapvetések

Az állam polgári jogi felelősségének részletes vizsgálata előtt szükséges a kérdéskör jogtörténeti vonatkozásait is szemügyre venni. Ebben a kontextusban érthető meg ugyanis, hogy miért és hogyan merült fel az igény az állam magánjogi felelősségének szabályozása iránt.

1.1. Az állam immunitása

A történeti kiindulópont az állam teljes immunitása, azaz hogy az állam tevékenységével kapcsolatban jogilag nem vonható felelősségre, azaz „felelőtlen”¹, vagyis bár a tárgyi jog által meghatározott feltételei fennállnak, az állam mégsem vonható felelősségre.² Az immunitás ebben a formájában az állam szuverenitásának jogelméleti fogalmával áll szoros kapcsolatban. Jelen dolgozat keretei között nem cél, hogy a szuverenitás sokszínű és a történelem folyamán sokszor változó elméletét részletesen vizsgáljuk, ezért általánosságban az állami szuverenitáson azt értjük, hogy az állam belső (államterületén fennálló) viszonyaiban gyakorolja a főhatalmat, külső, nemzetközi viszonyaiban pedig független.

A kapitalista társadalmak kialakulásával és fejlődésével párhuzamosan azonban nyilvánvalóvá vált, hogy az állam ilyen, legszélesebb körben értett immunitása ellentmondásokhoz és igazságtalanságokhoz vezethet. Azzal ugyanis, hogy az állami szerepvállalás egyre erőteljesebb lett a gazdasági élet különböző területein, az állam egyre többször lett a mellérendeltség és az autonómia alapelvein nyugvó polgári jogi jogviszonyok alanya. Ezekben a jogviszonyokban pedig nem tartható fenn az, hogy az állam különböző előjogokat, elsősorban immunitást biztosítson saját magának.³ Fontos tényezőnek tekinthető emellett az is, hogy a polgári társadalmak kialakulásával, a különböző emberi és polgári jogok elméletének és gyakorlatának fejlődésével egyre határozottabb igény fogalmazódott meg arra, hogy az államot a polgáraival kapcsolatos jogviszonyaiban kikényszeríthető kötelezettségek is terheljék.

¹ Lehotay Veronika: „Adalékok a jogalkotással okozott kár szabályozásának kérdésköréhez” *Sectio Juridica et Politica*, Miskolc, Tomus XXVIII., (2010). 396.

² Kecskés László: „A jogalkotásért és a jogharmonizációért való állami kárfelelősség” *Jogtudományi Közlöny*, 2001/5. szám. 236.

³ Borbás Beatrix: „A közhatalom kárfelelősségéről a felelősségi premisszák szemszögéből-különös tekintettel a felróhatósági kritériumra” *Jogtudományi Közlöny*, 2011/4. szám. 232.

1.2. A felelősséget megalapozó elméletek

Ma már általánosan elfogadottnak mondható az, hogy az állami felelősség megteremtéséhez alapvetően két elméleti módszer alakult ki.⁴ Az első egy funkcionális jellegű megközelítés, vagyis az állam által kifejtett tevékenységek jellege alapján differenciál: itt a *iure imperii*, a közhatalmiság és a *iure gestionis*, azaz a kereskedőiség kategóriapár a meghatározó. Eszerint az elmélet szerint az állam a magánjogi jogviszonyok alanyaként felelősséggel tartozik, míg a közhatalom gyakorlójaként (magánjogi értelemben) felelőtlen. A jogfejlődés iránya alapvetően ezen elmélet mentén alakult. A másik meghatározás szervezeti jellegű, vagyis elismer olyan állami intézményeket, amelyekkel szemben helye lehet felelősségérvényesítésnek, más szervezeteknek viszont immunitást biztosít (ez az ún. *fiscus*-elmélet).⁵ Ez az elmélet római jogi eredetű és elsősorban a német jogban vált meghatározóvá.⁶

Az említett elméletek azonban csak minimális iránymutatást adnak, de nem alkalmasak arra, hogy egy modern állam működésével kapcsolatosan felmerülő valamennyi kérdésben egyértelmű támpontként szolgáljanak. Az elmúlt száz-
százötven év történelmi, politikai, gazdasági fejlődése az állam kárfelelősségének kérdését rendkívül összetett problémakörre tette. Az állam egyértelműen magánjogi (polgári jogi szerződéses) jogviszonyain kívüli kárfelelőssége több aspektusból is vizsgálható: (i) egyrészt az állami szervek (elsősorban a közigazgatás, tágabb körben a bíróságokat, ügyészségeket is ideértve) tevékenysége során okozott károkért való helytállási kötelezettség, (ii) az állam jogalkotó tevékenysége során okozott hátrányokért való felelősség (ideértve a közösségi jog átültetésének elmulasztásával kapcsolatos kérdéseket) illetve, (iii) az állam közvetlen érdekeltség nélkül is fennálló, mögöttes felelőssége (például a környezetszennyezéssel okozott károk tekintetében).⁷ A következőkben az első két kérdéskört fogom részletesen tárgyalni

⁴ 2. lj (Kecskés) 236.

⁵ dr. Nagy István: „Jogalkotással okozott kár” <http://www.jogiforum.hu/publikaciok/129>. 14.

⁶ *Fiscus*, magyarul császári kincstár. E fogalom alatt azt a vagyont értették, amely a császárt hivatali hatalmánál fogva megillette, és amely felől a *comitiáktól* és a *senatustól* függetlenül rendelkezhetett. A *fiscus* kezdetben a magánjog szabályai szerint vett részt a vagyoni forgalomban. Miután a *fiscus* fokozatosan magába olvasztotta az eleve közjogi természetű, köztársasági eredetű államkincstárt (*aerarium*), egyre inkább a közjog hatálya alá került. (Földi András-Hamza Gábor: „A római jog története és institúciói” (Nemzeti Tankönyvkiadó, Budapest, 1996) 232.)

⁷ Rixer Ádám: „Az állam felelősségének egyes kérdései” *De iurisprudentia et iure publico*, 2011/1. szám. 2.

a magyarországi (és a közösségi jog átvételével kapcsolatban érintőlegesen az európai uniós) jogfejlődés, továbbá a még hatályos, „rég” és az új, 2014 márciusában hatálybalépő új Polgári Törvénykönyv szabályainak tükrében.

2. A magyar jogfejlődés irányai

2.1. A II. világháború előtti időszak

A korábbiakban kifejtettekből következően az állam magánjogi felelősségének kérdése (és általánosságban véve a kártérítési jog) a polgári állam magyarországi kifejlődésével, 1848-tól, de főleg 1867-től, a dualizmus kibontakozásával párhuzamosan jelent meg a hazai jogban.⁸ A probléma szabályozását alapvetően determinálta az osztrák jog, amely kifejezetten az állami immunitás elvén alapult és nem csak az állam, hanem az állam nevében eljáró, közhivatalt ellátó személyek perelhetőségét is kizárta az állami tevékenységek gyakorlása során okozott károkért.⁹

Az 1959-es Polgári Törvénykönyv 1960. május 1-i hatálybalépése előtt nem volt olyan tételes magyar jogszabály, amely a közhatalom gyakorlása során okozott károkért való felelősséget általános jelleggel szabályozta volna. Szektorális törvények születtek ugyan (1870. évi XLII. tc.; 1886. évi XXI. tc.; 1886. évi XXII. tc.), de a jogfejlődés fő mozgatórugója az e jogszabályok alapján kibontakozó bírói gyakorlat volt.¹⁰ Ezek a jogszabályok alapvetően a kárt okozó hivatalviselő felelősségéből indultak ki, és annak a szervezetnek a felelősségét, amelyhez a károkozó tartozott csak akkor tartották megállapíthatónak, ha a tisztviselő kártérítési kötelezettsége megállapítást nyert és nyilvánvalóvá vált, hogy a kártérítést nem lehet rajta behajtani.¹¹ Ez eljárásjogi szempontból kizárta tisztségviselő és az

⁸ Bella Mária: „Az állam kártérítési felelőssége a magyar jogban” Jogtudományi Közlöny, 2011/5. szám. 294.

⁹ Kecskés László: „Perelhető-e az állam?” (Közgazdasági és Jogi Könyvkiadó, Budapest, 1988) 251.

¹⁰ 8. l. (Bella) 294.

¹¹ A köztörvényhatóságok rendezéséről szóló 1870. évi XLII. törvénycikk 73. és 75. §-a például így rendelkezett: a tisztviselő mindazon kárért, melyet hivatalos eljárásában akár cselekvése, akár mulasztása által szándékosan, vagy vétkes gondatlanságból, az államnak, a törvényhatóságnak, községeknek vagy egyeseknek jogtalanul és illetéktelenül okozott, ha a kár szabályszerű jogorvoslattal elhárítható nem volt, teljes kártérítéssel tartozik. (...) Ha a károsult, az elmarasztalt tisztviselő vagyontalansága miatt kielégítést nem nyerhetne, vagy nem lehetne kideríteni, hogy e sérelmes határozatra kik szavaztak: a kárt viszkerezeti jog fenmaradása mellett, a törvényhatóság pénztára téríti meg. A közpénzt kezelő tisztviselők által okozott kárt azonban ezek után első sorban azok tartoznak viselni, a kik a pénzkezelésre törvény szerint felügyelni tartoztak, ha kötelességüket vagy épen nem, vagy nem szabály szerint teljesítették.

állami szerv együttes perlését, bár a későbbiekben kialakuló gyakorlat már megengedte ezt.¹²

Hasonló szabályok vonatkoztak a bírákra is. A bírák és a bírósági hivatalnokok felelősségéről szóló 1871. évi VIII. törvénycikk 66. §-a úgy rendelkezett, hogy ha a bíró vagy bírósági hivatalnok eljárásában cselekvése vagy mulasztása által valakinek akár szándékosan, akár vétkes gondatlanságból kárt okozott, - amennyiben az a törvényben meghatározott perorvoslattal nem volt elhárítható, - teljes kártérítéssel tartozik. Ezt a felelősségi szabályt ugyanezen jogszabály 67. §-a kiterjesztette mindazon közigazgatási (törvényhatósági vagy községi) hivatalnokokra is, kik a peres vagy peren kívüli eljáráshoz tartozó polgári ügyekben, úgy szintén büntető ügyekben, hatósági cselekmények teljesítésére vagy bírói meghagyások, illetőleg megkeresések foganatosítására hivataluknál fogva kötelezve vannak. A bírósági jogkörben okozott károkért való helytállás szabályozásának sajátossága volt azonban, hogy a polgári jogi jogérvényesítés előfeltétele volt a felelősség fegyelmi eljárásban történő megállapítása is, továbbá az, hogy az állam nem, csak a károkozó bíró vagy bírósági hivatalnok tartozott helytállási kötelezettséggel.¹³

Mint látható, az említett ágazati jogszabályok főszabály szerint csak a közvetlen károkozó tisztségviselő (bíró) felelősségével foglalkoztak, magának az államnak a kötelezettségeivel nem. Ezt azonban a bírósági gyakorlat folyamatosan formálta és eljutott annak a megállapításáig, hogy maga az állam is köteles helytállni a hivatalnokai által a közhatalom gyakorlása során okozott károkért, tekintettel arra, hogy a törvényhatóságokat és a községeket ugyanezen kötelezettség terheli. Ezt 1933-ban a Kúria is rögzítette 976. sz. Elvi Határozatában.¹⁴

2.2. A szocialista jog hatásai

A II. világháborút követően a magyar jogfejlődés iránya gyökeresen megváltozott. Az ország szovjetizálásával párhuzamosan a jogalkotást áthatotta az állam mindenfelettségének ideológiája, a pártállami diktatúra pedig nem tűrte el az állami tevékenység korábban kialakult jogállami kontrollmechanizmusait. Jól jellemzi ezt a folyamatot a polgári társadalmak egyik vívmányaként számon tartott közigazgatási

¹² 8. l.j (Bella) 294.

¹³ 8. l.j (Bella) 294.

¹⁴ 8. l.j (Bella) 295.

bíróság (és ezzel lényegében a közigazgatás törvény alá rendelésének) megszüntetéséről rendelkező 1949. évi II. törvény indokolása is, amely kijelentette, hogy „(...) *a népi demokrácia az állampolgári jogok biztosítékát abban látja, hogy az állambatalmat maga a nép gyakorolja, hogy tehát maga a végrehajtó hatalom is olyan hatóságok kezében van, amelyek minden tekintetben a nép érdekeit tartják szem előtt.*” A szocializmus idején ebből következően szélesedett az állami immunitás köre, a jog kiemelten, a többi jogi személynél magasabb rendű jogalanyként kezelte az államot, ugyanis az állam jogalanyiságát elsődlegesnek, abszolútnak és feltétel nélkülinek tekintette, a többi jogi személy államtól származó másodlagos, relatív és az állam által meghatározott feltételektől függő jogalanyiságával szemben.¹⁵ Ilyen jogi és ideológiai körülmények között a magánjogi felelősség kérdése szükségszerűen háttérbe szorult.

2.3. Az 1959. évi Polgári Törvénykönyv

A magyar jogtörténet sokszor emlegetett paradoxonja, hogy egy olyan korban született meg az ország első kodifikált polgári törvénykönyve, amelyben a politikai-ideológiai feltételek nem kedveztek a magánjog fejlődésének. Az is már-már közhelyszámba megy, hogy az 1959. évi IV. törvény a kodifikációs folyamatban résztvevő kiemelkedő tudású szakembereknek köszönhetően a lehetőségekhez képest magas színvonalú jogszabály lett és nem pedig csak a szovjet jog pusztá másolata (mint az például az Alkotmány esetében történt).¹⁶ Ennek ellenére nyilvánvalóan egy a szocialista jog követelményeinek megfelelő kódex született, amely magában hordozta a korábbiakban említett kollektivista, államközpontú szemléletet is.

Ennek megfelelően a Ptk. nem tartalmazott kifejezett rendelkezést a közhatalom gyakorlása során okozott károkért való felelősség tekintetében. A törvény a szerződésen kívül okozott károkért való felelősségről szóló részben, az alkalmazott által okozott károkért való helytállási kötelezettség egyik speciális eseteként szabályozta az államigazgatási (illetve kiterjesztve a bírósági, ügyészségi) jogkörben okozott kárt. A Ptk. 349. §-ának eredeti szövege a következőképpen rendelkezett: „Államigazgatási jogkörben okozott kárért a felelősséget csak akkor lehet

¹⁵ Lenkovics Barnabás-Székely László: „A személyi jog vázlata” (Eötvös József Könyvkiadó, Budapest, 2001) 71.

¹⁶ Mezey Barna (szerk.): „Magyar jogtörténet” (Osiris Kiadó, Budapest, 2004) 213.

megállapítani, ha a kár rendes jogorvoslással nem volt elhárítható, illetőleg a károsult a kár elhárítására alkalmas rendes jogorvoslati lehetőségeket igénybe vette, továbbá az eljáró alkalmazott bűnösségét, illetőleg vétkességét büntető vagy fegyelmi eljárás során megállapították.”

A törvényhez fűzött miniszteri indokolás szerint „a szabályozás alapja az, hogy az állam a maga funkcióit mind az államhatalmi, mind pedig az államigazgatási szervezetben alkalmazottaival végezteti. Ezek a személyek feladataik ellátása során az állampolgárok legszélesebb rétegeivel kerülnek érintkezésbe, életviszonyaik legkülönbözőbb területére avatkoznak be, kényszerítő, szabályozó, szervező, igazgató és rendező tevékenységük a legváltozatosabb skálát mutatja. Az államigazgatás feladatainak sokrétűsége és az állampolgárok mindennapi életére való közvetlen kihatása az ebben a körben működő alkalmazottakkal szemben fokozott követelményeket támaszt. Aki tehát kinevezés, választás vagy megbízás alapján az államigazgatás szerveinél vezető vagy ügyintéző munkakört tölt be, az a hatáskörébe utalt feladatokat a közösség és az állam érdekében teljes odaadással, a jogszabályok pontos betartásával köteles ellátni. Az az alkalmazott, aki hivatali kötelességét megszegi, fegyelmi vétséget követ el, ezért őt fegyelmi úton vonják felelősségre. Azonban, ha a hivatali kötelesség megsértése valamely állampolgárnak, államnak, vagy jogi személynek okozott kárral is párosul, a fegyelmi felelősség mellett előtérbe lép a kártérítési felelősség is.”¹⁷

A jogszabályhely és az indokolás megfogalmazásából egyértelműen kitűnik, hogy egy meglehetősen szűk keretek közé szorított lehetőség volt biztosított az ilyen jellegű károk megtérítésére. Ráadásul az elévülési idő a 349. § (3) bekezdése alapján a bírósági, illetőleg a fegyelmi határozat jogerőre emelkedésétől számított 1 év volt. Az előzetese büntető vagy fegyelmi felelősség-megállapítás követelményét annyiban enyhítette a Ptk., hogy kimondta, ha a büntető vagy fegyelmi eljárás lefolytatását jogszabályban meghatározott ok kizárja, a kártérítési per bírósága állapítja meg, hogy a felelősség feltételei fennállanak-e.

¹⁷ „Az 1959. évi IV. törvény és a törvény javaslatának indokolása” (Közgazdasági és Jogi Könyvkiadó, Budapest, 1959) 275-276.

2.4. A Ptk. 1977-es reformja

Az 1977-es Ptk. Novella (1977. évi IV. törvény) által bevezetett számos újítás érintette az államigazgatási jogkörben okozott károkért való felelősség szabályait is annyiban, hogy a felelősség megállapításának előzetes feltételei közül törölte a büntető vagy fegyelmi eljárás lefolytatásának követelményét. A törvényhez fűzött indokolás 5. pontja a módosítást azzal magyarázta, hogy „az államigazgatási jogkörben okozott kárért való felelősség megállapításának feltételei ma túlságosan szigorúak. A szabályozás nem alkalmas arra, hogy államigazgatási jogkörben elkövetett kötelességszegés károsultjait indokolt védelemben részesítse, de arra sem, hogy az államigazgatási munkában a kötelességszegések megelőzésére neveljen. A személyek jogainak és törvényes érdekeinek hatékonyabb védelme, az államigazgatási tevékenység törvényességének fokozott biztosítását szolgáló intézkedések indokoltá teszik e szabályok módosítását. A javaslat a felelősség megállapításának feltételei közül mellözi az eljáró alkalmazott fegyelmi vagy büntető felelősségének előzetes megállapítását.”

2.5. A bírói gyakorlat szerepe és a PK 42. számú állásfoglalás

A jogszabályhely azonban továbbra sem határozta meg az államigazgatási jogkör fogalmát, ezért a kérdés tisztázása a bíróságokra maradt. A Legfelsőbb Bíróság PK 42. számú kollégiumi állásfoglalása rögzítette, hogy a Ptk. 349. §-ának a kártérítési felelősséget feltételekhez kötő szabálya csak a valóban államigazgatási jogkörben történt károkozás esetében alkalmazható. Az államigazgatási jogkörben okozott kárról pedig akkor van szó, ha maga a károkozó magatartása államigazgatási jellegű, amelynek tehát éppen e sajátos természete miatt indokolt a kártérítési felelősségnek az említett feltételektől való függővé tétele. Államigazgatási jogkörben okozott kárnak csak azt a kárt lehet tekinteni, amelyet államigazgatási feladatot ellátó szerv alkalmazottja, illetőleg tagja *államigazgatási jellegű, tehát a közhatalom gyakorlása során kifejtett szervező-intézkedő tevékenységgel, illetőleg ennek elmulasztásával okozott. Nem államigazgatási jellegűek* azok a tevékenységek, amelyek kapcsolatosak ugyan az államigazgatási szervek működésével, azonban nem az említett feladatoknak hatósági jogkörrel felruházott alkalmazottak útján való ellátását célozzák, hanem amelyek révén az államigazgatási szervek belső gazdasági és technikai jellegű szükségleteinek a kielégítése történik meg, illetőleg amelyek a műszaki jellegű

intézkedések körébe tartoznak.¹⁸ A Legfelsőbb Bíróság ezen állásfoglalása hosszú évtizedekre meghatározta az államigazgatási jogkörben okozott károkért való felelősséggel kapcsolatos bírói gyakorlatot, és csak egyszer, a 4/2006. Polgári jogegységi határozatában fejtett ki eltérő álláspontot azzal, hogy rögzítette, a nyomozó hatóság, az ügyészség és a bíróság a büntetőeljárás során bűnjelként lefoglalt dolgot közhatalmi tevékenysége részeként őrzi, kezeli, illetve gondoskodik őrzéséről, kezeléséről, így az ennek során bekövetkezett kárért - szerződésen kívüli károkozóként - a Ptk. 349. §-a alapján állhat fenn a felelőssége.

2.6. A szabályozással kapcsolatos jogirodalmi kritikák

Mindezek ellenére a törvény hatálybalépését követő évtizedekben a jogintézmény „kiüresedése” volt megfigyelhető.¹⁹ Ez elsősorban abban nyilvánult meg, hogy a bíróságok igyekeztek az állami kárfelelősség jogalapját szűkíteni, az államigazgatási jogkör fogalmát megszorítóan értelmezni. Ennek okát Eörsi Gyula abban látta, hogy a károsultak számára kedvezőbb, ha az alkalmazottért való felelősség Ptk. 348. §-a szerinti általános szabálya érvényesül, kizárva így a jogorvoslati lehetőségek kihasználásának kötelezettségét és a rövid, egy éves elévülési időt is.²⁰

A hazai jogirodalom a szabályozás gyakorlatban megmutatkozó hiányosságaira már a kezdetektől fogva felhívta a figyelmet. Alapvető problémát jelentett az előzetes büntetőjogi, fegyelmi felelősségre-vonás szigorú követelménye, továbbá a testületi szervek által hozott döntésekkel kapcsolatos bizonytalanságok. Megnehezítette az esetleges jogérvényesítést az is, hogy a fegyelmi felelősség érvényesítése annak a szervnek a hatáskörébe tartozott, amely végső soron a kár megtérítésére lett volna köteles. A felelősségre-vonást szociológiai tényezők is befolyásolhatták: a vezető beosztású tisztségviselők esetén a fegyelmi kérdések már politikai jelentőséggel bírtak, a beosztottak esetén pedig gyakran „a mundér becsületének rosszul értelmezett védelme” érvényesült, főleg, ha a jogsértés, a károkozás nem vált széles körben ismertté.²¹

Az 1977-es Ptk. Novella után is megfogalmazódtak kritikák a jogtudomány képviselői részéről. Egyes vélemények szerint a módosítás az államigazgatási

¹⁸ Eörsi Gyula: „Kötelmi jog általános rész” (Nemzeti Tankönyvkiadó, Budapest, 2009) 298-299.

¹⁹ 9. l. (Kecskés) 276.

²⁰ 18. l. (Eörsi) 299.

²¹ 9. l. (Kecskés) 275.

jogkörben okozott károkért való felelősség növelésének csak a minimális programját volt képes megvalósítani.²² A Ptk. továbbra is nyitva hagyta a mérlegelési jogkörben meghozott aktusokkal, valamint a méltányossági döntésekkel kapcsolatos károkozásokért való felelősség kérdését. Az 1980-as években Szamel Lajos a kérdés szabályozásával kapcsolatban az objektív felelősség alkalmazását javasolta arra tekintettel, hogy „a számos anyagi jogi és eljárásjogi garancia mellett sem egyenrangú jogalanyok a hatósági eljárásban a hatóság és az ügyfél, az objektív kárfelelősség elvének alkalmazása a jogi szabályozásban feltétlenül a törvényesség szilárdítást, az állampolgárok jogainak és jogos érdekeinek hathatósabb védelmét szolgálná.”²³ Kecskés László pedig arra hívta fel a figyelmet, hogy az állami kárfelelősség kodifikálására akkor került sor, amikor a témával kapcsolatos jogalkalmazási kérdések zöme még nyitva volt, „az állami tevékenység pedig túlságosan sokszínű és a kárfelelősség rávonatkoztatott alkalmazhatósága szempontjából meglehetősen feltáratlan ahhoz, hogy a témát egyetlen törvényi szakasszal el lehetne intézni.”²⁴

2.7. A rendszerváltás és az állam jogképességének kérdése

A rendszerváltás követően a demokratikus jogállam kiépülésével számos változás következett be a polgári jog területén is. Ezek közül az egyik legfontosabb az állam kiemelt jogalanyiségének átértékelése volt. A Polgári Törvénykönyv módosításáról szóló 1991. évi XIV. törvény vezette be azt a rendelkezést, amely szerint az állam mint a vagyoni jogviszonyok alanya jogi személy. A törvényhez fűzött indokolás egyértelművé tette, hogy a polgári jog által szabályozott viszonyokban az állam nem közhatalomként, nem szuverénként vesz részt, ezért ebben a körben ugyanolyan jogalanyiséggel kell rendelkeznie, mint amilyen az erre irányadó jogszabályok szerint jogi személynek minősülő más szervezeteket is megillet. Ennek megfelelően az állam, mint a vagyoni jogviszonyok alanya, jogi személy. E jogi személyiség az államot a tulajdonosi, illetőleg vagyoni jogi kapcsolatokat létesítő minőségében, vagyis államkincstárként illeti meg. Ebben az értelemben az állam (államkincstár) a polgári jog más jogalanyaival teljesen egyenrangú, előjogokat, immunitást nem élvez, ugyanolyan szabályok alapján tehető felelőssé és ugyanúgy perelhető, mint

²² 9. l. (Kecskés) 278.

²³ Szamel Lajos: „Az államigazgatási felelősség alapproblémái” (Igazságügyi Minisztérium Tudományos és Tájékoztatási Főosztály, Budapest, 1982) 148.

²⁴ 9. l. (Kecskés) 282.

bármely más jogi személy. Ezzel tehát formálisan megszűnt a szocialista polgári jog államot elkülönült, minőségileg más jogalanyként kezelő megközelítése, amely elvi alap egyébként már az 1977-es Ptk. Novellával is veszített merevségéből.

A Metró-per

Az állam jogalanyiságával és jogképességével kapcsolatos bizonytalanságok látványosan mutatkoztak meg a Metró-perként elhíresült, hosszú éveken át tartó jogvitában. Az ügy alapja egy a Fővárosi Önkormányzat és a Magyar Állam között létrejött megállapodás volt, amelynek tárgya a 4-es metró építéséhez a központi költségvetésből biztosítandó támogatás volt. Azonban az 1998. évi országgyűlési választásokat követően megalakult új kormány egyrészt hatályon kívül helyezte a támogatásról szóló kormányhatározatot²⁵, majd a pénzügyminiszter tájékoztatta a főpolgármestert, hogy a megállapodás fenntartására nincs mód. Ez utóbbi tájékoztatást a Fővárosi Önkormányzat felmondásként értelmezte.²⁶ A Legfelsőbb Bíróság az önkormányzat és a BKV által indított első perben megállapította a felmondás érvénytelenségét. A pénzügyminiszter újabb, 1999 júliusában kelt levelében már arról tájékoztatta az önkormányzatot, hogy a beruházás költségeinek tekintetében ne vegye figyelembe a központi költségvetés forrásait, ezt pedig az önkormányzat a teljesítés megtagadásának tekintette. A Főváros ez alapján 1999 szeptemberében pert indított az állam ellen, követelve a szerződéses kötelezettségek teljesítését és az okozott károk megtérítését.

Az elsőfokon eljáró bíróság a felek között létrejött megállapodást polgári jogi szerződésnek minősítette és megállapította, hogy az állam jogos ok nélkül tagadta meg a teljesítést. A Legfelsőbb Bíróság mint másodfokú bíróság 2001-ben azonban elutasította a Főváros keresetét.²⁷ Az ítélet lényege az volt, hogy a bíróság szerint a felek között nem jött létre szerződés és az adott tárgyban nem is lehetséges ilyen szerződést megkötni. Az önkormányzatok támogatásáról való döntés az Országgyűlés hatáskörébe tartozó közigazgatási és politikai tevékenység, amely nem sorolható a polgári jog szabályozási tárgykörébe. A Legfelsőbb Bíróság szerint az

²⁵ 1027/1997 (III.5.) Korm. határozat

²⁶ Tar Adrienn: „A jogalkotással okozott hátrány” in: Tudományos diákköri dolgozatok 2009 (ELTE Bibó István Szakkollégium, Budapest, 2009) 56.

²⁷ BH 2001.332

államot nem illeti meg korlátlan autonómia vagyoni jogviszonyai tekintetében, nem rendelkezhet szabadon a vagyonával, vagyis jogképessége korlátozott.

Az ügy folytatásaként a felülvizsgálati eljárásban a Legfelsőbb Bíróság helyben hagyta a másodfokú ítéletet, bár annak indokolását lényegesen megváltoztatta.²⁸ A bíróság szerint az állam mint jogi személy csak mint a vagyoni jogviszonyok alanya lehet polgári jogi szerződés, jogviszony részese. A felek mellérendeltségéből, egyenrangúságából következően rá ugyanúgy kihatnak az állam közigazgatási, közjogi funkciójából fakadó eljárásai, intézkedései, esetleges mulasztásai, mint a jogviszony többi alanyára. Ilyen tényállás alapján az állam marasztalása olyan bírói jogalkotásnak minősülne, amelynek következtében *sérülne az állam törvényalkotási szuverenitása*; megalapozódna a polgári jog, illetve a polgári jogi szerződés szupremáciája a más jogágakba tartozó jogszabályokkal szemben. Az államot, mint a mellérendeltség elvén alapuló polgári jogviszonyok alanyát nem illeti meg több jogosultság, de nem is terhelheti több kötelezettség, mint a többi jogalanyt. Ezért rá ugyanúgy kihatnak az állam közigazgatási, közjogi funkcióiból eredő eljárásai, intézkedései vagy mulasztásai. Mindezek alapján a Legfelsőbb Bíróság szerint nem a teljesítés megtagadása áll fenn, hanem lehetetlenülésről van szó, így a megállapodás e részében megszűnt, az állam teljesítésre nem kötelezhető.

Ítéleteiben tehát a Legfelsőbb Bíróság egy korlátozott állami jogképesség mellett szállt síkra, és azon elvi irányba mozdult el, amely szerint az állam nem kezelhető egységesen, azt ugyanis intézmények, szervezetek sokasága alkotja.²⁹ Bár a bíróság érveinek nagy része elfogadható, álláspontom szerint azonban érdemes azt is figyelembe venni, hogy ez alapján elvileg lehetővé válik az, hogy az állam „kilépjen” számára kedvezőtlen polgári jogviszonyokból, úgy hogy annak alapjául egy szintén állami –igaz, másik szerve által hozott, közjogi jellegű- döntés szolgál.

2.8. A Ptk. 349. §-ának további pontosításai

Az állam magánjogi felelősségével kapcsolatos szabályozás jogállami elveknek való megfelelése szempontjából fontos fejleményként megemlítendő még az Alkotmánybíróság 53/1992 (X. 29.) számú határozata is, amely alkotmányellenesnek minősítette és megsemmisítette az államigazgatási jogkörben

²⁸ BH 2002. 235

²⁹ 26. l. j (Tar) 54.

okozott károkért való felelősség esetében alkalmazandó, általánostól eltérő elévülési szabályt. A határozat indokolásában az Alkotmánybíróság arra hívta fel a figyelmet, hogy „valamely alanyi jog érvényesíthetőségére vonatkozó, általánostól eltérő időkorlátot csak a jogviszony jellegéből, természetéből fakadó okból lehet megállapítani. Ez alapján a közhatalmi aktussal vagy egyébként a közhatalom gyakorlása során kárt okozó államigazgatási (bíróági, ügyészségi) szervek kedvezményezésének más szervezetekkel és egyéb személyekkel szemben alkotmányos alapja nincs. E tekintetben ugyanis az alkalmazotti károkozás tényállásához képest az államigazgatási jogkörben való károkozásnak semmiféle specifikuma nem állapítható meg. Ennek hiányában a szabályozásban az adott tényállás lényeges elemére nézve - a diszkrimináció tilalma folytán - egyenlőségnek kell fennállnia. Az egyenlőség követelményét sértő szabályozás a kártérítési processzusban résztvevő alanyok közötti diszkriminatív megkülönböztetést jelent.”

Mindezen fejlemények ellenére a Ptk. 349. §-a alapvetően nem változott és az elmúlt évtizedekben nem született teljesen új tényállás vagy átfogó szabályozás az állam által okozott károkért való felelősségre. A bíróági gyakorlat ennek ellenére igyekezett a szükséges pontosításokat megtenni, ebben a körbe sorolható a fentebb már említett 4/2006. sz. PJE mellett a 3/2004. sz. PJE is, amely kimondta, hogy a közjegyző közhatalmi tevékenységet gyakorol akkor, amikor közokiratot készít, így az e tevékenysége során okozott károkért a Ptk. 349. §-a alapján tartozik felelősséggel. Továbbra is fennállt tehát az a helyzet, hogy az állam összetett és sokszínű tevékenységeire kizárólag egy, alapvetően az alkalmazottért való helytállás elvére épülő jogszabályhely vonatkozik. Sőt, tulajdonképpen, ahogy arra Lajer Zsolt egy tanulmányában felhívja a figyelmet, hatályos jogunkban nem létezik önálló tényállás az államigazgatási jogkörben okozott károk megtérítésére, hiszen az elbíráláskor a Ptk. 339. §, 348. § és 349. § szerinti szabályai együttesen alkalmazandóak. A felelősség alapvető elemeit a 339. § tartalmazza, a helytállási kötelezettség telepítéséről a 348. § rendelkezik, a 349. § pedig lényegében a 340. § szerinti kárenyhítési kötelezettség speciális formája.³⁰

³⁰ Lajer Zsolt: „Felelősség a jogszabályalkotással okozott károkért a magyar jogban” Jogtudományi Közlöny, 2001/2. szám. 71.

3. A jogalkotással okozott kár kérdése

Az állami kárfelelősség egyik speciális, hatályos jogunk által nem szabályozott kérdése a jogalkotással okozott károkért való felelősség problémája. A következőkben röviden ezt a témát járom körbe, tekintettel a Magyarországot uniós tagállamként érő hatásokra és az új Ptk. megalkotása során felmerülő vitákra.

Az állam polgári jogi felelősségének talán legizgalmasabb és egyben legellentmondásosabb kérdése az, hogy a legsajátosabb állami tevékenységgel, a jogalkotással okozott kárért felelősségre vonható-e a jogalkotó? Az alapvető probléma abban áll, hogy a kizárólag a közjog szabályai alá tartozó általánosan kötelező jellegű normaalkotás hagyományosan a szuverén állam kizárólagos tevékenysége, ezért kézenfekvőnek tűnik az immunitás elve alapján kizárni az ezzel a tevékenységgel okozott károkért való polgári jogi felelősséget. Demokratikus jogállamban azonban a kérdés nem válaszolható meg ennyire egyszerűen, és a külföldi, illetve a rendszerváltást követő magyarországi tapasztalatok egyértelműen azt mutatják, hogy a problémakör egyértelmű polgári jogi szabályozást igényel.

3.1. A magyar jogi környezet és a bírói gyakorlat

3.1.1. Jogalkotással okozott kár a Ptk. alapján

Elsősorban azt kell rögzíteni, hogy a hatályos Ptk-ban nincs olyan speciális tényállás, amely a jogszabályalkotással esetlegesen okozott károkért való felelősség kérdését rendezné. Ezt szem előtt tartva tehát két lehetőség marad egy ilyen jellegű kár megtérítésére: vagy a Ptk. 349. §-a szerinti államigazgatási jogkörben okozott károkért való felelősségre hivatkozással vagy az általános, 339. § szerinti felelősség alapján.

A jogirodalmi és a bírósági álláspontok egységesnek mondhatóak abból a szempontból, hogy a jogalkotással okozott károkért való felelősség nem alapítható az államigazgatási jogkörben okozott károkra vonatkozó tényállásra.³¹ Ennek elsősorban a korábban már említett PK 42. sz. állásfoglalás az oka, amely rögzítette, hogy az államigazgatási jogkörben okozott kárnak a Ptk. 349. §-a tekintetében az a kár tekintendő, amelyet a közhatalom gyakorlása során kifejtett *szervező-intézkedő*

³¹ 26. Ij (Tar) 49. és Fábíán Adrián: „A jogalkotó kárfelelőssége a magyar jogrendben” in: PhD tanulmányok 3. (Pécsi Tudományegyetem Állam- és Jogtudományi Karának Doktori Iskolája, Pécs, 2005) 35.

tevékenységgel, illetőleg ennek elmulasztásával okoznak. Az egyértelműnek tűnik, hogy a jogalkotás nem a közigazgatás által kifejtett szervező-intézkedő tevékenység.

Mindebből tehát az következik, hogy a jogalkotással okozott károkért való felelősséget a Ptk. 339. § szerinti általános kártérítési szabály alapján lehetne érvényesíteni. Ez a lehetőség dogmatikailag kétségtelenül fennáll, a kártérítési felelősség feltételeinek fennállás ilyen esetekben is vizsgálható, mint ahogy azt például *Lajer Zsolt* is bemutatja egyik tanulmányában.³² Azt ugyanis általánosan elfogadottnak tekinthetjük, hogy *elvileg minden károkozás jogellenes*, ha a törvény ellenkezően nem rendelkezik,³³ és ezen alapvetően az a körülmény sem változtat, hogy a magatartás esetleg más jogág, károkozást szintén meg nem engedő szabályainak megfelelt.³⁴ A felróhatóság körében pedig azt rögzíthetjük, hogy a jogalkotóval szemben magasabbak a társadalmi elvárások, tehát elvileg csak kivételesen hivatkozhatna arra, hogy a károkozás során úgy járt el, ahogy az adott helyzetben elvárható.³⁵ Az okozati összefüggés körében felmerülhet az a probléma, hogy a károkozó jogszabályok az esetek túlnyomó többségében valamely jogalkalmazó aktuson keresztül okozhatnak kárt, azonban a jogalkotó ilyen esetekben mint közvetett károkozó felelhet, amennyiben a közvetlen károkozó (a jogalkalmazó) magatartása számára objektíve előrelátható volt.³⁶

3.1.2. A bírói gyakorlat

Az elvi lehetőségek ellenére a gyakorlati tapasztalatok azt mutatják, hogy jelenleg nem lehet sikeresen érvényesíteni egy jogalkotási aktussal okozott kárral kapcsolatos igényt. A magyar bíróságok ugyanis általánosságban úgy tekintik, hogy a jogalkotás olyan sajátos, állami tevékenység, amelyre teljes immunitás terjed ki, még akkor is, ha a kárfelelősség feltételei elvileg fennállnak. A Legfelsőbb Bíróság egyik, BH 1994.312 számon közzétett eseti döntésében kifejtette, hogy a jogszabály általános érvényű és elvontan megfogalmazott magatartásszabályokat állapít meg, ezért *a jogalkotásra - beleértve a hozzá kötődő felelősséget is - a közjog szabályai az irányadók*, amelyek védelmet biztosítanak a jogalkotó számára, ebből következően pedig a normatív általánosságot megfogalmazó *jogszabály hatálybalépésével esetleg bekövetkezett*

³² Lajer Zsolt: „A jogalkotó kárfelelőssége” Magyar Jog, 1995/3. szám. 170.

³³ 18. l. (Eörsi) 263.

³⁴ Gellért György (szerk.): „A Polgári Törvénykönyv magyarázata 1.” (Complex Kiadó, Budapest, 2007) 40.

³⁵ 32. l. (Lajer) 170.

³⁶ 32. l. (Lajer) 171.

*károsodás nem keletkeztet a jogalkotó és a károsult között polgári jogi jogviszonyt, következésképpen a polgári jogi kárfelelősségének a szabályai sem alkalmazhatók. A Legfelsőbb Bíróság egy másik tanácsa szintén azt rögzítette, hogy a polgári jogi kártérítés általános szabályainak alkalmazásával értékelhető többlettényállás hiányában a jogalkotók kártérítő felelősségét az általuk kibocsátott normatív szabályokkal összefüggésben nem lehet megállapítani.*³⁷

A bírósági gyakorlat töretlenségét mutatja, hogy számos más esetben is hasonló érvek mentén talált elutasításra egy-egy kárigény érvényesítése. Az EBH 1999. 14. számú döntésében a Legfelsőbb Bíróság ismételtén azt rögzítette, hogy a jogalkotásra, mint az általános és absztrakt magatartási szabályok létrehozására irányuló tevékenységre és a hozzá kapcsolódó felelősségre kizárólag a közjog (alkotmányjog) szabályai vonatkoznak, amelyek jelenlegi jogunkban immunitást biztosítanak a jogalkotó számára és így a jogszabály hatálybalépésével esetleg bekövetkezett károsodás önmagában nem keletkeztet a jogalkotó és a károsult között kötelmi jogviszonyt, és ilyen értelmű jogszabályi rendelkezés hiányában a sérelmek jóvátételére (a jogalanyok kárpótlására) a polgári jogi kárfelelősségnek a Ptk. 339. §-ának (1) bekezdésében foglalt szabályai sem alkalmazhatók. Lényegét tekintve azonos értelemben foglalt állást a Debreceni Ítélőtábla is, amikor rögzítette, hogy a jogalkotó a polgárjogi felelősség szabályai szerint nem tartozik helytállási kötelezettséggel a jogszabály miatt hátrányos helyzetbe kerülő személyekkel szemben, mert az esetlegesen bekövetkezett károsodás nem keletkeztet polgári jogi jogviszonyt a jogalkotó és a károsult között, ezért az ilyen sérelmek jóvátételére a polgári jogi kárfelelősségnek a Ptk. 339. §-ának (1) bekezdésében és a 349. §-ának (1) bekezdésében rögzített szabályai nem alkalmazhatóak.³⁸

Ezzel az alapvetően elutasító bírósági hozzáállással kapcsolatban legfőbb kritikaként azt lehet megfogalmazni, hogy így figyelmen kívül marad az a tény, hogy bár a jogalkotás folyamatát valóban a közjog (alkotmányjog) szabályozza, azonban a kár bekövetkeztével, a károkozás tényével egy polgári jogi, kötelmi jellegű jogviszony is létrejön, hiszen a jogellenes károkozás az egyik legjelentősebb

³⁷ BH 1994. 31. sz.

³⁸ Debreceni Ítélőtábla, Pf.II.20.597/2011/7. szám

kötelemléteztető tényállások egyike.³⁹ A jogszabályok általános, normatív jellegéből nem következik, hogy az azokkal kapcsolatos kártérítési kérdésekre is a közjog vonatkozna, el kell ugyanis különíteni a jogszabályt és az annak elfogadása során kifejtett, a Ptk. 339. §-a alapján értelmezhető magatartást.⁴⁰

3.1.3. Az alkotmánybíróági normakontroll jelentősége

Érdemes azonban azt is megvizsgálni, hogy az Alkotmánybíróság által elvégzett normakontroll befolyásolja-e a felelősség kérdését. A probléma lényege abban áll, hogy egy jogszabállyal kapcsolatos kártérítési igény érvényesítése esetén az alkotmányellenesség kimondása lehet-e olyan releváns többlettényállási elem, amely már megalapozza a polgári jogi felelősséget is? A korábbi és a jelenleg hatályos Alkotmánybíróságról szóló törvény is különbséget tesz ugyanis az alkotmányellenesnek nyilvánított jogszabályok *ex nunc* és *ex tunc* hatályú megsemmisítése között.⁴¹ Az előbbi esetben a megsemmisített jogszabály az Alkotmánybíróság döntésének hivatalos lapban való közzétételét követő naptól nem alkalmazható és ezzel együtt a megsemmisítés nem érinti a jogszabály alapján a megsemmisítés előtt létrejött jogviszonyokat. Az Alkotmánybíróságnak azonban lehetősége van arra is, hogy a megsemmisítés hatályosulását eltérő időpontban állapítsa meg, ha ezt a jogbiztonság vagy az eljárást kezdeményező különösen fontos érdeke indokolja. Utóbbi esetben tehát úgy kerül kimondásra a jogalkotási magatartás jogellenessége (alkotmányellenessége), hogy az elvileg utat nyithatna a létrejött jogviszonyok ártértekelésének és esetleg a felelősségi kérdések vizsgálatának is.

A bírósági gyakorlat alapján úgy tűnik azonban, hogy a kérdés megválaszolása nem egyértelmű. A fentebb már említett BH 1994. 312. sz. döntésében például a Legfelsőbb Bíróság azt rögzítette, hogy a jogalkotásra a közjog szabályai az irányadók, amelyek alkotmánysértés esetén *még akkor is védelmet biztosítanak a jogalkotó számára, ha az Alkotmánybíróság a jogszabályt hatálybalépésének időpontjára visszamenő hatállyal semmisíti meg*. Egy másik, fentebb szintén már említett ítéletben (BH 1994. 31) viszont úgy tűnik, hogy a Legfelsőbb Bíróság csak az *ex nunc* hatályú

³⁹ 18. lj (Eörsi) 15.

⁴⁰ 32. lj (Lajer) 171-172.

⁴¹ Az Alkotmánybíróságról szóló 1989. évi XXXII. törvény 43. § ill. az Alkotmánybíróságról szóló 2011. évi CLI. törvény 45. §.

megsemmisítés esetén zárta ki a polgári jogi felelősség vizsgálatának a lehetőségét akkor, amikor kijelenti, hogy az Alkotmánybíróság határozata önmagában nem nyújt lehetőséget a polgári kártérítési felelősség általános szabályainak alkalmazására, azonban az Alkotmánybíróságról szóló törvény szerint az Alkotmánybíróság jogosult dönteni afelől, hogy az alkotmánysértő jogszabályt ex nunc vagy ex tunc hatállyal semmisíti meg, és ezáltal az alkotmánysértő jogszabály alapján létrejött jogviszonyok sorsát miként rendezi: *teret nyit a visszamenőleges megsemmisítéssel a jogviszonyok újrarendezésének, esetleg kártérítési igényeknek, vagy azt a jövőre vonatkozó megsemmisítéssel kizárja.*

Ennél azonban szofisztikáltabb megközelítést alkalmaz a Fővárosi Ítélőtábla 5.Pf. 21829/2010/4 számú, BDT 2013.35 számon közzétett eseti döntése. A bíróság ebben az esetben arra alapította ítéletét, hogy egy törvénymódosításról az Alkotmánybíróság kimondta, hogy az tulajdonképpen általánosan kötelező normaalkotás címén hozott egyedi, jogalkalmazói jellegű döntésnek minősül és ekként alkotmányellenes is. Az Ítélőtábla ezért kijelentette, hogy a közjognak a jogalkotó számára immunitást biztosító szabályai az általános és absztrakt magatartási szabályok létrehozására irányuló jogalkotási tevékenységre és a hozzá kapcsolódó felelősségre vonatkoznak, ehhez képest pedig az Alkotmánybíróság döntése többlettényállási elemet tartalmaz. A diszfunkcionális jogalkotás polgári jogilag is jogellenessé teszi a jogalkotó magatartást, a jogellenes károkozás pedig kárkötelmi jogviszonyt keletkeztet a jogalkotó és a károsult között, függetlenül attól, hogy a szóban forgó alkotmánybírósági határozat (5/2007 (II. 27.) ABH) ex nunc hatályú megsemmisítést alkalmazott. Figyelemre méltó ez a döntést egyrészt abból a szempontból, hogy különbséget tesz az Országgyűlés törvényalkotási tevékenysége és a károkozó, diszfunkcionális működése között, másrészt pedig azért is, mert eltekint az ex nunc és az ex tunc hatályú megsemmisítés mechanikus vizsgálatától.

Az Alkotmánybírósági normakontroll jelentőségével kapcsolatban összességében azt lehet elmondani, hogy az elsősorban a *jogellenesség*, mint a kártérítési felelősség egyik feltételének megállapítása során játszik a bíróságok vonatkozásában orientáló szerepet. Ám ezzel kapcsolatban is felmerül az a probléma, hogy az Alkotmánybíróság a jogszabályokat közjogi szabályok alapján, az Alkotmányhoz (Alaptörvényhez) mérten vizsgálja felül, tehát elvileg nem befolyásolhatná a polgári

jogi felelősség elbírálásának kérdését. Egy adott károkozó jogszabály a Ptk. alapján és nem alkotmányellenessége miatt vonja maga után a felelősség beálltát.⁴² A jogellenesség megállapításának megkönnyítése mellett azonban az Alkotmánybíróság döntéseinek azért is van döntő befolyása a bírósági jogalkalmazásra, mert mint azt a Legfelsőbb Bíróság egy konkrét ügyben kifejtette, a bíróságok nincsenek feljogosítva a jogszabályok felülvizsgálatára.⁴³ Ez az érv alapvetően helytálló, hiszen a hatalmi ágak szétválasztásának elve akkor érvényesül maradéktalanul, ha nem csak a végrehajtó és a törvényhozó hatalom nem avatkozik bele az igazságszolgáltatás működésébe, hanem a bíróságok sem vonnak el végrehajtói vagy jogalkotói hatásköröket. Ezért álláspontom szerint megfelelő megoldás, ha a kárfelelősség az alkotmányellenessé minősített jogszabályok alapján érvényesíthető, igaz, így továbbra is fennáll annak a lehetősége, hogy a nem alkotmányellenes, de „igazságtalan” jogszabályok hátrányt okoznak és az így keletkező igény a bírói gyakorlat szerint nem lesz érvényesíthető. Az alkotmányellenesség kérdése elsősorban tehát irányjelzőként szolgálhat, azonban a jogalkotási folyamatba való illetéktelen bírói beavatkozás (lásd fentebb a Metró-perben kifejtett felülvizsgálati álláspontot), az állami költségvetés közvetett befolyásolása és a megalapozott polgári jogi igényeknek való helytadás között nagyon vékonynak tűnik a határmezsgye.

3.2. A közösségi jog megsértéséért (a harmonizáció elmulasztásáért) való felelősség kérdése és a közösségi jog hatása az állami kárfelelősségre

A magyar jogfejlődés szempontjából is jelentős tényezőnek minősül az Európai Közösségek majd az Európai Unió megalakulása, illetve az ezzel párhuzamosan kialakuló sajátos jogrend, a közösségi jog fejlődése. A nemzetközi szervezet tagállamait terhelő jogharmonizációs kötelezettség a gyakorlatban felvetette ugyanis a jogalkotással és annak elmaradásával okozott károkért való állami felelősség kérdését is. Az Európai Bíróság vonatkozó gyakorlata és az abban kidolgozott elvek nem csak új aspektussal bővítették, hanem új lendületet is adtak a jogalkotással okozott károkért való felelősség vizsgálatának.⁴⁴

⁴² 32. lj (Lajer) 172.

⁴³ 26. lj (Tar) 70.

⁴⁴ 2. lj (Kecskés) 235.

3.2.1. Az Európai Bíróság gyakorlata

Az Európai Bíróság a közösség alapjául szolgáló szerződések védelmezőjeként, a közösségi jog érvényesülését biztosító végső fórumként lépett és lép fel, ezzel pedig igen jelentős jogfejlesztő hatást fejt ki. Már viszonylag korán, 1964-ben, a Costa v. ENEL ügyben kimondta a Római Szerződésből származó jog elsőbbségét bármilyen nemzeti jogforrással szemben, amely elv a nemzeti alkotmányokkal szemben is érvényesítendő, sőt akkor is, ha a vonatkozó nemzeti jog később keletkezett.⁴⁵ A későbbi évtizedek során a Bíróság azt is rögzítette, hogy a tagállami bíróságok egyenesen kötelesek a közösségi joggal ellentétes, azzal össze nem egyeztethető nemzeti jogot figyelmen kívül hagyni eljárásuk során.⁴⁶ Mindez szoros összefüggésben áll a közösségi jog sajátos jellegével. Az ugyanis a hagyományos értelemben vett nemzetközi (köz)jogtól eltérően nem kizárólag a tagállamok közötti relációban érvényesül és érvényesítendő, hanem annak a tagállamok állampolgárai és nem természetes személy társulásai is alanyai, mint ahogy ezt a Van Gend & Loos ügyben maga a Bíróság is megerősítette.⁴⁷ A közösségi jog elsődleges forrásai, a szerződések mellett az ún. másodlagos, vagyis a Közösségek szervezetei által alkotott jogforrások tekintetében is elismerést nyert a közvetlen hatály elve. Ám míg a rendeletek esetében egyértelműnek tűnik ez a kérdés, addig az irányelveknél, amelyek csak az elérendő célokat határozzák meg, az eszközöket viszont a tagállami jogalkotásra bízzák, már bonyolultabbnak látszik a közvetlen hatály elismerése. A Bíróság ezzel kapcsolatban azonban kimondta, hogy egy tartalmilag feltétlen és elegendően pontos irányelv esetén a kellő határidőben történő átültetés elmaradása esetén az irányelvből származó jogait egy magánszemély is érvényesítheti az adott tagállammal szemben.⁴⁸

A Közösségek fejlődésével párhuzamosan egyre inkább előtérbe került a tagállamok egyre szigorúbb jogharmonizációs kötelezettségeinek kérdése, illetőleg az, hogy miként lehetne az irányelvek átültetését elmulasztó tagállamokat megfelelő módon szankcionálni. Az 1980-as évektől kezdődően egyre hangsúlyosabbá vált szakmai körökben a kötelezettségeit nem teljesítő tagállam kártérítési felelősségének a

⁴⁵ Fülöp Györgyi: „Az állam kártérítési felelőssége a közösségi jog megsértése esetén” Polgári Jogi Kodifikáció, 2003/5. szám. 18.

⁴⁶ Simmenthal-ügy (C-106/77)

⁴⁷ C-26/62

⁴⁸ Becker-ügy (C-8/81)

kérdése is, amely vitának új lendületet adott az Egyesült Királyság 1973-as Közösséghez való csatlakozása is, mivel az ott érvényesülő abszolút állami immunitás dogmája éles ellentétben állt az integrációs célkitűzésekkel.⁴⁹

3.2.1.1. A Schöppenstedt-formula

Fontos jogfejlődési mérföldkő volt az Európai Bíróság által 1971-ben az Aktien-Zuckerfabrik Schöppenstedt v. Tanács ügyben hozott ítélet, amellyel a Bíróság elismerte, hogy egy társaság perelheti a közösségi jogalkotó szervet, jelen esetben a Tanácsot azért, hogy térítse meg az általa alkotott jogszabállyal okozott kárt. Ezzel a Bíróság jelentősen megkönnyítette az igényérvényesítés lehetőségét, hiszen olyan jogalanyok számára is lehetővé tette a keresetindítást, akik egyébként a Szerződés alapján nem jogosultak a közösségi jogszabály érvénytelenítése iránti pert megindítani.⁵⁰ A döntés anyagi jogi jelentősége azonban a *Schöppenstedt-formulaként* ismertté vált elvben rejlik, amely egy korlátozott funkcionális immunitást vesz alapul,⁵¹ azzal, hogy a közösségi jogalkotással okozott kárért való felelősséget akkor ismeri el érvényesíthetőnek, ha (i) gazdaságpolitikai jogalkotási intézkedésről van szó, (ii) a károsult egyén védelmét szolgáló magasabb rendű jogszabály megsértésével történik a károkozás és (iii) a jogsértés megfelelően súlyos volt.⁵²

3.2.1.2. Az Európa Tanács ajánlása

Az állam kárfelelősségének európai fejlődésében figyelemreméltó fejlemény volt az Európa Tanács által 1984-ben elfogadott állami felelősségről szóló ajánlás is. Az ajánlás legfontosabb újítása, hogy az adminisztratív és a fizikai jellegű aktusokon kívül a felelősség körét kiterjeszti a normatív természetű állami tevékenységre is.⁵³ Ezen felül az Európa Tanács összesen nyolc elvet fogalmazott meg, amelyek a tagállamok belső szabályozásának alapjául szolgálhatnak: (i) objektív alapú állami kárfelelősség, (ii) ha az első elv alá tartozó feltételek nem teljesülnek, akkor is biztosított legyen kártalanítás, ha nyilvánvalóan igazságtalan lenne, ha a kárt a károsultnak kellene viselnie, (iii) a kárfelelősség mérsékelhető a károsult közrehatására tekintettel, (iv) nem lehet megnehezíteni az igényérvényesítést azzal,

⁴⁹ 2. lj (Kecskés) 237.

⁵⁰ 2. lj (Kecskés) 238.

⁵¹ 2. lj (Kecskés) 238.

⁵² 26. lj (Tar) 72.

⁵³ Kecskés László: „Európa-jogi tapasztalatok az állam jogszabályalkotással okozott károkért való felelősségének megalapozásához” Polgári Jogi Kodifikáció, 2003/4. szám. 7.

hogy az állami szervet megelőzően az állam „ügynökét” kelljen perelni, illetve ha valamilyen kötelező államigazgatási eljárás van előírva az igényérvényesítés során, az nem lehetetlenítheti el a bírói utat, (v) az első elv szerinti kártérítés teljes, a második elv szerinti reparáció lehet részleges is, (vi) a reparációt biztosító döntéseket a lehető legrövidebb időn belül kell végrehajtani és a végrehajtás megfelelő pénzügyi alapjait is biztosítani kell, (vii) a felelősséghez kapcsolódó igényérvényesítési határidők nem veszélyeztethetik az igényérvényesítés lehetőségét és végül (viii) ki kell zárni a nemzetiség vagy állampolgárság szerinti diszkriminációt.⁵⁴

3.2.1.3. A Francovich-ügy

Az európai jogfejlődés következő fontos állomása ismét egy Európai Bírósági ítélethez köthető. Az 1991. november 19-én a *C-6/90 és C-9/90 Andrea Francovich és Danila Bonifaci és mások v. Olasz Köztársaság* egyesített ügyekben a Bíróság azt mondta ki, hogy egy tagállam köteles megtéríteni azt a kárt, amelyet egy állampolgárának okoz azzal, hogy nem teljesíti a közösségi jog átültetésével kapcsolatos kötelezettségét. A testület rögzítette, hogy a közösségi szabályok teljes körű érvényesülése megkívánja, hogy az egyének jogorvoslathoz jussanak akkor, ha jogaikat a közösségi jog olyan megsértése csorbítja, amelyért egy adott tagállam a felelős. A tagállamoknak ugyanis a Szerződésen alapuló kötelezettsége, hogy megtegyenek minden olyan intézkedést, amely az irányelv által előírt cél eléréséhez szükséges, a közösségi jog e szabályának teljes körű érvényesülése pedig megköveteli, hogy adott esetben kártérítési igény is érvényesíthető legyen. A Bíróság azonban, akárcsak a fentebb említett Schöppenstedt-formula esetében, meghatározott bizonyos feltételeket, amelyeknek teljesülniük kell ahhoz, hogy a tagállam kárfelelőssége megállapítható legyen. Először is, az átültetni elmulasztott irányelvben megfogalmazott cél tartalmazza jogoknak egyénekre való átruházását, továbbá e jogok tartalmát meg lehessen határozni önmagában az irányelv alapján, és végül, álljon fenn okozati összefüggés a tagállam mulasztása és az állampolgárok által elszenvedett károsodás között.

A Bíróság kifejtette továbbá, hogy az államok belső jogának kártérítési felelősségre vonatkozó szabályai szerint kell az államnak megtérítenie az általa okozott kárt, illetve, hogy „az egyes tagállamok belső jogrendjének feladata az illetékes bíróságok

⁵⁴ 53. l. (Kecskés) 7.

kijelölése, és azon részletes eljárási szabályok meghatározása, melyek célja azoknak a jogoknak a teljes körű védelme, amelyeket egyénekre a közösségi jog ruház”. További követelményként fogalmazta meg a Bíróság azt is, hogy az állam által okozott kár megtérítésére vonatkozó anyagi és eljárási szabályok nem lehetnek kedvezőtlenebbek, mint azok, amelyek hasonló belföldi követelésekre vonatkoznak és azok nem alakíthatóak ki úgy, hogy azok ellehetetlenítsék vagy számottevően megnehezítsék az eredményes igényérvényesítést.⁵⁵

Az Európai Bíróság és az Európa Tanács jogfejlesztő tevékenysége tehát jól láthatóan abba az irányba mutat, hogy az államoknak a jogalkotási tevékenységgel okozott károkért, bizonyos előfeltételek teljesülése esetén, helyt kell állniuk és meg kell azokat téríteniük olyan belső kárfelelősségi szabályok alapján, amelyek nem lehetnek kedvezőtlenebbek, mint a hasonló kárigények elbírálására vonatkozóak. Nyilvánvalóvá vált tehát, hogy Magyarországnak a rendszerváltás követően a demokratikus jogállam kiépülésével és az európai integráció kiteljesedésével egyértelmű kötelezettsége keletkezett arra, hogy a jogalkotással okozott károkért való felelősség kérdését és általában véve az állam magánjogi felelősségének problémáját megfelelően szabályozza. Erre hívta fel a figyelmet Kiss László alkotmánybíró is a 94/B/2000. sz. AB határozathoz fűzött különvéleményében, azzal, hogy kijelentette, „a demokratikus jogállam jogrendszerében a jogalkotó (törvényalkotó) hatalom abban az értelemben sem „szuverén”, hogy azt tehetne, amit akar; a jogalkotó hatalom kritikátlan, tabukénti tisztelete, az állami szuverenitás mindenáron történő védelmezése az autoriter, s nem pedig a demokratikus rendszerek sajátja.”

4. Az állami kárfelelősség az új Ptk. –ban

A fentebb említett körülmények alapján a jogtudomány művelői és a törvényhozó hatalom számára is egyértelművé vált, hogy a megalkotásra kerülő új Polgári Törvénykönyvben új alapokra kell helyezni az állam magánjogi felelősségének kérdését is. A következőkben röviden bemutatásra kerül, hogy milyen szabályozási javaslatok születtek a csaknem két évtizeden át tartó kodifikációs folyamat során és, hogy végül a 2013-ban elfogadott kódex milyen megoldást vezet be.

⁵⁵ 38-42. pont

4.1. Az új Polgári Törvénykönyv koncepciója

A Kodifikációs Főbizottság által 2001 novemberében elfogadott, *az új Polgári Törvénykönyv koncepciója*⁵⁶ az állami kárfelelősség kérdésével kapcsolatban a következő elvi jelentőségű javaslatokat fogalmazta meg: „Az államigazgatási jogkörben okozott kárért való felelősség szabálya átalakításra szorul. Eszerint az állam, illetőleg az állami és önkormányzati szerv a közhatalom gyakorlása során kifejtett szervező- intézkedő tevékenységével, illetőleg ennek elmulasztásával okozott kárt köteles megtéríteni. Nem tehető felelőssé, ha bizonyítja, hogy a kárt tevékenységi, ügyintézési és ellenőrzési körén kívül eső, elháríthatatlan ok, vagy a károsult elháríthatatlan magatartása okozta. A károsult felróható közrehatása kármegosztáshoz vezet. Ezeket a szabályokat kell alkalmazni a jogtalan letartóztatás vagy fogvatartás miatti kártérítési igényekre is.”

A Koncepció szerint a hatályos Ptk. 349. §-át át kell alakítani, a szabályozás részévé kell tenni a PK 42. sz. állásfoglalás által bevezetett pontosításokat, továbbá egyértelművé kell tenni, hogy „a közhatalom gyakorlójától, amely tehát a „közjó” érdekében tevékenykedik, minden elvárható, ami nem vezet károkozáshoz, hacsak a kárbekövetkezéshez a tevékenységi, ügyintézési és ellenőrzési körén kívül eső elháríthatatlan ok nem vezetett”, ezért „az állam kárfelelősségével kapcsolatos szabályt szigorú felelősségi alapra indokolt helyezni.” A Főbizottság arra is utalt, hogy a jogszabályalkotással okozott károkért való felelősséget „valamilyen szinten rendezni kell”, a szabályozás minimumaként pedig annak kimondását javasolta, hogy „az utóbb alkotmányellenesnek ítélt jogszabályon alapuló egyedi aktusokkal okozott károkért az állam felelősséggel tartozik.”

A testület által készített újabb, „Törvényjavaslat és indokolás” címet viselő tervezet rendszertanilag egy új fejezet bevezetését javasolta „felelősség a közhatalom gyakorlása során okozott károkért és sérelemért” címmel. Ez a javaslat is indítványozta, hogy a PK 42. intézkedő-szervező tevékenységre illetve annak elmulasztására vonatkozó szabálya a törvénytörvény részévé váljon.⁵⁷

⁵⁶ Magyar Közlöny, 2002/15. szám (2002. január 31.)

⁵⁷ 8. l. (Bella) 297.

4.2. A Szakértői Javaslat

A Vékás Lajos által vezetett Bizottság 2008-ban jelentette meg a minisztériumi törvénytervezettel párhuzamosan a *Szakértői Javaslat az új Polgári Törvénykönyv tervezetéhez* című szövegszerű javaslatát. A Lábady Tamás nevéhez köthető szerződésen kívüli kárfelelősséggel foglalkozó fejezet ismételten rögzíti, hogy átfogó, több terminológiai újítást is bevezető, differenciált szabályozást kell kialakítani.⁵⁸ A közigazgatási jogkörben okozott kár tekintetében a PK 42. beemelésén túl a Javaslat egyértelművé kívánja tenni, hogy a rendes jogorvoslat igénybe vételének kötelezettsége, mint a kártérítési felelősség alapvető feltételeit kiegészítő többletkövetelmény magába foglalja a közigazgatási aktus bíróság előtti megtámadását is.⁵⁹ Azt is rögzíti a Bizottság, hogy a közigazgatási jogkörben okozott kárért az a szerv tartozik felelősséggel, amelynek vezetője a közhatalmi jogkör gyakorlója. A Javaslat szerint törvényi értékű az a következetes bírói gyakorlat, hogy az egyedi ügyben jogalkalmazási vagy jogértelmezési tévedéssel okozott kár akkor alapozza meg a kártérítési felelősséget, ha azok kirívóan súlyosak, ezért azt szintén beemelni javasolja az új Ptk-ba. A Szakértői Javaslat megtartaná a hatályos törvénynek a bírósági és ügyészségi jogkörben okozott károkra vonatkozó utalószabályát, azonban külön szakaszban szabályozná a perek tisztességes lefolytatására és ésszerű időn belül történő befejezésére vonatkozó követelmény megsértésével okozott károkért való felelősséget, úgy hogy ilyen esetben a felelősség alóli kimentést kizárná.

A Szakértői Javaslat is evidenciaként kezeli, hogy a jogalkotással okozott károkért való felelősséget megfelelően szabályozni kell, tekintettel az ezzel kapcsolatos európai és nemzetközi trendekre. Ez alapján az Alkotmánybíróság által a hatálybalépés időpontjára visszamenőlegesen megsemmisített jogszabály megalkotásával okozott kárért a jogalkotó kártérítési felelősséggel tartozik, ex nunc hatályú megsemmisítés esetén pedig a megsemmisítés időpontjától keletkező kárért áll fenn a felelősség. A Javaslat szerint a jogalkotás elmulasztásával okozott károkért, ha a mulasztás alkotmányellenes helyzetet teremtett és ezt az Alkotmánybíróság is megállapította, szintén felelősséggel tartozik a jogalkotó,

⁵⁸ Vékás Lajos (szerk.): „Szakértői Javaslat az új Polgári Törvénykönyv tervezetéhez” (Complex Kiadó, Budapest, 2008) 1137.

⁵⁹ 58. l. (Vékás) 1138.

akárcsak azért a kárért, amit az európai uniós jogharmonizációs kötelezettség elmulasztásával vagy nem megfelelő teljesítésével okozott. A tervezet arra is utal, hogy az Alkotmánybíróság gyakorlata szerint a joggal való visszaélés kategóriája a jogalkotó hatalommal szemben is értelmezhető, ami különösen akkor realizálódik, ha egy normatív aktus álcája mögött egyedi, tartalmát tekintve jogalkotói döntés születik. Erre tekintettel külön bekezdésben javasolja rögzíteni, hogy a jogalkotó akkor is felel, ha az Alkotmánybíróság azt állapítja meg, hogy a megalkotott jogszabály tartalmilag egyedi határozat.⁶⁰

4.3. A 2009. évi CXX. törvény

Jelen dolgozat témája szempontjából egyértelműen megállapítható, hogy a kodifikációs folyamatban törést illetve visszalépést jelentett az, hogy 2007-2008-ban az akkori igazságügyi szaktárca a törvénytervezet kidolgozását magához vonta és a Szakértői Bizottság mellőzésével dolgozta ki azt a törvénytervezetet, amelyet az Országgyűlés 2009. szeptember 21-én, majd a köztársasági elnök általi megfontolásra való visszaküldést követően változatlan formában november 9-én, mint a Polgári Törvénykönyvről szóló 2009. évi CXX. törvény fogadott el. Ez a jogszabály bár sok mindent átvett a korábbi tervezetekből és javaslatokból, mégis szűkszavúan rendelkezett az állam kárfelelősségéről. Kimaradt PK 42 törvényi jelentőségű szabályainak az inkorporálása, a normaszöveg nem tartalmaz továbbá rendelkezést a téves jogértelmezéssel és a mérlegelés eredményeként hozott határozat által okozott károkért való felelősségre, holott mind a korábbi tervezetek, mind a Legfelsőbb Bíróság gyakorlata adott erre vonatkozó iránymutatás (elsősorban a BH 2003. 236 és a BH 1986.417 számon közzétett döntésekkel).⁶¹ További hiányossága volt az elfogadott normaszövegnek, hogy egyáltalán nem szabályozta a jogalkotással, annak elmaradásával illetve a jogharmonizációs kötelezettség megsértésével okozott károkért való felelősséget.

4.4. A kodifikáció újraindulása és az új Ptk. megalkotása

A közismert közjogi és politikai bonyodalmak után (az Alkotmánybíróság a kellő felkészülési idő hiányára és az ebből következő jogbiztonság sérelmére hivatkozással megsemmisítette az új Polgári Törvénykönyv hatálybalépéséről és

⁶⁰ 58. lj (Vékás) 1139.

⁶¹ Gárdos Péter (szerk.): „Kézikönyv az új Polgári Törvénykönyvhöz” (Complex Kiadó, Budapest, 2009) 876.

végrehajtásáról szóló törvényt,⁶² majd a 2010-ben megalakult új Országgyűlés külön törvényt hozott a jogszabály hatályba nem lépéséről⁶³) azonban a 2009. évi Ptk. nem váltotta fel a korábbi kódexet. Az új kormány a 1129/2010. (VI. 10) számú határozatával a kodifikációs munka lefolytatására ismételten a Polgári Jogi Kodifikációs Főbizottságot bízta meg, amely aztán 2011 decemberében fogadta el a végleges törvényszövegre vonatkozó javaslatát. A kormány által előterjesztett tervezetet az Országgyűlés (természetesen számos módosítást követően) 2013. február 11-i ülésnapján fogadta el.⁶⁴

A közhatalom gyakorlásával okozott károkért való felelősség kapcsán a Főbizottság javaslata ismételten visszatért a korábbi tervezetek által javasolt átfogó és differenciált szabályozáshoz, ám végül a 2013. évi V. törvényként elfogadott új kódex megint csak nem ment végig a szakértői testület által javasolt úton. A 2014. március 15-étől hatályos törvényszöveg kötelmi jogról szóló hatodik könyve a következő rendelkezést tartalmazza:

LXXI. Fejezet

Felelősség közhatalom gyakorlásával okozott kárért

6:548. § [Felelősség közigazgatási jogkörben okozott kárért]

(1) Közigazgatási jogkörben okozott kárért a felelősséget akkor lehet megállapítani, ha a kárt közhatalom gyakorlásával vagy annak elmulasztásával okozták, és a kár rendes jogorvoslattal, továbbá a közigazgatási határozat bírósági felülvizsgálata iránti eljárásban nem volt elhárítható.

(2) Közigazgatási jogkörben okozott kárért a közhatalmat gyakorló jogi személy tartozik felelősséggel. Ha a közhatalmi jogkör gyakorlója nem jogi személy, a kárért az a jogi személyiséggel rendelkező közigazgatási szerv tartozik felelősséggel, amelynek keretében az eljáró közigazgatási szerv működik.

6:549. § [Felelősség bírósági, ügyészségi, közjegyzői és végrehajtói jogkörben okozott kárért]

(1) A bírósági és az ügyészségi jogkörben okozott kárért való felelősségre a közigazgatási jogkörben okozott kárért való felelősség szabályait kell megfelelően alkalmazni, azáltal, hogy a

⁶² 51/2010 (IV. 28.) ABH

⁶³ 2010. évi LXXIII. törvény

⁶⁴ Magyar Közlöny, 2013/31. szám (2013. február 26.)

kárigényt bírósági jogkörben okozott kár esetén a bírósággal, ügyészégi jogkörben okozott kár esetén a Legfőbb Ügyészséggel szemben kell érvényesíteni. Ha az eljáró bíróság nem jogi személy, a kárigényt az eljáró bíróság illetékességi területén működő jogi személyiséggel rendelkező bírósággal szemben kell érvényesíteni. A kártérítési keresetnek előfeltétele a rendes jogorvoslat kimerítése.

(2) A közjegyzői és a végrehajtói jogkörben okozott kárért való felelősségre a közigazgatási jogkörben okozott kárért való felelősség szabályait kell megfelelően alkalmazni. A kártérítési keresetnek előfeltétele a rendes jogorvoslat kimerítése.

4.5. Az új Ptk. állami kárfelelősségre vonatkozó rendelkezéseinek értékelése

Jól látható, hogy az új Polgári Törvénykönyv sajnálatos módon nem tartalmazza azt a kitétele, hogy a közigazgatás szervező-intézkedő tevékenysége által okozott károk tartoznak ez alá a felelősségi alakzat alá, továbbá ebbe a normaszövegbe sem került bele a hibás jogértelmezés és a méltányossági jogkör gyakorlásának problémája. Összességében tehát a hosszú kodifikációs folyamat legnagyobb eredményének az tűnik, hogy a jelenleg hatályos (nem sokára már a „rég” jelzővel illethető) Ptk. 349 §-át az ahhoz kapcsolódó bírói gyakorlat eredményeinek egy részével kiegészítette, pontosította a jogalkotó, azonban az igazán előremutató, a szabályozást valóban a XXI. század követelményeire igazító törvényhely álláspontom szerint nem született meg.

Ez leginkább abban mutatkozik meg, hogy az „európai és nemzetközi trendek” és a jogirodalom által szorgalmazottak ellenére a 2009-es kódexhez hasonlóan ez a törvény sem rendezi a jogalkotó kárfelelősségét. Ezt a törvényjavaslathoz fűzött indokolás azzal magyarázta, hogy „az így okozott károkért a jogalkotó az általános felelősségi alakzat alapján felelős.” Azt ugyan elismeri az előterjesztő, hogy „például alkotmányellenes jogszabály alkotásával vagy uniós implementációs kötelezettség elmulasztásával kárt lehet okozni”, ám az indokolás szerint ilyen esetben is az általános deliktuális felelősségi alakzat alapján lehet reparációt igényelni.⁶⁵ Ez a szabályozás, tekintettel a kialakult és egyelőre töretlen bírói gyakorlatra, nem tűnik szerencsés megoldásnak. Ezt a körülményt főleg akkor tekinthetjük nagy hiányosságnak, ha az elmúlt évek sok vitát kiváltó, gyakran polgári jogilag is számottevő károkat okozó jogalkotói döntéseire gondolunk.

⁶⁵ T/7971 számú törvényjavaslat a Polgári Törvénykönyvről (<http://www.parlament.hu/irom39/07971/07971.pdf>), 665.

Felhasznált irodalom

Az 1959. évi IV. törvény és a törvény javaslatának indokolása. Közgazdasági és Jogi Könyvkiadó, Budapest, 1959

Bella Mária: *Az állam kártérítési felelőssége a magyar jogban*, In: Jogtudományi Közlöny, 2011/5. szám

Borbás Beatrix: *A közhatalom kárfelelősségéről a felelősségi premisszák szempontjából-különös tekintettel a felróhatósági kritériumra*. In: Jogtudományi Közlöny, 2011/4. szám.

Eörsi Gyula: *Kötelmi jog általános rész*. Nemzeti Tankönyvkiadó, Budapest, 2009

Fábián Adrián: *A jogalkotó kárfelelőssége a magyar jogrendben*, In: PhD tanulmányok 3. Pécsi Tudományegyetem Állam- és Jogtudományi Karának Doktori Iskolája, Pécs, 2005

Földi András-Hamza Gábor: *A római jog története és intézményei*. Nemzeti Tankönyvkiadó, Budapest, 1996

Fülöp Györgyi: *Az állam kártérítési felelőssége a közösségi jog megsértése esetén*, In: Polgári Jogi Kodifikáció, 2003/5. szám.

Gárdos Péter (szerk.): *Kézikönyv az új Polgári Törvénykönyvről*. Complex Kiadó, Budapest, 2009

Gellért György (szerk.): *A Polgári Törvénykönyv magyarázata*. Complex Kiadó, Budapest, 2007

Kecskés László: *Perelhető-e az állam?* Közgazdasági és Jogi Könyvkiadó, Budapest, 1988

Kecskés László: *A jogalkotásért és a jogharmonizációért való állami kárfelelősség*, In: Jogtudományi Közlöny, 2001/5. szám.

Kecskés László: *Európa-jogi tapasztalatok az állam jogszabályalkotással okozott károkért való felelősségének megalapozásához*, In: Polgári Jogi Kodifikáció, 2003/4. szám.

Lajer Zsolt: *A jogalkotó kárfelelőssége*, In: Magyar Jog, 1995/3. szám.

Lajer Zsolt: *Felelősség a jogszabályalkotással okozott károkért a magyar jogban*, In: Jogtudományi Közlöny, 2001/2. szám.

Lehotay Veronika: *Adalékok a jogalkotással okozott kár szabályozásának kérdésköréhez*, In: Sectio Juridica et Politica, Miskolc, Tomus XXVIII., (2010).

Lenkovics Barnabás-Székely László: *A személyi jog vázlat*. Eötvös József Könyvkiadó, Budapest, 2001

Mezey Barna (szerk.): *Magyar jogtörténet*. Osiris Kiadó, Budapest, 2004

- Nagy István: *Jogalkotással okozott kár*, <http://www.jogiforum.hu/publikaciok/129>.
- Rixer Ádám: *Az állam felelősségének egyes kérdései*, In: *De iurisprudentia et iure publico*, 2011/1. szám.
- Szamel Lajos: *Az államigazgatási felelősség alapproblémái*. Igazságügyi Minisztérium Tudományos és Tájékoztatási Főosztály, Budapest, 1982
- Tar Adrienn: *A jogalkotással okozott hátrány*, In *Tudományos Diákköri Dolgozatok* 2009, ELTE Bibó István Szakkollégium, Budapest, 2009
- Várnay Ernő: *Kártérítési alakzatok a Polgári Törvénykönyv ellenében?* In: *Magyar Jog*, 2010/1. szám.
- Vékás Lajos (szerk.): *Szakértői Javaslat az új Polgári Törvénykönyv tervezetéhez*. Complex Kiadó, Budapest, 2008

HORVÁTH ESZTER:
CULPA IN CONTRAHENDO

**A szerződéskötés kori gondosság elmulasztásának vizsgálata
a hatályos és az új Ptk. alapján**

1. A culpa in contrahendo fogalma és az együttműködési kötelezettség

A német jogirodalomban a culpa in contrahendo témájú esetek egyik legismertebbje az ún. linóleum eset. Ebben az ügyben az üzletbe betérő vevőre nézelődés közben rázuhant egy linóleum bála, ezzel súlyos sérüléseket okozva neki. A magyar polgári jogi rendszerben első ránézésre egyértelműnek tűnhet, hogy ez a szerződésen kívüli károkozásért fennálló felelősséget fogja megalapozni. A német jogban azonban a BGB hatálybalépésekor a deliktuális kárfelelősség hézagos szabályozása miatt (ti. gondatlan károkozás esetén sokkal enyhébb kárfelelősségi szabályokat kell alkalmazni) erre az esetre nem volt egyértelmű a válasz. Ilyen esetekben nem lehetett a szerződésszegés szabályait alkalmazni, hiszen még létre sem jött a felek között a szerződés. Ugyanakkor több ez, mint egyszerű szerződésen kívüli károkozás, hiszen a felek között, ha még nincs is jogviszony, az erre irányuló lépéseket megtették (ti. azzal, hogy a vevő a boltba ment, a szerződéskötési szándék valószínűsíthető). Ebben a jogszabályi környezetben született az a gondolat, hogy a szerződéskötési szándékot mutató felek közti károkozásra (a bírói gyakorlat ilyenkor gyakran előszerződést tételezett fel) a szerződésszegés jogkövetkezményeit rendeljék alkalmazni. Kezdetben csak abban az esetben, amikor a szerződés utóbb létre is jött a felek között, a későbbiekben viszont már nem volt szükség szerződéskötésre a szigorúbb felelősségi alakzat megállapításához, ezzel a culpa in contrahendo önálló jogintézménnyé vált a német jogban.¹

Jhering a culpa in contrahendoról írott munkájában a jogintézmény létét arra vezeti vissza, hogy „a szerződéses jogviszony során tanúsítandó gondossági kötelezettség a már létező és a kialakulóban lévő szerződéses kapcsolatokra egyaránt vonatkozik,

¹ Eörsi Gyula: Elhatárolási problémák az anyagi felelősség körében (Közgazdasági és Jogi Könyvkiadó, Budapest, 1962.) 182.

megszegése mindkét esetben szerződésből fakadó kártérítési kötelezettséget von maga után.”²

Visszatérve az együttműködési kötelezettségre, annak mértékének vizsgálata kapcsán nem téveszthető szem elől, hogy a szerződés mindig valamiféle érdek kielégítésére szolgál. A felektől tehát nem várható el, hogy az adott ügyletben testet öltő érdekeiket háttérbe helyezve teljesítsék az együttműködésből származó kötelezettségeiket. Nem érvényesülhet ez az előírás úgy sem, hogy ezzel az egyik félnek a helyzete indokolatlanul terheesebbé váljon. Az együttműködésnek alapvetően a rendeltetésszerű joggyakorlásban és a kötelezettségek pontos teljesítésében kell megnyilvánulnia. A tájékoztatás körében pedig fel kell ölelnie a saját szolgáltatásra vonatkozó tudnivalókat.³

A felek a szerződés megkötése során kötelesek együttműködni, és figyelemmel kell lenniük egymás jogos érdekeire. Az együttműködési kötelezettségbe beletartozik a lényeges körülményekről való tájékoztatás kötelezettsége is.⁴ A szerződést kötő feleknek a tévedés lehetőségét a lehető legkisebbre kell szorítaniuk, ezáltal tartózkodniuk kell minden olyan látszat keltésétől, amely a másik félnek bármilyen úton való károsodásához vezethet. A tájékoztatási, ill. felvilágosítási kötelezettség azonban csak a lényeges körülményekre vonatkozik, ezen belül is azokra, amelyek csak az egyik fél számára ismertek, és amelyekről tudja, vagy tudnia kellene, hogy a másik fél számára ismeretlenek, és jelentőséggel bírnak.

Hogy melyek ezek a körülmények, az nyilvánvalóan nem állapítható meg egységesen, hanem az adott eset összes körülményét figyelembe véve lehet mérlegelés tárgya. Azonban a culpa in contrahendo körébe nem csak a tájékoztatási kötelezettség megsértése tartozik. Ide sorolható a szerződés megkötése során fennálló bármely gondossági kötelezettség megszegése, így például a másik fél tulajdonában, testi épségében okozott kár is.⁵ Ez a jogintézmény tehát azt hivatott

² Rudolf von Jhering: „Culpa in Contrahendo oder Schadenersatz bei nichtigen oder nicht zur Perfection gelangten Verträgen” in: Jhering Jahrbücher f. Dogm. 4 (1861), 1. Idézi: Izsó Krisztina: „Culpa in contrahendo: a szerződéskötést megelőző jogviszony deliktualis vagy kontraktuális jellegének problémája” in: Jogi Tanulmányok (Eötvös Loránd Tudományegyetem Állam- és Jogtudományi Kar, Bp. 1998) 126.

³ A Polgári Törvénykönyv magyarázata 1. kötet. (Complex Kiadó, Bp. 2007) 755.

⁴ Jobbágyi Gábor- Fazekas Judit: Kötelmi jog (Szent István Társulat, Bp. 2004.) 54.

⁵ Csöndes Mónika: Az elállási jog dogmatikai kérdései egyes nemzeti jogokban és közösségi irányelvekben; 35.

<http://www.law.klte.hu/jogimuhely/extra%20issue/Cs%F6ndes%20M%F3nika%20-%20Az%20el%E1ll%E1si%20jog.pdf>

biztosítani, hogy a szerződés hatását a szerződéskötést megelőző szférára is kiterjessze, és így a tárgyalás alatti kötelezettségszegéseket is a szerződés megsértéséhez hasonló eszközökkel „szankcionálja”.⁶

A Polgári Törvénykönyvről szóló 1959. évi IV. törvény (a továbbiakban Ptk.) generálklauzulaként fogalmazza meg az együttműködési kötelezettséget minden polgári viszonyban: „A polgári jogok gyakorlása és a kötelezettségek teljesítése során a felek a jóhiszeműség és tisztesség követelményének megfelelően, kölcsönösen együttműködve kötelesek eljárni.”⁷

A kölcsönös együttműködés elvét tehát nemcsak a kötelmi jog területén, különösen a szerződéskötésnél rendeli alkalmazni, hanem az összes polgári jogi jogviszonyban. Az együttműködési kötelezettség tartalma magában foglalja a speciális szabályokban nem részletezett tájékoztatási és értesítési kötelezettséget is. A kölcsönös szó pedig kifejezésre juttatja, hogy akkor is terheli az egyik felet a kötelezettség, ha a másik fél nem tett eleget ezen magatartási előírásnak.⁸ Az együttműködési kötelezettség előírásának célja, hogy megelőzze az esetleges érdekütközéseket, és megóvja a feleket a károsodástól. Az együttműködési kötelezettség teljesítése során a törvény az alapelveként meghatározott általában elvárhatóság tanúsítását kívánja meg a felektől. Ennek az elvárásnak nyilvánvalóan határt szab a magánautonómia; így például senkit nem lehet az együttműködési kötelezettségre hivatkozva szerződéskötésre kötelezni.⁹ Az együttműködési kötelezettség kiemelt esetkörei a tartós jogviszonyok, így például a tulajdonközösség, szomszédság, találmányi díjszerzés, stb.

Az együttműködési kötelezettség egyik aspektusa a közlési, ezen belül a tájékoztatási, értesítési kötelezettség. Ez a közlési kötelezettség azonban nem áll fenn olyan körülmények esetében, melyekről a másik fél tud, vagy az általában elvárhatóság követelményére tekintettel tudnia kellene. Emellett a Ptk. külön, a szerződések megkötésére vonatkozó fejezetében is kimondja az együttműködési kötelezettséget: „A felek a szerződés megkötésénél együttműködni kötelesek, és figyelemmel kell lenniük egymás jogos érdekeire. A szerződéskötést megelőzően is

⁶ 2. lj (Izsó Krisztina) 126.

⁷ Ptk. 4. § (1) bek.

⁸ 3. lj (A Polgári Törvénykönyv magyarázata) 34.

⁹ 3. lj (A Polgári Törvénykönyv magyarázata) 35.

tájékoztatniuk kell egymást a megkötendő szerződést érintő minden lényeges körülményről.”¹⁰

Az együttműködési kötelezettség tehát nem csak akkor terheli a feleket, amikor már szerződéses viszonyban vannak, hanem már a szerződés megkötését megelőzően is. A törvényhely külön hangsúlyozza a felek azon kötelezettségét, hogy tájékoztatniuk kell egymást az olyan körülményekről, amelyek az adott szerződés és a felek közti viszonyt tekintetbe véve lényegesek lehetnek. A bírói gyakorlat szerint a fél által aláírt szerződésből egyértelműen megállapítható körülményekről azonban a másik fél nem köteles külön tájékoztatást adni erre irányuló kifejezett szerződési kikötés hiányában.¹¹ Vannak olyan szerződések, melyeknél a Ptk. még ezen szabályhelyen kívül is külön nevesíti ezt a tájékoztatási kötelezettséget. Így például a Ptk.-nak az adásvételre vonatkozó szabályai között is találunk ilyet: „Az eladó köteles a vevőt a dolog lényeges tulajdonságairól és a dologgal kapcsolatos fontos követelményekről, különösen a dologra vonatkozó esetleges jogokról és a dologgal kapcsolatos terhekről tájékoztatni. Köteles továbbá az ilyen körülményekre, illetőleg jogokra és terhekre vonatkozó okiratokat a vevőnek átadni.”¹²

Ugyanígy a vállalkozási szerződésnél is tartalmaz ilyen rendelkezéseket a törvény: „A vállalkozó köteles a megrendelőt minden olyan körülményről haladéktalanul értesíteni, amely a vállalkozás eredményességét vagy kellő időre való elvégzését veszélyezteti vagy gátolja. Az értesítés elmulasztásából eredő kárért felelős. Ha a megrendelő alkalmatlan anyagot vagy pedig célszerűtlen vagy szakszerűtlen utasítást ad, erre a vállalkozó köteles őt figyelmeztetni. A figyelmeztetés elmulasztásából eredő kárért a vállalkozó felelős. Ha azonban a megrendelő a figyelmeztetés ellenére utasítását fenntartja, vagy nem szolgáltat megfelelő anyagot, a vállalkozó a szerződéstől elállhat. Ha nem áll el, a kapott anyaggal, illetőleg a megrendelő utasítása szerint a megrendelő kockázatára köteles a munkát elvégezni.”¹³

Valamint a bírói gyakorlatban a biztosítási szerződés esetén is találunk ezzel kapcsolatos döntést, erre példa a BH2003.411, amely a biztosító felelősségét

¹⁰ Ptk. 205. § (3) bek

¹¹ BDT2004. 912

¹² Ptk. 367. § (1) bek.

¹³ Ptk. 392. § (2)-(3) bek.

állapítja meg a lényeges körülmények tisztázása terén fennálló együttműködési kötelezettség megszegése miatt.

Tehát a hatályos Ptk. szabályai nem csak a kötelmi jog és azon belül a szerződések területére mondja ki az együttműködési kötelezettséget, hanem például a dologi jogok körében is. Így például a szomszédjogok területén a bírói gyakorlat is hangsúlyozza az együttműködési kötelezettséget a jogok gyakorlása során.¹⁴

A 2013. évi V. törvény a Polgári Törvénykönyvről (a továbbiakban új Ptk.) továbbra is bevezető rendelkezései között tárgyalja a jóhiszeműség és tisztesség, az elvárható magatartás kötelezettségét, valamint a joggal való visszaélés tilalmát. Az együttműködési kötelezettséget azonban már nem itt, hanem a szerződések általános szabályainál tárgyalja. Alapvetően tehát a szerződéseknel tekinti a törvényalkotó ezt elvárható magatartásnak, a szerződési jog területén kívül ezt külön szabályokkal kívánja biztosítani (például házastársak személyi viszonyainál, a gyermekétől külön élő szülő jogai és kötelezettségei tekintetében, a gazdasági társaságok jogánál az állandó könyvvizsgáló működésére vonatkozóan). Ennek indoka az, hogy az együttműködési kötelezettséget a törvény kidolgozói nehezen értelmezhetőnek tartják a polgári jog bizonyos, a szerződéseken kívüli területein. Az új Ptk. ezen, a szerződések általános szabályainál elhelyezett rendelkezései szerint:

6:62. § [Együttműködési és tájékoztatási kötelezettség]

(1) A felek kötelesek a szerződéskötési tárgyalások alatt, a szerződés megkötésénél és fennállása során együttműködni és tájékoztatni egymást a szerződést érintő lényeges körülményekről.

(2) A fél nem hivatkozhat a tájékoztatási kötelezettség megsértésére olyan jogokkal, tényekkel és adatokkal kapcsolatban, amelyeket ismert, vagy közhiteles nyilvántartásból vagy más forrásból ismernie kellett.

(3) Ha a szerződés létrejön, az a fél, aki az (1) bekezdésben foglalt kötelezettségét megszegi, köteles a másik fél ebből származó kárát a szerződésszegéssel okozott károkért való felelősség általános szabályai szerint megtéríteni.

¹⁴ PK. 3 szám: A tulajdonos az ingatlan használata során az azon lévő növényzet tekintetében is köteles tartózkodni minden olyan magatartástól, amellyel másokat - különösen szomszédait - szükségtelenül zavarná, vagy amellyel jogaik gyakorlását veszélyeztetné. Az ezzel kapcsolatos perekben a felek magatartásának jogszerűségét a Polgári Törvénykönyvnek a joggyakorlásra és az együttműködésre vonatkozó általános szabálya (Ptk. 4. és 100. §-ok) és egyes különös szomszédjogi rendelkezései (Ptk. 101-104. §-ok) szerint kell elbírálni.

(4) A szerződés létrejöttének elmaradásáért a feleket kártérítési kötelezettség nem terheli.

(5) Ha a szerződés nem jön létre, az a fél, aki az (1) bekezdésben foglalt kötelezettségét a szerződéskötési tárgyalások során megszegte, köteles a másik fél ebből származó kárát a szerződésen kívül okozott károkért való felelősség általános szabályai szerint megtéríteni.

Az új Ptk. módosítja a Ptk. 205. § (4) bekezdését, mivel az új törvény egyértelművé teszi, hogy nem csak a szerződés teljesítése során kell figyelembe venni a másik fél érdekeit és kellő körültekintéssel eljárni, így a feleket ezek a kötelezettségek már a szerződéskötési eljárás során is terhelik. A változtatás nagyon fontos eleme, hogy a szerződés későbbi megkötése esetén a kontraktuális, míg a szerződéskötés elmaradása esetén a deliktuális kártérítés szabályai szerint felel a károkozó. A jelenleg hatályos Ptk. szerint ennek az elvi elhatárolásnak nem lett volna gyakorlati következménye, hiszen egy utaló szabály segítségével a szerződésszegéssel okozott károk megtérítése tekintetében is a deliktuális felelősség szabályait rendeli alkalmazni a jogalkotó, azzal az eltéréssel, hogy ilyenkor nincs helye a kártérítés mérséklésének. „A szerződésszegésért való felelősségre, valamint a kártérítés mértékére a szerződésen kívül okozott károkért való felelősség szabályait kell alkalmazni azzal az eltéréssel, hogy a kártérítés mérséklésének – ha a jogszabály kivételt nem tesz – nincs helye.”¹⁵

Érdemes azonban megjegyezni, hogy még ez a szabályozás is tartalmaz burkoltan egy szigorúbb kimentési feltételt a szerződésszegővel szemben. Az általában elvárható magatartás szigorúságának mértéke ugyanis a szerződéskötő féllel szemben magasabb kell, hogy legyen, mint deliktuális felelősségnél. Ezt támasztja alá az az 1970-es évek óta folyamatosan erősödő joggyakorlati tendencia is, mely alapján a bíróságok mintegy objektivizálták a kimentési lehetőséget a szerződésszegéssel okozott károk esetében, tulajdonképpen csak az elháríthatatlan külső körülményekre szorítva le annak figyelembevételét.¹⁶

Ezt a gyakorlatot ülteti át a törvény szövegébe az új Ptk. Az e mögött meghúzódó jogpolitikai indok az, hogy míg a deliktuális kárfelelősség esetén maga a károkozás hoz létre kötelmet a felek között, addig a kontraktuális felelősség esetén eleve

¹⁵ Ptk. 318. § (1) bek.

¹⁶ T/7971. számú törvényjavaslat a Polgári Törvénykönyvről indokolása, 587.

fennáll egy kötelelem, ami fokozottabb együttműködést és helytállást igényel a felektől.¹⁷

Kérdéses azonban, hogy mi a fenti elhatárolásnak az oka. Mindkét károkozó magatartás a szerződés megkötését megelőzően történt ugyanis, egy olyan pozícióban, amikor elvileg mindkét felet a szerződéskötési szándék vezérli. Tehát mindketten egy fokozottabb bizalmat feltételező kapcsolatban vannak, mint amilyenben a felek a szerződésen kívül okozott kártérítés esetén. Az, hogy később ez a szerződés létrejön-e vagy sem, már nem befolyásolja az akkor okozott kárt.

Aggályos a rendelkezés abból a szempontból is, hogy bizonyos magatartások jogi megítélését egy, a jövőben bekövetkező eseménytől, így a szerződés létrejöttétől teszi függővé. Így adott esetben előfordulhat, hogy két ugyanolyan cselekmény esetén az egyik szigorúbb elbírálás alá esik, csak azért, mert utóbb a szerződés létrejött.

2. Jogkövetkezmények

A következőkben azt fogom vizsgálni, hogy a szerződéskötés kori gondosság elmulasztásának milyen jogkövetkezményei lehetnek a hatályos Ptk. alapján, és hogy ezek mennyiben változnak az új Ptk. szövege szerint.

2.1. Kártérítés

A hatályos Ptk.-nak a kártérítésre vonatkozó szabályai alapján „Aki másnak kárt okoz, köteles azt megtéríteni. Mentésül a felelősség alól, ha bizonyítja, hogy úgy járt el, ahogy az az adott helyzetben általában elvárható.”¹⁸ Amennyiben valamelyik fél a szerződéskötés kori gondosságot elmulasztotta, és utóbb nem került sor a szerződés megkötésére, úgy a deliktualis kártérítési felelősség szabályai alapján felel az okozott kárért.

Ha valaki szerződéskötés során megsérül, vagy vagyonában károsodik, voltaképpen nem culpa in contrahendoról van szó, hanem a megfelelő szerződésen kívüli felelősségi alakzatot kell alkalmazni (például az üzletben vásárlás közben valakire a polcra rázuhan az áru, és megsebzí vagy a ruháját megrongálja).¹⁹ Amennyiben

¹⁷ 16. l. (Indoklás) 588.

¹⁸ Ptk. 339. § (1) bek.

¹⁹ Eörsi Gyula: A polgári jogi kártérítési felelősség kézikönyve (Közgazdasági és Jogi Könyvkiadó, Bp. 1966.) 71.

pedig a szerződés létrejött, úgy a kontraktuális felelősség fentebb már idézett szabálya alkalmazható [Ptk. 318. § (1) bekezdés].

A jelenleg hatályos Ptk. mindkét kártérítési módnál közös szabályokat állapít meg a kártérítés mértékére. „Kártérítés címén a károkozó körülmény folytán a károsult vagyonában beállott értékcsökkenést és az elmaradt vagyoni előnyt, továbbá azt a kárpótlást vagy költséget kell megtéríteni, amely a károsultat ért vagyoni és nem vagyoni hátrány csökkentéséhez vagy kiküszöböléséhez szükséges.”²⁰

A polgári jogi kár fogalma alá tartozik minden olyan hátrány, amely valakit személyében, ill. vagyonában ér. A fenti bekezdés négy csoportra osztja a bekövetkezett károkat:

- a beállott értékcsökkenést, azaz a tényleges kárt (*damnum emergens*), amely a dolog megrongálódásából, megsemmisüléséből keletkező értékcsökkenés;
- az elmaradt vagyoni előnyt (*lucrum cessans*), amely lehet kereset vagy jövedelemvesztés. Az így bekövetkező kár mértékének meghatározása némiképp fiktív jellegű, hiszen számos bizonytalansági elemet tartalmaz;²¹
- a nem vagyoni kárt, ami az a hátrány, amely a károsultat a személyhez fűződő jogai sérelme miatt érte;
- valamint a meglévő hátrány helyrehozásához szükséges költségek összegét (ide nem értve azokat a költségeket, melyek már a perköltségnek a másik félre hárításával megtérülnek). Ezek a költségek olyan károk, amelyek nem a károkozó magatartással oksági kapcsolatban keletkeznek, hanem a károsultnak a káresemény bekövetkezte után, de azzal összefüggésben lévő elhatározásán alapuló indokolt költségek.²²

Látható, hogy a hatályos Ptk. a teljes kártérítés elvét követi. Kontraktuális kárfelelősség esetén azonban különbséget tehetünk a negatív és a pozitív interesse között. Negatív interesse esetén a kártérítés összegét az alapján kell megállapítani, hogy az a károsult felet olyan anyagi helyzetbe hozza, mintha a szerződést meg sem kötötte volna. Így például a szerződéskötés során felmerült költségeket és

²⁰ Ptk. 355. § (4) bek.

²¹ Ptk. Kommentár, Complex Jogtár Plusz

²² 3. lj (A Polgári Törvénykönyv magyarázata) 1360.

kiadásokat kell megtéríteni. Pozitív interesse esetén viszont olyan helyzetbe kell hozni a felet, mintha a szerződés érvényesen létrejött volna, azaz meg kell téríteni az így fennálló értékkülönbséget.²³

Eörsi szerint abban az esetben, ha a szerződés nem jött létre, a culpa in contrahendoval – ha ennek minden feltétele megvan – sajátos szerződésen kívüli károkozás áll elő: a 339. § lesz alkalmazandó azzal, hogy a kár nem a negatív interesse. Ilyen esetekben ugyanis a kár közvetlenül abban jelentkezik, hogy a másik fél a szerződés elkészítése során költségekbe veri magát. A károkozó tehát csak ezt a kárt okozza, ezekért a következményekért felel, míg a meg nem kötött szerződés nem teljesítéséből eredő kötelezettségek a culpa in contrahendonak ezzel az esetével már túlságosan laza kapcsolatban állnak. „A szerződést előkészítő fázisban elkövetett és a szerződéskötés folyamatát meggátló hiba elmaradása esetén még mindig igen sokféle tényező hathatott volna közre valamelyik fél szerződésszegésében. Helyesebb, ha a szerződés megkötésének fázisát megelőzően megszakadó folyamat releváns kárkövetkezményeit csak a szerződés megkötésére vonatkoztatjuk (negatív interesse), és a szerződés megkötése utáni szakasz kárkövetkezményeire alkalmazzuk a pozitív interesse megtérítésének szabályait.”²⁴

Bár külön van nevesítve a két intézmény, jogkövetkezményeik egy kis eltéréstől eltekintve azonosak. Az, hogy miért van mégis szükség különálló szabályozásukra, a károsult és a károkozó közötti eltérő viszonyra vezethető vissza. Deliktuális kártérítés esetén a felek között egy abszolút szerkezetű jogviszony van csak, tudniillik, hogy tiszteletben kell tartaniuk egymás tulajdonát és személyhez fűződő jogait. A károkozó magatartás következtében fordul át ez a jogviszony abszolút szerkezetűből relatív szerkezetűvé. Ezzel szemben a kontraktuális kárfelelősségnél már eleve van a felek között egy kötelelem, egy relatív szerkezetű jogviszony, ami fokozottabb elvárásokat támaszt a felekkel szemben.²⁵

Eörsi Gyula így ír erről: „Aki maga vállalkozik valamely szolgáltatásra, aki kötelezettségét maga hozza létre, akinek ennél fogva nemcsak elkerülnie kell a latensül fenyegető károkozást, de céltudatosan törekednie kell valamilyen eredményre, azzal szemben nemcsak a követelmények nagyobbak, de annak

²³ 3. lj (A Polgári Törvénykönyv magyarázata) 1142.

²⁴ 19. lj (Eörsi) 71.

²⁵ Szakértői Javaslat az új Polgári Törvénykönyv tervezetéhez (Complex kiadó, Bp. 2008) 806.

nagyobbak a lehetőségei is arra, hogy ne okozza a másik fél érdeksérelmét. A közös megegyezéssel előre megtervezett síneken lebonyolódó jogviszony kisiklása tehát némileg más megítélést kíván, mint a több-kevesebb spontaneitással bekövetkezett másfajta károkozás”²⁶

Eltérések figyelhetők meg abban az esetben is, amikor a szerződéses viszonyban az egyik fél egy harmadik személy közreműködését veszi igénybe, és a harmadik személy okozza a kárt. Míg a szerződésen kívüli károkozás esetkörében csak akkor felelős a személy más károkozásáért, amennyiben közöttük megbízáson alapuló szerződéses viszony állt fenn, és ebben eljárva okozott kárt a harmadik személy valakinek, vagy akkor, ha az alkalmazott szövetkezeti tagról és képviselőről van szó. (Hasonló esetkör még a felelősség olyan személyek károkozásáért, akiknek belátási képessége hiányzik, az állattartók felelőssége, valamint az épületről lehulló tárgy által okozott kár, azonban ezekben az esetekben nincsen szerződéses viszony a károkozó, és az érte felelősséggel tartozó személy között, ezért ezeket az eseteket nem sorolom ide.)

Megbízási szerződés esetén a deliktuális felelősség szabályai alapján a megbízó és a megbízott egyetemlegesen felelnek, illetve a megbízó akkor mentesül a megbízott által okozott kár megtérítése alól, amennyiben bizonyítja, hogy őt a megbízott megválasztásában, utasításokkal ellátásában és felügyeletében mulasztás nem terheli.²⁷

Ezzel szemben a kontraktuális felelősség esetén a törvény kimondja, hogy aki kötelezettsége teljesítéséhez vagy joga gyakorlásához mást vesz igénybe, ennek magatartásáért felelős.²⁸ Ez a szabályozás nem fogalmaz meg olyan kimentési okokat, mint amilyeneket a deliktuális felelősségnél láttunk. Más kérdés, hogy amennyiben a megbízó és a megbízott közti viszonyban a megbízott nem megfelelően járt el, ezzel kárt okozva a megbízóval szerződésben lévő személynek, és így a kártérítési kötelezettsége révén közvetetten a megbízónak, úgy a megbízó a szerződésszegéssel okozott kártérítés alkalmazásával ugyanúgy felléphet a megbízott ellen. Ugyanígy vétkességre tekintet nélkül felelős a károkozó

²⁶ 19 lj (Eörsi) 16.

²⁷ Ptk. 350. § (1) bek.

²⁸ Ptk. 315. §

kontraktuális felelősség esetén, amennyiben a teljesítésért jótállást vállalt (garanciakikötés).²⁹

Az új Ptk. a szerződésszegéssel okozott károkért való felelősségről szóló szövege szerint „aki a szerződés megszegésével a másik félnek kárt okoz, köteles azt megtéríteni. Mentesül a felelősség alól, ha bizonyítja, hogy a szerződésszegést ellenőrzési körén kívül eső, a szerződéskötés időpontjában előre nem látható körülmény okozta, és nem volt elvárható, hogy a körülményt elkerülje vagy a kárt elhárítsa.”³⁰

Az új Ptk. a deliktuális és a kontraktuális kártérítési felelősség elválasztásának okaként azt jelöli meg, hogy – bár a korábbi egységes szabályozás elkerülhetővé tette a két alakzat közötti elhatárolási problémákat – a felelősség alapja eltérő a két forma esetében. Míg deliktuális felelősségnél a károkozás általános tilalma (a *neminem laedere* elve) érvényesül, és valamilyen káresemény bekövetkezte alapozza meg a felelősség fennállását, addig kontraktuális felelősség esetén egy önként vállalt szerződésben foglalt kötelezettség megszegése alapozza meg a kártérítési kötelezettséget. Különbség még az is, hogy deliktuális felelősségnél a károkozó a kárt egyszerűen „másnak” okozza, míg kontraktuális felelősségnél a károsult személye eleve behatárolt, az a károkozóval szerződéses kapcsolatban lévő személy lehet csak.³¹

Az új Ptk. javaslata továbbra is fenntartja a kár bekövetkeztének valamint a kár és a károkozó magatartás közötti ok-okozati összefüggés meglétének követelményét, változtat viszont a kontraktuális felelősség esetén a szerződésszegő fél kimentésén, amihez már nem elegendő a deliktuális felelősség körében kimentési okként szabályozott felróhatóság hiánya. A javaslat indoklása szerint erre a szigorításra azért van szükség, mert a szerződéses kapcsolatokban a szerződésszegés kárkövetkezményeinek telepítése elsősorban kockázatelosztást jelent, és nem egy vétkes magatartás szankcióját, mint a deliktuális kárfelelősség esetében. Az üzleti kapcsolatokban ugyanis a felek már a szerződés megkötésével kockázatot vállalnak. Nehézséget jelent továbbá – elsősorban az üzleti viszonyokban – az egymással

²⁹ Szladits Károly: Magyar Magánjog. A kötelmi jog általános része. Grill Károly Könyvkiadó Vállalata, Bp., 1941. 472. p.

³⁰ Új Ptk. 6:142. § [Felelősség szerződésszegéssel okozott károkért]

³¹ 25. l. (Szakértői Javaslát) 808.

bonyolult kölcsönhatásban álló magatartások közül kiválasztani a relevánsat, amely a kár bekövetkeztéhez vezetett (bár a javaslat nem csak az üzleti kapcsolatokra nézve tartalmaz szigorítást, hanem az egyszerű szerződéses viszonyokban is).

A mentesüléshez a javaslat szerint arra van szükség, hogy a károkozó körülmény a szerződésszegő fél ellenőrzési körén kívül³² következzen be, azaz a szerződésszegő fél által semmilyen formában nem befolyásolható a károkozó körülmény (így például természeti katasztrófák, politikai-társadalmi események, meghatározott állami intézkedések stb.).³³

Bizonyos esetekben ebbe a körbe tartozhatnak például súlyos üzemzavarok, vagy a piac előre kiszámíthatatlan, jelentős változásai (például árrobbanás, infláció). Annak eldöntése, hogy ezek a kategóriák milyen mértékben esnek a szerződésszegő fél ellenőrzési körébe, már az adott eset összes körülményét figyelembe vevő bírósági mérlegelés tárgya.³⁴

Az új Ptk. azonban tartalmaz egy olyan változást is, amely ellensúlyozza a fenti szigorítást, mégpedig úgy, hogy csak a szerződésszegő fél által előre látható károkra korlátozza a kártérítés mértékét. Ez az előreláthatóság objektív, azaz nem a szerződésszegő adottságaihoz, képességeihez igazodik. Ezzel összefüggésben a kimentéshez megköveteli a javaslat, hogy a szerződésszegő fél részéről ne legyen elvárható, hogy a teljesítést akadályozó körülményt elkerülje, vagy annak következményeit elhárítsa. Ez a feltétel is objektív, azonban ennek a magatartási kötelezettségnek az időpontja az előreláthatósággal szemben nem a szerződés megkötésének időpontjára vonatkozik, hanem már a szerződésszegő körülmény bekövetkezte utánra.³⁵

A hatályos Ptk.-val szemben az új Ptk. külön szabályozza a kártérítés mértékét a kontraktuális, valamint a deliktuális kárfelelősség esetében. A deliktuális kárfelelősség megállapításánál lényegében a szabályozás megegyezik a hatályos Ptk.-nak a kártérítés mértékére vonatkozó szabályaival.

³² Ezt a kategóriát tartalmazza a Bécsi Nemzetközi Adásvételi egyezmény is, szemben a Ptk.-ban eddig használt érdekkör kategóriájával.

³³ 25. l. (Szakértői Javaslat) 810.

³⁴ 25. l. (Szakértői Javaslat) 810.

³⁵ 25. l. (Szakértői Javaslat) 810.

6:519. § [A kártérítési kötelezettség terjedelme]

(1) A károkozó a károsult teljes kárát köteles megtéríteni.

(2) A teljes kártérítés körében a károkozó köteles megtéríteni

a) a károsult vagyonában beállott értékcsökkenést,

b) az elmaradt vagyoni előnyt, és

c) a kár megelőzéséhez és a károsultat ért vagyoni hátrányok kiküszöböléséhez szükséges költségeket.

(3) A kártérítést csökkenteni kell a károsultnak a károkozásból származó vagyoni előnyével, kivéve, ha ez az eset körülményeire tekintettel nem indokolt.

(4) A bíróság rendkívüli méltánylást érdemlő körülmények fennállása esetén a kártérítés

mértékét a teljes kárnál alacsonyabb összegben is meghatározhatja.³⁶

Látható, hogy az új törvény ugyanazokat az elemeket említi az ún. teljes kártérítés körében, mint a hatályos Ptk., a nem vagyoni kár kivételével. Ennek oka, hogy az új Ptk.-ban a nem vagyoni kártérítés helyett a sérelemdíj intézménye kerül bevezetésre³⁷, amely abban különbözik a nem vagyoni kártérítéstől, hogy megállapításához elegendő a személyhez fűződő jog megsértésének bizonyítása, nem szükséges, hogy kár ténylegesen bekövetkezzék. A jelenlegi szabályozással cseng egybe a káronszerzés tilalmának elve, valamint az is, hogy a bíróság csökkentheti a kártérítés összegét. Ebben a körben azonban érdemes megjegyezni, hogy még a jelenleg hatályos Ptk. a felelősség csökkentéséről beszél rendkívüli méltánylást érdemlő helyzetben, addig az új Ptk. már csak a kártérítés összegének csökkentéséről.

6:144. § [A kártérítés mértéke]

(1) Kártérítés címén meg kell téríteni a szolgáltatás tárgyában keletkezett kárt.

(2) A szerződésszegés következményeként a jogosult vagyonában keletkezett egyéb károkat és az elmaradt vagyoni előnyt olyan mértékben kell megtéríteni, amilyen mértékben a jogosult bizonyítja,

³⁶ Új Ptk. 6:522. § [A kártérítési kötelezettség terjedelme]

³⁷ Új Ptk. 2:52. § [Sérelemdíj]

hogy a kár, mint a szerződésszegés lehetséges következménye a szerződés megkötésének időpontjában előre látható volt.

(3) Szándékos szerződésszegés esetén a jogosult teljes kárát meg kell téríteni.

Az új törvény a teljes kártérítés elvéből indul ki a kontraktuális kárfelelősség esetében is. Míg azonban a szolgáltatásban keletkezett kár (ún. tapadó kár) esetében nem jut szerephez az előreláthatósági klauzula, addig a károsult egyéb vagyontárgyában bekövetkezett károkra (ún. következménykár), valamint az elmaradt haszonra már alkalmazni rendeli azt.³⁸

A következménykárokkal és az elmaradt haszonnal kapcsolatban a bíróság eddig is alkalmazott korlátozásokat, azonban ez nem jelent meg a Ptk. szövegében. Ehelyett a bíróság gyakran az okozati összefüggés távolságára, nem döntő jellegére hivatkozott. Az előreláthatósági klauzula bevezetése arra az eredményre vezet, hogy az új szabályozás értelmében a következménykárok és az elmaradt haszon összege nem haladhatja meg azt a veszteséget, amelyet a károkozó a szerződés megkötésének időpontjában előre látott, vagy látnia kellett volna.³⁹ Ehhez képest szándékos, vagy súlyosan gondatlan károkozás esetén a szerződésszegő félnek azokat a következménykárokat, valamint azt az elmaradt hasznot is meg kell térítenie, amelyet már csak a szerződésszegés (tehát nem a szerződéskötés) időpontjában láthatott előre.

A felelősségre, a kár megtérítésének mértékére és módjára a fentiekben nem szabályozott esetekben a deliktuális kárfelelősség szabályait kell alkalmazni azzal a módosítással, hogy a kártérítés méltányosságból való mérséklésének nincsen helye. Ilyen közös szabály például a több károkozó egyetemleges felelősségét megállapító norma,⁴⁰ a károsult kárenyhítési kötelezettsége,⁴¹ valamint a kártérítés módjára vonatkozó szabályok.⁴²

³⁸ 25. lj (Szakértői Javaslat) 811.

³⁹ 25. lj (Szakértői Javaslat) 811.

⁴⁰ Új Ptk. 6:524. § [Többek közös károkozása]

⁴¹ Új Ptk. 6:525. § [Károsulti közrehatás]

⁴² Új Ptk. 6:527. § [A kártérítés módja]

2.2. Érvénytelen szerződés

A szerződéskötés kori gondosság elmulasztása azonban nemcsak kártérítési felelősséget eredményezhet, hanem a szerződés érvénytelenségét is, amennyiben az tévedésre, vagy megtévesztésre van alapozva. A hatályos Ptk. szabályai szerint: „Aki a szerződés megkötésekor valamely lényeges körülmény tekintetében tévedésben volt, a szerződési nyilatkozatát megtámadhatja, ha tévedését a másik fél okozta vagy felismerhette.”⁴³

Eörsi Gyula aszerint tipizálta a tévedéseket, hogy azok a szerződés mely elemére vonatkoznak. Így vonatkozhat a tévedés

- a szerződés alanyára,
- a szerződés tárgyára,
- a szerződés tartalmára,
- a szerződéssel kapcsolatos valamely tévedésre (jogi tévedés): erre alapozva azonban csak akkor lehet megtámadni a szerződést, ha a tévedés lényeges volt, és a munkakörében eljáró jogi szakértő a feleknek együttesen adott a jogszabályok tartalmára nézve nyilvánvalóan téves tájékoztatást, valamint
- a szerződés indokára.⁴⁴

Amennyiben a nyilatkozat nem egyezik a nyilatkozó fél akaratával, akarati hibáról beszélünk. A Ptk. tévedés címén akkor teszi megtámadhatóvá a szerződést, ha a tévedés valamely lényeges körülményre vonatkozott. Az, hogy mely körülmények minősülnek lényegesnek, nem határozható meg egységesen, csak a konkrét eset összes körülményének mérlegelésével.. Lényeges lehet minden olyan tévedés, melyet a közfelfogás ilyennek ítél meg, valamint az olyan tévedés is, amelyet ugyan a közfelfogás nem tekint annak, de a felek a szerződéses nyilatkozatukban ezt az adott körülményt kifejezetten lényegesnek jelölték meg, különösen, ha az adott körülmény tudatában a fél nem kötötte volna meg a szerződést. Tévedés okozásáról akkor lehet szó, ha a másik fél olyan magatartást tanúsít, amelyből a közfelfogás alapján a tévedés keletkezhett. Fontos kiemelni azonban, hogy a szerződést csak

⁴³ Ptk. 210. § (1) bek.

⁴⁴ Eörsi Gyula: Kötelmi jog. Általános rész (Budapest, 1992.) 102.

olyan ok miatt lehet megtámadni, amely már a szerződéskötés időpontjában fennállt.⁴⁵

A BDT2006.1347-ben a bíróság kimondta, hogy a szerződés közös téves feltevésre alapított megtámadása iránti igény elbírálása során nemcsak az írásban rögzített szerződéses nyilatkozat szövegét, hanem az eset összes körülményeit, így a szerződéskötést megelőző tényeket, a szerződéskötési szándék körében jelentőséggel bíró nyilatkozatokat is figyelembe kell venni.

A szerződéskötéskori gondosság elmulasztására alapított érvénytelenségre jó példa BH1999. 364. Ebben az ügyben a biztosító támadta meg a biztosítási szerződést, arra hivatkozva, hogy a biztosítottnak a szerződéskötést megelőzően nem megfelelő adatszolgáltatása miatt más kategóriába esett a biztosítási szerződés, amit kötöttek, és így egy betörés alkalmával magasabb összeget kellett a biztosítottnak megfizetnie, mint ha az a valós adatait adta volna meg. A szerződéskötő fél tehát hivatkozhat arra, hogy a szerződés érvénytelen, mert a másik fél a szerződéskötéskori gondosság egyik aspektusát, a tájékoztatási kötelezettséget elmulasztotta.

Az érvénytelenség jogkövetkezményeinek alkalmazására a hatályos Ptk. felállít egy sorrendet. Eszerint „érvénytelen szerződés esetében a szerződéskötés előtt fennállott helyzetet kell visszaállítani. Ha a szerződéskötés előtt fennállott helyzetet nem lehet visszaállítani, a bíróság a szerződést a határozathozatalig terjedő időre hatályossá nyilvánítja. Az érvénytelen szerződést érvényessé lehet nyilvánítani, ha az érvénytelenség oka - különösen uzsorás szerződés, a felek szolgáltatásainak feltűnő aránytalansága esetén az aránytalan előny kiküszöbölésével - megszüntethető. Ezekben az esetekben rendelkezni kell az esetleg ellenszolgáltatás nélkül maradó szolgáltatás visszatérítéséről.”⁴⁶

Az érvénytelenség elsődleges jogkövetkezménye, hogy az érvénytelenségi ok meglétéig nem alkalmazhatóak a felek által a szerződéshez fűzött joghatások. Ezt a rendelkezést ugyan a Ptk. szövege nem tartalmazza, azonban az érvénytelenség fogalmából kiindulva ez egyértelmű.⁴⁷ A másodlagos jogkövetkezmények sorrendjéről és azok alkalmazhatóságáról a 1/2010. (VI. 28.) PK vélemény

⁴⁵ 3. lj (A Polgári Törvénykönyv magyarázata) 801.

⁴⁶ Ptk. 237. § (1)-(2) bek.

⁴⁷ 1/2010. (VI. 28.) PK vélemény az érvénytelenség jogkövetkezményeiről

rendelkezik, és hoz új szabályokat. A vélemény szövege több helyütt ellentmond a hatályos Ptk. szövegének, és már előkészíti az utat az új. szabályozásnak.

Az új Ptk.-nak az érvénytelenségre vonatkozó szabályai szerint „aki a szerződés megkötésekor valamely lényeges körülmény tekintetében tévedésben volt, a szerződési jognyilatkozatát megtámadhatja, ha tévedését a másik fél okozta vagy felismerhette. Lényeges körülményre vonatkozik a tévedés akkor, ha annak ismeretében a fél nem vagy más tartalommal kötötte volna meg a szerződést. Nem támadhatja meg a szerződést az, aki a tévedését felismerhette vagy a tévedés kockázatát vállalta. Ha a felek a szerződéskötéskor lényeges kérdésben ugyanabban a téves feltevésben voltak, a szerződést bármelyikük megtámadhatja.”⁴⁸

Az új Ptk. a hatályos jogszabályszöveggel megegyezően fogalmazza meg a tévedés miatti megtámadás feltételeit. Változás azonban, hogy nem szabályozza külön a jogi tévedés esetét. Az Európai Alapelvek azonos megítélés szerint szabályozza a jogi és a ténybeli tévedést is, így elképzelhető, hogy ennek hatására változott a törvényhely.⁴⁹

Az érvénytelenség jogkövetkezményeit tekintve az új szabályozás jelentős mértékben változik a jelenlegi Ptk. szövegéhez képest, azonban – mint fentebb arról már szó volt – az érvénytelenség jogkövetkezményeiről szóló 1/2010. (VI. 28.) PK vélemény már megváltoztatta a bírói gyakorlatot e tekintetben, és ennek rendelkezései érvényesültek a törvény ellenében. Tehát mind a hatályos, mind az új Ptk. érvénytelenségre vonatkozó szabályai alkalmazhatók a szerződéskötés kori gondosság elmulasztása esetén, az azonban nyilvánvaló, hogy csak abban az esetben, ha a szerződést ennek ellenére megkötötték.

3. Utaló magatartás

Kérdés, hogy utaló magatartásnak minősülhet-e a szerződéskötés kori gondosság elmulasztásával okozott kár. A Ptk.-nak az utaló magatartásra vonatkozó szabályai szerint „a bíróság a kárnak egészben vagy részben való megtérítésére kötelezheti

⁴⁸ Új Ptk. javaslat 6:91. § [Tévedés]

⁴⁹ 25. l. (Szakértői Javaslat) 778.

azt, akinek szándékos magatartása más jóhiszemű személyt alapos okkal olyan magatartásra indított, amelyből őt önhibáján kívül károsodás érte.”⁵⁰

Elvileg elképzelhető olyan eset, amikor a szerződéskötéskori gondosság elmulasztása esetén a bíróság megállapítja az utaló magatartást, és így a bízattási kárt. Ilyen eset lehet, amikor valaki a szerződéskötési tárgyalások során valamely lényeges körülményről nem tesz említést, a másik fél pedig nagyobb összeget áldoz arra, hogy a szerződést megkösse.⁵¹ Az utaló magatartás egyik lényeges eleme, hogy az utaló magatartást tanúsító személy szándékosan tegye meg azt a cselekményt, ami végül a másik felet rábírja az „önkárosító magatartás” megtételére. A Ptk. nem állapít meg rendelkezéseket arra nézve, hogy mi minősül szándékos magatartásnak. A szándékosság és a gondatlanság közti elhatárolásnak a büntetőjogban nagyobb szerepe van. A Büntető Törvénykönyvről szóló 1978. évi IV. törvény 13. § (1) bekezdése szerint „szándékosan követi el a bűncselekményt, aki magatartásának következményeit kívánja, vagy e következményekbe belenyugszik.” A szándékosságnak két formája létezik, az egyenes, valamint az eshetőleges szándék. A szándékosság két alakzata közötti különbségtétel érzelmi oldalról, tehát egy szubjektív szempont alapján vizsgálható csak. Míg egyenes szándék esetén a cselekmény megvalósítója kívánja tetteinek következményeit, és ennek megfelelően hajtja végre a cselekményt. Ezzel szemben eshetőleges szándéknál a cselekmény megvalósítója tetteinek következményeket nem kívánja, de azokkal szemben közömbös, felismerheti ugyan azokat, de belenyugszik a bekövetkezésükbe.⁵² Kérdéses lehet tehát, hogy mennyire alkalmazható a büntetőjog fogalomrendszere a polgári jogban, és így az utaló magatartás esetén.

Sok esetben vitatott, hogy a szerződés megkötése előtti tárgyalások alapján felmerülő költségeket utóbb, a szerződés megkötése esetén kinek kell megtérítenie. Előfordul, hogy például nagy értékű ingatlanok adásvételével kapcsolatban a vevő értékbecslést készített, majd pedig a szerződéskötés elmarad. A bírói gyakorlat ilyen esetben kifejezett megállapodás hiányában a költségek viselését a vevő kockázatviselési körébe sorolja, ezért azok az eladóra nem háríthatók át.⁵³

⁵⁰ Ptk. 6. §

⁵¹ Bár az üzleti kockázat körébe tartozó károkat többnyire nem ismeri el a gyakorlat a bízattási kár körében (pl. BH2011.277., EBK2003.936).

⁵² A Büntető Törvénykönyv Kommentárja, Complex Jogtár Plusz

⁵³ 21. l. (Ptk. Kommentár)

Ilyenkor is megállapítható azonban az utaló magatartás, amennyiben annak összes feltétele teljesül, és ekkor a bíróság elrendelheti a bízattási kár megtérítését. A szerződéskötés kori gondosságra hivatkozás esetén azért lehet aggályos az utaló magatartás szabályai szerint keresetet indítani, mivel a bíróságnak még abban az esetben is mérlegelési körébe tartozik, hogy elrendeli-e a kártalanítás részleges, vagy teljes megfizetését, amikor az utaló magatartás összes törvényi tényállása érvényesül.⁵⁴ Ilyen esetekben is megítélhető azonban minden fajta vagyoni kár, így nem csak a tényleges kár, hanem az elmaradt haszon, valamint a meglévő hátrány helyrehozásához szükséges költségek összege is.

Példa a szerződéskötés kori gondosság elmulasztása esetén utaló magatartás megállapítására a BDT.2008.1859. Ebben az ügyben egy pályázaton nyertes fél indított keresetet bízattási kár megállapítása iránt a pályázatot kiíró ellen, mert az végül nem kötött vele szerződést, annak ellenére, hogy a pályázaton a felperes nyert. A bíróság megállapította, hogy a felperes alapos okkal következtethetett arra, hogy a szerződést az alperes vele megkötö, hiszen az alperes a pályázat nyertesének a felperest hirdette ki, a felperes benyújtott szerződéstervezeteit többször átalakította, erről a felek között többször levélváltás volt, és tárgyalások zajlottak. Az alperes azzal, hogy ugyanazt a pályázatot, amelynél egyszer már eredményt hirdetett, több hónapi egyeztetést követően eredménytelenné nyilvánította, olyan szándékos magatartást tanúsított, amely miatt a felperes ebből eredő kárainak megtérítésére köteles. A bíróság azonban kimondta azt is, hogy azok a költségek, amelyek a pályázat elbírálása előtt merültek fel, nem érvényesíthetőek a bízattási kár körében, hiszen ekkor még nem valósított meg az alperes utaló magatartást, így ezeket a költségeket az üzleti kockázat körében az alperesnek kell viselnie. Ezért a bíróság kizárólag azokat az összegeket vizsgálta, amelyek a pályázat eredményhirdetése és eredménytelenné nyilvánítása között merültek fel, a felperes ezen időszakon kívül felmerült költségeire vonatkozó igényét elutasította.

A szerződés későbbi elmaradásának jelentőségét hangsúlyozza az utaló magatartások esetkörében a BDT2005.1175 is, amely kimondja, hogy az utaló magatartás nem deliktuális felelősségi eset, hanem olyan szubszidiárius törvényi tényállás, melynek alkalmazására akkor kerülhet sor, ha a felek között polgári jogi

⁵⁴ 3. l. j (A Polgári Törvénykönyv magyarázata) 60.

szerződés nem jött létre, az ügyletkötéssel ugyanakkor a másik fél nyomatékosan biztatta a jóhiszemű felet, ezért az ebből eredő hátrányok miatt a jogosult kártalanításra tarthat igényt.

Az új Ptk-nak az utaló magatartásra vonatkozó szabályai nem változtak, mindössze más helyre kerültek a törvény szerkezetében. Míg a hatályos Ptk. a Bevezető Rendelkezések között tárgyalja az intézményt, addig az új Ptk. a kötelemfakasztó jogi tények között helyezi azt el, alkalmazásának kivételessége miatt azonban azok között is az utolsó helyen. Bár az utaló magatartással okozott kár megtérítése tekintetében a deliktuális kárfelelősség egyes részletszabályai kíségetésül alkalmazhatók, alapvetően nem a szerződésen kívüli kártérítés szabályait rendeli alkalmazni a jogalkotó. Az új törvénykönyv hangsúlyozza továbbá, hogy csak abban az esetben beszélhetünk utaló magatartásról, amennyiben nem jött létre szerződés. Így tehát, még ha alkalmazhatóak is a culpa in contrahendo körében az utaló magatartás szabályai, csak abban az esetben, ha a szerződéskötés kori gondosság elmulasztását követően a szerződés létre sem jött.⁵⁵

4. Összegzés

Látható tehát, hogy a culpa in contrahendo intézményének nincs egységes kidolgozása sem a hatályos, sem az új Ptk. rendszerében. A szerződéskötés kori gondosság elmulasztása eredményezhet kártérítési kötelezettséget (szerződéseset és szerződésen kívülit is), a szerződés érvénytelenségét, valamint utaló magatartást is megállapíthat a bíróság. Ennek függvényében a jogkövetkezmények is igen eltérőek lehetnek a kártalanítástól kezdve a teljes és részleges kártérítésen át egészen az eredeti állapot helyreállításáig.

Az új Ptk. nem tarja indokoltnak a culpa in contrahendo külön jogi szabályozását, mert a szerződésszegési és deliktuális kártérítési jog koherenciája feleslegessé teszi a jogintézmény bevezetését.⁵⁶ Jóllehet éppen az adja a tényállás kettősségét, hogy a felek a szerződéskötés szándékától vezérelve lépnek kapcsolatba egymással, azonban a károkozó magatartás következményeként a szerződés végül elmarad. Ilyenkor az együttműködési kötelezettség megsértését éppen a szerződéskötés elmaradása miatt úgy kell megítélni, mint magánjogi deliktumot, azonban a

⁵⁵ 25. lj (Szakértői Javaslat) 1147.

⁵⁶ 25. lj (Szakértői Javaslat) 778.

megtérítendő kárnak korlátokat szab a szerződéskötési tárgyalásokra tekintettel megállapított előre felmérhető kockázat.

A korábban kifejtettekből látható, hogy a culpa in contrahendo intézményének szabályozására a hatályos Ptk. rendszerében nem volt szükség, hiszen a két felelősségi alakzat közötti csekély különbség nem tette azt szükségessé. Az új Ptk. rendszerében már lehetne létjogosultsága az intézménynek. Azonban az a megoldási mód, melyet az új Ptk. tartalmaz az együttműködési kötelezettség szabályozásánál (ti. hogy ha utóbb megkötik a felek a szerződést, akkor a kontraktuális, míg ha nem, akkor a deliktuális kárfelelősség szabályait kell alkalmazni), véleményem szerint nem helytálló. Ebben az esetben ugyanazokat a tapogatózó lépéseket alkalmazza a jogalkotó, mint amit a német példánál láttunk a BGB hatálybalépésekor. A károkozás tényén és körülményein nem változtat, hogy utóbb kötnek-e szerződést a felek. Véleményem szerint következetesebb lenne az a megoldás, ha egységes felelősségi szabályokat rendelne alkalmazni a jogalkotó ezekre az esetekre, attól függetlenül, hogy a szerződés utóbb létrejön-e.

Felhasznált irodalom

A Polgári Törvénykönyv magyarázata (Complex Kiadó, Budapest, 2007)

Csöndes Mónika: *Az elállási jog dogmatikai kérdései egyes nemzeti jogokban és a közösségi irányelvekben.* Debreceni Jogi Műhely (szerk.: Szemesi Sándor), Alapítvány a Kjogközelítésért és Jogharmonizációért, 2005

Eörsi Gyula: *A polgári jogi kártérítési felelősség kézikönyve.* Közgazdasági és Jogi Könyvkiadó, Budapest, 1966.

Eörsi Gyula: *Elhatárolási problémák az anyagi felelősség körében.* Közgazdasági és Jogi Könyvkiadó, Budapest, 1962.

Eörsi Gyula: *Kötelmi jog. Általános rész.* Budapest, 1992.

Jobbágyi Gábor- Fazekas Judit: *Kötelmi jog.* Szent István Társulat, Budapest, 2004.

Rudolf von Jhering: „*Culpa in Contrahendo oder Schadenersatz bei nichtigen oder nicht zur Perfection gelangten Verträgen*” In: Jhering Jahrbücher f. Dogm. 4 (1861), 1. Idézi: Izsó Krisztina: „Culpa in contrahendo: a szerződés kötést megelőző jogviszony deliktuális vagy kontraktuális jellegének problémája” In: Jogi Tanulmányok (Eötvös Loránd Tudományegyetem Állam- és Jogtudományi Kar, Budapest, 1998)

Szakértői Javaslat az új Polgári Törvénykönyv tervezetéhez. Complex kiadó, Budapest, 2008

Szladits Károly: *Magyar Magánjog. A kötelmi jog általános része.* Grill Károly Könyvkiadó Vállalata, Budapest, 1941.

<http://www.law.klte.hu/jogimuhely/extra%20issue/Cs%20F6ndes%20M%20F3nika%20-%20Az%20el%E1ll%E1si%20jog.pdf>

SZABÓ SAROLTA ÉDUA:

A DOLOGI HITELBIZTOSÍTÉKOK

A KODIFIKÁCIÓS VITÁK TÜKRÉBEN

1. Bevezetés

Ugyanúgy, ahogy a vitorlás hajóval nem lehet széllel szemben hajózni, nem lehet a gazdasági igényekkel szemben törvényeket sem alkotni. A kormányosnak tehát vagy tompább szögbe kell állítani a hajót, vagy le kell húzni a vitorlát, és be kell indítani a motort. Ugyanígy tehet a jogalkotó is, amennyiben vagy fejet hajt a gazdasági igények előtt, és irányt változtat, vagy dacol azokkal és új szabályozási lépések bevetésével mégis szembe halad a piac kívánalmaival.

A fiduciárius biztosítékok körül is hasonló helyzetről van szó, hiszen a gazdasági igények a dologi hitelbiztosítéki szabályozást nem tartották kielégítőnek, ezért kerülő utakat kerestek. Ebben a szembeszélben kell a kodifikációnak megtalálni azt a szöveget, amelyben a hajó haladni tudna. Dönthet azonban úgy is a jogalkotó, hogy legyőzi a szembeszelet, és a gazdasági igényeknek ellenében motorral halad tovább. A döntés hiányában azonban a „jogbizonytalanság a fiduciárius biztosítékok esetén kétségtelen”¹. Ez a jogbizonytalanság pedig két irányba is kifejti negatív hatásait, hiszen egyrészt a bíróságok nem tudnak egységes joggyakorlatot kialakítani, mert nem szilárd jogi alapon, hanem ingoványos talajon állnak a fiduciárius ügyletek. A bírói gyakorlat következetlensége pedig azt eredményezi, hogy a felek hitelviszonyai sem lesznek előreláthatóak, a stabilitás megtörésével elveszik az a kiszámíthatóság, amely garantálná, hogy a felek már a jogviszony keletkezésekor előre lássák, hogy az esetleges bírói úton való kikényszerítés milyen végkimenetellel zárulhat.

A jogalkotónak tehát lépnie kell, az új Polgári Törvénykönyv kodifikálása során választ kell találni a jogbiztonság visszaállításának mikéntjére. E dolgozat a szükséges elméleti bevezetés, azaz az elemzett jogintézmények rövid definiálása

¹ Dr. Gárdos Péter (szerk.): Tanulmányok a fiduciárius biztosítékok köréből, HVG-ORAC Lap-és Könyvkiadó, Budapest, 2010, 9.

után, arra vállalkozik, hogy bemutassa a fiduciárius hitelbiztosítékok, azokon belül is speciálisan a dologi hitelbiztosítékok kodifikációja során felmerült szempontokat, a jogintézmények elfogadása mellett szóló, valamint a tiltást pártoló érveket. A kodifikációs vitákat követően kell szólni a új Polgári Törvénykönyv jelenlegi állás szerint véglegesnek tűnő tervezetében szereplő megoldásról, és ezen megoldás következményeiről.

2. A dologi hitelbiztosítékok fogalmának meghatározása

A dolgozat első fejezete, ahogy arra a Bevezetésben is utaltunk, a kodifikációs viták bemutatásának elméleti megalapozását jelenti. Elméleti megalapozáson azt értjük, hogy az egyes jogintézmények elemzése előtt elengedhetetlenül szükséges azok definiálása. A vizsgálat fókuszában a fiduciárius biztosítékoknak minősülő dologi hitelbiztosítékok két formája, a biztosítéki célú tulajdonátruházás és a tulajdonjog-fenntartás állnak. Ebből kifolyólag, tulajdonképpen nulladik lépésként a fiduciárius biztosítékok fogalmát kell meghatároznunk. „A fiduciárius vagy bizalmi biztosítékok alatt azokat a konstrukciókat értjük, amelyekben a hitelező és az adós, a biztosítékul szolgáló vagyontárgy tekintetében, elválasztják, azaz eltérő tartalommal töltik meg a belső, felek közötti és a külső, harmadik személyekkel szembeni jogviszonyokat. A hitelező a harmadik személyekkel szemben az átruházott joggal járó teljes hatalmat megszerzi, azonban az adóssal szemben azt vállalja, hogy hatalmát csak a szerződésben meghatározott feltételek bekövetkezte esetén és keretek között fogja gyakorolni.”²

Jelen fejezetben az elemzés vezérelvét az egyes jogintézmények fogják jelenteni. Annak érdekében azonban, hogy a vizsgált két dologi hitelbiztosíték, a biztosítéki célú tulajdonátruházás és a tulajdonjog-fenntartás bemutatása ne váljon öncélúvá, azaz az összehasonlítás is megvalósuljon, mindkét esetben ugyanazon szempontok alapján kell haladnunk.

² Dr. Gárdos Péter (szerk.): Tanulmányok a fiduciárius biztosítékok köréből, HVG-ORAC Lap-és Könyvkiadó, Budapest, 2010, 8.

2.1. A szempontrendszer

Mielőtt tehát rátérnénk a biztosítéki célú tulajdonátruházás valamint a tulajdonjog-fenntartás elemzésére, a szempontrendszert kell tisztáznunk. Az egyes jogintézmények elemzését a következő séma alapján végezzük:

- I) a jogi konstrukció vizsgálata
 - a) kik az alanyok
 - b) ki az eredeti tulajdonos, ki szerzi meg a tulajdont és mikor száll át a tulajdonjog
 - c) kinél vannak az egyes részjogosítványok
 - d) ki viseli a kockázatokat
- II) az ütköző érdekek vizsgálata³
 - a) a hitelező pozícióját szilárdító jellemzők
 - b) az adós védelmének biztosítása
 - c) harmadik személyek védelme és a fennálló jogi helyzet nyilvánossá tételéhez fűződő érdek

A jogi konstrukció vizsgálata azt a célt szolgálja, hogy a két jogintézmény alapvető felépítése világossá váljon. Fókuszpontba kell állítani a tulajdonjog kérdését, hiszen a dologi hitelbiztosítéki konstrukciók esetében a hitel biztosítékaként nem korlátozott dologi jogok, hanem a legteljesebb abszolút jog, a tulajdonjog szolgál. A tulajdonjog vizsgálata során a legfontosabb kérdések (ahogy az a vázolt sémából is kitűnik) az eredeti és az új tulajdonos személye, és a tulajdonjog átszállásának időpontja, többszöri átszállás esetén több időpontot is vizsgálnunk kell. A magyar jogban, az angolszász jogrendszerrel ellentétben, a tulajdonjog doboz jellege érvényesül, ami azt jelenti, hogy az egyes jogosultságok (birtoklás, használat, hasznok szedése, rendelkezési jog) kivehetők ebből a bizonyos dobozból, de a tulajdonjog keretjelleggel akkor is fennmarad, ha a doboz már üres. Ebből kifolyólag amellett, hogy ki a tulajdonos, azt is meg kell vizsgálni, hogy kinél vannak az egyes részjogosítványok. A tulajdonjog nem csak részjogosítványok összességét jelenti, hanem azt is, hogy a dolog megrongálódásából vagy megsemmisüléséből eredő károkat, azaz a tulajdonjoggal járó kockázatot ki viseli, tehát tulajdonképpen a

³ Szeibert Orsolya: A tulajdonjog-fenntartás mint hitelbiztosíték. Polgári Jogi Kodifikáció, 2000/4. 13.

hasznok szedését jelentő részjogosítványnak létezik egy inverze, a tulajdonjoggal járó kockázat viselése.

A dologi hitelbiztosítékok megértéséhez és megítéléséhez nem elég a jogi konstrukció nagyító alá tett elemezgetése, vizsgálni kell a jogintézményt életre hívó különböző érdekek összeütközését is. Mindenki, aki érintetté válik egy dologi hitelbiztosíték alapítása során, tulajdonképpen rögtön a többi érintettel ellenérdekeltté is válik. Hogyha a különböző érdekek összességét egy sajátos körként képzeljük, akkor ennek a körnek különböző egymással átellenes pontjaiban helyezkednek el a hitelező érdekei, az adós érdekei, a többi hitelező érdekei, a harmadik személyek érdekei, a forgalom biztonságának követelménye. A szabályozás akkor tekinthető ideálisnak, legalábbis akkor közelít a legjobban az ideális szabályozáshoz, ha kijelöli a kör középpontját, azt a pontot, amely az egyes, egymással ellentétes érdekektől hasonlóan távol helyezkedik el. Ahhoz azonban, hogy a középpontot megtaláljuk, először a kört kell kijelölni, a kör kijelöléséhez viszont az egyes érdekeket kell elemeznünk, hiszen „a fenti szempontok mérlegelésével kialakított jogi megoldás jellege határozza meg, hogy az adott biztosíték mely réteg számára hordoz előnyöket, illetve mutatkozik hátrányosnak, s csak e szempontok körültekintő figyelembevételére eredményezhet működőképes, mind keresleti, mind a kínálati oldal számára is elfogadható eszközt”.⁴

2.2. A biztosítéki célú tulajdonátruházás

„A biztosítéki célú tulajdonátruházásnak a megvalósítására a gyakorlatban számos kísérlet történt. Az alapeset a fiduciárius tulajdonátruházás, amikor egy hitelszerződéshez kapcsolódva egyértelműen biztosítéki célzattal átruházzák valamely dolog tulajdonjogát azzal a feltétellel, hogy a hitelező köteles a dolog tulajdonjogát visszaruházni az eladóra, abban az esetben, ha az a hitelszerződésből fakadó kötelezettségeinek teljes mértékben eleget tett.”⁵

⁴ Szeibert, 13.

⁵ Gárdos István: A biztosítéki célú tulajdonátruházásról. *Gazdaság és Jog*, 1998/6. 18.

2.2.1. A biztosítéki célú tulajdonátruházás jogi konstrukciója

2.2.1.1. Kik az alanyok?

A biztosítéki célú tulajdonátruházás dogmatikailag kettébontható egy kölcsönszerződésre és egy adásvételi szerződésre, ebből kifolyólag az alanyai is kettős szerepet töltenek be. Ennek a megduplázott jogviszonynak a szereplőire Szabó Gábor Zoltán az adós-eladó és a hitelező-vevő terminológiát vezeti be, ami kifejezésre juttatja, hogy az adós a hitelezőtől kapott hitel fejében adja el a biztosítékul szolgáló dolgot a hitelezőnek, aki ebben a relációban vevőnek minősül.

2.2.1.2. Ki az eredeti tulajdonos, ki szerzi meg a tulajdont és mikor száll át a tulajdonjog?

Az ügylet fentebb idézet definíciójából is jól látható, hogy a biztosítéki célú tulajdonátruházás jellegéből fakadóan főszabály szerint kétszer száll át a tulajdon, és csak az adós nemteljesítése esetén redukálódik a tulajdonmozgások száma egyre. A dolog eredeti tulajdonosa az adós, aki a kölcsön fejében átruházza a tulajdonjogot a hitelezőre. Ennek a tulajdonátruházásnak, ahhoz hogy perfektuálódni tudjon meg kell felelnie a Ptk. 117. §-ában lefektetett jogcímességi követelménynek, valamint meg kell történnie az átadásnak is. Ezen elemek részletes elemzésére a kodifikációs viták során térünk ki, itt elég annyit megjegyezünk, hogy a tulajdonjog akkor száll át, amikor ezek a feltételek teljesülnek. A tulajdonjog másodszori átszállása esetén a hitelező az eladó és az adós a vevő, és amint befejezetté válik ez az átruházás a tulajdoni viszonyok ismét megegyeznek a kiinduló állapottal. A biztosítéki célú tulajdonátruházás egyik elterjedt megvalósulási formája a visszavásárlási joggal kombinált adásvétel. Ebben az esetben az első adásvétel megfelel a már leírtaknak, a második esetében azonban a megoldás az adásvétel különös nemeként szabályozott konstrukció (Ptk. 374. §), ahol az adós-eladó a hitel törlesztésével tulajdonképpen visszavásárolja a biztosítékul adott dolgot.⁶

2.2.1.3. Kinél vannak az egyes részjogosítványok?

„A biztosítéki tulajdonátruházás szoros kapcsolatban van a tulajdonjog átruházásának azzal a módjával, amelynek során az eladó a dolog birtokát

⁶ Menyhárd Attila: Dolog jog. ELTE Eötvös Kiadó, 2010, Budapest, 397.

megtartva, a vevővel való megegyezés alapján azt már többé nem tulajdonosként, hanem más jogcímen tartja meg.”⁷ Mivel a biztosítéki célú tulajdonátruházás esetén is igaz az a tétel, hogy az adós a 22-es csapdájába taszítanánk azzal, ha a biztosítékul adott dolog tulajdonjogával együtt minden egyéb részjogosítványától is megfosztanánk, hiszen ha például nem használhatná a dolgot és nem szedhetné annak hasznait, akkor attól a forrástól esne el, amely a hiteltörlesztését szolgálja. A birtoklással, a használat és a hasznok szedésének jogosultságával ellentétben azonban, a rendelkezési jog természetesen nem illetheti az adós-eladót, mert akkor a lényegétől fosztanánk meg az ügyletet, ti. az nem szolgálna a hitelező számára megnyugtató biztosítékként arra nézve, hogy az adós nem teljesítése esetén sem marad kielégítetlenül az igénye.

2.2.1.4. Ki viseli a kockázatokat?

A *casus sentit dominus* elve alapján a dologban bekövetkezett károkat a tulajdonosnak kell viselni (jelen szempont szerint nem releváns, hogy a kár viselését továbbháríthatja, amennyiben a kártérítési felelősség törvényi feltételei fennállnak, vagy jogszabály kártalanítást ír elő). A biztosítéki tulajdonátruházás esetében azonban a hitelező érdekével ellentétes, ha a tulajdonjoggal együtt a kockázatviselés kötelezettsége is rászáll, hiszen a tulajdonjogával alapesetben nem kíván élni, az csak biztosítéki funkciót tölt be, ám azt is fogyatékosan, amennyiben az esetleges megrongálódás vagy megsemmisülés, azaz értékvesztés esetén a biztosíték is veszít az értékéből.

2.2.2. Az ütköző érdekek vizsgálata

2.2.2.1. A hitelezői pozíciót szilárdító tényezők

A dologi hitelbiztosítékok kapcsán két olyan sarkalatos helyzet van, amikor a hitelezők helyzete igazán megszilárdításra szorul. Az első ilyen helyzet maga az alapítás, ami során az a kérdés, hogy a törvény milyen feltételeket támaszt az alapításhoz. A biztosítéki célú tulajdonátruházás esetén, mint azt már láttuk, az alapítás a felek szerződésével történik, ezen a konszenzuson felül nincsenek egyéb követelmények, tehát nincsen előírva se nyilvántartási kötelezettség, se valamely speciális okirati forma. A másik sarkalatos pont az adós fizetéseképtelensége során

⁷ Menyhárd, 395.

való kielégítési lehetőségek, hiszen „a dologi biztosítékok valódi értéke az adós fizetéseképtelensége esetén mutatkozik meg”⁸. A hitelezők akkor vannak a lehető legkedvezőbb helyzetben, ha nem a felszámolási vagy a végrehajtási eljárás szabályai szerint tudják érvényesíteni a követeléseiket, hanem tulajdoni igényt támaszthatnak a vagyon meghatározott elemére, hiszen ilyenkor nem is lesz kérdés, hogy a hitelezői rangsorban milyen pozíciót foglalnak el, mert a rangsoron kívül, tulajdonképpen az elsőt is megelőző nulladik helyen tudják érvényesíteni a követeléseiket.

2.2.2.2. Az adós védelmének biztosítása

Az adós elsődleges érdeke, hogy a kölcsönszerződésben vállalat kötelezettségét teljesíteni tudja. Természetesen a szempontok között felmerül adósi érdekként az is, hogy amennyiben az adós nem képes a teljesítésre, ne érje őt aránytalanul nagy hátrány. De azt látni kell, hogy ez utóbbi csak másodlagos érdek, ez csak akkor válik relevánssá, ha a teljesítéshez fűződő elsődleges adósi érdek nem tudott teljesülni. Az elsődleges érdeknek a biztosítéki célú tulajdonátruházás megfelel, hiszen az adós a dolog birtokában marad, azt használhatja, hasznait szedheti, így a hitel törlesztéséhez szükséges alapot meg tudja teremteni. A másodlagos adósi érdeket, a biztosítéki célú tulajdonátruházás kevésbé akceptálja, mint például a zálogjog, hiszen a hitelező az igényeit nem kógens, garanciális szabályok szerint, hanem a tulajdonjog vissza nem ruházásával elégítheti ki, az adós tehát sokkal kiszolgáltatottabb helyzetbe kerül, adott esetben a törlesztendő összeg többszörösét veszti el. „A tulajdonátruházással a hitelező jelentősen több jogot szerez, mint ami – az adósi és a hitelezői érdekek kiegyensúlyozott figyelembe vételével – a biztosítéki pozícióhoz szükséges, ezt a többletet a felek közötti jogviszonyban érvényesülő kötelmi jogi korlátok igyekeznek visszavenni.”⁹

2.2.2.3. Harmadik személyek védelme és a fennálló jogi helyzet nyilvánossá tételehez fűződő érdek

Annak idején, a kodifikációs viták elemzésekor részletesen megvizsgáljuk, hogy miként kell a harmadik személyek, azaz a többi hitelező érdekeit figyelembe venni a

⁸ Dr. Gárdos Péter (szerk.): Tanulmányok a fiduciárius biztosítékok köréből, HVG-ORAC Lap-és Könyvkiadó, Budapest, 2010, 8.

⁹ Gárdos István – Gárdos Péter: Van-e a fiduciárius biztosítékoknak helyük a magyar jogban? Polgári Jogi Kodifikáció, 2004/1-2. 33.

dologi hitelbiztosítékok szabályozása során. Most röviden csak arra utalunk, hogy ezek az elvárások mennyiben érvényesülnek a biztosítéki célú tulajdonátruházás esetén. Evidens, hogy a többi hitelező érdekei leginkább a dologi hitelbiztosítékkal biztosított hitelező érdekeivel állnak szemben, hiszen az adós fizetési képtelensége esetén a hitelezők kielégítésére rendelkezésre álló vagyoni részen nekik kell osztozkodniuk, fordított arányban áll tehát a dologi biztosítékkal rendelkező hitelezők kielégítési biztonsága a többi hitelezőjével. Az a) pont alatt elmondottaknak tehát itt most a komplementere igaz, míg ott megállapítottuk, hogy a tulajdoni igény által a privilegiált helyzet biztosított, itt most meg kell állapítanunk, hogy ez a tulajdoni igény a rangsorban álló hitelezők helyzetét jelentősen elnehezíti. Ráadásul a látszólagos és a valóságos jogi helyzet ellentmondásossága miatt a többi hitelezőnek még arra sincsen lehetősége, hogy a megnehezített státuszukkal előre számoljanak, azt beárassák a hitel nyújtásakor.

2.3. A tulajdonjog-fenntartás

„A tulajdonjog fenntartása a kereskedelmi viszonyokban alkalmazott tipikus biztosíték, ahol a hitelező követelésének biztosítékaként a dolog feletti tulajdonjog szolgál.”¹⁰A hatályos magyar magánjog nem ismeri a biztosítéki tulajdonátruházás Németországban elterjedt intézményét, a kötelmi jogi különös rész az adásvételről szóló fejezete azonban lehetővé teszi a tulajdonjog fenntartását.¹¹

2.3.1. A tulajdonjog-fenntartás jogi konstrukciója

2.3.1.1. Kik az alanyok?

A tulajdonjog fenntartás esetén az adásvételi jogviszony alanyai az eladó és a vevő, a hitelezési motívum annyiban lesz része az ügyletnek, hogy az adásvétel elveszti szinallagmatikus jellegét, és ezáltal az eladó a vételár tekintetében a vevő hitelezőjévé válik, a hitel biztosítékaul pedig annak fenntartásával a tulajdonjogot köti ki.

¹⁰ Menyhárd, 398.

¹¹ Szeibert, 10. o., Ptk. 386 §

2.3.1.2. Ki az eredeti tulajdonos, ki szerzi meg a tulajdont és mikor száll át a tulajdonjog?

Ennél a hitelbiztosítéki konstrukciónál az eredeti és a leendő tulajdonos kérdése nem jelent nagy rejtélyt, ráadásul az előbbi esethez képest még az sem bonyolítja a helyzetet, hogy a tulajdonjog többszöri átszállásáról kellene beszélnünk. Csak egyszer történik meg tehát a tulajdonjog átszállása, azonban ennek időpontja több dilemmát is felvet. „Annyi azonban a törvényi szabályozás alapján bizonyos, hogy a tulajdonjog-fenntartással eladott dolog az átadás ellenére nem kerül a vevő tulajdonába: erre csupán a vételár megfizetésével kerül sor.”¹²

2.3.1.3. Kinél vannak az egyes részjogosítványok?

A tulajdonjog fenntartásával kötött adásvétel esetén az egyes részjogosítványok, még a rendelkezési jog is átszállnak a vevőre, az eladónál csak a kiüresített doboz jellegű tulajdonjog marad. A hitelező biztosítékának tárgya saját dolga, de a tulajdonjog már abban az értelemben is elveszíti abszolút és feltétlen jellegét, hogy a terhek viselése is a vevő kötelezettsége.

2.3.1.4. Ki viseli a kockázatokat?

A hasznok szedésénél egyértelműen megállapítottuk, hogy az az ügylet lényegéből fakadóan a vevő jogosítványa, akkor tehát ugyanilyen egyértelműen kell kezelnünk azt is, hogy az ezen jogosultág inverzeként aposztrofált kockázatviselés is a vevőt terheli. Egyértelműen következik ugyanez abból is, hogy „mivel az adásvétel feltétlen, csupán a jog átszállása tolódik ki a az utolsó részlet megfizetéséig, így a kár a vevő érdekkörében következik be. Az eladó csupán a tulajdonjog elvesztésének veszélyét viseli.”¹³ Ugyanezt az elvet mondja ki a Ptk. 376. § (4) bekezdése is, amennyiben lefekteti, hogy a vevőnek átadott dolog elpusztulásának és értékcsökkenésének veszélyét – a tulajdonjog fenntartása esetében is – a vevő viseli.

¹² Fabók, 15.

¹³ Szeibert, 14.

2.4. Az ütköző érdekek vizsgálata

2.4.1. A hitelezői pozíciót szilárdító tényezők

A hitelező pozíciójának vizsgálatakor két irányból kell közelítenünk, hiszen „meg kell különböztetnünk a hitelező és az adós közötti belső jogviszonyt és a biztosítékdologi jellegéből adódó külső jogviszonyt, amely a hitelező és a kötelmi viszonyon kívüli harmadik személy(ek) között áll fenn.”¹⁴ A belső, szerződéses jogviszonyban a hitelező pozíciója azáltal válik szilárdná, hogy mindkét kimenetel esetén jól jár, hiszen vagy a megállapodásban szereplő időpontban és összegben megkapja a vételár összes részletét, vagy az adósi késedelem esetén, megilleti az elállás joga. Mivel az elállás a szerződéskötés időpontjára visszamenőlegesen szünteti meg a szerződést, azt úgy kell tekinteni, mintha létre sem jött volna, az eredeti állapotot kell visszaállítani (az eladó-hitelező tehát visszakapja a dolgot, a vevő-adós pedig a már megfizetett vételárrészleteket). Az eladó helyzetét erősíti továbbá a tulajdonjoggal járó kockázat fentebb már elemzett adósra való áterhelése is.

A kifelé mutató viszony jelentősége, a biztosítéki célú tulajdonátruházásnál tárgyalattal analóg módon, az adós fizetése képtelensége esetén mutatkozik meg, amennyiben a tulajdonjoggal biztosított hitelező a többi nem biztosított, vagy korlátozott joggal biztosított hitelezőt megelőzi a kielégítési rangsorban. Még helyesebb úgy fogalmazni, hogy nem is része a rangsornak, mert „tulajdonjoga alapján felléphet (...) igénypert indíthat, követelheti a dolog foglalás alóli feloldását, illetve azt, hogy a dolgot ne vegyék a csődtömegbe – kiigénylési joggal rendelkezik.”¹⁵

2.4.2. Az adós védelmének biztosítása

A vevőt „várományi joga”¹⁶ biztosítja, hogy az eladót a megállapodás szintén köti, s a dolgot nem veheti vissza, csak a szerződésbe ütköző vevői magatartás, késedelem esetén.”¹⁷ Egy olyan dologi várományról van szó, amely alapján a vevő számíthat

¹⁴ Túry Sándor Kornél: Fokozott hatályú tulajdon-fenntartás. Szeged, 1938, 36.

¹⁵ Túry, 29.

¹⁶ Ingatlanok esetében „nem állítható, hogy a vevő megszerzését az eladó már ne akadályozhatná, azaz hogy a tulajdonátzállás egyedül a vevőn múló feltétel teljesítésével, a vételár fizetéssel történne meg. Az eladó ugyanis, ha jogszerűen nem is, de ténylegesen megtagadhatja a bejegyzési engedély kiadását. A tulajdonjog-fenntartással eladott ingatlan vevőjének tehát nincsen várományi joga.” (Fabók, 19.)

¹⁷ Szeibert, 14.

arra, hogy az eladó őt jogszerzésében egyoldalúan már nem fogja tudni meggátolni. Nem elsősorban azért, mert a Ptk. 229. § (1) bekezdése értelmében egyik fél sem tehet semmit, ami a feltétel bekövetkezése esetére a másik fél jogát megghiúsítja vagy csorbítja, hanem azért mert a vevő már a dolog birtokában van, így az eladó nincs abban a helyzetben, hogy a dolgot még egyszer eladja.¹⁸

2.4.3. Harmadik személyek védelme és a fennálló jogi helyzet nyilvánossá tételéhez fűződő érdek

Mivel a tulajdonjog fenntartása esetén a valós jogi helyzet és a látszat ellentmond egymásnak, gyakran adódik olyan szituáció, amelyben az eladó-hitelező és a jóhiszemű harmadik személyek érdeke ütközik egymással. A hatályos szabályozás ilyen összeütközés esetén az utóbbi mellett teszi le a voksát, azaz a forgalom biztonságát védve kimondja, hogy „a harmadik jóhiszemű személyek visszterhesen szerzett jogait a tulajdonjog fenntartása nem érinti.” Ahogy Schwartz¹⁹ is megállapítja, ez a szabályozás ugyan rést üt az eladó szilárd helyzetén, de erre a résre szükség van a tulajdonjog abszolút védelmének érdekében. Az előbbi szabályozási lépés tehát a forgalom biztonságát erősíti, de közben gyengítő erőként megjelenik az a tény, hogy „a tulajdonjog fenntartása esetén kialakult helyzet harmadik személyeket többnyire nem tájékoztat a valóságnak megfelelően: a vevő hitelbázisát nagyobbra vélik, mint amekkora az valójában.”²⁰

3. A kodifikációs viták

A polgári jogi kodifikáció során heves viták folytak a fiduciárius hitelbiztosítékok szabályozása kapcsán. Jelen fejezet célja, hogy összefoglalja a fiduciárius (e kategórián belül, ahol szükséges a szűkítés, a dologi) hitelbiztosítékok polgári jogunkba való beengedése vagy az onnan való kitiltása mellett szóló pro és kontra érveket. A legújabb, és nagy valószínűséggel már véglegesnek tekinthető tervezet ismeretében a közelmúlt vitái egyrészt jogtörténeti jellegűeknek, másrészt pedig a gordiuszi csomó elvágása után feleslegesnek tűnhetnek. Ennek ellenére mégsem tekinthetünk el attól, hogy a szükséges mértékben megvizsgáljuk a kodifikáció során

¹⁸ Fabók Zoltán: Tulajdonjog-fenntartás és dologi jogügylet. Polgári Jogi Kodifikáció, 2004/3., 17.

¹⁹ Schwartz Gusztáv: A pactum reservati dominii hatálya V. 77. o., In Dr. Gárdos Péter (szerk.): Tanulmányok a fiduciárius biztosítékok köréből, HVG-ORAC Lap-és Könyvkiadó, Budapest, 2010. 337.

²⁰ Túry Sándor Kornél: Fokozott hatályú tulajdon-fenntartás. Szeged, 1938. 23.

felmerülő szempontokat, hiszen ezek hiányában a legújabb tervezet megoldását is csak felületesen tudnánk megítélni.

3.1 A jogcím kérdése

Az elsőként felmerülő szempont, amelyet a fiduciárius hitelbiztosítékok szabályozásának vizsgálatakor górcső alá kell vennünk ezen jogügyletek jogcímes jellege és a felmerülő lehetséges jogcímek.

Minden egyes jogviszonyt a jogalanyok között fennálló sajátos kötelékként kell felfognunk, amely kötelék valamely jogi tények hatására keletkezik és szűnik meg. Ilyen köteléket, azaz jogviszonyt keletkeztető jogi tény lehet például a fél, vagy adott esetben a felek ügyleti magatartása. Amennyiben viszont jogi tényekként emberi magatartásokat említünk, meg kell keresnünk azok eredőjét, a magatartás tanúsítására (pl. a szerződéses nyilatkozattételre) vezető motiváló okokat. „Az ember sohasem vállal kötelezettséget pusztán azért, hogy kötelezve legyen, hanem mert ezzel valamely gazdasági vagy jogi célt akar elérni.”²¹ Ha elfogadjuk a Szladits-féle, l'atr pour l'art kötelezettséget nem vállaló ember képét, akkor az előbb említett magatartás tanúsítására indító motiváló okként minden jogviszony kialakulásánál azt a bizonyos célt, a kötelezettségvállalás gazdasági vagy jogi célját kell keresnünk. Ha a jogviszonyok létállapotát három stádiumra tagoljuk, beszélhetünk először a kötelék kialakulása előtti állapotról, amikor még csak a kötelelem létrehozására irányuló motiváció létezik, majd a kötelék létezéséről, végül pedig a kötelék beteljesüléséről, amely a cél elérése általi megszűnést jelenti. A három stádium ok-okozati viszonyrendszere körkörös a motiváció és a cél egyaránt okként jelenik meg, míg maga a jogviszony az okozat szerepét tölti be, azaz a köteléket létrehozó magatartás elsősorban nem a kötelék létrehozására, hanem a cél elérésre irányul, maga a kötelék tehát csupán eszköze lesz a motiváló ok vágyott célban való beteljesülésének.²²

Nizsalovszky ezt a cél elérésére motiváló okot azonosítja a kötelmek jogcímével, amikor kimondja, hogy a „kötelemalapító szerződés jogcíme alatt azt az okot értjük, amely a szerződő felet a szerződés megkötésére, különösen a szolgáltatási

²¹ Lajer Zsolt – Leszkoven László: A bizalmi (fiduciárius) biztosítékokról. Polgári Jogi Kodifikáció, 2004/1-2. 32.

²² Raffay Ferenc hasonlóan fogalmaz meg: „okozatként jelentkezik tehát a szerzősmód, amelynek az oka valamely megengedett jogi cél.”

kötelezettség elvállalására indítja.” Nizsalovszkyével analóg fogalmi rendszert állít fel Túry is, amikor a jogcímet definiálva, elhelyezi a causát a motiváló ok és az elérni vágyott jogi és gazdasági cél relációjában. A „causának a rendeltetése az, hogy a juttatás gazdasági funkciójáról számot adjon, (...) a causa a konkrét juttatás célja és mint ilyen alkotóeleme az ügylet tartalmának, amely nélkül tehát maga az ügylet sem teljes, sőt nem is érthető meg. (...) A causának a jogi jelentősége éppen abban áll, hogy az határozza meg a juttatások jogi karakterét, s egyben azokat a jogszabályokat is, amelyeket az illető juttatásra alkalmazni kell.”²³

Felmerülhet a kérdés, hogy annak ellenére, hogy a jogviszony létrejöttének a jogalanyok Szladits által analizált természetéből fakadóan szükségszerűen eleme a jogcím (itt a jogcím kifejezés a fenti fejtegetések szintéziseként a motiváló okot és az elérendő célt egyaránt magában hordozó fogalomként értendő), szükségszerű-e az is, hogy ez a jogcím megszakíthatatlan szimbiózisban létezzen a létrejött kötelékkel. Azaz elképzelhetetlen-e, hogy a causa és a jogviszony függetlenedik egymástól, ami természetesen nem a jogcím nemlétezőségét, csupán az adott helyzetben irreleváns voltát jelenti. A kérdés egyrészt költőinek, másrészt feleslegesnek tűnhet abból a szempontból, hogy magánjogunkban a jogviszonyok ismert kategóriáját képzik az absztrakt jogviszonyok, amelyek lényege, hogy a jogcím és a juttatás függetlenedik egymástól. A kérdés azonban csak látszólag költőien felesleges, hiszen ezen absztrakt kötelmek létezésének okát kutatva újabb evidenciák helyett már valós dilemmákba ütközünk. Ha a „normális szerződések mindig causalisak”²⁴, vizsgálunk kell, hogy milyen szinten jelenik meg a főszabálytól való eltérés, milyen elvek legitimálhatják az absztrakt jogügyletek (Kolosváry megállapításából a contrario következtetve a nem normális szerződések) létrejöttét. Az új Polgári Törvénykönyv koncepciója és tematikája kimondja, hogy „a törvény alapvetően jogcímes szerződéseket ismer, s a kivételesen (pl. engedményezésnél) elismert absztrakt ügyleteket a Törvény minden esetben külön kifejezésre juttatja.”²⁵ Ezzel a gondolattal összezseng Túry véleménye is, miszerint „az a kérdés, vajjon függetleníteni lehet avagy nem a juttatást a már jelzett értelemben az ő causájától végeredményben a mindenkor i tételes jog rendelkezésén

²³ Gárdos, 43.

²⁴ Kolosváry Bálint: A tulajdonjog. In.: Szladits Károly: A magyar magánjog. Ötödik kötet. Dologi jog. 1942., Budapest, 67.

²⁵ Az Új Polgári Törvénykönyv koncepciója és tematikája, Magyar Közlöny különszám 2003.

múlik. A jogalkotó elhatározásától függ, hogy kíván-e s ha igen, milyen feltételek mellett bizonyos juttatásokat absztrakt juttatásokként kialakítani. (...) Az absztrakció a szerződéses szabadságból önmagában nem vezethető le. Ha egyszer ugyanis igaz, hogy az ügyletkötő felek az ügylet megkötésével mindig valamely célt tartanak szem előtt és ha igaz az is, hogy a causa éppen az, ami teljessé, megérthetővé teszi az ő akarat elhatározásukat, úgy nem lehet a szerződési szabadság elvére hivatkozással elintézettnek venni azt, hogy a feleknek nem kell azt a célt magában az ügyletben belefoglalniuk és hogy ehhez képest függetleníthetik az ügyleti akaratot e cél megvalósításától abban az értelemben, hogy az ügylet hatályos lehessen abban az esetben is, ha a cél nem valósulna meg.”²⁶

A Ptk. 117. § (2) bekezdése kimondja, hogy a tulajdonjog megszerzéséhez az átruházásra irányuló szerződésen vagy más jogcímen felül a dolog átadása is szükséges. A fenti fejtegetésekkel összhangban kitűnik, hogy a tulajdon átruházása nem tartozik azon jogügyletek közé, ahol a jogviszony függetlenedik a jogcímtől, hiszen a jogalkotó nem hogy nem mondja ki a kötelelem absztrakt voltát, de még külön hangsúlyozza is a causalis jelleget. Miután tehát bizonyosságot nyert, hogy a tulajdonátruházás nem történhet jogcím nélkül, meg kell vizsgálnunk, hogy milyen jogcímei lehetnek annak az ügyletnek, amely a tulajdonjog átszállását eredményezi. Dogmatikailag kétféle válasz adható a kérdésre: Egyrészt elképzelhető, hogy a tulajdon átruházás jogcímeit a törvény taxatíve felsorolja, ezzel implicit módon kizárva azt a lehetőséget, hogy a felsoroltakon kívüli, más causa szolgáljon a tulajdonjog átszállásánál jogcímként. A másik válasz nem feltételez ilyen taxatív, törvényi felsorolást, és ennek hiányában fenntartja annak az esélyét, hogy a tulajdonjog olyan átruházó ügyletek eredményeként is átszállhasson, amelyek atipikus jogcímmel rendelkeznek. Ez utóbbi választ látszik alátámasztani az a gondolat, hogy a tulajdon átruházási módok és egyáltalán a jogcím kérdése a kötelmi jog körébe tartozik, és mint ilyen érvényesülnie kell rá a kötelmi jogban uralkodó diszpozitivitásnak és a szerződési szabadság elvének. Azt látjuk tehát, hogy míg az egyes ügyletek absztrakt vagy causalis voltának kérdése nem a felek magánautonómiájának függvénye, addig a törvény által jogcímesnek minősített ügyletek jogcímének megválasztása már sokkal inkább tartozhat a felek kötelmi jog által biztosított rendelkezési jogának térréumába. Ezzel a gondolatmenettel

²⁶ Gárdos, 10.

összhangban áll, és ezáltal a fentebb vázolt két válasz közül ugyancsak a másodikat támasztja alá a Kúria felülvizsgálati döntése is²⁷, amely kimondja, hogy „a tulajdonjog átruházására irányuló szerződésre a kötelmi jog általános szabályai az irányadóak, tehát az átruházás érvényesen megtörténhet a Ptk. 198. §-ának (1) bekezdésében és a Ptk. 205. §-ának (1) bekezdésében meghatározott minden olyan kétoldalú jogügylet alapján, amely a felek akaratának kölcsönös és egybehangzó kifejezésével jön létre, és amelynek alapján kötelezettség keletkezik a szolgáltatás teljesítésére és jogosultság a szolgáltatás követelésére.” Az idézett bírósági döntésből kitűnik, hogy a Kúria által támasztott követelmények alapján a felek szerződési szabadsága a jogcím megválasztása. Explicit módon ugyan nem fogalmazódik meg a döntésben, de a magyar polgári jog tulajdonátruházási rendszerének egészével összhangban szemlélve beleértendő abba az is, hogy a felek autonómiája a jogcím megválasztásában nem eredményezheti a jogcím formálissá redukálódását. Nem elég tehát a jogcím megléte és elismertsége, annak az átruházáskor érvényesnek is kell lennie.²⁸

Összegezve a fentieket, a kezdetben feltett kérdésre a válasz, az hogy a tulajdonátruhás lehetséges jogcímeit a törvény nem sorolja fel taxatíve, a felek a szerződési szabadság elvéből levezetett jogai azonban csak addig terjednek a causa megválasztásában, amíg az általuk választott jogcím nem válik formálissá. Annak ellenére tehát, hogy a „tulajdonszerzési módok köre a dolgi jogban jelenlegi megközelítés szerint zárt (modus), de a tulajdonátruházó ügyletek jogcíme, vagyis az a jogi cél, mely a feleket a szerződés megkötésére vezette, sokféle lehet.”²⁹

A következő lépés miután megállapítottuk, hogy a felek rendelkezési jogukból kifolyólag szabadságot (a fentebb tárgyalt korlátok közötti szabadságot) kapnak a jogcím kiválasztásában az, hogy megállapítsuk, hogy melyek azok a jogcímek, amelyek a dologi hitelbiztosítékok alapításánál szóba jöhetnek, mint a tulajdonátruházás causája. A kodifikációs viták során két elmélet merült fel: az egyik szerint ezen ügyletek jogcíme a biztosítéki cél, a másik szerint pedig a fiducia.

Amennyiben a biztosítéki célt tételezzük azon jogcímnek, amely alapján átszáll a tulajdon, azt a kérdést kell megvizsgálni, hogy „a biztosítéki célú tulajdonátruházás

²⁷ Legf. Bír. Pfv. II. 21.543/1966. sz. BH 1997.436.

²⁸ Lenkovics Barnabás: Dologi jog. Eötvös József Kiadó, 2008., Budapest

²⁹ Lajer-Leszkenov, 33.

annak a tilalomnak a megsértése-e, amely szerint a felek szabadsága nem terjed ki arra, hogy dologi jogot kreáljanak?” valamint, hogy „a zálogjogi szabályozás hagy-e helyet a felek számára egyéb dologi biztosíték kreálására?”.

Abban a kérdésben, hogy hatályos jogunkban a fiducia mint jogcím megjelenhet-e a tulajdonátruházás jogcímeként a kodifikációs vita során nem született konszenzus. Gárdosék szerint, a tulajdonátruházásnak ugyan lehet atipikus jogcíme, a „fiducia azonban nem felel meg a jogcím határozottságára vonatkozó követelményeknek.”³⁰ Ezzel szemben Leszkovenék azt vallják, hogy pusztán azért, mert a Polgári Törvénykönyv a fiduciát a tulajdonátruházó szerződések elismert jogcímeiként nem nevesíti, e jogcím érvénytelenségére következtetni nem lehet.³¹

Az előbbi logikai sorrendet megcserélve először a fiducia jogcímként való elismerését támogató tábor érvei között végezzük el a seregszemlét. Arra hivatkozva tartják elfogadhatónak a fiduciát mint causat, hogy annak ellenére, hogy hatályos jogunkban nem létezik általános szabályozása a bizalmi viszonyoknak, a magánjogi jogirodalom többször minősíti elfogadott és létező ügyletnek azokat. Csak szemezgetve említünk egy-két előfordulást ezen, jobbra a második világháborút megelőzően keletkezett szakirodalomból. Kolosváry szerint: „A tulajdonátruházási szándék különböző okokon nyughatik. Az átadó vagy ajándékozni akar a dolog tulajdoni átruházásával (animus donandi), vagy valamely fennálló kötelezettségnek kíván eleget tenni (animus solvendi) vagy épp a másikat akarja az átadással valamire kötelezni (animus credendi). Az is előfordulhat, hogy a tulajdonátruházással valamely őt terhelő feltételt vagy meghagyást kíván teljesíteni, amellyel a maga számára bizonyos előnyt biztosíthat (causa implendae conditionis) vagy, hogy a dolgot biztosítékképpen ruházza át a visszaváltás jogának fenntartása mellett (causa fiduciae).”³² Hasonló véleményt fogalmaz meg Szladits is: „(...) lehet végül, hogy dolgomat csak biztosítékként ruházom át hitelezőmre, fenntartva magamnak a visszaváltás jogát, avagy más olyan bizalmi viszony áll fenn e felek között, amelynél fogva a tulajdonos az átvett dolgot meghatározott körülmények között visszaszolgáltatni köteles (fiduciárius tulajdonátruházás, causa fiduciae).”³³ A

³⁰ Gárdos, 50.

³¹ Lajer-Leszkoven, 34.

³² Kolosváry

³³ Szladits, in Lajer-Leszkoven, 34.

régi magánjog-tudományunk álláspontját képviselve a *causa fiduciae*, azaz a biztosítéki cél a tulajdonátruházásnak elismert és érvényes jogcíme.

A fiduciárius ügyletek causáját a jogcím irányába támasztott általános követelményeket ki nem elégítőnek minősítő másik tábor érvelést, a Szladits-féle definícióból levezetve érthetjük meg. „A bizalmi (fiduciarius) ügylet főleg³⁴ az átruházó ügyletek körében fordul elő. Jelenti valamely jogtárgynak valódi (nem színlelt) átruházását olyan mellékkikötéssel, amelynek értelmében a jogszerzőnek a reá ruházott jogi hatalommal csak bizonyos korlátozásokkal szabad élnie. A fiduciárius ügylet kétirányú jogi helyzetet teremt: másokkal szemben, kifelé ható viszonyban megadja a jogszerzőnek a joggal járó teljes hatalmat; az átruházóval szemben azonban (befelé) a jogszerző felelősséget vállal arra, hogy hatalmát csak bizonyos módon fogja gyakorolni.”³⁵ Gárdosék a jogviszonyok minősítésének a felek közötti és a harmadik személyek irányába történő ellentmondásosságát, azaz a belső és a külső jogi helyzet egymástól való viszonylagos függetlenségét az absztrakt ügyletek sajátosságának tartják, és ezáltal a fiduciárius átruházás elismerésének akadályára a tulajdonátruházás jogcímes jellegében mutatnak rá.³⁶ Mivel „az absztrakt kötelezettségvállalás megengedése módot és lehetőséget nyújt a feleknek arra, hogy a konkrét ügylet által elérni kívánt céljaikat elleplezzék és ezzel eljárásukat a köznek s elsősorban a bíróságoknak a megítélése alól kivonhassák”³⁷, csak a jogalkotó által megengedett különleges helyzetekben áll módjában a jogviszony alanyainak, hogy valós céljukat magánügyként kezelve elrejtsek a harmadik személyek előtt. Korábban már rámutattunk arra, hogy a tulajdonátruházás semmiképpen sem tartozik ezek közé, a jogcímesség főszabálya alóli kivételek közé, így tehát amennyiben a *causa fiduciae* absztrakt jelleget kölcsönös az ügyletnek, az nem lehet érvényes jogcím. „A fidúcia mint jogcím lényegében annyit mond, hogy az átruházás jogcíme valamely, a felek belső jogviszonyába tartozó ügylet, és a fiduciárius átruházás azt igényli a jogról, hogy ezt az ügyletet tartalmának vizsgálata

³⁴ A fiduciárius jogviszonyoknak a biztosítéki átruházás csupán egy speciális válfaja számos egyéb megjelenési forma mellett. Annak ellenére, hogy hatályos magánjogi rendszerünk nem szabályozza a bizalmi viszonyokat, mégis elmondható, hogy a Ptk. által szabályozott jogintézmények némelyikében mégis fellelhető a fiduciárius jelleg. Ilyen bizalmi elemeket is tartalmazó ügyletként emlegeti Gárdos a bizomány és az engedményezés ún. „csendes” formáit (amelyekben a bizományos nem közli a vele szerződő féllel, hogy bizományosként jár el, illetve a hitelező sem értesíti az adóst a követelés engedményezéséről). Gárdos, 48.

³⁵ Szladits Károly: A magyar magánjog vázlata. 4. átdolgozott kiadás. Grill, 1933., Budapest. 144-145.

³⁶ Gárdos, 50.

³⁷ Túry, 62-63.

nélkül fogadja el”³⁸, amiből az következik, hogy a motiváló ok és az elérni kívánt cél függetlenedik az eszközként alkalmazott jogügylettől, azaz a kötelelem absztrakt jellegűvé válik.

A tulajdonátruházás szabályozásánál két érdek, a forgalom védelme és magának a tulajdonnak a védelme ütközik. A tulajdonátruházás a Polgári Törvénykönyvben deklarált jogcímes jellege ez utóbbi érdeket helyezi előtérbe, és ebből következően a jogalkotó feltehető akaratára, azt mondhatjuk, hogy a jogrendszerben idegen testként minősül a fiduciárius átruházás eredményeként megszülető nem-gazdasági tulajdon³⁹.

3.2 Érvénytelenségi okok

A kodifikációs viták logikai rendszerét követve a soron következő érvek vizsgálatakor el kell fogadni premisszaként, hogy a dologi hitelbiztosítékoknak létezhet a jogrend által elfogadott jogcíme. Ezen alaptételt elfogadva kimondhatjuk, hogy az elvi lehetőség megvan arra, hogy érvényes causát találjunk, azonban a jogcím részletes tárgyalásakor már utaltunk arra a többletkövetelményre, amely a jogcím formálissá degradálódásától óv, azaz amely előírja, hogy a létező jogcímnek érvényesnek is kell lennie.⁴⁰ Ennek megfelelően a fejezet további részében azokat az érveket vesszük számításba, amelyek a létező jogcímet negligáló lehetséges érvénytelenségi okokat tárgyalják.

3.2.1 Jogszabályba ütközés

Ahhoz, hogy egy jogügyletet jogszabályba ütközőnek minősítsünk, léteznie kell olyan konkrét jogszabályi tilalomnak, amely az adott ügylet jogcímét kifejezett módon érvénytelenné teszi. Ilyen konkrét jogszabályi tilalmat hatályos jogunkban nem találunk. Felmerülhet az is kérdésként, hogy hogyan minősül az, hogy a dologi hitelbiztosítékok a zálogjog egyes kötelező szabályaival, illetve az ezekben a kötelező szabályokban megfogalmazódó elvekkel ellentétesek. Azt azonban még a

³⁸ Gárdos, 49.

³⁹ Gárdos, 49. A nem-gazdasági tulajdon kifejezésén azt értjük, hogy a forgalomban tulajdonosként viselkedhet az is, aki valójában nem tulajdonos, és ennek megfelelően kötelmi jogi úton meg is van tiltva számára az, hogy tulajdonosként viselkedjen.

⁴⁰ „A magyar polgári jogban – az ügyletesség elvét követve – a tulajdonátruházás szigorúan jogcímes jelenség. Nem elég tehát, hogy a felek a tulajdonátruházás egy egyébként *elismert* jogcímre alapozzák, hanem az is szükséges, hogy az átruházáskor a jogcím érvényes legyen.” (Lenkovics)

fiduciárius ügyletek kodifikációját ellenző oldal is elismeri, hogy „ha a biztosítéki átruházás elvileg legitim ügylet, akkor egy másik ügylettípus szabályait nem lehet rajta számon kérni, még akkor sem, ha a kettő ugyanarra a célra irányul is.”⁴¹ Leszkovenék a következőképpen vélekednek erről: „Egyebekben meglátásunk szerint nincs olyan feltétlen érvényesülést megkívánó zálogjogi alapelv sem, amely a biztosítéki tulajdonátruházással sérülne.”⁴² Ezen érvénytelenségi ok esetében az sem kielégítő válasz, ha olyan jogszabályhelyet találunk, amelynek rendszertani szemléletű elemzése a jogcím jogszabályba ütközését alapozná meg, mert akkor az adott érvénytelenségi ok már a következő pontban tárgyalt in fraudem legis eset alá tartozik.

3.2.2 Jogszabály megkerülésére

„A törvény, midőn valamely kárhozatos eredményt meg akar akadályozni, többnyire úgy tesz, hogy megtiltja azt az ügyletet, melyet amaz eredmény létrehozására használni szokás. (...) De az élet furfangja túltesz a törvényen. Ha a törvény elrekeszeli az egyenes utat, talál az élet kerülőt. (...) Így a törvény is ép marad, az élet is jól lakik.”⁴³ Amennyiben a dologi hitelbiztosítékokat in fraudem legis jogügyleteknek minősítjük, meg kell keresnünk a Schwartz definíció szerinti egyenes és kerülő utat. Előbbi minden bizonnyal a zálogjog, hiszen a felek célja a hitelbiztosíték nyújtása, azaz egy hitelezési jogviszony megerősítése. A törvény azonban elrekeszeli az egyenes utat, amennyiben mind a zálogjog alapítását, mind annak érvényesítését törvényes korlátokkal nehezíti. Ezek a korlátok a már tárgyalt hitelező – adós – többi hitelező tengelyen való egyensúly megtalálást szolgálják. Az élet az elrekeszelt egyenes út helyett megtalálja a kerülőt, ez a kerülő pedig a tulajdonjog lesz. Jól látható tehát, hogy egy korlátolt dologi joggal is elérhető célt, a törvényi nehézségek kikerülésével a legteljesebb jogosítványokat jelentő dologi joggal, a tulajdonjoggal kívánják elérni a felek. A jogcímről szóló részben kifejtettük, hogy a jogügyletek motiváló oka, megegyezik az elérni kívánt gazdasági és jogi céllal, a választott jogügylet pedig a motiváció cél szerinti megvalósításának eszköze. A jogszabály megkerülésére irányuló ügyletekben, mivel ezt a természetes cél és eszköz relációt a törvény elrekeszeli, a felek számára kedvezőtlené teszi, a

⁴¹ Gárdos, 51.

⁴² Lajer-Leszkoven, 34.

⁴³ Schwartz Gusztáv: Magánjogi fejtegetések felsőbbírási határozatok kapcsán. Singer és Wolfner, 1890, Budapest. 84. o. In Gárdos, 54.

jogviszony alanyai a motivációjuk megvalósításához olyan eszközt választanak, amelyet alkalmazva az elért eredmény túl fog mutatni az eredeti célon. Szladits, aki alapvetően elismerte a fiduciárius ügyletek érvényességét, ugyancsak figyelmeztet erre a veszélyre: „Lehet, hogy a felek a tulajdonzálogot abból a célból alapítják, hogy a törvénynek a tilos zálogszerződésekre vonatkozó rendelkezéseit kijátsszák. Az ilyen szerződés, mint közvetve törvénybe ütköző, kerülő ügylet eme célzatánál fogva érvénytelen.”⁴⁴ Azt persze le kell szögeznünk, hogy a Szladits-féle veszély nem általában a biztosítéki célú ügyleteket nyilvánítja a jogcím fogyatékoságából eredően érvénytelennek, hanem eseti mérlegelést vár el, és nem zárja ki annak elvi lehetőségét, hogy az alapvetően érvényes szerződések közül némelyek in fraudem legis jellegűeknek minősülnek.

3.2.3 Joggal való visszaélés

Gárdoséknál megjelenik érvként a joggal való visszaélésnek egy, a magyar jogban gyakorlattal nem rendelkező speciális esetköre, a jogintézménnyel való visszaélés.⁴⁵ Tulajdonképpen az előző pontban elmondott érvekről van szó itt is, csak a dogmatikai megközelítés eltérő, amennyiben itt nem a jogszabályok megkerülésére irányuló ügyletről beszélünk, hanem a felek által létrehozott olyan jogintézményről, amely egy jogintézménnyel, nevezetesen a tulajdonjog intézményével való visszaélést valósít meg. Ezt a gondolatot erősíti meg Kolosváry megállapítása is, miszerint: „Legáltalánosabb korlátozást jelent már a tulajdon szempontjából az az elvi tétel, hogy a tulajdonjog – mint egyébként minden más jog – gyakorlásánál is a tisztességnek megfelelően kell eljárni, mert a jogrend a joggal való visszaélésnek oltalmat nem nyújthat.”⁴⁶

3.2.4 Jó erkölcsbe ütközés

A dologi hitelbiztosítékok jó erkölcsbe ütköző voltának vizsgálatakor két aspektust kell figyelembe vennünk. Egyrészt a hitelező túlbiztosítását, másrészt az adós gazdasági mozgásterének túlzott leszűkítését. „A biztosítéki célú tulajdonátruházás, az adós valamennyi követelésének biztosítéki céllal történő átruházása, a

⁴⁴ Szladits, 306.

⁴⁵ Az Institutsmissbrauch esetében „az eredetileg alanyi jogokhoz kapcsolódó visszaélési gondolat nem csak az általános jogelvek, hanem – az alanyi jog fogalmától elszakadó – általános mérlegeléstől oldaláról is áttörésre került. Ma már széles körű elfogadottságnak örvend az a gondolat, amely nem csak az egyes alanyi jogokkal, hanem egész jogintézményekkel, sőt általában a jogszabályokkal való visszaélés lehetőségét is elismeri.” (Gárdos, 55.)

⁴⁶ Kolosváry, 104.

meghosszabbított tartamú vagy kiszélesített tulajdonjog-fenntartás illetőleg a kölcsönök engedményezése jó erkölcsbe ütközőnek minősülnek akkor, ha a biztosítékot nyújtó fél saját gazdasági mozgásterét ezzel elfogadhatatlan mértékben korlátozná.”⁴⁷ Fontos azonban megjegyezni, hogy a jó erkölcsbe ütközés, hasonlóan a fentebb már tárgyalt Szladits-féle in fraudem legis jelleg vizsgálatához, csak konkrét ügyletek kapcsán vizsgálható, nem jelenthető ki tehát általánosságban, hogy a fiduciárius hitelbiztosítékok jó erkölcsbe ütközőek.

3.2.5 Színleltség

„Minden jogi alakulat, amely lehetővé teszi, hogy a tulajdon birtokváltozás nélkül átszálljon, vagy megfordítva, hogy a tulajdon a birtokváltozás dacára ne szálljon át – oly eltérés a tulajdonátadás rendes típusától, mely a simulált és in fraudem legis való ügyleteket megkönnyíti.”⁴⁸ A Schwartz Gusztáv által mondottakat elfogadva megállapítható, hogy a dologi hitelbiztosítékok esetében, ahol a fentebb már tárgyalt okok miatt megvalósul a tulajdon és birtok egymástól való elvállása, tehát a „simulált” szerződések gyanúja felmerülhet. E gyanú igazolásához vagy esetleges cáfolatához mindenekelőtt tisztáznunk kell a színlelt szerződések fogalmát. Eörsi Gyula úgy határozta meg, hogy a színlelt szerződés esetén a felek valamilyen okból kifelé olyan látszatot akarnak kelteni, mintha valamilyen szerződést kötnének, pedig valójában egyáltalán nem akarnak szerződést kötni, vagy másfajta szerződésre irányul az akaratauk, mint amilyen szerződést színleltek.⁴⁹ Amennyiben tehát jogcím kapcsán elemzett, egymással megegyezőnek titulált cél és ok a választott eszközzel, azaz az adott szerződéstípussal nincs összhangban, beigazolódik a szerződés színlelt volta. A legfőbb kérdés tehát abban rejlik, hogy milyen célt tételezünk a dologi hitelbiztosítékok esetén, hogy elfogadjuk-e azt, hogy ebben az esetben a felek adásvételi szerződést akarnak létrehozni, azaz a tulajdonjog átszállását kívánják, vagy azt mondjuk, hogy ugyanaz a gazdasági cél különböző utakon is elérhető⁵⁰, tehát a felek tulajdonképpen dologi hitelbiztosítékot akarnak létrehozni, csak ezt a zálogjog szabályainak kikerülésével, adásvételi szerződés színlelésével teszik.

⁴⁷ Menyhárd Attila: A piaci verseny szerződéses korlátozása. In Gárdos, 55.

⁴⁸ Schwartz Gusztáv: Magánjogi fejtegetések felsőbb bírósági határozatok kapcsán. Singer és Wolfner, 1890, Budapest. 84. o. In Gárdos, 56.

⁴⁹ Eörsi Gyula: Kötelmi jog. Általános rész. Budapest, 1998, 100.

⁵⁰ Gárdos, 57.

A dologi hitelbiztosítékok magánjogunkban való meghonosításának pártolói a színleltség vádja ellen azzal védekeznek, hogy „a színleltség tényállásának megvalósulásához arra van szükség, hogy a felek mindegyikének akarata egy másik szerződés rendelkezéseinek érvényesülésére vonatkozzon. Biztosítéki tulajdonátruházás esetén azonban a felek tudatosan adásvételi szerződést kötnek a kölcsönszerződés mellé, mert az abból fakadó követeléseket ezen a módon akarják biztosítani.”⁵¹ Leszkoven szerint, tehát azért nem beszélhetünk színleltségről, mert a felek tudatosan kötnek adásvételi szerződést azzal tulajdon átszállását kívánva, hiszen az, mint a legteljesebb jogosultság a követelés kellő biztosítékaul szolgálhat. Szabó Gábor Zoltán ennél is tovább megy, amikor azt mondja, hogy a felek nem csak azért választják az adásvételt, mert biztosítékként szükségük van a tulajdonjogra, hanem szerinte végleges és nem csak ideiglenes célként is megjelent a tulajdonjog átszállása. Abból indul ki, hogy a „hitelező-vevők” általában olyan szerződést kötnek, amelyben az általuk adott „kölcsön-vételár” összegét az általuk megszerzett vagyon értéke lényegesen felülmúlja. Azaz azon álláspont, miszerint itt az adásvétel azért minősül színleletnek, mert a valós szándék a kölcsönszerződésre irányult, azért is helytelen, mert a „hitelező-vevő” az ügyben akkor jár igazán jól, ha nem fizetik vissza a kölcsön, illetve nem vásárolják vissza az ügylet tárgyát tőle.⁵² Ezen értelmezés szerint a színleltség tehát nem csak azért kizárt, mert nem a felek az akaratuknak megfelelő szerződést kötnek, hanem azért is, mert ez a szerződés nem csak az akaratuknak, de a céljaiknak is megfelel. Ez az álláspont természetesen elhatárolódik attól a gondolattól, hogy az ügyletek valós gazdasági céljaként a zálogjog alapítását jelölje meg, nem törekszik továbbá arra sem, hogy a keletkezett szerződés mögött rejlő valós vagy valószínűsíthető motivációt kutassa. Szabó Gábor Zoltán olyannyira nem tartja relevánsnak ezen motiváció kutatását, hogy megjegyzi, hogy egy tulajdonjog átruházásra irányuló szerződés nem lehet színlelt, hogy ha a felek szándéka a tulajdonjog átruházására, megszerzésére irányul. Ebben az esetben színlelés szempontjából lényegtelennek látja, hogy a tulajdonjog megszerzésének szándéka tulajdonképpen milyen okból alakult ki, vagy azt, hogy a tulajdonjogot valaki milyen hosszútávra kívánja megszerezni.⁵³ „Az eladó szándékai sem teszik színleltté a szerződést, hiszen pénzre van szüksége és ezért, ha kölcsönt

⁵¹ Lajer-Leszkoven, 35.

⁵² Szabó Gábor Zoltán, 14.

⁵³ Szabó Gábor Zoltán, 14.

nem kap, hajlandó értékeit pénzzé tenni (...) Amennyiben pedig az a tulajdontárgy, amelytől pénzügyi helyzete rendezése végett hajlandó megválni, annyira fontos számára, hogy pénzügyi helyzetének rendeződése után szívesen visszaszerezné, és amennyiben képes olyan vevőt találni, aki hajlandó a részére visszavásárlási jogot biztosítani”⁵⁴, az általuk kötött adásvételi szerződés nem minősíthető színleltnek, hiszen a felek semmit nem színlelnek.

Az előbb tárgyaltakkal szemben Gárdosék véleménye az, hogy a „biztosítéki átruházás esetén a felek valódi szándéka a hitelező számára dologi biztosítékot nyújtani, anélkül, hogy alkalmazni kellene bizonyos zálogjogi szabályokat, amelyek korlátozzák a hitelezői követelések hatékony érvényesítését.”⁵⁵ Arra a kérdésre tehát, hogy létezhetnek a zálogjog mellett olyan alternatív lehetőségek, amelyek a kölcsönszerződés teljesítését biztosítják, és nem minősülnek a zálogjogi szabályozás megkerülésének ezen álláspont szerint a válasz nem, azaz az adott gazdasági cél érvényesen csak egy úton érhető el.

A pro és kontra érveket összevetve megállapíthatjuk a törésvonal az érdekek mentén húzódik, még hozzá a szerződő felek és a harmadik személyek érdekei között. Az elsőként ismertetett állásfoglalás a szerződő felek érdekeire koncentrál, és tulajdonképpen a színleltséget abból az aspektusból vizsgálja, hogy a két fél akarata kölcsönösen ugyanarra irányul. Amennyiben ez teljesül (az idézett példa alapján mindkettőjük szándéka a tulajdonjog átruházására irányul), nem lehet alappal hivatkozni a színleltségre. Az utóbb vázolt nézetek szerint irreleváns, hogy a felek tudják, hogy milyen ügyletet szándékoznak kötni, és végül olyat is kötnek. Ez az álláspont azt mondja, hogy a színleltség nem a felek közötti, hanem a harmadik személyekkel, a többi hitelezővel fennálló viszonyrendszerben értelmezendő. Amennyiben tehát a külvilág felé irányuló látszat nem egyezik meg a belső viszonyban valóban jelentkező motivációkkal, és a meg nem egyezés a külső személyek számára bizonytalan és megtévesztő helyzetet okoz, fennáll a színleltség esete. Az Eörsi-féle definícióhoz visszanyúlva megállapítható, hogy annak lényegi része is ezt az utóbbi véleményt látszik alátámasztani, hiszen a felek akarata (e szerint a felfogás szerint) más szerződésre vonatkozik, mint amit a külvilág felé megjelenítenek, ezáltal kiszámíthatatlanná téve a jogi helyzetet.

⁵⁴ Szabó Gábor Zoltán: 14.

⁵⁵ Gárdos, 57.

3.2.6 Fedezetelvonó jelleg

Korábban már többször elemeztük, hogy milyen érdekek azok amelyek a dologi hitelbiztosítékok szabályozása mögött meghúzódnak, azaz melyek azok az érdekek, amelyek harmonizálására a kodifikációnak tekintettel kell lennie. Ilyen koordináta tengelynek minősül egyrészt az adós, másrészt a hitelező, harmadrészt pedig az adós többi hitelezőjének érdeke. Ez utóbbiak szempontját figyelembe véve felmerülhet ellenérvként a dologi hitelbiztosítékok engedélyezésével kapcsolatban, hogy azok fedezetelvonóak, azaz a harmadik személy hitelezők érdekeit sértik. A zálogjog szabályozásának rendszerében az annak alapítására vonatkozó előírások mellett, a nem teljesítés esetére vonatkozó kielégítési lehetőségek jelentenek sarokpontokat. Mindkét szabályozási körben elsődlegesen az adós és a hitelező relációja a mérvadó, az ő érdekeiket kell összehangolni. A többi hitelező abban az esetben válik relevánssá, ha az adós fizetéseképtelenné válik, hiszen ebben az esetben a kielégítési jogával minden hitelező egyszerre kíván élni, így tehát az érdekharmonizáció már nem szűkíthető le az adósra és a hitelezőre, azt vertikális irányba, a harmadik személyek felé is ki kell terjeszteni. A zálogjog esetén megvalósul ez a harmonizáció, hiszen a követelés érvényesítése végrehajtási vagy felszámolási eljárás keretében lehetséges. Ezen eljárások játékszabályai minden hitelezőre egyaránt vonatkoznak (a privilegizált hitelezők léte is egy sajátos játékszabálynak minősül), és azáltal, hogy követeléseiket ugyanazon szabályok alapján tudják kielégíteni, mindenki a vagyon által lehetővé tett mértékben kap kielégítést. Ez az érdekharmonizáció az egyéb dologi hitelbiztosítékok esetében azonban könnyen sérülhet, ezeknél felmerülhet a fedezetelvonó jelleg. Arról van szó, hogy a dologi hitelbiztosítékkal biztosított hitelezőkre nem vonatkoznak a fentebb említett szabályok, ők játékon kívül tudják érvényesíteni a követeléseiket, ami azt eredményezi, hogy amikor a többi hitelező elkezd „játszani”, akkor már csak egy a dologi biztosítékkal rendelkező hitelezők kielégítési alapjával csökkentett vagyont tudnak elosztani.

Gárdosék három körülményt emelnek ki, amely a fedezetelvonó jelleget alátámasztja:

- a) A biztosítéki tulajdon-átruházás esetén a hitelező – az egyéb hitelezők kárára – nagyobb mértékű fedezethez jut, mint amekkora őt zálogjog létesítése esetén megilletné.
- b) Ingók biztosítéki átruházásáról, ingatlan esetében pedig a biztosítéki jellegéről a többi hitelező nem szerez tudomást.
- c) Nincs garancia sem arra, hogy a hitelező elszámol az adóssal, sem arra, hogy az elszámolás alapjául a tényleges piaci érték szolgál. Semmi sem biztosítja ezért, hogy a hitelező biztosítéku szolgáló dolognak illetve az azért kapott ellenértéknek kizárólag a követeléssel arányos részét tartja meg, a biztosíték ezt meghaladó része visszakerül az adós vagyonába, illetve a többi hitelező kielégítésére lesz felhasználva.⁵⁶

3.3 Perfekt ügylet-e?

A tradíciós rendszerbe illeszkedő magyar tulajdonátruházási szabályozás az érvényes jogcím mellett megköveteli az átadást is⁵⁷, ami ingók esetében valóban a dolog átadásában, ingatlanok esetében pedig a tulajdonjognak az ingatlan-nyilvántartásba való bejegyzésében manifesztálódik. Elméleti szinten a dologi hitelbiztosítékok létesítése esetén is elképzelhető lenne ez az átadás, azaz nem kellene megkérdőjeleznünk a tulajdonátruházás perfekt voltát. Gárdosék⁵⁸ azonban felvetnek olyan aggályokat, amelyek a gyakorlatban az átruházás tényleges teljesülése ellen hatnak.

Ilyen aggályt jelent például, hogy a tulajdonszerzéshez illetékfizetési kötelezettség kapcsolódik, ami biztosítéki célú tulajdonátruházásnál még meg is duplázódik, hiszen először a hitelező szerez tulajdont, amely tulajdon a teljesítés esetén visszaszáll az adósra. Felmerül több olyan érv is, amely biztosítéki tulajdonátruházás perfektté válását a Ptk.-tól eltérő más jogszabályok alapján tartja jogellenesnek. Ilyen speciális korlát például a bankok esetében, hogy a rájuk vonatkozó törvényi

⁵⁶ Gárdos, 58.

⁵⁷Ptk. 117. § (1) Átruházással - ha a törvény kivételt nem tesz - csak a dolog tulajdonosától lehet a tulajdonjogot megszerezni.

(2) A tulajdonjog megszerzéséhez az átruházásra irányuló szerződésen vagy más jogcímen felül a dolog átadása is szükséges. Az átadás a dolog tényleges birtokba adásával vagy más olyan módon mehet végbe, amely kétségtelenné teszi, hogy a dolog az átruházó hatalmából a tulajdonjog megszerzőjének hatalmába került.

(3) Ingatlan tulajdonjogának az átruházásához az erre irányuló szerződésen vagy más jogcímen felül a tulajdonosváltásnak az ingatlan-nyilvántartásba való bejegyzése is szükséges.

⁵⁸ Gárdos, 59.

szabályozás általában tiltja a nem banküzemi célokat szolgáló ingatlanok megszerzését. Valamint az, hogy ha elfogadjuk, hogy a konstrukcióban a pénzügyi elemek dominálnak, akkor valójában pénzügyi lízingről beszélünk, amelynek üzletszerű folytatása csak erre felhatalmazott intézmények számára lehetséges. Törekednünk kell tehát a pénzügyi jelleg kiküszöbölésre, ennek érdekében azonban kell keresnünk valami egyéb jogcímet, ami alapján az adós továbbra is birtokban maradhat. Logikus lenne egy bérleti konstrukció alkalmazása, azonban ebben az esetben a terhek és kockázatok adósra (bérelőre) való telepíthetőségének kizártsága ellentétben áll a felek valódi szándékával, ráadásul a bérleti szolgáltatás bevétele áfa-köteles. Ingók esetében is kérdéses ez a jogcím, mert itt ugyan a constitutum possessorium jellegű átadással kiküszöbölhető a birtokátszállás, de az adós a birtoklásának jogcímével kapcsolatban mégis felmerül a kérdés, hogy milyen konstrukció képzelhető el, ami alapján az adós jogosult a dolgot elhasználni, feldogozni és értékesíteni. Erre a széleskörű használati jogosultságra a már említett 22-es csapdája miatt van szükség, hiszen, amennyiben az adós el van zárva attól, hogy tevékenységét folytassa, el van zárva attól a lehetőségtől is, hogy az adósságának törlesztéshez szükséges fedezetet előállítsa.

4. Összegzés

A fentiekben összegyűjtöttük a kodifikáció során felmerült szempontokat, és a hozzájuk kapcsolódó pro és kontra érveket. Két megjegyzést szeretnénk fűzni a jogalkotási vitához. Egyrészt, amint az a szemezgetésből is kitűnik, minden egyes felmerülő aspektus kapcsán léteznek olyan érvek, amelyek a dologi hitelbiztosítékok legitimációját támasztják alá, és léteznek olyanok is amelyek, a tiltás mellett szólnak, azaz a válaszadás semmiképpen nem lehet fekete vagy fehér, keresve kutatva sem létezhet az abszolút igazság. Három kodifikációs végkifejlet képzelhető el, amennyiben a jogalkotó tilthatja, szabályozhatja, azaz beemelheti a jogrendszerbe a dologi hitelbiztosítékokat, vagy a hatályos polgári jogi gyakorlatot folytatva hallgathat a jogintézményről. Az első esetben a kockázat abban rejlik, hogy egy tulajdonképpen még nem is definiált jogintézményt kellene betiltani. A második esetben pedig veszélyként merül fel, hogy a dologi hitelbiztosítékok körének kibővítésével nem fúrunk-e orvosolhatatlanul nagy léket a zálogjog intézményén, és nem billentjük-e ezzel ki azt a már sokszor említett hajszálon függő érdekkompromisszumot, amit a zálogjogi szabályozás teremt az adós, a hitelező és

a többi hitelező érdekei között. A harmadik eset, azaz a hallgatás következménye az, hogy a jelenlegi bizonytalan helyzet változatlan marad. A dologi hitelbiztosítékok a zálogjog alternatívájaként jöttek létre, azaz a gazdasági kívánalmak egyértelműen túlnőttek a hatályos szabályozás keretein. Ebben az esetben a legkevésbé sem tartjuk helyesnek, ha a jogalkotó a gyakorlatban is manifesztálódó igényekre hallgatással reagál. Véleményünk szerint a hallgatás valójában nem egy harmadik megoldási lehetőségnek, csupán egy ideiglenes várakozó stádiumnak minősül, olyan ez, mintha a dologi hitelbiztosítékok a Purgatóriumban időznének, amíg nem juthatnak be a Pokolba vagy a Paradicsomba.

És ezzel el is érkeztünk a második megjegyzéshez, amely arra próbál rávilágítani, hogy miért nem lehet a hatályos jog alapján felépített érvrendszerrel akár tiltani, akár engedélyezni a dologi hitelbiztosítékokat, azaz végeredményben, arra, hogy miért nem lehet kielégítő megoldás a kodifikációs csönd. Sok, a vita során felmerült szempont kapcsán kitűnik, hogy a vitázó partnerek abból a premisszából indulnak ki, hogy a dologi hitelbiztosítékokat kizárólag a jelenlegi szabályozási rendszer alapján lehet megítélni, és figyelmen kívül hagyják azt, hogy egy, a gordiuszi csomót elvágó jogalkotói lépéssel az összes érv irrelevánssá válhat. Kiragadott példával szemléltetve a gondolatmenetet vizsgáljuk meg azt az ellenérvet, amely in fraudem legis jellegűeknek minősíti a dologi hitelbiztosítékokat: Dogmatikai síkon megkérdőjelezhetetlen, hogy egy, a jogszabály megkerülésével létrejött szerződés érvénytelen, és arra is láttunk argumentumokat, hogy miért minősülhet a hatályos magánjogi rendszerben a zálogjogi szabályok megkerülésével létrejöttnek egy dologi hitelbiztosítékot tartalmazó szerződés. A gordiuszi csomó jelleg azonban abban rejlik, hogy ha a jogalkotó kimondaná, hogy a dologi hitelbiztosítékok legitim ügyletek, anélkül válna az érv hatálytalanná, hogy a dogmatikai alapok megkérdőjeleződnének. Megkímélve magunkat attól, hogy minden egyes szempont esetében elvégezzük az imént látott logikai műveletet, megállapíthatjuk, hogy a dologi hitelbiztosítékok által felvetett kodifikációs dilemma véglegesen csak jogpolitikai úton dönthető el, azaz ahogy már mondtuk dogmatikailag nem létezik fekete vagy fehér, az ecset jogpolitika kezében van.

Felhasznált irodalom

Az Új Polgári Törvénykönyv koncepciója és tematikája, Magyar Közlöny különszám 2003.

Csizmazia Norbert: *Tulajdon mint biztosíték?* In: Polgári Jogi Kodifikáció, 2004/1-2.

Eörsi Gyula: *A tulajdonátzállás kérdéséről*. Légrádi Testvérek Rt., Budapest, 1947.

Eörsi Gyula: *Kötelmi jog. Általános rész*. Nemzeti Tankönyvkiadó Budapest, 1998.

Fabók Zoltán: *Tulajdonjog-fenntartás és dologi jogügylet*. In: Polgári Jogi Kodifikáció, 2004/3.

Fürst László: *A magánjog szerkezete*. Grill, Budapest, 1934.

Gárdos István – Gárdos Péter: *Ismét a fiduciárius biztosítékokról*. In: Gazdaság és Jog, 2005/3.

Gárdos István – Gárdos Péter: *Van-e a fiduciárius biztosítékoknak helyük a magyar jogban?* In: Polgári Jogi Kodifikáció, 2004/1-2.

Gárdos István: *A biztosítéki célú tulajdonátruházásról*. In: Gazdaság és Jog, 1998/6.

Gárdos István: *Fiduciárius biztosítékok az új Polgári Törvénykönyvben*. In: 6 Gazdaság és Jog, 2008/7-8.

Gárdos Péter (szerk): *Kézikönyv az új Polgári Törvénykönyvhöz*. Complex Kiadó Budapest, 2009.

Dr. Gárdos Péter (szerk.): *Tanulmányok a fiduciárius biztosítékok köréből*, HVG-ORAC Lap-és Könyvkiadó, Budapest, 2010.

Harmathy Attila: *A hitelbiztosítékok jogának változásáról*. Tóth Károly (szerk.): Emlékkönyv Dr. Kemenes Béla egyetemi tanár 65. születésnapjára. JATE, Szeged, 1993.

Harmathy Attila: *A rendszerváltás utáni időszak polgári jogáról*. In: Sárközy Tamás – Vékás Lajos (szerk.): Eörsi Gyula emlékkönyv 1922-1992. HVG-ORAC, Budapest, 2002.

Harmathy Attila: *Dologi jog – kötelmi jog*. In: Peschka Vilmos (ET. AL): Liber Amicorum. Studia L. Vékás dedicata. ELTE-ÁJK, 1999, Budapest

Kolosváry Bálint: *A tulajdonjog*. In: Szladits Károly: A magyar magánjog. Ötödik kötet. Dologi jog. 1942., Budapest.

Lajer Zsolt – Leszkoven László: *A bizalmi (fiduciárius) biztosítékokról*. In: Polgári Jogi Kodifikáció, 2004/1-2.

Lenkovics Barnabás: *Dologi jog*. Eötvös József Kiadó, 2008., Budapest

Leszkoven László: *Szerződésbiztosítás*. In: Gazdaság és Jog, 1999/12.

Menyhárd Attila: *Dologi jog*. ELTE Eötvös Kiadó, 2010, Budapest.

Nizsalovszky Endre: *Korlátolt dologi jogok*. In: Szladits Károly (szerk.): A magyar magánjog. V. kötet. Dologi jog. Budapest, 1942.

Szabó Gábor Zoltán: *A visszavásárlási joggal kombinált adásvételi szerződésről*. In: Gazdaság és Jog, 1998/3. és 1998/10.

Szászy István: *A magyar magánjog általános része különös tekintettel a külföldi magánjogi rendszerekre*. I-II. kötet Egyetemi Nyomda, 1947-1948., Budapest.

Szeibert Orsolya: *A tulajdonjog-fenntartás mint hitelbiztosíték*. In: Polgári Jogi Kodifikáció, 2000/4.

Szladits Károly: *A magyar magánjog vázlatja*. 4. átdolgozott kiadás. Grill, 1933., Budapest.

Dr. Túry Sándor Kornél: *Elvont kötelmek*. In: Szladits Károly: A magyar magánjog. Negyedik kötet. Kötelmi jog különös része. Grill, 1942., Budapest.

Túry Sándor Kornél: *Fokozott batályú tulajdon-fenntartás*. Szeged, 1938.

Vékás Lajos (szerk.): *Szakértői Javaslat az új Polgári Törvénykönyv tervezetéhez*. Complex Kiadó, Budapest, 2008.

SZIGETI FLÓRA:

A SZELLEMI ALKOTÁSOK JOGA AZ ÚJ PTK-BAN

– VÁLTOZÁSOK A PTK.-N INNEN ÉS TÚL –

Bár a szellemi alkotások joga közvetetten az egyik legfontosabb jogterület a tudomány és a kultúra viszonylatában – gondoljunk akár a digitális könyvekre vagy éppen a gyógyszeripari kényszerengedélyekre – jelen dolgozat tárgya a Bibó István Szakkollégium új Ptk. kutatócsoportjának működése alatt – legalábbis látszólag – lassanként elfogyott... Míg a 2008-ban kiadott szakértői javaslat szerinti új Ptk.¹ még öt paragrafust kívánt szabályozni Szerzői jog és iparjogvédelem cím alatt, addig a 2013. évi V. törvény² egy paragrafussal zárja le a szellemi alkotásokon fennálló jogok tárgykörét. Ugyanakkor meg kell jegyezni, hogy a know-how-t szabályozó „elfogyott részek” nem eltűntek, mint inkább áthelyeződtek.

Jelen dolgozat nem átfogó ismertetéssel szolgál, hanem betekintést ad a szellemi alkotások joga, azaz a szerzői jog és iparjogvédelem körébe tartozó jogi szabályozást érintő legfontosabb jelenségek hátterébe az egyes oltalmi formák szempontjából vagy azok példáján.

1. Változások a polgári jogi kódexben és azon kívül

Az egyes oltalmi formák Ptk.-beli kodifikációját tekintve az 1959-es Polgári Törvénykönyv³ és 2013-ban elfogadott utódja közti legszembevetőbb különbség a hézagmentes oltalom kiiktatása a szabályozásból. Ennek a jogintézménynek a kiiktatása jelzi, hogy a szabályozás nevesíteni kíván minden létező oltalmi formát,⁴ ez a célkitűzés pedig rendkívüli rugalmasságot követel meg a terület szabályozásától, így szintén célravezető az egyes formák polgári jogi kódexen kívüli szabályozása.

¹ Vékás Lajos (szerk.): „Szakértői javaslat az új Polgári Törvénykönyv tervezetéhez” (Complex Kiadó, Budapest, 2008)

² 2013. évi V. törvény a Polgári Törvénykönyvről (új Ptk, kivéve egyértelműen másképp jelölve)

³ 1959. évi IV. törvény a Polgári Törvénykönyvről (Ptk, kivéve egyértelműen másképp jelölve)

⁴ Az innominát oltalom ugyanis feltételezetten gyengíti a szellemi alkotások joga rendszerét. Ld.:

Grad-Gyenge Anikó: „Búcsú a szellemi alkotások jogától”

<http://ptk2013.hu/szakkikkek/grad-gyenge-aniko-bucsu-a-szellemi-alkotasok-jogato-a-szerzoi-jog-es-az-iparjogvedelmi-oltalmi-formak-polgari-jogi-vedelme-a-magyar-maganjogban/1776>; 2013. 05. 15.

A jogi szabályozás környezetének vonatkozó tendenciája, hogy azok a gazdasági területek, amelyek szellemi termékekre, eszmei értékekre épülnek, olyan innovációs hullámokat generálnak, amelyeket a jogi normák csak kapkodva tudnak követni. Ennek a jelenségnek a következménye az is, hogy az jogrendszerek más és más megoldásokat találnak az újabb jelenségek és ötlettípusok jogi oltalmi körbe való integrálására egyes részterületeken belül vagy azok között. Más-más választ ad például a szoftver oltalma vagy a Creative Commons által felvetett kérdésekre a magyar és az angolszász jog.

Az új Ptk. kodifikációjának körében a dolgozat azt vizsgálja, hogyan valósul meg a szellemi alkotások jogának diverzifikációja médiumonként, oltalmi tárgyanként, érdekcsoportonként és ez mindezen különbségek milyen kodifikációs következményekkel járnak az egyes kortárs kihívások tükrében.

Elsőként az egyes részterületek szabályozásnak közös alapjait vizsgálom, majd ezek gyakorlati leképeződését a védjegyoltalom és a know-how viszonyában szemléltetem. A szerzői jog és a szabadalmi oltalom területének egyes példáival az oltalmi rendszer egyes aktuális kérdéseit ismertetem.

2. Az egyes szabályozott területek közös vonásai

Az „új” és „legújabb” Ptk. kodifikációja 1998-ban kezdődött, amikor a Polgári Jogi Kodifikációs Főbizottság megbízást kapott az új Ptk. előkészítésére. 2002-re készült el a kódex koncepciója, majd 2007-ben átvette a szövegezési feladatot az igazságügyi tárca. 2008-ban jelent meg Vékás Lajos, a Kodifikációs Főbizottság volt elnöke által szerkesztett Szakértői Javaslat. A 2009-ben elfogadott „új” Ptk. végül sosem lépett hatályba. A „legújabb” Ptk.-t 2013-ban fogadta el az Országgyűlés és várhatóan 2014. március 15-én fog hatályba lépni.

Az új Ptk. kodifikációjának „munkálatai” nyomon követhetők a *Polgári Jogi Kodifikáció* című folyóirat hasábjain. Itt zajlott e a szellemi alkotások joga kontextusba helyezéséről szóló vita is.⁵ Míg az egyik oldalon érvelő jogászok a

⁵ Az ismertetett érveket a szerzők a következő cikkekben sorakoztatták fel: Faludi Gábor: „Szerzői jog, iparjogvédelem és a Ptk. koncepciója. I. rész” *Polgári Jogi Kodifikáció*, 2003/2. szám 3-14.; Boytha György: „A szellemi alkotások joga és az új Ptk” *Polgári Jogi Kodifikáció*, 2000/3. szám 13-23.; Bacher Vilmos: „A szellemi tulajdon jogi védelme és a Ptk” *Polgári Jogi Kodifikáció*, 2000/3. szám 23-32.; Ficsor Mihály Zoltán: „A szellemi tulajdon és a Ptk.: (észrevételek és javaslatok a polgári jogi kodifikációhoz)” *Polgári Jogi Kodifikáció*, 2001/2. szám 27-30.

szellemi alkotások jogát a személyiségi jogokhoz közelebb állónak tekintették, addig mások a tulajdonjogi vonatkozásaiban látták az oltalom lényegét. A jogterületnek például a kodifikált polgári jogban elfoglalt helyére vonatkozó érvek látszólag élesen szembementek egymással. Faludi Gábor és Boytha György a személyhez fűződő jogokat követően, míg Bacher Vilmos és Ficsor Mihály Zoltán a tulajdonjogi részben vagy az után helyezte volna el a „szellemi alkotásokhoz fűződő jogok” szabályozását.

Bár lehetséges, hogy felülírandó volna az eddigi tudományos mátrix és dogmatika, a jelenlegi rendszer vizsgálata a régi alapok mentén lehetséges. Ugyanígy, a történeti alapokból lehet megállapítani, hogy az új ötletek mennyire kompatibilisek a régiekkel, miben hoznának valós változást. Nem elég a szabályozást, a felületet szemlélni; a szellemi alkotások jogának területei egy olyan egységes rendszert alkotnak, aminek közös alapja *kell* hogy legyen a személyiségi és tulajdoni vonatkozásokon kívül is, hiszen ezek a területek – annak ellenére, hogy történetük különböző gyökerekig nyúlik vissza – ma általában egy név alatt, egy jogpolitikával szabályozottak. Kétségtelen, hogy a rendszer határai olykor-olykor elmosódnak, de a szellemi alkotások joga alatt értett egyes jogok és kötelezettségek dinamikája, vagyis a folyamat, ahogy a szellemi alkotásokon fennálló jog keletkezik, átruházható lesz, majd korlátok között lavírozva egyszercsak elveszik (azaz megszűnik az oltalom általában a védelem időbeli korlátozottsága miatt), minden szellemi terméket oltalmazó jog(csoport) esetében nagy százalékban hasonló. Ezért elképzelhetetlen, hogy ha eleinte nem is közös alapokra épült ez a három-négy terület, amiket ma a szellemi alkotások joga, vagy szerzői jog és iparjogvédelem, adott esetben szellemi tulajdon joga alatt értünk, az idők során ne fonódtak volna végérvényesen össze.

Általánosságban megállapítható a jogterületről, hogy a fogyasztóvédelmi jogszabályokhoz hasonlóan *nem egyensúlyi kapcsolatokat* szabályoz. A szerző, alkotó, feltaláló helyzetét kiszolgáltatottabbnak tekinti a jog (a védjegy esetében már eltolódnak a hangsúlyok). Ez a kiegyenlítetlen szabályozási módszer tehát közgazdasági értelemben csak akkor indokolt, ha nem lehet eltérő megállapodást kötni, mint amit az egyik fél diktál. A feltalálók és szerzők esetében ez a találmányok (szabadalmak) és a szerzői művek vevői illetve terjesztői, továbbfejlesztői stb. köre és tevékenysége miatt elengedhetetlen. Előző esetben

általában csak a gazdasági életben már jelentős súllyal rendelkező entitás tud hasznosítani egy találmányt, utóbbiban pedig gyakran csak az alkotás – például – műkereskedelmi pályafutása alatt derül ki annak valós (többslet)értéke.

A másik, első pillantásra közös vonása ezen területeknek, hogy a szabályozás miertje az alkotók, feltalálók, gyártók *ösztönzése*. A szellemi alkotások jogának oltalmazott tárgyai tipikusan azok, amelyeket az emberi elme a „semmiből” teremt. A szabályozási rendszerben jelenlévő, az állam és az oltalom jogosultja között keletkező adminisztrációs, tranzakciós költségek a monopol helyzet elnyerésével ösztönzik a kreatív elméket és a gazdaságot. Hogyha bejegyzés nélkül oltalmat kapna minden találmány és védjegy, sokkal nagyobb volna a bizonytalanság a piacon a termelés és kereskedelem folyamataiban. Annak ellenére azonban, hogy a szellemi alkotások jogának polgári jogi vonatkozásai szigorú követelményeket állítanak fel, a versenyjog pótolja a hézagokat a tisztességtelen piaci magatartás, a fogyasztók megtévesztése és a jellegbitorlás szabályozásának eszközeivel.⁶

A magyar szabályozás tekintetében a szellemi alkotásokon fennálló jog tartalmát illetően az alkotót megillető jogosultságok, az alkotó *monopol* helyzete a jogterület szabályozási „alapegysége”, amelyre az egész jogintézmény rendszere épül. Ezek a jogosultságok egyes esetekben mindenfajta joghatás kiváltására irányuló cselekedet elvégzése nélkül illetik meg az alkotót (szerzői jog), más esetekben szükséges az alkotás tényének valamilyen utólagos, akár vélelemszerű igazolása (szabadalom pl.).

Harmadik szempontként tehát a szellemi alkotásokon fennálló jog mint monopólium *társadalmi hatékonyságát* érdemes megvizsgálni, ehhez két kifejezetten általános „hatékonyság-definícióból” indulok ki.

Az első hatékonysági megközelítés szerint az erőforrások hatékony használata négyelemű: a termelés, használat, beruházás és elidegenítés kell, hogy hasznot termeljen a társadalom számára.⁷ A szellemi alkotások tehát önmagukban új értékek, melyeket az alkotó teremt, publikussá válásukkal pedig a monopólium, az oltalom az, ami megtartja az értéküket (kivéve a know-how-t). Ettől az elemtől – bár lényegileg hozzátartozik – elméletben különválasztható a forgalomképesség, vagyis hogy az alkotásokon fennálló tulajdonjog (a szellemi alkotásokon fennálló

⁶ 1996. évi LVII. törvény a tisztességtelen piaci magatartás és a versenykorlátozás tilalmáról (Tptv., versenytörvény)(

⁷ Samuelson, P. A. – Nordhaus, W. D: „Közgazdaságtan” (Akadémiai Kiadó, Budapest, 2005) 6.

jogok egy része) átruházással (speciális szerződéstípusokkal) értéket teremt. Hogyha nem kapcsolódna kvázi tulajdonjog a szellemi alkotásokon fennálló monopol helyzethez, a kreativitás, azaz az emberi erőforrások egy része veszendőbe menne a gazdasági értékteremtés szempontjából, hiszen nem volna átruházható az erőforrások felhasználásával teremtett érték.

A szellemi alkotások esetében tehát a termelés a fentiek szerint hatékony. A szellemi alkotások használata és a beruházás hasznossága jelentősen összekapcsolódik. Ezeken a területek csak akkor érhető el hasznosság, ha a jogosult monopol helyzete korlátozott (ld. például a nélkülözhetetlen eszközök doktrínáját például a Microsoft-ügyben⁸). Az elidegenítés lehetősége szigorúan véve csak a tulajdonjog esetében áll fenn, így az elidegenítés fogalma a szellemi alkotások joga esetében a használati/felhasználási/hasznosítási jogok átengedésének felel meg. Ennek lehetősége biztosított a licencszerződés konstrukciójával, ami mind a három klasszikus szellemi alkotás esetében a releváns törvény által szabályozott.⁹

A Samuelson-Nordhaus közgazdaságtan-tankönyv a közgazdaságtan két alapfogalmaként a szűkösséget és a hatékonyságot nevezik meg a szerzők, a közgazdaságtant olyan tudományként definiálva, ami azt tanulmányozza, „hogyan a társadalmak miként használják a szűkös erőforrásokat értékes termékek előállítására, és hogyan osztják el ezeket a népesség csoportjai között.”¹⁰ Ez tehát a hatékonyság fogalmának második megközelítése. A szellemi alkotások esetében ez egy pont fordított folyamat. Tudjuk, hogy a szellemi alkotás értékes, mivel egy termelési lánc első eleme lehet (licencszerződés útján), és éppen ezért tesszük szűkössé; vagyis a hatékony termelés érdekében. Ismét a Nobel-díjas szerzőpáros szavaival élve: „nem lehet senki jólétét anélkül fokozni, hogy valaki más ne kerülne kedvezőtlenebb helyzetbe”,¹¹ ami a hatékonyság feltétele.

Az ötletek – egyelőre profán megnevezéssel – ugyanolyan *végtelen források*,¹² mint a tenger homokja, az óceán vize, vagy a nap sugara, bár klasszikusan nem

⁸ Az Elsőfokú Bíróság T-201/04. sz. Microsoft kontra Bizottság ügyben 2007. szeptember 17-én hozott ítélete (EBHT 2007, II-3601. o.)

⁹ 1995. évi XXXIII. törvény a találmányok szabadalmi oltalmáról 27. §; 1999. évi LXXVI. törvény a szerzői jogról 42. §; 1997. évi XI. törvény a védjegyek és a földrajzi árujelzők oltalmáról 23. §

¹⁰ l. 7 (Samuelson, P. A. – Nordhaus, W. D.) 7.

¹¹ l. 7 (Samuelson, P. A. – Nordhaus, W. D.) 6.

¹² Végtelen forrás, azaz közkincs, közjavak: l. 7 (Samuelson, P. A. – Nordhaus, W. D.) 36. „A közjavak olyan termékek, amelyek esetében a szolgáltatás kiterjesztése egy további személyre nem jár költséggel, továbbá az

felsorolandók a közgazdaságtan-tankönyvek elején. A gazdasági hatékonyságot egy ilyen területen tehát a legelő-példának¹³ megfelelően akkor lehetséges elérni, ha a piacon annyian használják/hasznosítják/használják fel az adott ötletet, ahány szereplő mellett már nem férne el még egy, mert a vállalkozás a társadalmi összhaszon szempontjából veszteségesse válna, azaz túl sokan próbálnának hasznot húzni egy per definitionem egyedi/új termék „tulajdonlásából”. Korlátot szabni pedig a magántulajdon fogalmával és intézményével lehet.

Képletesen az ötletek tengerébe dobva tehát a *magántulajdon* hálóját, könnyedén körbekeríthető „egységnyi” ötlet, ami gazdaságilag hatékony felhasználásáért a hálót tartó felel. Szabadalom esetén ő szabja meg, ki hasznosíthatja az ötletét,¹⁴ szerzői jogi oltalom esetén pedig éppen nem birtoklással vagy tulajdonlással, hanem a felhasználás engedélyezésével tudja ötlete ubiquitását¹⁵ megregulázni a jogosult.

Tehát a szellemi alkotások szűkítésével éri el a jog, hogy a semmiből keletkező végtelen ötletek végül az *egész társadalom számára a leggazdaságosabban hasznosuljanak*. Ennek a célnak két pillére – premisszája –, hogy azt tekintjük értékesnek, amiből kevés van, illetve amihez (és ez csak egy hajszállal pragmatikusabb megközelítés) nehéz hozzáférni. Ezek a kritériumok pedig nagyarányban a polgári jogban definiált dolog-fogalom alá tartozó entitásokban közősek.

A magyar és általában a világ szellemi „tulajdonjoga” az *oltalmi koncepció és tárgy központi helyzetére* épül. A jogrendszer egy személy tulajdonává szűkíti a szellemi alkotást, majd különféle határokkal, „korlátokkal” körbevonja, levagdos belőle egy-egy szeletet, így nem sérti a szükségesnél nagyobb mértékben a fennálló monopólium a közérdeket például gyógyszerek esetén.

embereket nem lehet kizárni a fogyasztásukból.” A szellemi alkotások joga a definíció második felének éppen ellentétét bizonyítja.

¹³ Knight, F. „Some Fallacies in the Interpretation of Social Cost” 38 Quarterly Journal of Economics 582 (1924). Hivatkozta: Landes, W. M. – Posner, R. A.: „The Economic Structure of Intellectual Property Law” (Harvard University Press, Cambridge, 2003) 11. és következő oldalakon

¹⁴ Természetesen az „ötlet” elnevezés pontatlan, ezzel a szellemi alkotások jogának közös alapját szeretném érzékeltetni, amennyiben minden szellemi alkotás alapja egy „különböző” ötlet; különbözik a többitől (egyéni-eredeti), különbözik a régitől (szabadalmaztatható találmány), minőségileg különbözik a többitől (védjegy).

¹⁵ Az „ubiquitas” szót eredetileg Luther használta Isten mindenütt jelenléttségének kifejezésére, a szellemi alkotások vonatkozásában azok terjedésének akadálytalanságát jelenti. Ld. pl.: Boytha Gy.: „A szellemi alkotások joga és az új Ptk” Polgári jogi kodifikáció 2000/3. szám 15.; A Bizottság ajánlása a jogszerű online zeneszolgáltatás érdekében a szerzői és szomszédos jogok közös, határokon átnyúló kezeléséről 2005. május 18., 2005/737/EC (8)

A szűkítésnek két kiemelkedően fontos eleme van a kodifikált jogszempontjából: Az egyik a *szűkös helyzet előállítása*, a a szignózás vagy védjeggyel megjelölés, annak tudatása, hogy kinek állnak fenn jogai az adott alkotáson. Ez a motívum esetenként kiegészülhet regisztrációval (szabadalom, védjegy) is. A másik, hogy maga az *ubiquitás kap határokat*, legalábbis az a szegmense, amit a jog képes átfogni: így a jog magas tranzakciós költségeket párosított a szellemi alkotásokon fennálló jogok mozgatásával. Ezért például a szerzői jog esetében csak írásban lehetséges felhasználási szerződést kötni (ennek másik okáról sem szabad persze elfeledkezni, vagyis arról, hogy a jog védi a gyengébb félt, ebben az esetben a szerzőt, az erősebbel, a felhasználóval szemben). A tulajdon pontos szabályozása és a tulajdonos meghatározottsága elengedhetetlen feltétele a hatékonyságnak.¹⁶

3. A védjegyoltalom és a know-how

A kodifikáció egyik legszembetűnőbb eredménye, hogy a know-how szabályozása az új Ptk-ban átkerül az üzleti titok szabályozásának körébe.

Ebben a fejezetben azt vizsgálom, milyen kapcsolatban van a know-how a szellemi alkotások jogával, azon belül pedig kifejezetten a védjegyoltalommal. Így azt vizsgálom, hogy a törvényi szabályozás alapján az 1997. évi XI. törvény (a védjegyek és a földrajzi árujelzők oltalmáról) védjegyre vonatkozó rendelkezési hogyan szabályozzák a védjegyoltalom monopol jellegét. Dolgozatom ez a része kiemelt kérdések mentén másodlagosan foglalkozik a védjegyoltalom tárgyának szellemi alkotásként való definiálásával is.

A szellemi alkotáson fennálló monopol jogosultság – ahogy az előzőekben láttuk – egy olyan jogi mozzanat eredménye, amely *kiszakítja, védelemben részesíti* a közkincsbe tartozó javak egy szegmensét. A szellemi tulajdon által oltalmazott tárgyak¹⁷ közül azonban nem mindig a konkrét védendő alkotás, minőség áll oltalom alatt. Ennek többek között az is lehet az oka, hogy a közkincsből való kiemelés logikus kritériuma, hogy megkülönböztethető legyen a kiemelt, oltalmazott tárgy, és így betartható legyen a szabályozás. Ez az eset áll fenn a védjegyoltalom szabályozása

¹⁶ Coase, R: „The problem of social cost” Journal of Law and Economics 3 October 1960, 1-44.

¹⁷ Ebben a fejezetben nem klasszikus jogirodalom szerinti jelentéssel használom a „közvetlen” és „közvetett” tárgy kifejezéseket; vagyis közvetlenként azt az oltalmi tárgyat jelölöm, amin az oltalom a törvény szövege szerint fennáll.

körében. A fejezet célja a szellemi alkotásokon fennálló monopólium működésének példázása is.

(i) Mi az a közkincstípusú érték, amit a jogi szabályozás szűkít? Milyen tulajdonsággal kell rendelkeznie a szűkítésbe vont oltalmi tárgynak? Mi és hogyan nyer oltalmat a törvényi szabályozással?

A létező (végtelen) javak szűkítése a szellemi alkotások, tulajdon kapcsán azt jelenti, hogy egy, a jogi szabályozás hiányában tranzakciós költség nélkül mindenki számára birtokolható/felhasználható/használható/hasznosítható jószághoz a szabályozás monopol jogosultságokat kapcsol. A védjegyoltalom közvetlen tárgya a védjegy. A szerzői jogok és iparjogvédelmi jogosultságok körén belül azonban ez az oltalom nem közvetlenül a védjegyet mint olyat hivatott védeni. Ebben az értelemben a védjegyjog jobban hasonlít a névviselés jogára (Ptk. 77-78. §), vagy a név feltüntetéséhez való jogra, amit a szerzői jogi törvény biztosít (Szt. 12. §). A "végtelen jószág", vagyis azon közkincsek, amikből az oltalom kiszakít tehát nem maga az oltalmazott tárgy, hanem a mögöttes tartalom, a jóhírnév, vagyis az üzleti élethez közelebbi szóhasználattal a goodwill.

Mindegyik szellemi alkotás esetén meghatározó tulajdonság a *különbözőség*, újdonság, eredetiség, amik bár más-más értelmű fogalmak, a magjuk mégis ugyanaz: az oltalmazott tárgyaknak megkülönböztethetőnek kell lenniük a többitől a maguk fajtáját tekintve.

Védjegyoltalom esetén a szűkítés, vagyis az oltalom kritériuma, hogy a grafikailag ábrázolható megjelölés alkalmas legyen áruk egymástól való megkülönböztetésére (Vtv. 1. §). Emiatt az explicit feltétel miatt természetesen magának a megjelölésnek is különbözőnek kell lenni a többi, már oltalmazott védjegytől.

(ii) Miért fontos a szabályozás funkcióját tekintve a megszerzés és a megtartás tranzakciós költségeinek beiktatása a rendszerbe?

A védjegy törvény indokolása az oltalom (védjegyoltalom) és a védeni kívánt tárgy (goodwill) kettősségét a védjegy *funkciójának* hosszas leírásával jelzi. Eszerint a védjegy többek között megteremti a kapcsolatot az „áru és a gyártó, a szolgáltatás

és a szolgáltató között”, a védjegy „a vállalkozói jóhírnév, piaci elismertség és tekintély (goodwill, reputáció) hordozója”.

A védjegy esetében a szűkítés módja tehát különbözik a szellemi tulajdonjogok körében általánostól, vagyis - természetesen - nem az oltalom valódi tárgyát, a goodwillt szűkíti a szabályozás, hanem annak manifesztációja, a védjegy alkalmazásának lehetőségét. Ahogy a védjegy törvény 1. § (1) bekezdés rögzíti: a védjegy megkülönböztet. A közjavak közül tehát nem maga a védjegy emelkedik ki, illetve ez csak másodlagos jellemzője, hanem kiemel olyan termékeket, amelyek egyébként önmagukban látszólag nem megkülönböztethetők egymástól.

A védjegyoltalom így arra megfelelő eszköz, hogy közvetetten szűkítse a minőségi árunak látszó termékek piacát, hiszen egyfajta „látszat-elkerülésről” mint minőségvédelemről van szó. Vagyis a fogyasztók megtévesztésének megakadályozásáról.

A védjegyoltalom a lajstromozással, azaz konstitutív hatállyal keletkezik (Vtv. 10. §) és a bejelentéstől tíz évig tart (Vtv. 11. §). Az oltalom fenntartása lehetséges az oltalom megújításával.

Az oltalom megszerzéséhez és megtartásához kapcsolt tranzakciós költségek¹⁸ közvetetten a gazdasági versenyt védik, hiszen ezen költségek viselése egyfajta alsó küszöböt kapcsol a versenyben való részvételhez. Ez a küszöb segít abban, hogy csak olyan megjelölés lehessen védjegyoltalom tárgya, amely mögött valós piaci erő van vagy az feltételezhető.

(iii) Mik az oltalom idő- és térbeli korlátai? Milyen egyéb érdekek miatt korlátos az oltalom?

A szellemitulajdon-jog az a jogterület, ahol a *hatályra* tipikusan korlátként szokás utalni. Ez a nyelvi megszokás is jelzi, hogy mennyire monopóliumjellegű rendszerben gondolkodunk a szellemi alkotások jogáról. A védjegyoltalom tekinthető a klasszikus három szellemi tulajdon közül az egyetlennek, amelyik korlátlan ideig fenntartható. A szintén az iparjogvédelem területére sorolható szabadalomhoz hasonlóan azonban a védjegyoltalom is területiális hatályú.

¹⁸ Ezeknek a tranzakciós költségeknek a kötelezettjei a szellemi alkotás jogának jogosultjai (illetve az azzá válni kívánók).

A „monopolizálás” lehetősége és a „monopólium” megszerzése illetve fenntartása a szellemi alkotások joga esetében nem jelent teljes kizárólagosságot. Az új és eredeti termékek (szabadalom és szerzői alkotás) általában a közjó és a kultúra részének tekintendők, a szabályozás ezért szigorúbban korlátozza térbeli és időbeli hatályukat. Ezekkel szemben a védjegyoltalom látszólag nagyobb teret enged a monopolistának. Jobban végiggondolva azonban, mivel a védjegyoltalom valójában minőséget véd, a minőség közvetlen monopóliuma pedig nem lehetséges annak publikusságánál fogva (know-how),¹⁹ a védjegyoltalom időbeli korlátlansága egyes termékek és szolgáltatások esetén nem más, csak látszat.

A jogalkotó által felállított korlátok különféle gazdasági, etikai, alapjogi, versenyjogi érdekek jogrendszerbeli manifesztációi – ahogy a hatály és tranzakciós költségek esetében is láttuk.

A Vjt. 15. §-a szabályozza a védjegyoltalom korlátait. Ezen korlátok közül az a) és c) pontokban foglaltak képviselnek két markáns érdekkört. Az a) pont azt a jogosultságokbeli ütközést oldja fel, amikor a védjegyjogosult monopoljoga érinti természetes személyek névviseléshez való jogát (Ptk. 77. §). A c) pont pedig ismét a kereskedelmi forgalom zavartalanságát, a versenyt védi.

Az *állami szabályozás* tehát kételemű. A szabályozáson keresztül egyrészt tehát (i) kiválasztotta az állam a közkincsből a védjegyoltalommal megjelölt minőségi kört és biztosítja annak működését (pl. közös jogkezelő szervek útján), másrészt egyes lépcsőkkel biztosította, hogy (ii) csak olyan alanya lehessen a védjegyjognak, aki él a megszerzett jogosultságával. Ezeket a tulajdonhoz kapcsoltakhoz képest többletkötelezettségeket azért szükséges a védjegyoltalom mellé rendelni, mert ennek a szellemitulajdon-típusnak a lényege a gazdasági verseny ösztönzése (szemben akár a szabadalommal, ahol az oltalom fő funkciója a feltaláló jutalmazása és ezzel a tudományos élet és a kutatások ösztönzése). Az állam és a jogosult között keletkező tranzakciós költségek mennyiségének tehát elsősorban az ösztönző erővel kell arányosnak lennie.

A védjegyoltalommal kapcsolatban gyakran hangoztatott nézet, hogy szűk értelemben *nem szellemi alkotás védelmét biztosító jogterület*, ami a fent bemutatott

¹⁹ Ptk. 86. és 87. §

kétszintű szabályozás tükrében valóban helyes megállapítás. Ugyanakkor érdemes a védjegyoltalmat úgy szemlélni, mint egyfajta kiegészítő lehetőséget a szerzői jog, szabadalom, know-how mellett, amelyekre második szintként telepítve ez az oltalom tehet egy terméket minden más szellemi tulajdonjog előtt a legsikeresebbé a piacon.

Bár az szellemitulajdon-jog egyes területein felmerülő érdekek merőben mások – ezt a korlátok mutatják leginkább – a területek hasonlósága megmutatkozik a szabályozás alapvető koncepciójában. Ebben a paradigmában a szellemi tulajdon és a tulajdonjog közti különbséget egyedül a monopol jogosultság korlátai mutatják.

4. A monopólium alapú szabályozás válságjelei és lehetséges reformja

4.1. A szerzői jog területén

A szerzői jog jelenlegi szabályozása globálisan sokkal hevesebb és szélsőségesebb vitát vált ki, mint az a magyar kodifikáció során egyáltalán elképzelhető lett volna.

Főképp az internet és a kommunikáció egyre nagyobb sebessége és egyre jobb minősége ébreszt kételyeket a szellemi alkotások jogának jelen szabályozási rendszerét bírálóiban. A „nihilizmus” ezen a jogterületen azt jelenti, hogy az információnak közkincként kellene elérhetőnek lenni, vagyis nem léteznének a szellemi alkotásokon fennálló jogszabályi oltalmak.²⁰

A XXI. századi, a szerzői jogot (és iparjogvédelmi jogintézményeket is ugyanúgy) érintő kihívásokat két csoportba sorolhatjuk. Az első csoport az „input” oldalon helyezkedik el a kultúra és tudomány egészéhez képest; ez az innovációs környezet változása, az alkotók közti egyre szorosabb verseny. A rendszer másik oldalán a fogyasztók állnak, vagyis a művészeti alkotás befogadói, a találmány használói, átdolgozói, továbbfejlesztői. Így alapvetően kétféle érdekcsoportra osztható a szellemi alkotásokat érintő érdekek halmaza: a jogrendszernek ezek alapján egyrészt védenie kell az alkotók, másrészt pedig az egyszerűsítve fogyasztóknak nevezett

²⁰ Bobrovsky J: „Az enyém, a tied és a miénk a szellemi tulajdonban.” In: Liber amicorum - Ünnepi dolgozatok Gyertyánfy Péter tiszteletére. (ELTE, Budapest, 2008). 22.; Lessig, L: „Free Culture” (The Penguin Press, New York, 2004) www.lessig.com; 2013. 05. 15.

csoport érdekeit. Így a szellemi alkotások joga mindkét oldalon lehet a fejlődés/fejlesztés motiválója, de annak akadálya is – mindez csak attól függ, a jogalkotó hol húzza meg a határvonalat a két terület között.

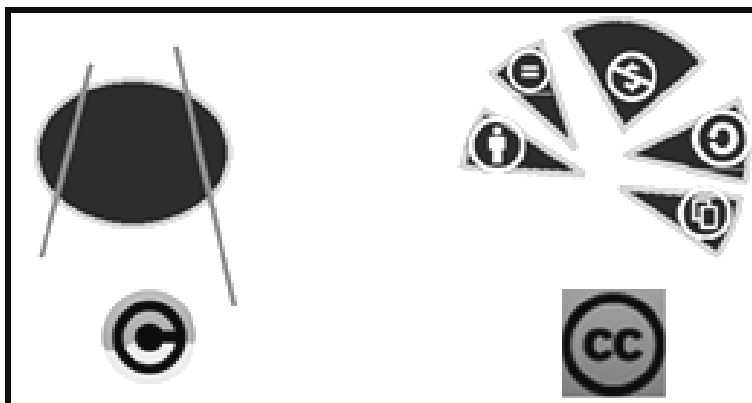
A szellemi alkotásokat érintő érdekeket tehát igen egyszerű dichotómiaként felfogni. Erre a hagyományos absztrakcióra épül tehát napjaink legélesebb ellentéte a szerzői jog területén: ez a nihilizmus szembenállása a IXX-XX. században kialakult monopólium-központú szabályozással.

A jelen monopol jogosultságra épülő rendszer kritikájának valamivel finomítottabb verziója, a Creative Commons²¹ (CC) merőben más koncepcióval közelíti meg a szerzői jog kérdését. A CC mondhatni kiiktatja a monopólium-alapot a rendszerből és olyan koncepciójú szabályozást kíván működtetni, ami csak jogokat tüntet fel, vagyis szinte teljes szabadságot ad a szerződéskötésnek, amit egyébként gyakorlatilag a szerzői jog központi elemének tart. A CC használatával a szerző egy-egy piktogrammal tüntetheti fel az alkotásán, mely jogokat kívánja fenntartani magának. Így a mű szerzője nevének megjelenítéséről és többek között a nyilvánossághoz közvetítési lehetőségéről, valamint az átdolgozhatóságról nyilatkozik műve interneten való megjelentetésekor.

A szabályozás ezen verziója szinte explicit tagadása annak az alaptételnek, hogy valami csak akkor kerülhet fogalomba, ha monopol jogosultság áll fenn rajta. A CC felfogásában a szerzői jogok messze nem dolgokként, abszolút módon lesznek a forgalom részei, hanem kötelek keretein belül válnak átruházhatóvá. A két megközelítésben furcsa módon az a közös, hogy ugyanazok a korlátok érvényesek ezen CC-vel jelölhető jogokra, mint azokra, amelyeket magában foglal vagy foglalhatna a szerzői jogi törvény a szerzői művek között.

Az alábbi ábrán (1. ÁBRA) baloldalon látjuk azt a paradigmát, ami az alkotót védi, és az ösztönzést jutalmazással kívánja elérni (vagyis a jelenlegi szerzői jogi rendszer modelljét); a jobboldalon a fejlődést a szellemi javak szabadon hozzáférhetővé-tételével ösztönző közkinccsalapú szabályozás, vagyis a CC modellje látható.

²¹ www.creativecommons.hu; 2013. 05. 15.

1. ÁBRA

Az alkotót, illetve jogosultat monopolistaként jutalmazó szabályozás kiindulópontja, hogy a jogosult teljes és kizárólagos jogosultja az alkotásán fennálló jogoknak. Így ez a kör az adott oltalmi formát jelképezi, a bennefoglalt jogok összességével. A közérdekű korlátok, mint az alapjogok (pl. a művelődéshez való jog, az oktatás, tudomány, művészetek szabadsága) vagy a versenyjog ezt a monopolhelyzetet csorbítják.

A jobboldali rajz azt mutatja, hogy a közkinccsalapú szabályozás a szellemi alkotásokon fennálló jogok fragmentálásával kívánja feloldani a monopóliumot, ami szerinte a fejlődés útjában áll. Ez utóbbi szabályozási módszer képviselője a Creative Commons a szerzői jog területén, melynek lényege, hogy a jogosult a maga választása szerint tart fenn egyes jogosultságokat, de semmiképp sincs automatikus monopol jogosultsága az alkotásokhoz fűződő jogok összessége felett.

Az angolszász jogrendszerekben „property”-ként emlegetett jogosultság ugyancsak tulajdoni megnevezést kap magyar joganyagokban is, bár ezen szavak tartalma gyakran szétpukkadzik a való életben, hol a jogi terminológia, hol a bírósági joggyakorlat küzd a fogalmak jelentésével óceánon innen és túl. Bár szinte a legkevésbé tudatos választó-, állam- és európai uniós polgárok is tiltakoztak már expressis verbis vagy ráutaló magatartással (gondoljunk csak a fájlmegosztásra vagy az online filmnézésre) a fennálló monopólium-alapú szerzői jogi rezsim ellen, ezidáig nemigen sikerült egy jogrendszernek sem más megközelítésű szisztémát kitalálnia, kodifikált szabályrendszerről nem is beszélve. A CC fő újdonsága tehát abban rejlik, hogy lehetővé teszi a fenntartott jogosultságok tartalmának és a jogosult személyének megjelölését. A jogosult és a fenntartott jogok

beazonosíthatósága azonban nem függ össze a szellemi alkotások jogának lényegi, tartalmi kérdéseivel. Ezek a formai lehetőségek médiumonként biztosíthatják a szellemi alkotások részvételét a vagyoni forgalomban – bár csak olyan mértékben, amennyire az adott jogrendszerkeretei között az így fenntartott jogok érvényesíthetők.

A CC nyújtotta alternatíva arra a két rendkívül fontos szabályozási elvárássra hívja fel a jogalkotó figyelmét, hogy online környezetben fokozottan szükséges a jogosultságok pontos tartalmának azonosítható jelölése és a jogosult feltüntetése.

4.2. A találmányok szabadalmi oltalma területén

A szabadalmak területén kettős tendencia figyelhető meg. Egyrészt egyre inkább megfogalmazódik a tisztán tudományos előrehaladás mint érdek érvényesülésének szükségessége és annak lehetőségei, másrészt viszont – ahogy a szerzői jog területén is megfogalmazódott a monopolizálással szembeni ellenérzés – egyre antropomorfabb formát ölt a szabadalom mint abszolút oltalom kihasználójának alakja, a szabadalom-troll.

A Harvard Business Review 2013 márciusi számában megjelent egy rövid összefoglaló,²² amelynek témája a gyógyszeripar átalakulása. A *Fundación de la Innovación Bankinter* által szervezett találkozó, melyen a gyógyszeripar minden pólusának képviselői részt vettek, témája a gyógyszeripar átalakulása volt. A találkozó konklúzióját öt pontban foglalták össze:

- A gyógyszeripar a filmkészítéshez lesz hasonló; „producerek” biztosítják majd újabb és újabb gyógyszerek kifejlesztését, míg a forgalmazás jogát nagyobb intézmények szerzik majd meg.
- Alapítványok és maguk a betegek investálhatnak a gyógyszerkutatásokba,
- így a kutatások a nyilvánosság előtt folyhatnak.

²² Meyer, Christopher: „What Does It Take to Redesign an Industry?” <http://hbr.org/2013/03/what-does-it-take-to-redesign-an-industry/ar/1>; 2013. 05. 15.

- A szabadalmak az adatok áramlásának formáját adnák, így rövidítve az eljárást és az azonnali tesztelést.
- A betegek volnának a változások legnagyobb nyertesei, akik számára így sokkal hozzáférhetőbbé válnának az újabb és újabb fejlesztések.

A vázolt modellről és így a szabadalom formális keretté degradálódásától nem csak a gyógyszeripar áll távol, de az elektronikai eszközök gyártói is. Míg az előbbi területen az olcsón szerzett monopoljogát kihasználó cégeket előszeretettel hívják szabadalomcápáknak,²³ utóbbin a szabadalom-troll megnevezést kapták ezek a vállalkozások.²⁴

Az úgynevezett szabadalom-troll (de a szabadalomcápák is) olyan cégek, amelyek olcsón hozzájutnak egy szabadalomhoz az alkotótól vagy egy olyan másik vállalkozástól, amelyiknek nincs elég forrása a szabadalom hasznosítására, majd a megfelelően széleskörű igénypontokkal rendelkező szabadalom megsértésére hivatkozva beperelnek más cégeket. A szabadalom-troll a szabadalmak egy másodlagos kvázi perpiacán hasznosítja alternatív módon jogosulti pozíciójukat. A százával indított eljárások során a megtámadott fél természetesen megegyezésre törekszik, hiszen gyakran nem rendelkezik elegendő fedezettel egy bírósági eljárás finanszírozásához. A kialakult helyzetre egyelőre csak a gyakorlat ad azonnali válaszokat, amelyek alapvetően két jótanács köré csoportosulnak:

- nem a troll szabadalmának (túl széles igénypontokon alapuló) érvénytelenségét, hanem a jogsértés hiányát érdemes bizonyítani az eljárásban;
- nem szabad egyezkedni a szabadalom-trollal, hiszen azok a peres eljárás elmaradásában és egy megegyezéses eredményben bíznak (így megspórolva a perköltségeket).

4.3. Összegzés

Összefoglalva tehát megállapítható, hogy mind a szerzői jog, mind pedig a szabadalmak területén fenyegetőleg látszik hatni a szellemi alkotások jogának az a

²³ Henkel, Joachim – Reitzig, Markus: „Patent Sharks” <http://hbr.org/2008/06/patent-sharks/ar/1>; 2013. 05. 15.

²⁴ Vaughan-Nichols, Steven: „56 Percent of All Patent Lawsuits are Made by Patent Trolls.” <http://www.zdnet.com/56-percent-of-all-patent-lawsuits-are-made-by-patent-trolls-7000013896/>; 2013. 05. 15.

tulajdonsága, hogy az oltalom egy majdnem korlátlan monopol struktúrára épül. Bár a nélkülözhetetlen eszközök versenyjogi intézménye vagy a Creative Commons közel járnak egy-egy problémakör megoldásához a monopol jogosultságoknak ésszerű határokat szabva, azonban az egyre leleményesebb befektetői megoldások ezekkel nem szoríthatók vissza. Míg az internet okozta dilemmák megoldásához nem szükséges szerzői jogon kívül másik jogterület rendszerének megbolygatása, nyilvánvaló, hogy a szabadalmak esetében legalább a versenyjogi szabályok, illetve adott esetben egyes kritériumok és ellenőrző eljárások²⁵ bevezetése válhat szükségessé.

5. Összegzés

A jogterület rendkívül intenzív változékonyságára tekintettel és figyelembe véve, hogy a szellemi alkotások jogára ható technológiai és gazdasági változásokra adott szabályozásbeli válaszok minden esetben több jogterület keresztt metszetében kodifikálhatók, a terület Ptk.-n kívüli szabályozása minden kétséget kizáróan indokolt.

Összegezve megállapítható, hogy míg a szerzői jog területén a jogosult kilétének és az őt megillető jogosultságoknak pontos feltüntetése az anyagi jogi problémák megoldásának egyik leghatékonyabb megoldása, addig a szabadalmi oltalom területén súlyos problémákat okoz az oltalmi rendszer alaki kereteinek feszegetése.

A szellemi alkotások jogával kapcsolatban egyik kedvelt fogalom főleg az Egyesült Államok szakirodalmában a *propertization*.²⁶ A szakkifejezés jelentése magyarul tükörfordításban „tulajdonjogosítás”-nak felel meg. A szellemi tulajdon „property”-ként való emlegetése ezúttal nem esik egybe az intellectual property jelentésmezejével. A szerzői jog és iparjogvédelem megerősödésére, az oltalom kizárólagosságának megnövekedett terére utal a szó, ami lassan szitokká vált az angolszász szakirodalomban.

A szellemi alkotások jogának szerves változása során nem volt olyan szerző, aki fenntartások nélkül szellemi tulajdonjognak titulálta volna akár csak az

²⁵ Például az egyes szabadalmak hasznosításával kapcsolatban.

²⁶ Lemley, M. A. „Intellectual Property and Free Riding.” March, 2005 Texas Law Review. 1075. oldal; Carrier, M. A. „Cabining Intellectual Property through a Property Paradigm” . Vol. 54 Duke Law Journal 1. oldal (2004-2005); Radin, M. J. „Cyberpersons, Propertization, and Contract in the Information Culture.” Cleveland State Law Review. 2006 23. oldal

iparjogvédelmet. Az új Ptk. kodifikációja során felmerült érvek sem szolgáltak súlyos tartalmi megfontolásokkal formai kérdéseken kívül. A szellemi alkotásokon fennálló jogok hatékonyságának és működésének vizsgálata egyrészt azt bizonyította, hogy a közjavakból szűkített magánjavak működőképesek és a társadalom számára hatékonyak, másrészt pedig, pedig, hogy állami szabályozásnak – akár a közös jogkezelő szervekre gondolunk, akár a versenyjogi szabályozásra – helye van a terület anyagi és adminisztratív, alaki szabályai között is. A szabályozás két kulcskérdése így a tranzakciós költségek és a monopolhelyzet hatékonyságának egyensúlyi szabályozása.

Felhasznált irodalom

1. Jogforrások

1959. évi IV. törvény a Polgári Törvénykönyvről

1995. évi XXXIII. törvény a találmányok szabadalmi oltalmáról

1996. évi LVII. törvény a tisztességtelen piaci magatartás és a versenykorlátozás tilalmáról

1997. évi XI. törvény a védjegyek és a földrajzi árujelzők oltalmáról

1999. évi LXXVI. törvény a szerzői jogról

2013. évi V. törvény a Polgári Törvénykönyvről

2. Európai Unió Joganyagok

A Bizottság ajánlása a jogszerű online zeneszolgáltatás érdekében a szerzői és szomszédos jogok közös, határokon átnyúló kezeléséről 2005. május 18., 2005/737/EC (8)

Az Elsőfokú Bíróság T-201/04. sz. Microsoft kontra Bizottság ügyben 2007. szeptember 17-én hozott ítélete (EBHT 2007, II-3601. o.)

3. Szakirodalom

Bacher Vilmos: *A szellemi tulajdon jogi védelme és a Ptk.*, In: Polgári Jogi Kodifikáció, 2000/3. szám

Bobrovsky Jenő: *Az enyém, a tied és a miénk a szellemi tulajdonban.* In: Liber amicorum - Ünnepi dolgozatok Gyertyánfy Péter tiszteletére. ELTE, Budapest, 2008

Boytha György: *A szellemi alkotások joga és az új Ptk.* In: Polgári jogi kodifikáció 2000/3. szám

Boytha György: *A szellemi alkotások joga és az új Ptk.* In: Polgári Jogi Kodifikáció, 2000/3. szám

Carrier, M. A.: *Containing Intellectual Property through a Property Paradigm.* Vol. 54 Duke Law Journal (2004-2005)

Coase, R: *The problem of social cost*. In: Journal of Law and Economics 3 October 1960

Faludi Gábor: *Szerzői jog, iparjogvédelem és a Ptk. koncepciója. I. rész*. In: Polgári Jogi Kodifikáció, 2003/2. szám

Ficsor Mihály Zoltán: *A szellemi tulajdon és a Ptk. (észrevételek és javaslatok a polgári jogi kodifikációhoz)*. In Polgári Jogi Kodifikáció, 2001/2. szám

Grad-Gyenge Anikó: *Búcsú a szellemi alkotások jogától*. <http://ptk2013.hu/szakcikkek/grad-gyenge-aniko-bucsu-a-szellemi-alkotasok-jogatol-a-szerzoi-jog-es-az-iparjogvedelmi-oltalmi-formak-polgari-jogi-vedelme-a-magyar-maganjogban/1776>; 2013. 05. 15.

Henkel, Joachim – Reitzig, Markus: *Patent Sharks* <http://hbr.org/2008/06/patent-sharks/ar/1>; 2013. 05. 15.

Landes, W. M. – Posner, R. A: *The Economic Structure of Intellectual Property Law*. Harvard University Press, Cambridge, 2003

Lemley, M. A.: *Property. Intellectual Property and Free Riding*. March, 2005 Texas Law Review

Lessig, L: *Free Culture* (The Penguin Press, New York, 2004) www.lessig.com; 2013. 05. 15.

Meyer, Christopher: *What Does It Take to Redesign an Industry?* <http://hbr.org/2013/03/what-does-it-take-to-redesign-an-industry/ar/1>; 2013. 05. 15.

Radin, M. J.: *Cyberpersons, Propertization, and Contract in the Information Culture*. Cleveland State Law Review. 2006

Samuelson, P. A. – Nordhaus, W. D: *Közgazdaságtan*. Akadémiai Kiadó, Budapest, 2005

Vaughan-Nichols, Steven: *56 Percent of All Patent Lawsuits are Made by Patent Trolls*. <http://www.zdnet.com/56-percent-of-all-patent-lawsuits-are-made-by-patent-trolls-7000013896/>; 2013. 05. 15.

Vékás Lajos (szerk.): *Szakértői javaslat az új Polgári Törvénykönyv tervezetéhez*. Complex Kiadó, Budapest, 2008

4. Egyéb

www.creativecommons.hu; 2013. 05. 15.

TÓTH ANGÉLA:
ROBINSON VÉDELMEBEN
A SZEMÉLYISÉGI JOGOK SZABÁLYOZÁSÁNAK
VÁLTOZÁSA A POLGÁRI TÖRVÉNYKÖNYV
RENDSZERÉBEN

1. Bevezetés

A Magyar Közlöny 2002-ben megjelent, az új Polgári Törvénykönyv koncepcióját tartalmazó száma a személyhez fűződő jogokkal kapcsolatban nem számol be a szabályozás nagymértékű megváltoztatásának igényéről, csupán annyit mond, hogy „[a] személyiségvédelemre vonatkozó rendelkezéseket új felfogásban, a jog feltétlen érvényesülését biztosítva kell szabályozni, szélesítve a védelem kereteit, hatékonyabbá téve az érvényesítés eszközeit.”¹ A témában két évvel később megjelent szakirodalmi álláspont is úgy vélekedik, hogy „[a] hatályos Polgári Törvénykönyvben «Személyhez fűződő jogok» című rész igényli legkevesbé a változtatást. Nem mintha ezek a rendelkezések hibátlanok volnának, a hiányosságok azonban főként kodifikációs, technikai jellegűek. A bírói gyakorlat jól elboldogul e szabályokkal, a kielégítő személyiségvédelmet a törvény nem akadályozza.”²

Mindezek alapján bizton állítható, hogy a jogterületet jelenleg szabályozó, a Polgári Törvénykönyvről szóló 1959. évi IV. törvénynek (a továbbiakban: Ptk.) és a jogterületet tervezni szabályozott, a Polgári Törvénykönyvről szóló 2013. évi V. törvény (a továbbiakban: Új Ptk.) összehasonlító elemzése kevesebb mélyreható problémát vet fel, mint egyéb jogterületek esetén (pl. kontraktuális felelősség, gazdasági társaságokról szóló szabályozás módszere). Ezért nem is a szabályozás részletes, minden pontra kiterjedő elemzését szeretném elvégezni, hanem a felmerült problémák, csomópontok köré szeretném építeni a dolgozatot, és azt igyekezném megvilágítani, hogy a magyar jogtörténet fejlődését is figyelembe véve miért volt szükség akár kisebb mértékű változtatásra is. Teszem ezt a jelenleg

¹ Magyar Közlöny 2002/15/II. szám: Az új Polgári Törvénykönyv koncepciója. 18..

² Petrik Ferenc: „A személyiségi jogok az új Polgári Törvénykönyvben” Magyar Jog, 2004/5. szám. 257.

hatályos Ptk., az elfogadott, de hatályba nem lépett a Polgári Törvénykönyvről szóló 2009. évi CXX. törvény (a továbbiakban: Ptk. Tervezete) és az Új Ptk. összevetésével, a fejezet felépítése, az általános és különös személyhez fűződő jogok kapcsolata (ezen belül egyes külön megnevezett személyhez fűződő jogok vizsgálata), valamint a személyhez fűződő jogok megsértése esetén alkalmazható szankciók szempontjának figyelembevételével.

2. A szabályozás keretei

2.1. A polgári jogi személyiségvédelem tárgya

Az első szembetűnő különbség a szabályozott terület elhelyezésében és megnevezésében található. A Ptk. a személyekre vonatkozó szabályozáson (Második rész), A személyek polgári jogi védelmén (IV. cím), A személyhez és szellemi alkotásokhoz fűződő jogokon belül (VII. fejezet) *A személyhez fűződő jogok* alfejezet alatt rendelkezik róluk. Az Új Ptk. vonatkozó szabályait ezzel szemben Az ember mint jogalany (Második könyv), *Személyiségi jogok* (Harmadik rész) alatt, valamint A jogi személy (Harmadik könyv), A jogi személy általános szabályai (Első rész), Általános rendelkezések (I. cím) szakaszai között találjuk.³ Ez egyből két problémát vet fel. Egyrészt a megnevezését: személyiségi jogok vagy személyhez fűződő jogok, másrészt a jogi személyekre vonatkozó szabályozás mikéntjét.

Ami az első kérdést illeti, létezik olyan álláspont, amely nem csupán elnevezésbeli különbséget lát a két kifejezésben, és a Ptk. 1959-es megszületésekor alkalmazott személyhez fűződő jog kifejezést azzal indokolja, hogy „a személyiség fogalma feltehetően idegen volt az ember filozófiai lényegének materialista felfogásától”.⁴ Ide kapcsolódik az a szakvélemény is, amely a személyiségi jogok mint az ember (és csakis az ember) legszemélyesebb érdekeit kifejező jogok és a személyhez fűződő jogok mint jellegük folytán a jogi személyeket is megillető jogok párhuzamos, egymás melletti kialakulását feltételezi.⁵ Annak ellenére, hogy a Koncepcióval

³ A Ptk. Tervezete is a Ptk.-hoz hasonló szerkezeti megoldást választott: a Személyek könyvön (Második könyv) belül az emberre, valamint a jogi személyekre és jogi személyiség nélküli jogalanyokra vonatkozó szabályozást tartalmazó részeket követően *A személyhez fűződő jogok* (Harmadik rész) elnevezésű egység alatt helyezkedik el a vonatkozó jogszabályanyag.

⁴ 2. lj (Petrik) 259.

⁵ Görög Márta: „A személyiségi jogok fejlődése az Mtj. tükrében” Jogtudományi Közlöny, 2009. különszám. 6.

szemben megfogalmazott kritika dicséretesnek tartja, hogy nem került sor a Konceptió kidolgozása során a „személyiség” fogalmának elméleti fejtegetésére, és ezen elvont fogalom kodifikációs kísérletére,⁶ (amelyet az Új Ptk. sem kísérel meg) e helyen szeretném mégis a személyiség fogalmát elemezni.

Balás P. Elemér úgy fogalmaz, hogy a személyiségi jog tárgya a személyiség,⁷ amely a külső világhoz nem tartozik, egy „eleven folyam, mely sohasem áll meg és saját medrében halad a külső világnak más lényegű tárgyai közt” – ez a meder az, amit a jog a személyiségből megragadhat. A személyiségről csak az azt „megélő” egyén tudhat igazán, kívülállók csupán reflexív módon a személyiség megnyilvánulásaival kerülnek kapcsolatba, a jog feladata az egységes és oszthatatlan (megnyilvánulásból és más által meg nem ismerhető részből álló) személyiség védelme⁸ – a személyiség fogalmát tehát önmagában ragadja meg. Törő Károly szerint a személyiség „az emberi egyedek – személyek – sajátos társadalmi szerepét, társadalmi minőségét, a társadalom által elismert értékjellegét fejezi ki, amely a jogi védelem tárgya”⁹ – a személyiséget egy ugyan a társadalomtól elkülönülő („értékjelleg”), de meghatározás szempontjából mégis abból kinövő entitásként jellemzi. Sólyom László a személyiségi jog alapproblémáját az individuum – társadalom – állam hármában ragadja meg, és történelmi koronként ugyan változó jellege ellenére az individuális szabadság, autonómia és a hatalom adott viszonyának állandó kifejezőjeként jellemzi.¹⁰ Petrik Ferenc megfogalmazásában a személyiség az egyes ember testének és szellemének elválaszthatatlan egysége, mely meghatározott életminőséget (önmagunk felől való szabad rendelkezést és emberhez méltó életfeltételekhez való jogot) foglal magában.¹¹ Jobbágyi Gábor „az ember testi-szellemi működését, az ember egységét, szabadságát” említi mint a polgári jogi személyiségvédelem tárgyát, és a személyiségi

⁶ Székely László: „Kritikai észrevételek az új Polgári Törvénykönyv koncepciója Első Könyv IV. (A személyiségi jogok) fejezetéhez” Polgári Jogi Kodifikáció, 2002/3. szám. 29.

⁷ Ezzel ismert ellentétet nézet is: „Magánjogi értelemben az emberi személyiség nem tárgya a személyiségi jognak, mert a személyiség kivételes szubjektív teljesítmény az egyén részéről, nem a tárgyilag létező világ része, tehát a jog számára megfoghatatlan.” Lenkovics Barnabás – Székely László: A személyi jog vázlata (Eötvös József Könyvkiadó, Budapest, 2008) 97.

⁸ Balás P. Elemér: „Személyiségi jog” in: Szladits Károly (szerk.): Magyar Magánjog (Grill Károly, Budapest, 1941 [1999], I. kötet) 636-637.

⁹ Törő Károly: Személyiségvédelem a polgári jogban (Közgazdasági és Jogi Könyvkiadó, Budapest, 1979) 24.

¹⁰ Sólyom László: A személyiségi jogok elmélete (Közgazdasági és Jogi Könyvkiadó, Budapest, 1983) 324.

¹¹ Petrik Ferenc: A személyiség jogi védelme. A sajtóhelyreigazítás (HVG-ORAC Lap-és Könyvkiadó, Budapest, 2001) 41.

jogok funkcióját az ember szellemi értékeinek és anyagi világban megjelenő testi lényegének védelmében látja.¹²

A példálózva említett személyiség-megközelítésektől (melyekről egyébként szintén elmondható a „körülírás”, nem pedig a definíciószerű meghatározás) némiképp eltér *Asztalos László* személyiség-körülhatárolása, aki szerint „[az] egyed, az egyedi ember, az egyéniség társadalmiságával válik személyiséggé. Robinsonnak nincs személyisége (...).”¹³ Az említett meghatározások nagy részében előkerül az egyén és társadalom viszonya, de talán azért az túlzás állítani, hogy ez utóbbi nélkül az első, illetőleg a személyiség fogalma nem értelmezhető – azt hiszem kiállnék tehát Robinson mellett... Fennáll továbbá az a probléma is, hogy egy általános jogintézménnyel próbálunk konkrét egyéneket védeni, amely önmagában ellentmondásos helyzethez vezet, mely mindenkor a jog egyfajta korlátját is jelenti: az egyén helyzetét egy szervezett integrált társadalom keretei között meghatározni.¹⁴ A személyiség körülhatárolása azonban a cél: a keretek megadása, hiszen az egységes és oszthatatlan személyiség minden aspektusát nem tudjuk megragadni („a személyiség fogalmát a bírói gyakorlatban kell tartalommal megtölteni”¹⁵), illetve e negatív elhatárolás nélkül – Balás P. Elemér hasonlatát folytatva – „ártérre alakulna a sok folyó összessége”, az egyén feloldódna a társadalmi összefüggések között, nem is lenne szükség a személyiség védelmére.

Ami a második kérdést illeti, a „személyiség” fogalmával szorosan összekapcsolódik a jogi személyekre vonatkozó szabályozás, mivel kettősség figyelhető meg a tekintetben, hogy az Új Ptk. az emberrel kapcsolatban a személyiségi jog, a jogi személlyel kapcsolatban pedig a személyhez fűződő jog kifejezést alkalmazza.¹⁶ Ebből az tűnik ki, hogy az Új Ptk. a személyek polgári jogi védelmén belül akár a fentebb említett emberre és jogi személyekre vonatkozó eltérő, párhuzamosan kialakult védelmet hirdető koncepciót kívánja megerősíteni. A magánjogi jogalanyok egyenlőségére és a polgári jog egymás mellé rendelt jogviszonyokra építő

¹² Jobbágyi Gábor: Személyi és családi jog (Pázmány Péter Katolikus Egyetem, Budapest, 2010) 61.

¹³ Asztalos László in: Eörsi Gyula – Gellért György (szerk.): A Polgári Törvénykönyv Magyarázata (Budapest, 1981), idézi: 11. lj. (Petrik) 25.

¹⁴ Sólyom László: „A személyhez fűződő jogok,” Jogtudományi Közlöny 1979/6. szám. 336.

¹⁵ Petrik Ferenc: „A személyekre vonatkozó szabályozás az új Polgári Törvénykönyvben” in: Magyar Jogász Egylet – Tizenhatodik Jogász Vándorgyűlés, Sopron, 2001. május 17-18. (Magyar Jogász Egylet, Budapest, 2001) 110.

¹⁶ Új Ptk. 3:1. § (3) bek.: „A jogi személy személyhez fűződő jogaira a személyiségi jogokra vonatkozó szabályokat kell alkalmazni, kivéve, ha a védelem jellegénél fogva csupán az embert illetheti meg.”

rendszerére tekintettel védhető ugyanakkor az az álláspont, amely azt hirdeti, hogy „a természetes személyek és a jogi személyek személyhez fűződő jogai lényegüket tekintve teljesen azonos minőséget képviselnek: funkciójuk azonos, azaz a személyek társadalmi rendeltetésük betöltéséhez szükséges autonóm mozgástér külső határainak biztosítása”.¹⁷ A jelenlegi szerkezeti megoldás mellett (a személyiségi jogok Az ember mint jogalany című könyvön belül szabályozottak) értelemszerűen elkerülhetetlen A jogi személy című könyvben valamiféle utalás a személyiségi jogokra, mivel e nélkül a személyiségi jogok (törvényi rendelkezés hiánya és a bekövetkezett szerkezetváltozás miatt) valóban csak az embert illethet meg. Ezt az utalást az Új Ptk. a jogi személy jogképességéről szóló szakaszban teszi meg. Egyesek szerint továbbá szükségtelen az a kitétel, hogy „kivéve, ha a védelem jellegénél fogva csupán az embert illetheti meg” – melyet a jelenleg hatályos Ptk. is tartalmaz a 75. § (2) bekezdésében, az ember helyett magánszemély kifejezést használva –, mivel azt sugallja, hogy a jogi személy személyiségvédelme az emberre vonatkozó védelem kiterjesztéséből következik,¹⁸ holott a jogi személy önálló, a polgári jogi jogviszonyokban az emberrel egyenrangú magánjogi jogalany.

2.2. A polgári jogi személyiségvédelem magyar fejlődésének rövid története

A személyiségi jogok történetének vizsgálata során mindig sorvezetőként szolgálhat a nem vagyoni kártérítés, mivel e jogintézmény a személyiségi jogokkal párhuzamosan alakult és fejlődött – sőt meg is előzte a személyiségi jogok kialakulását –, és amikor a nem vagyoni sérelmet szenvedettek részére nyújtott kárpótlás represszív jellege mellett megjelent annak kompenzációs célja is, tulajdonképpen a magánjogi személyiségvédelem csíráját fedezhetjük fel. Igazi magánjogi védelemről azonban csak a XIX. század végétől beszélhetünk, amikor a büntetőjog és magánjog egymástól elvált, és az addigi nem vagyoni kártérítéshez kapcsolódó intézmények vagy eltűntek (pl. az Osztrák Polgári Törvénykönyv magyarországi hatálybalépésével a magyar magánjogba bekerült fájdalomdíj jogintézménye), vagy a büntetőjogba kerülve éltek tovább. A személyiségi jogok mint magánjogi kategória elméleti vizsgálata a XX. század elején kezdődött, a Polgári Törvénykönyv megalkotásának előkészületei során.¹⁹ A személyiségi jogok

¹⁷ 6. lj. (Székely) 31.

¹⁸ 6. lj. (Székely) 30.

¹⁹ Szekfű Gábor: „A személyiségi jogok elmélete a Magyar magánjogban” Jogtudományi Közlöny 1991/11. szám. (a tanulmány egészét felhasználtam a történeti elemzésnél).

kialakulásában nagy szerepet játszott a liberalizmus ideológiája: egyfelől a liberalizmus szabad gazdaságával szemben az egyén mint tulajdonos védelme, amely tulajdonosi pozíción alapuló védelemtől fokozatosan függetlenedni kezdett a személyiségi jogok védelme.²⁰ Másfelől a liberalizmusban a szabadság korlátozhatósága mindig alapvető probléma volt, az ember általános cselekvési szabadságát és önrendelkezési jogát azonban a tulajdon nem tudja biztosítani, így szükségképpen a személy lényege, személyiség mivolta az, amely a védelmi igényt megalapozza.²¹ A személyiségi jogok védelmének kialakulásával kapcsolatban nagy szerepe volt Meszlény Artúrnak, akinél a személyiségi jogok védelme „a társadalmilag és gazdaságilag kedvezőtlenebb pozíciókban levők erőteljesebb oltalmát jelenti”²² nem vagyoni érdekek, szociológiai szempontok magánjogba való bevonásával. Ennek hatására a Magyar Általános Polgári Törvénykönyv első, illetve későbbi szövegeiben, valamint az 1928-as Magánjogi Törvénykönyv javaslatában is szerepeltek a személyiségi jogok. Külön kiemelendő, hogy az 1914. évi XIV. törvény (sajtótörvény) a sértett nem vagyoni káráért is pénzbeli elégtételt rendelt.²³ Azért tartom ezt fontosnak, mert egyrészt kifejezett írott törvényi szabályozás volt, másrészt mutatja, hogy a jelenleg hatályos szabályozásban ismert sajtóhelyreigazítás nem szükségképpen kell a Ptk.-ban megjelenjen ahhoz, hogy a megfelelő hatást kifejtse, és így az ezzel kapcsolatos viták véleményem szerint némiképp indokolatlanok. A következő meghatározó pont a történelemben a Szladits Károly által szerkesztett hatkötetes Magyar Magánjogban megjelent, Balás P. Elemér által írt Személyiségi jog című rész, melynek személyiség-felfogását fentebb idéztem.

A II. világháborút követő korszakban a személyiségi jog háttérbe került, bírói gyakorlata nem volt meghatározó (amelyet példáz, hogy a Legfelsőbb Bíróság még 1953-ban III. számú elvi döntésében kizárta a nem vagyoni kártérítés alkalmazását). Ennek ellenére a Ptk. 1959. évi szövege tartalmazott rendelkezéseket a személyiségi jogok védelmére vonatkozóan. A szocialista jogtudományban miután a polgári jog elismerést nyert, fennállt a probléma, hogy a vagyoni viszonyokat szabályozó polgári jogba hogyan illeszkedik a személyiségi jog: kezdetben a vagyoni viszonyokkal való összefüggést próbálták kimutatni, később – miután önállóságukat

²⁰ 14. lj. (Sólyom) 329-330.

²¹ Lábady Tamás: *Alkotmányos alapjogok és személyiségi jogok*, In: Jogi beszélgetések. Kaposvár 1997-1999 (Kaposvár, 2000) 75.

²² 19. lj. (Szekfü) 229.

²³ 11. lj. (Petrik) 24.

elismerték –, a polgári jogba való illeszkedésük megalapozására került sor, különböző indokok alapján: célszerűség, a szankciórendszer helyreállító jellege, valamint az autonóm struktúra.²⁴

A személyiségi jogokat ezt követően az 1977. évi IV. törvény módosította: bővítette, illetve részletezte az egyes különös személyiségi jogokat, illetve bevezette a nem vagyoni károk megtérítését.²⁵ Ekkor kerültek be a felvett névre és a különleges tevékenységet folytató személyek nevének a sajátos védelmére vonatkozó rendelkezések, a sajtóhelyreigazítás anyagi jogi feltételei, a képmás-és hangfelvétel tekintetében a védelem közérdekű korlátozására vonatkozó rendelkezések, a titokvédelem kiterjesztésére került sor, és a jogszabály a jogi személyekre vonatkozó utalással egészült ki.²⁶ A bírói gyakorlat ezt követően megélénkült, a Konceptió szerint azonban „[m]a már azonban a szabályozást nem tekinthetjük kielégítőnek”²⁷, és fejezet szerkezetének átalakítását, a szabályozás módjának megváltoztatását (negatív helyett pozitív megközelítés) hatékonyabb személyiségvédelmet, a jogellenesség kizárása újraszabályozását tűzi ki célul. Az Új Ptk. ezek közül a fejezet átalakítását megtette: először az általános védelmet, majd a nevesített személyiségi jogokat, majd a jogok megsértésének szankcióit szabályozza (majd a szerzői jogra és iparjogvédelemre vonatkozóan tartalmaz egy kisegítő szabályt). A szabályozás módja nem változott, a jogalkotó nem határozta meg külön-külön az egyes személyiségi jogok tartalmát, azonban ahol lehetséges „iránymutatást” tartalmaz (pl. becsület, jóhírnév sérelme). A személyiségvédelem hatékonyságát pusztán a szabályozás alapján nyilvánvalóan nem lehet meghatározni, de a szankciórendszer letisztultabbá vált (objektív szankciók körében az eddigiék mellé bevezetésre került a jogsértéssel elért vagyoni előny átengedése, szubjektív szankciók körében eltűnt a közérdekű bírság, letisztult a kártérítés rendszere: sérelemdíj, illetve kártérítés intézményekre), valamint új személyiségi jogok is megfogalmazásra kerültek (pl. magánélet védelme). Az Új Ptk. szövege azonban szűkebben nyilatkozik a jogellenességről: a jogellenességet kizáró négy esetkör (sértett beleegyezése, jogszabály engedése, jogos védelem, szükséghelyzet) részletes szabályozása helyett csak az érintett hozzájárulása esetét tartja meg.

²⁴ 14. lj. (Sólyom) 328-329.

²⁵ 10. lj. (Sólyom) 14.

²⁶ Törő Károly: „A személyiség és a szellemi alkotások védelme a módosított Polgári Törvénykönyvben,” Magyar Jog 1978/11. szám. 982-983.

²⁷ 1. lj. (Magyar Közlöny) 28.

2.3. A polgári jogi személyiségvédelem és az alapjogi védelem viszonya

Annak rövid vizsgálatát követően, hogy miért és hogyan jött létre a polgári jogi személyiségvédelem, szükséges azt is megvizsgálni, hogy mi a kapcsolat egyes alkotmányos alapjogok és a polgári jogi személyiségvédelem között, hiszen „láthatólag” egyes jogok ugyanolyan elnevezéssel kerülnek megfogalmazásra mind a Magyar Köztársaság Alkotmányáról szóló 1949. évi XX. törvényben (a továbbiakban: Alkotmány), az Alkotmány helyébe lévő Alaptörvényben, mind a Ptk.-ban és az Új Ptk.-ban. Így vizsgálandó, hogy az alkotmányjog nyújtotta védelmen túl van-e egyáltalán szükség polgári jogi személyiségvédelemre, illetve ha igen, akkor miért.

Először is, kiindulhatunk abból az alkotmánybíróági határozatból, amely – az Alkotmánnyal kapcsolatban – kimondja, hogy „[a]z Alkotmány ún. alapjogi fejezetében foglalt alapvető szabadságjogok – a szoros összefüggés folytán – magukban foglalják a polgári jogi személyiségi jogokat”.²⁸ A kapcsolat tehát fennáll, a határ meghúzása indokolást igényel. A Konceptió *de lege ferenda* így fogalmaz: „el kell kerülni, hogy az alkotmányos szabadságjogok, a nemzetközi egyezményekben foglalt emberi jogok közül azokat is a Polgári Törvénykönyvbe foglaljuk, amelyek megvalósulását az államnak közjogi eszközökkel kell biztosítania, s amelyek védelmében a polgári jogi eszközök alkalmatlanok vagy kevésbé alkalmasak. Ha e jogokkal kapcsolatban mégis a személyiségi jogi sérelem valósul meg, úgy az általános személyiségjogi védelem eszközeit lehet alkalmazni.”²⁹ A különbségtétel azért is okozhat nehézséget, mert a Ptk. már 1959-ben is nagyrészt az Alkotmányban megfogalmazott jogokat ismételte meg, anélkül, hogy az alkotmányos alapokat, a két jogág e tekintetben fennálló kapcsolatát kifejtette volna.³⁰ Az Alkotmánybíróóság 8/1990. (VI. 23.) számú határozatában az általános személyiségi jogot az emberi méltósághoz való alkotmányos alapjog magánjogi megfelelőjének minősítette. E tekintetben ismert olyan álláspont, amely úgy vélekedik, hogy emiatt az emberi méltósághoz való jog nem tételezhető csupán mint a személyiségi jogok egy kiemelt példája,³¹ míg más vélemény amellet érvel,

²⁸ 34/1992. (VI. 1.) AB határozat

²⁹ 1. l. (Magyar Közlöny) 28.

³⁰ Harmathy Attila: „A személyhez fűződő jogok egyes kérdéseiről” in: Emlékkönyv Lontai Endre egyetemi tanár tiszteletére (Eötvös Loránd Tudományegyetem Állam-és Jogtudományi Kar Polgári Jogi Tanszék, Budapest, 2005) 71.

³¹ Vékás Lajos: „A Kodifikációs Főbizottság 2000. június 1-jei határozata” Polgári Jogi Kodifikáció, 2000/2. szám. 4.

hogyan az Alkotmánybíróság említett gyakorlata a polgári jogban nem követhető, mivel ez esetben a védelem nem vonatkozna a jogi személyekre.³² Az elhatárolás a két jogág egymáshoz való viszonyán, a személyiségvédelem körén és betölteni kívánt funkcióján keresztül ragadható meg.

A II. világháború után a személyiségi jogvédelem kiterjedése volt megfigyelhető, végbement a személyiségi jogok politizálódása és általánosodása. A politizálódás egyrészt az állam és az egyén szférájának elhatárolásában, a garanciák fejlesztésében, másrészt a korábbi személyiségi jogok alapértékének, a természetjog újravirágzásának köszönhetően a létrejövő nemzetközi megállapodások által is központba állított³³ emberi méltósághoz való jognak alapjogok közé emelkedésében nyilvánul meg. Ez utóbbi azonban az alkotmányos alapjogok és a polgári jogi személyiségvédelem relatív összeolvadását jelentette, azaz, hogy az alkotmányos jogok nemcsak az állam és állampolgár viszonyában, hanem az állampolgárok egymás közötti viszonyában is érvényesülnek – a polgári jogn keresztül.³⁴ Általános az az álláspont, hogy az Alkotmány (jelenlegi Alaptörvény) rendelkezései az alkotmányos értékrend figyelembevételével magánjogi közvetítő szabályon keresztül érvényesülhetnek,³⁵ mivel az Alkotmány közvetlenül nem a jogalanyokat, hanem az államot jogosítja és kötelezi.³⁶ A két jogág rendeltetését vizsgálva elmondható, hogy az alkotmányjog feladata az alapvető jogok megállapítása, a többi jogág (jelen esetben polgári jog, büntetőjog, közigazgatási jog) feladata pedig, hogy az ezek érvényesítéséhez jogági jellegzetességeinek megfelelő eszközöket szolgáltatson.³⁷ A polgári jogi személyiségvédelem köre így nem azonos az alapjogokkal:³⁸ a védelem érvényesítésének eszközei alapvetően sem egyezhetnek meg, mivel az egyik egy mellérendeltség, egyenjogúság módszerével szabályozott eszközrendszerrel operál, míg a másik a közjog rendszerén belül mozog.

³² 1. lj. (Magyar Közlöny) 29. és 6. lj. (Székely) 29.

³³ 21. lj. (Lábady) 76.

³⁴ 10. lj. (Sólyom) 33.

³⁵ 21. lj. (Lábady) 80.

³⁶ Menyhárd Attila: „Az új Ptk. koncepciójának vitája az ELTE Állam- és Jogtudományi Karán” Polgári Jogi Kodifikáció, 2002/4. szám. 36.

³⁷ 11. lj. (Petrík) 34.

³⁸ Székely László: „Személyhez fűződő jogok” in: Vékás Lajos (szerk.): Szakértői Javaslat az új Polgári Törvénykönyv tervezetéhez (Complex Kiadó, Budapest, 2008) 157-158.

3. A szabályozás módja

3.1. „Módszertani kérdések”

Először is a Koncepció megállapítja, hogy a Ptk. az általános személyiségi jogot követően az egyes személyiségi jogokat „felsorolásszerűen, példálódzva határozza meg. Helyesebb lenne ehelyett az egyes személyhez fűződő jogokat önállóan meghatározni, mégpedig nem negatív megközelítéssel, hanem a személyhez fűződő jog pozitív meghatározásával.”³⁹ Ez a törekvés azonban nem megvalósítható, mivel egyes nevesített jogok esetében (pl. becsület, maga a személyiség fogalma mint az általános személyiségvédelem tárgya) – habár a jogirodalom és a bírói gyakorlat következtében van jól körülírható tartalom, de amint az a személyiség fogalma esetében is látható –, filozófiai, világnézetbeli különbségeket vet fel az értelmezés, amelynek színtere nem az írott jog. A személyiségi jogok funkciója (háborítatlan mozgástér biztosítása a személyek társadalmi rendeltetésének betöltéséhez),⁴⁰ és így a személyiségi jogi jogviszony abszolút jellege is véleményem szerint inkább a negatív módon való megközelítést sugallja. (Bár ezen érvem ellen szól a pozitív megfogalmazás mellett utat törők tulajdonjoggal való párhuzama: amelyet valóban definiál a jog.)⁴¹ Érdekes azonban az a megközelítés, amely szerint a „háborítás-nélküliséget” biztosító tiszteletben tartás kötelezettsége, már többet jelent pusztán tartózkodástól, mivel mások személyiségi jogainak elismerésének kötelezettségét is magában foglalja. A pozitív meghatározásra irányuló nézetváltást figyelhetjük meg a személyiségi jogok általános védelmének esetében is, amely egyszerre negatív és pozitív megfogalmazást is ad. A Ptk. 75. § (1) bekezdésében az alábbi mondat szerepel: „[a] személyhez fűződő jogokat mindenki köteles tiszteletben tartani. E jogok a törvény védelme alatt állnak.”, ezzel szemben az Új Ptk. 2:42. §-ában a következő áll: „(1) Mindenkinek joga van ahhoz, hogy törvény és mások jogainak korlátai között személyiségét szabadon érvényesíthesse, és hogy abban őt senki ne gátolja. (2) Az emberi méltóságot és az abból fakadó személyiségi jogokat mindenki köteles tiszteletben tartani. A személyiségi jogok e törvény védelme alatt állnak.” A Javaslat ezzel beemeli az 1928-as Magánjogi Törvényjavaslat 107. §-ának rendelkezését („Mindenkinek joga van arra, hogy a törvények és mások

³⁹ 1. lj. (Magyar Közlöny) 29.

⁴⁰ 39. lj. (Székely) 158.

⁴¹ 2. lj. (Petrik) 258.

jogának korlátai között személyiségét szabadon érvényesítse, és ebben őt senki ne háborítsa.”), és így pozitív és negatív oldalról is körbebástyázza a jogintézményt.

Másodszor, az előbb említettel szorosan összefügg az a kérdés, hogy az általános személyiségi joggal kapcsolatban azt tartalmában ragadjuk-e meg (akár pozitíve, akár negatíve) vagy csupán deklaráljuk védelmét. A hatályos Ptk. szabálya deklaratív módon szabályoz, azonban ha az idézett 75. § (1) bekezdését összevetjük a 2. § (1) bekezdésével („A törvény védi a személyek vagyoni és személyhez fűződő jogait, továbbá törvényes érdekeit.”), akkor tekintettel arra, hogy a törvényes érdek körébe kell vonni „a személynek mindazt a – személyisége megvalósításához és érvényesítéséhez szükséges – megnyilvánulását, amit a törvény nem tilt, illetve amely mások jogait és jogos érdekeit nem sérti”,⁴² máris tartalmi szabály jött létre. Ez az Új Ptk.-ban még inkább érvényesül azáltal, hogy részletesebben kerül megfogalmazásra az általános személyiségvédelem, így fel sem merül, hogy csupán deklaratív szabályról lenne szó.

Végül a legnehezebb kérdés az általános személyiségi jogvédelmet tartalmazó szakasz (generálklauzula) és az egyes nevesített személyiségi jogok aránya. Ehhez előljáróban mindenképpen meg kell említeni, hogy a személyiség egységes és oszthatatlan egész, így az azt ért sérelem mindig a személyiség egészét érinti.⁴³ Ebből következően sok szempontból irreleváns, hogy milyen részletezettséggel szól a törvény az egyes nevesített jogokról. Talán a tekintetben lehet jelentősége, hogy a jogalkalmazás számára segítséget nyújt, és egy „bátortalanabb bírót” nem hoz olyan helyzetbe, hogy a generálklauzulából kelljen kiolvasnia egy adott személyiségi jogot. Ezt továbbfűzve azonban megállapítható, hogy azok a nevesített személyiségi jogok, amelyeket a törvény tartalmaz, tulajdonképpen igen kikristályosodott tartalmúak, nagyon specifikus, új személyiségi jogok bevezetése pedig szükségtelen és felesleges (hiszen a sor a végtelenségig lehetne folytatható), tehát a jogalkalmazás segítése csak a hosszabb jogfejlődés keretében értékelhető. A nevesített védelem okaként további érvek is felhozhatók, amelyek azonban nem az általános jelenségre, hanem személyiségi jogok egyes csoportjaira érvényesek. Példaként idézhetjük azt az álláspontot, hogy „azokat kell külön védelemben részesíteni, amik a személyiség egészétől bizonyos fokig elkülöníthetők, tárgyasíthatók”,⁴⁴ illetve amely

⁴² 26. lj. (Törő) 983-984.

⁴³ 9. lj. (Törő) 54-55.

⁴⁴ Fővárosi Bíróság Pf.24 938/1963., idézi: 9. lj. (Törő) 60.

kiemelkedő jelentősége miatt kívánja a személyiség alanyiságát legjobban kifejező élet, egészség és testi épség személyiségi jogát, valamint a társadalmi szempontokat elsősorban képviselő szabadság (véleménynyilvánítás, személyes szabadság) jogát önálló védelemben részesíteni.⁴⁵

„Orrommal szagolok már esztendőik sora óta. Joggal, jogtalanul? Döntsd el, jogtudomány!” – az idézet Schillertől származik, aki korának jogászaik gúnyolódott ily módon, a megállapított újabb és újabb személyiségi jogok kapcsán.⁴⁶ Vélhetően a szaglás jogát valóban sürgősen lenné szabályozni, úgy szintén és az élethez és testi épséghez való jogból levezethető „tagok szabad használatához való jogot”, majd az ebből következő „a haj és körmök tetszés szerinti vágásához való jogot”.⁴⁷ Ahhoz, hogy eljuthassunk a jelenlegi szabályozáshoz, érdemes megfigyelni a magyar jogtörténetben felmerült egyes különös személyiségi jogokat. A Polgári Törvénykönyv létrehozására irányuló kodifikációs kísérletek során az *első tervezet* 1900-ban a testi épséghez, egészséghez, szabadsághoz, becsülethez, névhez, képmáshoz és bizalmas magánokirathoz való jogot emelte ki. E sorból Meszlény Artúr a hitel, a munkaerő jogát, valamint a házjogot (magánlak zavartalan használatát) hiányolta. Egy másik kritika (Fazekas Oszkár) a családi állás és rokoni kapcsolatok, a vallás és erkölcs, a jó hírnév, valamint a társadalmi és hivatásbeli állás felvételét javasolta.⁴⁸ Balás P. *Elemér* az élet, testi épség és egészség jogát, a személyes szabadságot, a becsület és külön a nő becsület védelmét, másról képmás készítése és más képmásának közzététele szabályait, a személy belső képmását (életképét), titokszféráját, címét és rangját védő jogokat, a névjogot és címer jogosulatlan használata elleni védelmet emeli ki.⁴⁹ A hatályos *Ptk.* az említett rendszerből a közös elemeket lényegében megőrizte, s mint a személyhez fűződő jogok sérelmét jelentő különös eseteket szabályozza: a testi épség, az egészség, az egyenlő bánásmód követelménye, az emberi méltóság, a lelkiismereti szabadság, a személyes szabadság, a becsület jogának említésével, majd később szól a jóhírnév védelméről, a képmás- és hangfelvételről, a titok védelméről, az adatvédelemről és a

⁴⁵ 9. lj. (Törő) 60.

⁴⁶ Sólyom László: Mit szabad és mit nem?, forrás:

<http://ajkold.elte.hu/student/jsz/Szemin%C3%A1rium%20olvasm%C3%A1nyok%20II.%20f%C3%A9l%C3%A9v%20nappali%20tagozat/S%C3%B3lyom%20mit%20szabad%20es%20mit%20nem.pdf> (utolsó megtekintett állapot: 2012. május 11.)

⁴⁷ Az idézett példák forrása: 47. lj. (Sólyom).

⁴⁸ 19. lj. (Szekfü) 229-230.

⁴⁹ 8. lj. (Balás) 647-674.

kegyeleti jogról. A *Szakértői Javaslat* magasabb absztrakciós szintre kívánja helyezni a generálklauzulát, így nem kíván példálózó felsorolást adni. A nevesített jogok között az élethez, az egészséghez és a testi épséghez való jogot, a névviseléshez való jogot, a hátrányos megkülönböztetés elleni védelmet, a magánszféra tiszteletben tartásához való jogot, a képmáshoz és hangfelvételhez való jogot, magántitokhoz való jogot, személyes adatok védelméhez való jogot, illetve a kegyeleti jogot említi.⁵⁰ A *Ptk. Tervezete* az élethez, az emberi méltósághoz, az egészséghez és a testi épséghez való jog, a névviseléshez való jog, az egyenlő bánásmód követelményének megsértése, a lelkiismereti szabadság és a személyes szabadság védelme, a magánélet tiszteletben tartásához való jog, a képmáshoz és a hangfelvételhez való jog, a személyes adatok védelméhez való jog, a jóhírnévhez és a becsülethez való jog, a magántitokhoz való jog, a kegyeleti jog szabályait tartalmazza, valamint új elemként építi be a bíróság előtti tisztességes eljáráshoz való jogot, a fogyatékos személyek jogvédelmét és a természet védelméhez és az egészséges környezethez való jogot. Az *Új Ptk.* megtartja a *Ptk.*-ban alkalmazott rendszert, vagyis mint a személyiségi jog megsértésének egyes eseteit, példálózó jelleggel említi a az élet, a testi épség és az egészség, a személyes szabadság, a magánélet, a magánlakás megsértését, a személy hátrányos megkülönböztetését, a becsület és a jóhírnév, a magántitokhoz és a személyes adatok védelméhez való jog, a névviseléshez való jog, a képmáshoz és a hangfelvételhez való jog megsértését, illetve később a kegyeleti jog sérelmét (Új *Ptk.* 2:43. §).

3.2. A személyiségi jogok védelmének generálklauzulája

Az általános személyiségi jog vizsgálata során először annak kialakulását, jellegét és funkcióját, azt követően pedig tartalmát szeretném vizsgálni. A sorrendet azért tartom fontosnak, mert a funkcióhoz (mint „cél”) kapcsolható a tartalom („mint eszköz”), azaz a rendeltetésének megfelelő definiálás a pozitív jog által.

Az általános személyiségi jog politikus, mivel kialakulása során megjelenésének döntő oka a piac működésébe való beavatkozás volt, a liberalizmusellenes és szociális magánjogi kodifikáció szimbólumaként, ellentétben az egynemű, politikailag semleges „klasszikus” személyiségi jogokkal (a személyes deliktumokból

⁵⁰ 39. lj. (Székely) 159-161

kinövő jó hírnévhez, becsülethez, képmáshoz és névhez való jog).⁵¹ „A személyiségi jog «generális klauzulája» a Mt. javaslatában az aranyhíd, mely tételes szabály alakjában ad bátorságot a bírói gyakorlatnak arra a szabadabb működésre, mely a magánjogi bíraskodás alaptermészetéhez tartozik és amely a magyar bírói gyakorlatnak amúgyis jobban felel meg, mint a pozitív joghoz való merev kötöttség elve.”⁵² Ebben a megfogalmazásból kitűnik a jogintézmény rendeltetése: nevesített személyiségi jog megsértésére való hivatkozás lehetőségének hiányában a személyiségi jogok általános védelméből levezethető válják bármilyen személyiségi jog – ebben az esetben speciális tényállások nélkül lehetne szagláshoz való jogunk, és még Schiller szabályozási „kényszerességre” utaló gúnyolódásával sem kellene szembenéznünk. Ahhoz azonban, hogy e funkcióját be tudja tölteni, kellőképpen tágnak és általánosnak kell lennie. A kérdés tehát, hogy hogyan is ragadható meg a személyiséget általánosságban védő jog. Véleményem szerint a tartalmi meghatározás vagy azzal járna, hogy magának a személyiségnek kellene egyfajta körülhatárolását elvégezni, amelyet a fentebb látható módon hosszú ideig mindeddig nem sikerült egységes módon megtenni, vagy az általános személyiségi jogot kell azonosítani egy másik joggal (adott esetben kitalálható rá egy újabb megnevezés), amellyel viszont nem jutunk előrébb, csupán az általános személyiségi jogot egy nevesített joggá „redukáljuk”. Ezért az olvasottak alapján nem tartom szerencsésnek az általános személyiségi jog tartalmának meghatározását, az egyén autonómiája kibontakoztatásának ugyanis annyi módja lehetséges, amelyet nem tudunk lefedni egyetlen joggal. Az alábbiakban azonban megvizsgálom, hogy a törvényalkotó milyen dilemmákkal küzdött, és milyen megoldásra jutott.

Az általános személyiségi jog tartalmának meghatározásánál két nézet áll lényegében szemben egymással: azok, akik a tartalom törvényi rögzítése ellen szólnak, illetve akik azt az emberi méltósághoz való joggal kívánják azonosítani. Az állásfoglalások kialakítása során számottevő az Alkotmánybíróság 8/1990. (IV. 23.) számú határozatának értékelése, mivel e határozat az általános személyiségi jog megfogalmazásának tekinti például az emberi méltósághoz való jogot, a személyiség szabad kibontakoztatásához való jogot, az önrendelkezés szabadságához való jogot, általános cselekvési szabadságot, valamint a magánszférához való jogot. Funkcióját

⁵¹ 14. lj. (Sólyom) 330-331.

⁵² 8. lj. (Balás) 641.

tekintve pedig követi a Balás P. Elemér által kijelölt „aranyhidat”: olyan szubszidiárius anyajognak tekinti, amely nevesített személyiségi jog hiányában bármely esetben felhívható az egyén autonómiájának védelmére.

A *Koncepció* ennek kapcsán úgy szól, hogy „[a]z általános személyiségi jog fogalmának meghatározása során felmerülhet az Alkotmánybíróság gyakorlatából ismert emberi méltósághoz való jog mint az általános személyiségi jog egyik meghatározási módja. Ebben az esetben azonban a védelem nem vonatkozna a jogi személyekre. Az általános személyiségi jogot a jelenlegi tartalommal, vagy a személyiségi jog legáltalánosabb jegyeivel kibővítve kell meghatározni.”⁵³ Leginkább alkalmasnak az általános személyiségi joggal való azonosításra a személyiség szabad kibontakoztatásához való jogot említi, azonban végül a hatályos „hallgatás” módszerét tartja kívánatosnak – a „személyiség szabad kibontakoztatásához való jog” úgy vélem ahhoz, hogy ne csupán egy üres szabály legyen, további definíciókat igényelne (jogilag mi minősülhet a „kibontakoztatás” körébe eső cselekménynek), amellyel a probléma tehát nem lenne megoldva. A *Ptk. Tervezete* a hatályos *Ptk.*-hoz hasonlóan nem határozza meg az általános személyiségi jog tartalmát (ellenben mint a személyhez fűződő jogok megsértésének egy különös esetét határozza meg mindkét jogforrás az emberi méltósághoz való jog megsértését), az Új Ptk. azonban az emberi méltóságra vezeti vissza azt. A *Szakértői Javaslat* egyfajta „köztes megoldást választ” és se nem azonosítja az általános személyiségi joggal az emberi méltósághoz való jogot, mondván, hogy ezzel a jogi személyeket kirekesztené a szabályozásból, se nem nevesíti külön az emberi méltósághoz való jogot, mert az Alkotmánybíróság határozatának tiszteletben tartása mellett ezzel „lefokozná” egy nevesített joggá az emberi méltósághoz való jogot.⁵⁴ Úgy vélem ez utóbbi megoldás a „legdiplomatikusabb”, és nagyobb teret hagy a személyiségi jogok esetében különösen fontos szerepet játszó bírói mérlegelésnek. A definiálás problémáját jól példázza Sólyom László fogalomhasználata is, amikor is az általános személyiségi jog említése során a „méltóság, önmegvalósítás, autonómia” generálklauzulájaként beszél e jogról⁵⁵ – anélkül, hogy akármelyik mellett is letenné voksát.

⁵³ 1. lj. (Magyar Közlöny) 28.

⁵⁴ 39. lj. (Székely) 160.

⁵⁵ 47. lj. (Sólyom).

3.3. A szabályozásban nevesített egyes személyiségi jogok

A nevesített személyiségi jogok esetében véleményem szerint nem csak az érdemel jelentőséget, hogy milyen jogokat emel ki külön a törvény, hanem az is fontos, hogy e kiemelést milyen rendszerben teszi. A *Ptk.* egyszerűen példálózva megemlíti néhány jogot, majd egyes nevesített jogokat részletesen szabályoz: olyanokat, melyeket nem említett meg a felsorolásban. A *Ptk. Tervezete* nem alkalmazza az exemplifikatív felsorolás technikáját, csupán külön-külön szól az egyes jogokról. Az *Új Ptk.* alkalmazza úgy vélem a legkövetkezetesebb technikát, mert felsorol, és habár nem beszél külön minden jogról, azokat bontja ki később, amelyeket felsorolásszerűen megemlít. Nyilvánvaló, hogy nem a tételes jog feladata a jogcsoportokba rendezés, azonban a *Szakértői Javaslatban* alkalmazott csoportosítás átláthatóbbá teszi a jogok rendszerét (1. fizikai-biológiai léthez kapcsolódó jogok, 2. társadalmi elismertséghez való jog, 3. magánautonómia védelme mint az egyéni önrendelkezés terepe, 4. kegyeleti jog).

Nem szándékom, hogy dolgozatomban az egyes jogok mindegyikéről szóljak, inkább csak azokat szeretném vizsgálni, amelyek újonnan merültek fel, a meglévő jogokhoz képest módosultak vagy többlettartalmat kaptak, illetve felmerültek, de mégsem kerültek be az *Új Ptk.*-ba. Ez utóbbiak közé tartozik a bíróság előtti tisztességes eljáráshoz való jog, a fogyatékos személyek jogvédelme, a természet védelméhez és az egészséges környezethez való jog. A korábbiaktól eltérően az egyenlő bánásmód követelménye hátrányos megkülönböztetés tilalmává változott, megjelent az élethez való jog (úgy vélem furcsa, hogy csak most került tételes megfogalmazásra, mivel a legkorábbi esetekben is már azon jogok közé tartozott, melyek sérelme [pl. halálos baleset] esetén nem vagyoni kártérítést ítélt meg a bíróságok), a magánélet tiszteletben tartásához való jog. Megfogalmazásra került becsület védelmének tartalma, illetve a közéleti szereplők személyiségi jogainak redukált védelmét megfogalmazó szakasszal bővült a szabályozás, továbbá a személyiségi jogokról szóló részbe került át a know-how (relatív jellegűvé alakult) védelme. Ehhez képest eltűnt a személyes adatok védelmének részletesebb szabályait tartalmazó szakasz.

Úgy vélem, hogy a kizárólag a *Ptk. Tervezetében* megfogalmazott jogok (bíróság előtti tisztességes eljáráshoz való jog, a fogyatékos személyek jogvédelme, a

természet védelméhez és az egészséges környezethez való jog) alappal nem kerültek be az Új Ptk.-ba. A bíróság előtti tisztességes eljáráshoz való jog, a természet védelméhez és az egészséges környezethez való jog szabályozása alkotmányban rögzítendő vagy eljárásjogban, de semmiképpen sem polgári anyagi jogban. Egyrészt ezek talán inkább a jogpolitika eszközeiként kerültek be (mint a bíróság eljárásának gyorsítására irányuló célkitűzések, illetve a növekvő környezeti problémák elleni fellépés legalább elvi szinten történő demonstrálása), másrészt nehezen látható át, hogy ezek milyen módon tudnak a polgári joggal kapcsolatba kerülni. A természet védelméhez való jog megsértése miben állhat? Egy magánszemély felléphet a tőle több tíz kilométerre lévő erdő rombolása ellen – milyen érintettség alapján? A jog ilyenén való megfogalmazása kicsit problémás, hiszen az egyéni sérelemtől teljesen eltávolíthatja az elméletileg személyiségi (!) jogként megfogalmazott jogot, egyéb esetekben pedig az egészséghez való jogból, illetve az általános személyiségi jogból is levezethetők a kapcsolódó sérelmek.

A fogyatékos személyek jogvédelme azt gondolom, hogy a hátrányos megkülönböztetés tilalmában mindenféle egyéb megkülönböztetés nélkül szabályozható, hiszen az egyenlő bánásmódról és az esélyegyenlőség előmozdításáról szóló 2003. évi CXXV. törvény 8. § g) pontja külön nevesíti is a fogyatékoság miatti hátrányos megkülönböztetés tilalmát. E mögött tehát feltehetőleg inkább a fogyatékkal élők országos szervezetinek nyomásgyakorló hatása lelhető fel.⁵⁶

A leginkább érdekes – és valóban indokolható tartalmi okokon nyugvó új beiktatott személyiségi jog, a magánélet védelme (pontosabban az Új Ptk. 2:43. § b) pont második eleme). Ebben a körben egyfelől érdekes az, hogy mi a viszonya e jognak a magánszférához való joggal (amelyet a fentebb olvasható módon az Alkotmánybíróság az általános személyiségi jog egyik megfogalmazásának is tekint), illetve az angol jogrendszerekben megjelenő privacy jelentéstartalmával.

A privacy meghatározására néhány példát említenék, mivel komplex fogalom lévén az egyes megközelítések is csak egy-egy aspektusát ragadták meg:⁵⁷ „jog arra, hogy

⁵⁶ A témában – habár nem e személyiségi jog kikerülése kapcsán – igen aktuális a cselekvőképességet kizáró gondnokságot illetően az ENSZ fogyatékosügyi bizottsága előtti fellépés. (Lásd: http://hvg.hu/vilag/20120420_ensz_ptk, utolsó megtekintett állapot: 2012. május 12.)

⁵⁷ Szabó Máté Dániel: *Kísérlet a privacy fogalmának meghatározására a magyar jogrendszer fogalmaival*, In: Információs társadalom, 2005/2. szám, 46. o.

egyedül legyünk”,⁵⁸ „egyének, egyének csoportjai és intézmények az iránti igénye, hogy meghatározhassák, a rájuk vonatkozó információk mikor, hogyan és milyen mértékben juthatnak mások tudomására”,⁵⁹ „a nem kívánt külső hozzáférés elleni védelmet jelenti, akár fizikai hozzáférésről, akár személyes adatok megismeréséről van szó”.⁶⁰ A privacy „meghatározhatatlansága” kapcsán felmerült bennem viszonya az általános személyiségi joghoz, ezt követően pedig rátaláltam egy olyan véleményre, mely szerint „[v]alóban, ha azt keresik, ami az összes privacy-esetben közös (...), ez nem a magánszféra, hanem az emberi méltóság és egyéniség óvása – tehát az általános személyiségi jog tartalma”.⁶¹ Figyelembe véve azonban az Alkotmánybíróság 8/1990. (IV. 23.) számú határozatát, mely az általános személyiségi jog egyik lehetséges meghatározásának fogadja el a magánszférához való jogot, nem tudnám a kettő közti határt meghúzni – annyi biztos, hogy a magánélet védelménél többet jelent. Ráadásul a magyar bírói gyakorlat által megfogalmazott magánszférához való jog az egyén ahhoz való jogosultságát jelenti, hogy maga dönthesse el, mi legyen sorsával, mit tesz magával, a testével és a rá vonatkozó ismeretekkel⁶² - amelyet én igen közelállónak tartok a privacy jelentéséhez... „Szerencsére” sem a Ptk. Tervezete, sem az Új Ptk. nem magánszféráról, hanem magánéletéről szól, és e tekintetben a Ptk. Tervezete a szabályozás irányát is világossá teszi: *„Mindenkinek joga van a magánélethez és családi kapcsolatainak tiszteletben tartásához. A személyhez fűződő jog megsértését jelenti a személyek magánéletébe és családi kapcsolataiba való minden önkényes, illetéktelen beavatkozás.”* (Tervezet 2:82. §). Önkényesnek pedig azt a beavatkozást kell tekinteni, amely az érintett akaratával, szándékával kifejezetten ellentétes, ha a beavatkozást gondosan mérlegelt körülmények sem indokolják.⁶³ A jogpolitikai cél tehát feltehetőleg a magánélet és a család fokozottabb védelme lehetett. Az Új Ptk. azonban az elvet már így nem határozza meg, a fogalom körülhatárolása a bírói gyakorlatra marad.

⁵⁸ Samuel D. Warren és Louis D. Brandeis, idézi: 58. lj. (Szabó) 45.

⁵⁹ Alan Westin, idézi: 58. lj. (Szabó) 46.

⁶⁰ Sissela Bok, idézi: 58. lj. (Szabó) 46.

⁶¹ 14. lj. (Sólyom) 335.

⁶² Fővárosi Ítéltábla 2.Pf.20.429/2010/3., idézi: Fézer Tamás: A nem vagyoni (erkölcsi) sérelmek megítélése a polgári jogban (HVG-ORAC Lap-és Könyvkiadó, Budapest, 2011) 318.

⁶³ Legfelsőbb Bíróság Pfv.IV.21.028/2000. sz., idézi: 63. lj. (Fézer) 321.

Említendő továbbá az a közéleti szereplők személyiségi jogának védelmét megfogalmazó, redukált védelem elvét érvényesítő szabály (Új Ptk. 2:44. §).⁶⁴ A nyilvános közszereplés esete a *Ptk.*-ban is mint a képmás és hangfelvétel nyilvánosságra hozatalához igényelt hozzájárulás alóli kivétel esete szerepel [Ptk. 80. § (2) bekezdés]. A *Ptk. Tervezete* ezt megőrzi, valamint beépíti általánosságban (nem mint a sajtó útján elkövetett jogsértések alóli kivétel esete) az Egyesült Államokban 1976 óta élő New York Times-doktrínát, vagyis az enyhe gondatlanságból történő valótlan tény állítását, híresztelését, és való tény hamis színben való feltüntetését „engedélyezi” közhatalmat gyakorló vagy közfeladatot ellátó személyek esetében, illetve közszereplők esetében ha becsületét, jó hírnevét a közszerepléssel, illetve az érintett személy közszereplői minőségével összefüggésben sértették meg (Tervezet 2:94. §). Az Új *Ptk.* kiemeli, hogy a közéleti szereplők személyiségi joginak védelmét a közügyek szabad vitatását biztosító alapjogok gyakorlása „*méltányolható közérdekből, szükséges és arányos mértékben, az emberi méltóság sérelme nélkül korlátozhatja*” (Új Ptk. 2:44. §), mellyel a lehetséges korlátozás mértéke igen szűk körre csökken. Ezzel kapcsolatban *először* azt érdemes meghatározni, hogy vajon a közszereplő és a közéleti szereplő fogalma azonos-e. A közszereplő valamely nyilvános eseményen, rendezvényen, összejöveten, gyűlésen aktív szerepet vállaló személy, „amely körét ki kell egészíteni azok körével, akik valamilyen, az egész társadalom körére ható közéleti tevékenységet végeznek”⁶⁵ – így anélkül, hogy széleskörű ismeret nélkül bármit is bele szeretné magyarázni e különbségbe, a közéleti szereplő fogalmát szűkebbnek érzem, mint a közszereplőét. *Másrészt* vizsgálni kell a korlátozás határait: „méltányolható közérdekből”, „szükséges és arányos mértékben”, „emberi méltóság sérelme nélkül” – ezek ugyanis a benyújtott T/7971-es törvényjavaslatban⁶⁶ még nem szerepltek, ugyanakkor az Új Ptk. végleges formájában való megjelenésükkel a szakirodalomban kritikát váltottak ki. Az „emberi méltóság sérelme nélkül” kitétel azért problémás, mert a személyiségi jogokat általánosságban az emberi méltóságból vezeti le az Új Ptk., így

⁶⁴ Az Alkotmánybíróság 36/1994. (VI. 24.) AB határozatában ugyan a „Hatóság vagy hivatalos személy megsértése” című büntetőjogi tényállással kapcsolatban, de már megállapította, hogy „[a] szabad véleménynyilvánításhoz való jog által védett, alkotmányosan nem büntethető véleménynyilvánítás köre azonban a közhatalmat gyakorló személyekkel, valamint a közszereplő politikusokkal kapcsolatos véleménynyilvánítást tekintve tágabb, mint más személyeknél.”

⁶⁵ Tattay Levente: „A személyhez fűződő jogok magánjogi védelmének áttekintése” 16-17. (forrás: www.jak.ppke.hu/tanszek/polgjog/letolt/7.doc, utolsó megtekintett állapot: 2012. május 15.)

⁶⁶ Új Ptk. 2:44. § „*Közéleti szereplő személyiségi jogának védelme a közügyek szabad vitatását biztosító alapjogokat szükségtelenül nem korlátozhatja.*”

szükségszerű, hogy bármely személyiségi jog korlátozása egyben az emberi méltóságot is sérti, amely tehát ellentmondáshoz vezet. A „szükséges és arányos mértékben” fordulat alkotmányjogi vonatkozású, így a mellérendeltségen alapuló polgári jogi jogviszonyokban nem értelmezhető. A „méltányolható közérdek” pedig olyan mértékben leszűkíti a szabályozást, amely miatt véleménynyilvánítás szabása indokolatlanul csökken.⁶⁷ Érdekes továbbá, hogy a korábbi negatív megközelítés helyett e korlátozásokkal teli, ámde pozitív állítást tartalmazza a törvény, azonban az említettek alapján kérdéses, hogy ez mennyire enged majd valóban tágabb mozgásteret a véleménynyilvánítás szabadságának. A bírói gyakorlatban ez a fajta hozzáállás ugyanis eddig is érvényesült.⁶⁸

Végül, inkább indokolása tekintetében érdekes az egyenlő bánásmód követelményének hátrányos megkülönböztetés tilalmává alakulása. A Szakértői Javaslat álláspontja szerint az efféle megfogalmazás egyrészt jobban megfelel az abszolút szerkezetű jogviszonyoknak, melynek alapja a tartózkodási kötelezettség előírása, másrészt az egyenlő elbánás tágabb fogalom, mint a hátrányos megkülönböztetés tilalma, és a benne foglalt többi tilalmazott magatartás megsértése egyéb jogágak segítségével megfelelően kezelhető.⁶⁹

4. A személyiségi jogok megsértésének szankciói

A személyiségi jogok megsértésének szankcióiról előjáróban annyit szükséges elmondani, hogy egyrészt a jogosulton múlik, hogy érvényesít-e igényt, illetve, hogy a törvény által felkínált lehetőségek közül melyikkel él, hiszen a lehetőségek közül akár többet is igénybe vehet, másrészt, hogy egyes jellegűek a szankciók, mivel objektív és szubjektív szankciókat különíthetünk el köztük.⁷⁰ A személyiségi jogok megsértésének szankciói tekintetében világosabbá vált a szabályozás azáltal, hogy a Javaslat külön szakaszokban foglalkozik az objektív, illetve a szubjektív szankciókkal. A szabályozásban itt lelhető fel a leginkább jelentős változás, az objektív jellegű szankciók körében ugyanis bevezetésre került a jogsértéssel elért vagyoni előny elvonása, a szubjektív szankciók keretében pedig a bírói gyakorlatban

⁶⁷ Vékás Lajos: „Bírálat és jobbító észrevételek az új Ptk. Törvényjavaslatához (a zárószavazás előtt)” Magyar Jog, 2013/1. szám. 4. (E szakasszal kapcsolatban a T/7971-es Törvényjavaslatához képest beiktatott változások elemzése e hivatkozott művön alapul.)

⁶⁸ 1. lj. (Magyar Közlöny) 31.

⁶⁹ 39. lj. (Székely) 165..

⁷⁰ 39. lj. (Székely) 170.

a nem vagyoni kártérítéssel kapcsolatban fellelhető kettősségnek vetett végett a felmutatható hátrány nélkül is megítélhető sérelemdíj intézménye, illetőleg megszüntetésre került a közérdekű bírság szankciója.

4.1. Objektív jellegű szankciók

A Javaslát az objektív szankciók körében lényegében megőrzi a jogsértés megtörténtének bírósági megállapítását; a jogsértés abbahagyását és a jogsértő eltávolítását a további jogsértéstől; azt, hogy a jogsértő adjon megfelelő elégtételt, és ennek biztosítson saját költségén megfelelő nyilvánosságot; a sérelmes helyzet megszüntetését, a jogsértést megelőző állapot helyreállítását a jogsértő vagy jogutódja részéről, továbbá a jogsértéssel előállított dolog megsemmisítését vagy jogsértő mivoltától való megfosztását (Új Ptk. 2:51. § a) - d) pontjai). Azonban a Szakértői Javaslattal ellentétben, mely a fokozott védelem érdekében kizárta ezen igények elévülését,⁷¹ kifejezetten kimondja, hogy az összes objektív jellegű szankciót csak az elévülési időn belül lehet érvényesíteni.

Új szabályként vezeti be az Új Ptk. azt, hogy jogsértés esetén a jogosult követelheti azt, hogy a jogsértő vagy jogutódja a jogsértéssel elért vagyoni előnyt engedje át javára a jogalap nélküli gazdagodás szabályai szerint (Új Ptk. 2:51. § e) pontja). Külön nevesíti az Új Ptk. e szankció igénybevételének lehetőségét az örökösök által is. A jogintézmény megjelenése a közérdekű bírság eltűnésével egyidejűleg történt, így felmerül a két intézmény párhuzamba állítása, mellyel kapcsolatban elmondható, hogy ez a konstrukció a jogsértéssel elért vagyoni eltolódás kiegyensúlyozására helyesebb, mivel a jogsértő és a jogsértést elszenvedett között tartja a jogviszonyt.⁷² Többek szerint némiképp a környezetvédelem területén ismert „szennyező fizet” elvéhez hasonlatos a beiktatott szankció.⁷³ Továbbá morálisan felveti a kérdést, hogy ezzel nem vásárolható-e meg utólag a jogsértés. Vegyük például egy bulvárlap esetét: nem éri-e meg egy provokatív (ténylegesen valótlan) tényre utaló megjegyzéssel ellátott címlapot közzétenni, hogy aztán a bíróság döntését követően megállapított vagyoni előny átengedése után, az újság „szókimondó jellege” miatt további növekvő eladott példányszámnak örvendjen. A jogintézmény büntetőjogias, prevencióra törekvő funkciója pontosan a jogsértések

⁷¹ 39. lj. (Székely) 172.

⁷² 39. lj. (Székely) 171.

⁷³ E gondolatot kutatásom során több helyütt láttam, sajnos az eredet pontos megjelölése nélkül.

„kifizetődőségének” próbálja elejét venni: a jogalap nélküli gazdagodást a „más rovására” való vagyoni előny szerzésének elvonására találták ki⁷⁴ („más rovására” pedig az egyén személyiségi jogainak megsértésével, és nem csak vagyoni hátrány okozásával is lehet jogalap nélkül vagyoni előnyhöz jutni, valamint ez lehetséges akkor is, ha a sértett fél vagyonában nem következik be csökkenés).⁷⁵ A magyar jog dogmatikai tisztaságot is teremt a jogintézmény bevezetésével, mivel nem a szubjektív szankciókban kívánja a „prevenciós összeget” is megjeleníteni (ellentétben például a német joggal). Az új szankció „leválasztásával” lehetőség van emellett a sérelemdíj, illetve a kártérítési igény érvényesítésére is, és a bíró is könnyebb helyzetbe kerül, mivel a jogsértéssel elért vagyoni előny (például egy lap bevételében) viszonylag egyszerűbben kimutatható.⁷⁶

További változás, hogy kikerült a Ptk.-ból még utalás szintjén is a sajtóhelyreigazítás. Ez a közjogi elemek Ptk. rendszeréből való kiszűrésének szándékával indokolt.⁷⁷ A fentiekben látható volt, hogy a sajtótörvénynek (1914) nagy szerepe volt a nem vagyoni kártérítésen keresztül a személyiségi jogok védelmének alakulásában, de ha a Ptk. 79. §-ában is már csak utal a szabályozásra, anélkül, hogy annak bármelyik elemét is kifejtene, akkor nem biztos, hogy a szabályozási tendenciával ellentétes a kiemelés.

4.2. Szubjektív jellegű szankciók

A személyiségi jogokat tárgyaló rész legérdekesebb pontja a személyiségi jog megsértésének jogkövetkezményeként a sérelemdíj bevezetése, amely jelenlegi formájában a nem vagyoni kártérítés helyébe lép. A sérelemdíj mellett (a rendszertani tisztaság érdekében) külön említésre kerül a (vagyoni) kár esetén érvényesíthető kártérítési igény.

A vagyoni hátrány keletkezése esetén érvényesíthető kártérítési igénnyel részletesen nem foglalkoznánk, hiszen arra a jogellenesen okozott károkért való felelősség szabályai az irányadók. A szubjektív szankciók körében így a sérelemdíjat

⁷⁴ Vékás Lajos: „Sérelemdíj – fájdalomdíj: Gondolatok az új Ptk. reformjavaslatáról a német jog újabb fejleményei tükrében” Magyar Jog, 2005/4. szám, 201.

⁷⁵ 75. l. (Vékás) 200.

⁷⁶ 75. l. (Vékás) 201.

⁷⁷ Kisfaludi András: „A kodifikációs szerkesztőbizottság üléseiről” Polgári Jogi Kodifikáció, 2001/2. szám. 34.

vizsgálom a továbbiakban, először a szabályozás koncepciójának alakulását, majd a sérelemdíj elnevezést és jogrendszerbeli elhelyezkedését szeretném elemezni.

A személyiségi sérelmek vagyoni kárpótlással való kiküszöbölésére először az 1914. évi XIV. számú sajtótörvény (majd az 1914. évi XLI. számú becsületvédelmi törvény, az 1921. évi LIV. szerzői jogi törvény) rendelkezett, arra a „nem vagyoni kár” kifejezést használva. Az 1928. évi Magánjogi törvényjavaslat 1114. §-a is kijelentette, hogy a károkozó a nem vagyoni kárért is megfelelő kártérítéssel (elégtétellel) tartozik, amennyiben az eset körülményeire tekintettel ezt a méltányosság megkívánja.⁷⁸ A Legfelsőbb Bíróság 1953-ban hozott III. számú Polgári Elvi Döntésében megszüntette a nem vagyoni kártérítés intézményét arra tekintettel, hogy a „szocialista életviszonyok között az erkölcsi értékek pénzre nem válthatók”, így az 1959-es Ptk.-ban sem szerepelt. Ezt követően a Ptk. 1977-es módosítása folytán újra alkalmazottá vált a jogintézmény azzal a feltétellel, hogy *„ha a károkozás a károsultnak a társadalmi életben való részvételét, vagy egyébként életét tartósan vagy súlyosan megnehezíti, illetőleg a jogi személynek a gazdasági forgalomban való részvételét hátrányosan befolyásolja”*. Ezt a Legfelsőbb Bíróság iránymutatásai követték (16. számú Irányelv, majd az azt hatályon kívül helyező 21. számú Irányelv), majd az Alkotmánybíróság 34/1992. (VI. 1.) számú határozatában a Ptk. 354. §-ának fentebb idézett részét hatályon kívül helyezte, csak annyit hagyván, hogy *„[a] károkozó köteles megtéríteni a károsult nem vagyoni kárát”*. A Ptk. 1993-as módosítása pedig az egész szakaszt hatályon kívül helyezte, és a nem vagyoni kártérítésre vonatkozó szabályok A felelősség módja, a kártérítés mértéke című fejezetbe kerültek.⁷⁹

A sorsa tehát igen vizontagságos volt, és a jogintézmény szabályozása a funkciójára, illetve a kártérítési tényállás elemeinek eltérő megítélésére tekintettel szükségesnek bizonyult. A nem vagyoni kártérítés funkciói alapvetően kétirányúak: egyrészt a kompenzáció (amely az általános felfogás szerint jelentős és reális hátrányok vagyoni eszközzel való elviselhetőbbé tételére törekszik), másrészt az elégtétel (amely egyfajta magánjogi bírságként fogja fel a nem vagyoni kártérítést).⁸⁰

⁷⁸ Boytha György: „A személyiségi jogok megsértésének vagyoni szankcionálása” Polgári Jogi Kodifikáció, 2003/1. szám. 3.

⁷⁹ Kiss Zsófia: „Variációk a nem vagyoni kártérítés témájára a külföldi jogokban” in: *Studia iurisprudentiae doctorandorum Miskolciensium* (Miskolci Egyetem Deák Ferenc Állam-és Jogtudományi Doktori Iskola, Miskolc, 2002) 46.

⁸⁰ 80. l. (Kiss) 27.

Ami a kártérítési tényállás elemeit illeti, a kártérítés alapját figyelembe véve a „nem vagyoni kár” tekintetében igen eltérő álláspontok fogalmazódtak meg. *Petrik Ferenc* szerint a nem vagyoni kár „a személyiségi jog megsértése következtében az emberi személyiség testi vagy lelki életminőségének hátrányos megváltozása”,⁸¹ de a nem vagyoni kártérítés megítélésének feltételéül szabja azt is, hogy valamilyen egyéb hátránynak (a vagyoni kártérítés szerinti kárnak) is be kell következnie.⁸² *Lábady Tamás* úgy fogalmaz, hogy a nem vagyoni kár „meghatározása lehetetlen, fogalmi képtelenség, ellentmondásaitól csak fikcióval szabadulhatunk”, és a kárnak magát a sérelemkókozást tekinti.⁸³ Ez *Marton Géza* álláspontját követi, melyben azt mondja ki, hogy el kell hárítani azt a „mesterkelt akadályt” amelyet azon ítéletek támasztanak, melyek azt mondják ki, hogy nem vagyoni kártérítés csak akkor ítéltető meg, ha vagyoni kárigény is van, mivel az elégtétel ebben az esetben magáért a sérelemért, a fájdalomért jár, mint ahogy azt az 1896-os Bűnvádi perrendtartás sérelemdíj címén az ártatlanul fogva tartottak részére megítélt.⁸⁴

A probléma tehát abban állt, hogy egyrészt megőrzi-e az új Ptk. a nem vagyoni kártérítést milyen feltételek mellett tartja megítélhetőnek, illetve, hogy milyen elnevezés alatt tartja meg. A feltételeket tekintve látható két álláspont: az egyik, amely szükségesnek tartja a vagyoni hátrányt is a nem vagyoni kártérítés megítéléséhez, amely egyben az általános bírói gyakorlat is: „a károsult nem vagyoni kárpótlásra akkor tarthat igényt, ha bizonyítja, hogy a jogellenes magatartással olyan (objektív szankciókkal el nem hárítható) hátrány érte, amelynek csökkentéséhez vagy kiküszöböléséhez indokolt és szükséges nem vagyoni kárpótlás megítélése”.⁸⁵ Ezzel szemben a másik álláspont szerint nem szükséges egyéb hátrány a személyiségi jog megsértésén kívül, mivel a személyiségi jog megsértésének következményei sokszor alapvetően a külvilág számára nem is érzékelhetőek.⁸⁶ A kezdeti *dualista* rendszerű megoldás elképzelése az volt, hogy meghagyja a nem vagyoni kártérítést a jelenlegi bírói gyakorlat szerint annak kompenzációs funkciójával. Emellett vezeti be a sérelemdíjat úgy, hogy az csak súlyos személyiségi

⁸¹ Petrik Ferenc: A kártérítési jog (HVG-ORAC Lap-és Könyvkiadó, Budapest 2002) 74.

⁸² Petrik Ferenc: „A polgári jogi témakör szekcióülései – Személyek joga” in: Magyar Jogász Egylet – Hatodik Magyar Jogászggyűlés, Balatonfüred, 2002. június 6-8 (Budapest, 2002) 73.

⁸³ Lábady Tamás: A nem vagyoni kártérítés újabb bírói gyakorlata (Eötvös Loránd Tudományegyetem Jogi Továbbképző Intézet, Budapest, 1992) 31.

⁸⁴ Marton Géza: A polgári jogi felelősség (Triorg, Budapest, 1992) 169. és 324.

⁸⁵ Legfelsőbb Bíróság Pfv. IV. 20 895/2000. számú határozata, idézi: 39. l. (Székely) 174.

⁸⁶ 75. l. (Vékás) 198.8

jogsértés esetében, azonban vagyoni hátrány hiánya esetén is igényelhető legyen, ha nem vagyoni kártérítés nem, vagy nem a jogsértés súlyával arányosan állapítható meg: így a sérelemdíj annak büntető jellegére tekintettel a közérdekű bírság helyébe lépett volna és a két, egyaránt felróhatóságon alapuló szankció egymással párhuzamosan nem lett volna alkalmazható.⁸⁷ Ezt követően azonban változott az elképzelés, és a nem vagyoni kártérítés kiiktatása mellett egy *monista* koncepció szerint kerülne be a szabályozásba a sérelemdíj mint a személyiségi jogok megsértésének egyetlen, „*jogsértés tényén kívül további hátrány bekövetkeztének bizonyítása*” iránti igény nélküli, felróhatóságon alapuló szankció (Új Ptk. 2:52. §), melyre a kártérítés szabályait rendeli alkalmazni az Új Ptk. A sérelemdíj mértékének megállapítását pedig az eset körülményei figyelembevételével teszi lehetővé, különösen a jogsértés súlyára, a felróhatóság mértékére és a jogsértésnek a sértettre és környezetére gyakorolt hatására, valamint – a benyújtott törvényjavaslathoz képest új elemként – a jogsértés ismétlődő jellegére tekintettel.

Az elnevezés kapcsán is viták merültek fel, hogy egyrészt megmaradjon-e a nem vagyoni kár kifejezés, másrészt, ha azt kiiktatjuk, akkor mi lépjen a helyébe. Tekintettel arra, hogy a kár vagyoni kategória, ezért úgy vélem helyesebb az a megoldás, amely (az újfajta rendezés mellett) eltérő nevet is ad.⁸⁸ Az említett sérelemdíj vagy az osztrák Polgári Törvénykönyvben is alkalmazott fájdalomdíj lenne-e a megfelelőbb kifejezés, egyesek szerint ugyanis a sérelem is magában hordozza a materiális hátrány fogalmát.⁸⁹ Van, aki a sérelemdíj és a fájdalomdíj különbségét az előbbi objektívabb jellegében ragadja meg, míg a másikra úgy tekint mint amely a szubjektivitást, a károsult oldalán keletkező pszichés hatást, testi vagy/és lelki fájdalmat fejezi ki.⁹⁰ Úgy vélem a magyar jogtörténetre, illetve a fájdalomdíj köznyelvben kialakult jelentésére tekintettel a sérelemdíj talán megfelelőbb kifejezésnek bizonyul.

A jogintézmény körülhatárolása után végül csak említeni szeretném, hogy vita zajlott a kodifikáció során arról is, hogy hol helyezkedjen el a szabály: a személyiségi

⁸⁷ 1. lj. (Magyar Közlöny) 32. és Fézer Tamás: A nem vagyoni (erkölcsi) sérelmek megítélése a polgári jogban (HVG-ORAC Lap-és Könyvkiadó, Budapest, 2011) 341-344.

⁸⁸ 79. lj. (Boytha) 3. és Marton Géza: Kártérítés, in: Szladits Károly (szerk.): Magyar Magánjog (Grill Károly, Budapest, 1941 [2001], III. kötet) 360.

⁸⁹ 63. lj. (Fézer) 345.

⁹⁰ Görög Márta: „A nem vagyoni kártérítés kiterjesztése az általános személyiségi jog megsértésének eseteire” (Szegedi Tudományegyetem Állam- és Jogtudományi Karának tudományos bizottsága, Szeged, 2004) 31.

jogokat szabályozó részben vagy a kártérítési felelősség körében. Végül az előbbi álláspont kerekedett felül, amely azt gondolom, hogy talán szerencsésebb, mivel ha a Ptk. rendszerét tekintjük, akkor jelenleg is csak utaló szabályt találhatunk a kártérítésre, nem okoz tehát gondot most is ezt alkalmazni, mind a sérelemdíj, mind a kártérítés esetében. Másrészt tervezett helye azzal is indokolható, hogy sérelemdíj megítélése kizárólag személyiségi jogsértés esetében lehetséges.⁹¹ Továbbá azért is célszerű inkább a védett jogtárgy mellett elhelyezni, mivel az új Polgári Törvénykönyv nem egységesen kívánja a kontraktuális és deliktuális felelősséget szabályozni, a személyiségi jogok megsértése azonban kontraktuális felelősség esetén is lehetséges (például utazási, személyfuvarozási szerződés esetén).⁹²

Szólni kell továbbá a szankciók körében A személyiségi jogok érvényesítése cím alatti szakaszban szabályozott, az Országgyűlés elé kerülő T/7971-es törvényjavaslathoz benyújtott módosító javaslat megszavazása folytán az Új Ptk. részévé vált 2:54. § (5) bekezdéséről, amely kimondja, hogy „[a] közösség bármely tagja jogosult a személyisége lényeges vonásának minősülő, a magyar nemzethez, illetve valamely nemzeti, etnikai, faji vagy vallási közösséghez tartozásával összefüggésben a közösséget nagy nyilvánosság előtt súlyosan sértő vagy kifejezőmódjában indokolatlanul bántó jogsérelem esetén a jogsértés megtörténtétől számított harmincnapos jogvesztő határidőn belül személyiségi jogát érvényesíteni. A közösség bármely tagja a jogsértéssel elért vagyoni előny átengedésének kivételével a személyiségi jogok megsértésének valamennyi szankcióját érvényesítheti.” A gyűlöletbeszéd („kollektív defamáció”) magánjogi szankcionálásáról olvashatunk, amely több problémát is felvet.⁹³ Korábban felmerültek már hasonló szabályozásra vonatkozó javaslatok,⁹⁴ az elsøre az Alkotmánybíróság előzetes normakontroll keretében reagált is,⁹⁵ és kimondta, hogy „tekintettel a személyiséget meghatározó, csoportképzésre alkalmas tulajdonságok sokaságára, valamint a közösséghez tartozó egyén önrendelkezésén alapuló fellépésének lehetőségére, a szabályozás ezen módja a szabad véleménynyilvánítás korlátozásának lehetőségét nem a minimumra szorítja, hanem éppen ellenkezőleg, gyakorlatilag parttalaná teszi”. Továbbá

⁹¹ 84. lj. (Lábady) 30.

⁹² 39. lj. (Székely) 175.

⁹³ 68. lj. (Vékás) 5. (E szakasszal kapcsolatban is a T/7971-es Törvényjavaslathoz képest beiktatott változások elemzése e hivatkozott művön alapul.)

⁹⁴ T/3719. számú törvényjavaslat a Polgári Törvénykönyvről szóló 1959. évi IV. törvény módosításáról (2007), valamint T/6219. számú törvényjavaslat az ember méltóságát súlyosan sértő egyes magatartásokkal szembeni védelem érdekében szükséges jogérvényesítési eszközök biztosításáról (2008).

⁹⁵ 96/2008. (VII. 3.) AB határozat.

kimondta, hogy „[a] vizsgált törvényi rendelkezés esetében a jogérvényesítésre a magát a közösséghez tartozónak tekintő bármely tag jogosult, tekintet nélkül a közösség más tagjainak fellépésére. A párhuzamos igényérvényesítés lehetőségét, illetve az egymást követő perek láncolatát a Ptkmód. nem zárja ki, ezzel megteremti annak a lehetőségét, hogy a Ptkmód.-ba ütköző magatartásért többszörösen kell a jogsértőnek felelősségét vállalnia, adott esetben anyagilag is helytállnia.”

Az említett kifogásokon túl felvethető egy olyan jogpolitikai kérdés is, hogy vajon mennyiben szükséges egy korábban már többszörösen kifogásolt jogintézményt egy átfogó jellegű, letisztult magánjogi kódex részévé tenni, de úgy vélem ezt nem az én feladatom eldönteni.

5. Összegzés

A címtől eljutván a dolgozat végéig, azon gondolkodom, hogy talán mégsem kellett volna olyan harciasan küzdeni Robinsonért. Hiszen habár legyenek abszolút szerkezetűek a személyiségi jogok rendszerében létrejött jogviszonyok, de jogviszonyokról van szó, amely egy elszigetelt ember esetében egyéb jogalany közel s távolban léte nélkül nehezen létrehozható. Sajnos társadalomtudományi ismeretekkel nem rendelkezem a kérdés eldöntésére, de megkülönböztethetőnek tartom a személyiség és az egyéniség fogalmát, és mégiscsak azt erős kijelentésnek tartom, hogy Robinsonnak – legyen bár ember – nem volt személyisége, még akkor is, ha egyéniségét társadalmi viszonyokban nem tudta érvényre juttatni.

Legyen azonban az Robinson vagy bárki más, a személyiségi jogok védelme az új Polgári Törvénykönyv rendszerében kibővül, és – függetlenül attól, hogy ez mennyire szerencsés –, az általános személyiségi jog is törvényi megfogalmazást nyer. A szabályozás átláthatóbbá és talán strukturáltabbá vált.

A személyiségi jogok megsértésének szankciói körben a közérdekű bírság eltűnése mellett két új intézménnyel bővült a szabályozás: a jogsértéssel elért vagyoni előny átengedésének kötelezettségével, valamint a sérelemdíj és a kártérítés elkülönült jogintézményeivel. E körben tisztában vagyok azzal, hogy a nem vagyoni kártérítés és az annak helyébe lépő sérelemdíj igen rövid vizsgálata, a bírósági gyakorlat elemzésének hiánya miatt a dolgozat hiányos, de célom inkább a változás rövid felvázolása volt. Személyes „élményként” éltem meg, ahogy a sok olvasás után

egyszerre kitisztult előttem a kép, és (remélhetőleg) megértettem a sérelemdíj szabályozását, valamint azt, hogyan lett a közérdekű bírság helyettesítőjének szánt jogintézményből a „Csipkerózsika álmából felébresztett” majd végleges alvásra bocsátott nem vagyoni kártérítés helyébe lépő jogintézmény.

Felhasznált irodalom

1. Könyvek, monográfiák

Balás P. Elemér: *Személyiségi jog*, In: Magyar Magánjog (főszerkesztő: Szladits Károly), Budapest, Grill Károly, 1941 [1999], I. kötet.

Görög Márta: *A nem vagyoni kártérítés kiterjesztése az általános személyiségi jog megsértésének eseteire*, Szeged, Szegedi Tudományegyetem Állam- és Jogtudományi Karának tudományos bizottsága, 2004.

Harmathy Attila: *A személyhez fűződő jogok egyes kérdéseiről*, In: Emlékkönyv Lontai Endre egyetemi tanár tiszteletére, Budapest, Eötvös Loránd Tudományegyetem Állam-és Jogtudományi Kar Polgári Jogi Tanszék, 2005.

Fézer Tamás: *A nem vagyoni (erkölcsi) sérelmek megítélése a polgári jogban*, Budapest, HVG-ORAC Lap-és Könyvkiadó, 2011.

Jobbágyi Gábor: *Személyi és családi jog*, Pázmány Péter Katolikus Egyetem, Budapest, 2010.

Kiss Zsófia: *Variációk a nem vagyoni kártérítés témájára a külföldi jogokban*, In: Studia iurisprudentiae doctorandorum Miskolciensium, Miskolc, Miskolci Egyetem Deák Ferenc Állam-és Jogtudományi Doktori Iskola, 2002.

Lábady Tamás: *Alkotmányos alapjogok és személyiségi jogok*, In: Jogi beszélgetések. Kaposvár 1997-1999, Kaposvár, 2000.

Lábady Tamás: *A nem vagyoni kártérítés újabb bírói gyakorlata*, Budapest, Eötvös Loránd Tudományegyetem Jogi Továbbképző Intézet, 1992.

Lenkovics Barnabás – Székely László: *A személyi jog vázlat*, Budapest, Eötvös József Könyvkiadó, 2008.

Marton Géza: *A polgári jogi felelősség*, Budapest, Triorg Kft., 1992.

Petrik Ferenc: *A kártérítési jog*, Budapest, HVG-ORAC Lap-és Könyvkiadó, 2002

Petrik Ferenc: *A polgári jogi témakör szekcióiülései – Személyek joga*, In: Magyar Jogász Egylet – Hatodik Magyar Jogászggyűlés, Balatonfüred, 2002. június 6-8., Budapest, 2002.

Petrik Ferenc: *A személyekre vonatkozó szabályozás az új Polgári Törvénykönyvben*, In: Magyar Jogász Egylet – Tizenhatodik Jogász Vándorgyűlés, Sopron, 2001. május 17-18., Budapest, Magyar Jogász Egylet, 2001.

Petrik Ferenc: *A személyiség jogi védelme. A sajtóhelyreigazítás*. Budapest, HVG-ORAC Lap-és Könyvkiadó, 2001.

Sólyom László: *A személyiségi jogok elmélete*, Budapest, Közgazdasági és Jogi Könyvkiadó, 1983.

Székely László: *Személyhez fűződő jogok*, In: Szakértői Javaslat az új Polgári Törvénykönyv tervezetéhez (szerkesztő: Vékás Lajos), Budapest, Complex Kiadó, 2008.

Törő Károly: *Személyiségvédelem a polgári jogban*, Budapest, Közgazdasági és Jogi Könyvkiadó, 1979.

2. Folyóiratok, internetes források

Boytha György: *A személyiségi jogok megsértésének vagyoni szankcionálása*, In: Polgári Jogi Kodifikáció, 2003, V. évfolyam/1. szám

Görög Márta: *A személyiségi jogok fejlődése az Mtj. tükrében*, In: Jogtudományi Közlöny, 2009. különszám

Kisfaludi András: *A kodifikációs szerkesztőbizottság üléseiről*, In: Polgári Jogi Kodifikáció, 2001, III. évfolyam/2. szám

Menyhárd Attila: *Az új Ptk. koncepciójának vitája az ELTE Állam-és Jogtudományi Karán*, In: Polgári Jogi Kodifikáció, 2002, IV. évfolyam/4. szám

Petrik Ferenc: *A személyiségi jogok az új Polgári Törvénykönyvben*, In: Magyar Jog 2004/5. szám

Sólyom László: *A személyhez fűződő jogok*, In: Jogtudományi Közlöny 1979/6. szám

Sólyom László: Mit szabad és mit nem?, forrás: <http://ajkold.elte.hu/student/jsz/Szemin%C3%A1rium%20olvasm%C3%A1nyok%20II.%20f%C3%A9l%C3%A9v%20nappali%20tagozat/S%C3%B3lyom%20mit%20szabad%20es%20mit%20nem.pdf> (utolsó megtekintett állapot: 2012. május 11.)

Szabó Máté Dániel: *Kísérlet a privacy fogalmának meghatározására a magyar jogrendszer fogalmaival*, In: Információs társadalom, 2005/2. szám

Székely László: *Kritikai észrevételek az új Polgári Törvénykönyv koncepciója Első Könyv IV. (A személyiségi jogok) fejezetéhez*, In: Polgári Jogi Kodifikáció, 2002, V. évfolyam/3. szám

Szekfű Gábor: *A személyiségi jogok elmélete a Magyar magánjogban*, In: Jogtudományi Közlöny 1991/11. szám

Tattay Levente: *A személyhez fűződő jogok magánjogi védelmének áttekintése* (forrás: www.jak.ppke.hu/tanszek/polgjog/letolt/7.doc, utolsó megtekintett állapot: 2012. május 15.)

Törő Károly: *A személyiség és a szellemi alkotások védelme a módosított Polgári Törvénykönyvben*, In: Magyar Jog 1978/11. szám

Vékás Lajos: *A Kodifikációs Főbizottság 2000. június 1-jei határozatai*, In: Polgári Jogi Kodifikáció, 2000, II. évfolyam/2. szám

Vékás Lajos: *Sérelemdíj – fájdalomdíj: Gondolatok az új Ptk. reformjavaslatáról a német jog újabb fejleményei tükrében*, In: Magyar Jog, 2005/4. szám

Vékás Lajos: *Bírálat és jobbító észrevételek az új Ptk. Törvényjavaslatához (a zárószavazás előtt)*, In: Magyar Jog, 2013/1. szám, 1-7. o.

3. Törvények, határozatok, egyéb források

1959. évi IV. törvény a Polgári Törvénykönyvről

Magyar Közlöny 2002/15/II. szám: *Az új Polgári Törvénykönyv koncepciója*

2009. évi CXX. törvény a Polgári Törvénykönyvről (nem lépett hatályba)

2013. évi V. törvény a Polgári Törvénykönyvről

8/1990. (VI. 23.) AB határozat

34/1992. (VI. 1.) AB határozat

36/1994. (VI. 24.) AB határozat

96/2008. (VII. 3.) AB határozat

TÓTH GYÖRGY:

A SZERZŐDÉSI SZOLGÁLTATÁSOK FELTŰNŐ ÉRTÉKARÁNYTALANSÁGA ÉS AZ UZSORÁS SZERZŐDÉSEK – DE LEGE LATA ÉS FERENDA

1. Bevezetés

Jelen dolgozat témája a feltűnő értékaránytalanság és az uzsora jogintézményének bemutatása, illetve az ezekkel kapcsolatban folyamatosan felmerülő újraszabályozás kérdésének a vizsgálata. Írásomban egy hosszabb jogtörténeti bevezetőt követően kívánok kitérni a két jogintézmény hatályos szabályozására és a bírói gyakorlatra. Szeretném összevetni a magyar szabályozást más európai országokéval, továbbá az Európai Unió Bizottságának 2003-as akcióprogramja⁹⁶ alapján készült ún. Közös Referenciakeret Tervezetével⁹⁷ (más néven: Európai Modellszabályok, angolul: Draft Common Frame of Reference, továbbiakban: DCFR) is. Dolgozatom végén állást kívánok foglalni abban a kérdésben, hogy szükséges-e mindkét jogintézményt fenntartani a magyar jogban, illetőleg milyen előnyök és hátrányok szólnak az esetleges egyesítés vagy külön szabályozás mellett. A téma különös aktualitását az új Polgári Törvénykönyv kodifikálása adja, amelyre szintén ki kívánok térni.

2. Jogtörténeti áttekintés

Bár a hasonló témájú, a jogalkotó számára javaslatokat is megfogalmazó írások alapvetően nem szoktak hosszú jogtörténeti bevezetővel indítani, jelen esetben mégis kivételt kell tennünk. Ennek oka, hogy a magyar szabályozás különlegessége és rendhagyó modellje alapvetően történeti okokra vezethető vissza.

2.1 A feltűnő értékaránytalanság

Feltűnő értékaránytalanság alatt a szerződési szabadságot korlátozó olyan jogintézményt értünk, amely lényegében kizárólag objektív alapon, a szolgáltatás és

⁹⁶ Communication from the Commission to the European Parliament and the Council; A More Coherent European Contract Law an Action Plan; Brussels, 12.2.2003 COM(2003) 68 final. In: <http://eur-lex.europa.eu/LexUriServ/LexUriServ.do?uri=COM:2003:0068:FIN:EN:PDF> Utolsó letöltés ideje: 2012. április 29.

⁹⁷ Study Group on a European Civil Code, Research Group on EC Private Law: Principles, Definitions and Model Rules of European Private Law Draft Common Frame of Reference (DCFR) Outline Edition. In: http://ec.europa.eu/justice/contract/files/european-private-law_en.pdf Utolsó letöltés ideje: 2012. április 29.

az ellenszolgáltatás közötti feltűnően nagy különbség miatt módosítja vagy érvényteleníti az adott szerződést. Bár a feltűnő értékaránytalanság gyökerei a római jogig vezethetőek vissza, sőt a ma már kiterjesztően használt *laesio enormis* fogalom is innen ered, a mai modern jogrendszerek többsége mégsem alkalmazza. A *laesio enormis* fejlődését vizsgálva nem véletlen, hogy a szerződési szabadságot széles körben elismerő⁹⁸ római jogban is meglehetősen későn, a III-IV. században alakult ki ez az intézmény. A későcsászárkori Római Birodalomnak ugyanis gazdasági és pénzügyi nehézségek sorával kellett megküzdenie, ami egyre több esetben követelte meg azt, hogy az állam beavatkozzon⁹⁹ a felek által kötött szerződésekbe. A Diocletianus nevéhez köthető első ezzel kapcsolatos intézkedés ingatlanok adásvételénél előírta az ún. igazságos árat, ami az adott ingatlan értékének legalább a felét jelentette. Ha az ingatlan adásvétele során az ár nem érte el az igazságos árat, akkor az eladó kérhette a szerződés felbontását¹⁰⁰. A rendelkezés célja az volt, hogy az elszegényedett rétegek ne kényszerüljenek olcsón eladni földjeiket. Összegezve azonban egyértelműen látható, hogy a klasszikus római jog még nem ismerte ezt az intézményt, és később is csak nagyon szűk körben „engedélyezte” a szerződési szabadság ilyen fokú sérelmét.

A *laesio enormis* ezt követően a középkorban tűnt fel ismét. A felén túli sérelem reneszánsza szorosan összekapcsolódott az újrainduló gazdasági pezsgéssel és azzal, hogy morális tartalommal megtöltve a kánonjog integráns részévé vált. „Sajátos találkozópontháttérként vált a skolasztikus filozófia arisztotelészi igazságosságelméleti alapon nyugvó felfogásának és annak a közgazdasági gondolatnak, amely a csere egyenértékűségét követelte meg¹⁰¹”. A glosszátorok (különösen Bartolus) munkájának köszönhetően a *laesio enormis* egy általános (ingó és ingatlan dologra is vonatkozó), mindkét felet megillető, de továbbra is az áru értékének a feléhez kötött megtámadási okká vált.¹⁰² Igazságos árnak – még a skolasztikusoknál¹⁰³ is – a piaci ár számított. Arra azonban, hogy hogyan kell kiszámolni a piaci árat, rengeteg

⁹⁸ Kecskés László és munkaközössége: „A szolgáltatás és ellenszolgáltatás értékaránytalansági problémái a szerződési jogban I.” Magyar Jog 1999/2. szám, 66.

⁹⁹ Földi András – Hamza Gábor: „A római jog története és intézményei” (Nemzeti Tankönyvkiadó, Budapest, 2009) 513.

¹⁰⁰ 4. l. (Földi – Hamza) 514.

¹⁰¹ Menyhárd Attila: „Jó erkölcs, uzsora, értékarányosság” Jogi tanulmányok 2002. 282.

¹⁰² 3. l. (Kecskés) 68.

¹⁰³ Érdekes, hogy a skolasztikusok árképzési modellje bizonyos szempontból a későbbi marxi munkaérték elmélet előképének tekinthető. Lásd: De Roover, Raymond: „The Concept of Just Price: Theory and Economic Policy” The Journal of Economic History, 1958/4. 422.

elmélet alakult ki.¹⁰⁴

A XIX. századi nagy kodifikációk során természetesen előkerült az a kérdés, hogy a feltűnő értékaránytalanság milyen szinten szerepeljen a kódexekben. A kérdés azért lett újból aktuális, mert a megerősödő és függetlenedő polgárság érdekében az állt, hogy az állam minél kisebb mértékben tudjon beavatkozni a privátszféra alanyainak szerződéseibe. A *laesio enormis* jogintézményével szemben alapvetően két nagyon erős¹⁰⁵ érv állt. Az első szerint a szolgáltatás-ellenszolgáltatás helyes mértéke megválaszolatlan kérdéseket vet fel a dolog értékével kapcsolatban. Az érték ugyanis lehet: a felek szerinti, a piaci vagy akár objektív is.¹⁰⁶ Az pedig, hogy melyiket kell figyelembe venni, gyakorlatilag eldönthetetlen. A második érv szerint pedig az ügylet megítélése a felek dolga. Ha nincs olyan „szubjektív” többlet, ami megindokolhatná az állam beavatkozását (pl.: megtévesztés), akkor a felek kompetenciájába tartozik, hogy milyen szerződést kötnek. E nézetek eredményeként a kontinensen lezajlott kodifikációk során az esetek nagy részében kizárták (pl.: BGB, ZGB) vagy minimálisra szorították (Code Civil és ABGB) a szerződések megtámadhatóságát a szolgáltatások aránytalansága miatt.¹⁰⁷ Erre jó példa, hogy a jogtudós Pothier a Code Civil kodifikációja¹⁰⁸ során általános elvként akarta kimondatni a *laesio enormis*-t, míg végül az csak kivételes szabályként tudott bekerülni. Ez azonban nem jelenti, hogy a sérelmet szenvedett fél nem élhetett jogorvoslattal, hiszen a jogrendszerek „kerülőutakon” ugyan, de továbbra is próbáltak védelmet biztosítani¹⁰⁹ a túlzott előnnyel szemben.¹¹⁰ Nem beszélve arról, hogy a német BGB-be vagy a svájci ZGB-be valamilyen szinten így is bekerült a szabály, csak szubjektív elemekkel kiegészítve. Mindkét modell ugyanis szubjektív többletkövetelményekhez köti a szankció alkalmazását (pl.: szükséghelyzet kihasználása). Ebben az esetben viszont már nem feltűnő értékaránytalanságról, hanem uzsoráról beszélünk, noha a tényállás egyik része egyértelműen visszavezethető a *laesio enormis*-ra.

¹⁰⁴ 6. lj (Menyhárd) 287.

¹⁰⁵ Gordley, James: „Equality in Exchange” California Law Review, 1981/December

¹⁰⁶ Ferenczi Kristóf: „A lavór, a víz és a kiöntött gyerek avagy vitairat a Ptk. 201. § (2) bekezdésével összefüggésben” Magyar Jog 1999/11. szám 662. o.

¹⁰⁷ 11. lj (Ferenczi) 663.

¹⁰⁸ 6. lj (Menyhárd) 289.

¹⁰⁹ 11. lj (Ferenczi) 663.

¹¹⁰ Ilyen volt többek között BGB-ben a jó erkölcsbe ütköző szerződések megtámadhatósága, vagy az ún. lelkiismeretlenségi(unconscionability) klauzula az angolszász jogrendszerben.

Elmondható tehát, hogy a modern polgári államok a kapitalista berendezkedés és a piacgazdaságban nagyon fontosnak számító forgalombiztonság követelménye miatt nem alkalmazták a *laesio* intézményét.

A feltűnő értékaránytalanság fejlődésének következő szintjét a szocialista országokban érte el. Itt ugyanis a feltűnő értékaránytalanság „abból a jogpolitikai felfogásból indult ki, amely a szerződést egyenlő értékek cseréjének látja, és amennyiben ez az egyenlőség megbomlik, az államnak beavatkozási lehetőséget kell biztosítani, a kapitalista kizsákmányolás megvalósulási formája ellen¹¹¹”. A szabályozás különlegessége volt, hogy bármely szerződésre lehetett alkalmazni, nem voltak értékhatárok, valamint teljesen objektív feltételekhez volt kötve az alkalmazása.

A magyar jogban a felén túli sérelem az 1950-es évekig teljesen ismeretlen volt. Zlinszky Imre egész egyszerűen „visszaélésekre alkalmat szolgáltató, túlságosan gyámkodó szabálynak minősítette”. Kolosváry Bálint szerint a „magyar magánjogban nem ismeretes”¹¹². A recepció körülményeiről e fejezet végén szólnék részletesebben.

Összegezve elmondhatjuk, hogy létrejöttekor a feltűnő értékaránytalanság szabálya rendkívül korlátozott körben volt alkalmazható. A történelem során azonban folyamatosan átalakult. A középkor után, igaz átalakítva, de több nagyobb kódexbe is bekerült. Az absztrakció legmagasabb szintjét (ide nem értve a magyar modellt) mai német és svájci megoldás jelenti,¹¹³ hiszen itt már esetről esetre döntendő el, hogy mikor feltűnő az értékaránytalanság.

2.2. Az uzsora

Az uzsora mint általános tilalom, normatív módon megfogalmazva sem a római jogban, sem annak recepciója során nem jelent meg¹¹⁴. A fogalmat ugyanis, nem a mai értelmében (a fél szerződési pozíciójának kihasználásával feltűnően nagy előny kikötése) használták, hanem csakis a kamatszedés tilalmával összefüggésben, kizárólag hitelügyletekre korlátozva. A római jogban a szabály megszegőinek nem

¹¹¹ Palásti Gábor: „A magyar jog tartalma a külgazdasági jogviszonyokban” <http://www.uni-miskolc.hu/~eujog/kptk.htm> Utolsó letöltés: 2012. április. 29.

¹¹² Idézi: Lajer Zsolt: „A feltűnő értékaránytalanság tilalmáról” Magyar Jog 1999/2. szám, 103.

¹¹³ 3. lj (Kecskés) 71.

¹¹⁴ 6. lj (Menyhárd) 264.

azt kellett elviselniük, hogy a szerződést megtámadhatták, hanem, egész egyszerűen pénzbüntetést kellett fizetniük.¹¹⁵ Az uzsora későbbi története – hasonlóan a *laesio enormis*hoz - szorosan összekapcsolódott a skolasztikával. A kamatszedés, és így az uzsora kánonjogi általános tilalmát az Ó- és Újszövetségre vezették vissza. Aquinói Szent Tamás az egyenértékűség és így az igazságosság követelményének a sérelmét látta benne.¹¹⁶ Szorosan összekapcsolódott továbbá korai munkaérték-elméletekkel, miszerint a kamat igazából értékteremtés nélkül jövedelem. Az általános kamatszedési tilalom a XV. század végén vált általánossá. Fontos továbbá, hogy az uzsorás szerződések szankciói ezzel egyidejűleg egyre inkább átkerültek a büntetőjog területére.

Ahogy azonban később is látható lesz, az uzsora elleni harc a tilalommal soha nem volt megoldható. A középkorban rengeteg módszer született arra, hogy hogyan lehet kijátszani a kamatszedési tilalmat. Ehelyütt idézném Grosschmid Béni találó szavait, aki az uzsorát a magát mindenhova befészkelő betegségekhez hasonlította. Emiatt a szigorú kamattilalmat fokozatosan kezdte felváltani az elfogadott kamatmaximum. Ehhez közvetlen hozzájárult a folyamatos gazdasági fejlődés és a reformáció elterjedése is. A kamat liberalizálása Európában csak a XIX. században történt meg teljes mértékben.

Ezzel párhuzamosan megjelent az igény egy olyan normatív uzsorafogalom iránt, amely szubjektív többletelemek (pl.: szükséghelyzet vagy gyakorlatlanság) megléte esetén szankcionálja a másik fél helyzetének kihasználásával szerzett aránytalan előnyt.¹¹⁷ Érdekesség, hogy ez először nem egy magán, hanem egy büntetőjogi kódexben jelent meg. A Németországban 1880-ban elfogadott uzsoratörvény¹¹⁸ rendelkezett először olyan, az uzsorától ma már elválaszthatatlan fogalmakról, mint például a másik fél szükséghelyzetének, vagy tapasztalatlanságának a kihasználása. Fontos azonban, hogy az továbbra is a hitelügyletekre volt korlátozva, mígnem tizenhárom évvel később általános érvénnyel kiterjesztették minden jogügyletre. Ezt követően jelent csak meg a BGB-ben a magánjogi alakzat, amely viszont továbbra is fenntartotta a hatályát a büntetőjogi normáknak. A német szabályozásnak az volt a zsenialitása, hogy első ízben kapcsolta össze a jó erkölcsbe ütköző szerződéseket

¹¹⁵ 4. lj (Földi – Hamza) 414.

¹¹⁶ 6. lj (Menyhárd) 265.

¹¹⁷ 6. lj (Menyhárd) 272.

¹¹⁸ 6. lj (Menyhárd) 273.

az uzsorával¹¹⁹ amellet, hogy egy új, általános fogalmat alkotott (részletesebben lásd a „Német minta?” c. fejezetben). Fontos ugyanakkor látni, hogy a német jog az uzsorát olyan jelenségnek tekintette, és tekinti mind a mai napig, amellyel szemben több jogág hathatós együttműködése szükséges¹²⁰. Hasonló elven szabályoz az osztrák ABGB is. Az angolszász szabályozás teljesen eltérő megoldást követ, amely szoros összefüggésben van a common law rendszerrel. (részletesebben lásd „Az angolszász modell eltérései” c. fejezetben)

A magyar szabályozás különlegessége az volt, hogy nagyon sokáig fenntartotta az uzsora hitelügyletekre való szűkítését. (1883. évi XXV. tc.¹²¹). Az 1932. évi VI. tv. ezt a problémát nem oldotta meg teljesen, sőt bevezette az uzsora és a kizsákmányoló ügyletek fogalmát, előbbi hitelügyletekre, míg az utóbbit a többi szerződésre alkalmazva. A problémákat tovább tetőzte a bírói gyakorlat, ami próbálta mind a két tényállást minél szűkebben értelmezni¹²². A magyar szabályozás eltért továbbá abban is a német modelltől, hogy nem „állította” az uzsora mögé a jó erkölcs fogalmát, hanem megpróbálta azt teljesen külön tényállásban rendezni.

2.3. A hatályos magyar szabályozás kialakulása

Ahogy a fentebb leírtakban is jeleztem, az 1950-es évekig a feltűnő értékaránytalanság fogalma ismeretlen volt a magyar jogban, az uzsorát pedig kizárólag hitelügyletekre szorítva értelmezték (ide nem értve a később megjelenő kizsákmányoló ügylet fogalmát). A mai értelemben vett uzsora és feltűnő értékaránytalanság foglmaink kialakulása meglehetősen szomorú eseményekre vezethető vissza. Az „újraszabályozás” oka az volt, hogy széles körben indultak perek a II. világháború során érvényben volt zsidótörvények miatt jóval áron alul eladni kényszerült ingatlanok visszaszerzése érdekében¹²³. A Kúria gyakorlata szerint azonban ezeket az ügyleteket nem lehetett a kizsákmányoló szerződés fogalma alá vonni. A reálisnak nem megfelelő vételárat itt nem az egyes eladók szorult helyzete okozta, hanem a hirtelen megjelenő nagyszámú eladó miatt, a kereslet és kínálat szabályai szerint csökkent az ár. Ez pedig nem minősülhetett

¹¹⁹ 6. lj (Menyhárd) 273.

¹²⁰ Kiss Szabolcs: „Az uzsora szabályozása a német és a magyar büntetőjogban” Rendészeti Szemle 2009/7-8, 150.

¹²¹ Menyhárd Attila: „Az uzsorás szerződésekről” in Kisfaludy András (szerk.): „Liber Amicorum Studia L. Vékás Dedicata” (ELTE ÁJK Polgári Jogi Tanszék, Budapest, 1999) 231.

¹²² 26. lj (Menyhárd) 231.

¹²³ Weiss Emília: „A szerződés érvénytelensége a polgári jogban”(Közgazd. és Jogi Kvk., Budapest, 1969) 268.

kizsákmányoló ügyletnek¹²⁴. A Kúria úgy próbálta megoldani a kialakult helyzetet (döntően a méltányosság elvének alkalmazásával), hogy érvénytelenítés helyett érték kiegészítést rendelt el, hiszen a kereslet-kínálat rendjének megzavarása olyan törvényekre volt visszavezethető, amelyet 1945-ben már hatályon kívül helyeztek¹²⁵.

A régebbi uzsorafogalom tarhatatlansága visszavezethető volt továbbá politikai változásokra is. A kialakuló kommunista állam szocialista jogrendszere a marxista érték-elmélet¹²⁶ alapján megteremtette az objektivizált uzsorafogalmat,¹²⁷ miszerint uzsorás minden olyan szerződés, amelyben az egyik fél aránytalan előnyt köt ki vagy szerez, ha nem vezette az ajándékozás szándéka. Az új szabály a feltűnő értékaránytalansághoz lényegében megdönthetetlen vélelemként kapcsolta a másik fél helyzetének kihasználást,¹²⁸ és így az uzsorát is. A törvény indoklása meglehetősen ideologikus volt: „a szocializmus építése megköveteli az ember kizsákmányolásának minden formája elleni küzdelmet”, „a Ptk. 201. § (2) nem más, mint az értéktörvény érvényesülését biztosító általános szabály¹²⁹” vagy, hogy „még nem történt meg a tőkés elemek teljes kiküszöbölése¹³⁰”. Az így létrejött uzsorás szerződések semmisnek minősültek, de a bíróság akár módosíthatta is a szerződéseket. Az, hogy az „objektivizált” és rendkívül kiszélesített uzsorafogalom visszasz eredményekre fog vezetni, hamar¹³¹ nyilvánvalóvá vált.

A polgári jog kodifikációja 1959-ben a „megszüntette megőrzés elvét követte¹³²”. A Ptk. 202. § (1) visszahozta az uzsorás szerződések szubjektív elemeit, semmisnek minősítve az ilyen szerződést, a 201. § (2) pedig megtámadási okként, kiterjesztve annak alkalmazási körét, szabályozta a feltűnő értékaránytalanságot. Az így kialakult modellről írta Weiss Emília, hogy a „magyar jog védi legmesszemenőbben a szolgáltatás - ellenszolgáltatás értékegyensúlyát¹³³”. A bírói gyakorlat a feltűnő értékaránytalanság alkalmazás során több korrekciót is végrehajtott. Először

¹²⁴ 1932. évi VI. tv. 1. §: nem tartozik a törvény hatálya alá, ha valaki kihasználja a forgalmi élet változásait.

¹²⁵ 28. l. (Weiss) 269.

¹²⁶ A áru értékét a ráfordított társadalmilag szükséges munka határozza meg. Ebből következően a szocializmus ellenét, aki drágábban akar valamit eladni, mint amennyi költsége felmerült az előállítással.

¹²⁷ Legfelsőbb Bíróság 9. sz. elvi megállapítás

¹²⁸ 6. l. (Menyhárd) 300.

¹²⁹ Kecskés László és munkaközössége: „A szolgáltatás és ellenszolgáltatás értékaránytalansági problémái a szerződési jogban II.” Magyar Jog 1999/3. szám, 131.

¹³⁰ 17. l. (Lajer) 103.

¹³¹ 28. l. (Weiss) 271.

¹³² 17. l. (Lajer) 104.

¹³³ 28. l. (Weiss) 287.

kiterjesztette a törvényben használt értékkülönbség fogalmát értékaránytalanságra, majd a piaci viszonyok korlátozott megjelenése¹³⁴ (pl.: Új gazdasági mechanizmus) miatt, a Legfelsőbb Bíróság Polgári Kollégiuma meghozta a 267. sz. állásfoglalását, ami vezérfonalat nyújtott a bíróságoknak abban a kérdésben, hogy mikortól minősül egy szerződés feltűnően értékaránytalannak, valamint, hogy elkerüljék a jogintézmény visszaélészerű alkalmazását. Az uzsorával kapcsolatban a gyakorlat inkább a szubjektív elemek meghatározására helyezte a hangsúlyt,¹³⁵ hiszen a törvény ezt egy generálklauzulával szabályozta és szabályozza még mind a mai napig.

3. A bírói gyakorlat

Jelen fejezetben a feltűnő értékaránytalanság és az uzsora hazai szabályozását kívánom részletesen bemutatni. A szabályozást követően pedig kitérnék a bírói gyakorlat kritikai vizsgálatára, továbbá a rendszerváltást követően két olyan jelentősebb ügyet emelnék ki, amelyek meghatározóak voltak e két jogintézményt övező vitákkal kapcsolatban.¹³⁶

3.1. A feltűnő értékaránytalanság a gyakorlatban

A hatályos szabályozás¹³⁷ kimondja, ha a szolgáltatás és az ellenszolgáltatás között anélkül, hogy az egyik felet az ajándékozás szándéka vezetné, a szerződés megkötésének időpontjában feltűnően nagy az értékkülönbség, a sérelmet szenvedő fél a szerződést megtámadhatja.

A magyar szabályozásban a feltűnő értékaránytalanság egy általános, valamennyi szerződéstípusra érvényesülő szabály, amely az arányosság kérdésében nem határoz meg konkrét értéket. Egy piacgazdaságban alapvető kritérium a forgalom biztonsága és a szerződés szabadsága. Továbbá elvárható a felektől az, hogy a szerződés megkötése során körültekintően járjanak el. Emiatt a magyar Ptk. szankciót „csak a szolgáltatás és ellenszolgáltatás értékegyensúlyának feltűnő megbomlása esetére szabályoz akként, hogy e címen a szerződés megtámadásának lehetőségét biztosítja”. Az „érvénytelenség jogkövetkezményét a törvény csak a

¹³⁴ 34. lj (Kecskés) 132.

¹³⁵ 26. lj (Menyhárd) 232.

¹³⁶ A fejezetben több helyen szó szerint felhasználva: Gellért György (szerk.): „A polgári törvénykönyv magyarázata 1-2.” (Complex Kiadó, Budapest, 2004) Ezen fejezeten belül az egyes idézeteket nem jelöltem külön.

¹³⁷ 1959. évi IV. tv. 201. §(2) (továbbiakban: Ptk.)

határidőn belül, sikeresen gyakorolt megtámadáshoz fűzi¹³⁸”.

Feltűnő értékaránytalanságról három feltétel együttes fennállása esetén beszélhetünk.

A szolgáltatás és ellenszolgáltatás között feltűnő értékaránytalanságnak (1) kell fennállnia. A Ptk. 201. § (2) nem írja le, hogy milyen mértéktől számít valami aránytalannak, illetve, hogy a bíróság hogyan állapítsa meg egy adott szolgáltatás értékét. Így a bírói gyakorlatra hárult ezeknek a kidolgozása. A sokszor inkohereus és önellentmondó¹³⁹ bírói gyakorlat egységesítése és restriktív¹⁴⁰ alkalmazása céljából született meg részben a már említett PK 267. is, amely a következőképpen rendelkezik a kérdésről: a szerződésnek a szolgáltatás és ellenszolgáltatás feltűnően nagy értékkülönbségére alapított megtámadása esetében annak megállapításához, hogy az értékkülönbség feltűnően nagy-e, a bíróságnak vizsgálnia kell a szerződéskötés körülményeit, a szerződés egész tartalmát, a forgalmi (érték-) viszonyokat, az ügylet jellegéből fakadó sajátosságokat, a szolgáltatás és ellenszolgáltatás meghatározásának módját. Az állásfoglalásnak megfelelően ilyen perekben a bíróságnak először a szerződés-kötéskori forgalmi és értékviszonyok alapján a szolgáltatás értékét (forgalmi értékét) kell meghatároznia. A keresleti-kínálati viszonyokon és a hasonló szolgáltatások értékén túl, figyelembe kell venni szolgáltatás minőségét, korszerűségét, újszerűségét, divatosságát stb. A gyakorlatban ez szinte nélkülözhetetlenné teszi szakértői vélemény beszerzését. Nagyon fontos azonban, hogyha az adott „termék” ára egyedisége miatt nem határozható meg, (pl.: híres festmények) akkor a feltűnő értékaránytalanság sem alkalmazható.

Több szolgáltatás esetén a szolgáltatásokat összességükben kell vizsgálni¹⁴¹. Azonban jelentősebb eltérés sem alapozza meg mindig szerződés megtámadását. A szerződéses folyamat körében jelentősége van:

a. a szerződéskötés körülményeinek, az értékmeghatározás módjának,

Árverés során a résztvevő - így a majdani vevő is - aktívan, tudatosan és az objektív aránytalanság lehetőségével is számolva alakítja ki az általa kínált vételárat. A licit

¹³⁸ Ptk. 235. § (1)

¹³⁹ 11. lj (Ferenczi) 669. o.

¹⁴⁰ Vékás Lajos: „Az autópálya használati szerződések és Ptk. 201. § (2) bekezdése” Magyar Jog 1998/6. szám, 324.

¹⁴¹ BH1984. 490.; BH1990. 145.; BH1991. 403.

győztese ezért a verseny eredményeként kialakult ár és a tényleges forgalmi érték feltűnő aránytalanságára figyelemmel a megkötött szerződést nem támadhatja meg, hiszen aktívan¹⁴² hozzájárult annak kialakításához¹⁴³. Hasonlónak minősíti a jogalkotó a perben kötött egyezséget is.

b. a szolgáltatás részeként számítandó más szolgáltatás értékének,

Például adásvételi szerződés esetén az eladott dolog forgalmi értékén felül a szerződésben biztosított részletfizetési kedvezményt is figyelembe kell venni a szolgáltatás árának meghatározásakor.- a szerződést kötő felek bármelyike külön igényének, sajátos érdekeltiségének,

Ha a vevő ragaszkodik az adott dolog megszerzéséhez, (pl.: előszereteti érték) és ennek érdekében a valós forgalmi értéket meghaladó vételárban állapodik meg (fontos, hogy tudja azonban ezt), a szerződéskötéshez fűződő érdekeltiségére figyelemmel a szolgáltatás és ellenszolgáltatás közötti eltérés feltűnő aránytalansága csak akkor állapítható meg, ha annak mértéke már kirívónak¹⁴⁴ minősül¹⁴⁵. „Ez az elv érvényesül fordított helyzetben is, azaz akkor, ha az eladó azért enged az általa reálisnak tartott vételárból, mert mielőbb és mindenképpen meg kíván szabadulni a tulajdonától¹⁴⁶”. A feltűnő aránytalanságnak a szerződés megkötésének időpontjában (2) kell fennállnia. A szerződés megkötését követően keletkezett feltűnő értékaránytalanság nem biztosítja a szerződés megtámadhatóságát. Így elutasította a bíróság azt a keresetet, amelyben az örökös azért támadta az örökhagyó és volt házastársa között létrejött, a vagyonközösségből rá eső ingóságok gyermektartásdíj fejében történő átengedésére kötött egyezséget, mert az örökhagyó korai halála folytán a szolgáltatás és ellenszolgáltatás feltűnően aránytalanná vált.¹⁴⁷ Vannak olyan szerződés típusok (az ún. aleatórius szerződések), amelyeknek tartalmi elemei eleve kizárják, hogy a szerződés megkötésekor szolgáltatások értéke meghatározható legyen. Ilyenek a tartási-, az életjáradéki-, és az öröklési szerződések, amelyek speciális kockázati eleme folytán az átruházott vagyon értéke

¹⁴² Csehi Zoltán: „Előadássorozatok, Kötelmi Jog Általános Rész” (Budapest, 2011)

¹⁴³ BH1993. 165., BH2002. 146.

¹⁴⁴ A kirívó értékaránytalanság fogalmának a megalkotása jól jelzi, hogy mennyire inkoherens a gyakorlat ezen a téren. Vö.: 11. l. (Ferenczi) 669. o.

¹⁴⁵ BH1994. 187.

¹⁴⁶ BH1990. 57.

¹⁴⁷ BH1997. 221.

ugyan megállapítható, az ellenszolgáltatásé - az átruházó haláláig teljesítendő tartás értéke - viszont nem.¹⁴⁸ Érdekes adalék, hogyha a szerencse elemet kiiktatják a szerződésből (lásd: például Tocsik-ügy) a szerződés akkor sem értékaránytalanság miatt lesz megtámadható, hanem jó erkölcsbe ütközés alapján lesz semmis.

c. A szerződés továbbá akkor sem támadható meg, ha a felet az ajándékozás szándéka vezette (3).

A szerződéskötés körülményeinek és a szerződő felek kapcsolatának vizsgálatával kell eldönteni, hogy a szolgáltatás értékétől eltérő ellenérték meghatározása az ingyenes juttatás (ajándékozás) szándékával, tudatosan történt-e.

Szorosan kapcsolódik az ajándékozás kérdéséhez az is, hogy a bírói gyakorlat figyelembe veszi-e a szubjektív elemeket. Az aszinallagma előnyét élvező félnek nem szükséges, hogy felróható legyen magatartása, az értékaránytalanság megállapításához nem szükséges, hogy rosszhiszeműen járjon el. A jogalkotó szándéka azonban nem irányult arra, hogy a megtámadási okot teljesen, mindkét irányba objektivizálja.¹⁴⁹ Ugyanakkor a Ptk. hatálybalépését követő judikatúra azt a téves képzetet alakította ki, hogy a sérelmet szenvedett fél szempontjából szükségtelen a szubjektív elemek¹⁵⁰ vizsgálata (kivéve ajándékozás), elég az aránytalanság megléte. Sok esetben azonban, így ellentmondás alakulhat ki a Ptk. Bevezető Rendelkezései között megfogalmazott nemo turpitudinem suam¹⁵¹ elvével kapcsolatban. A feltűnő értékaránytalanság nem vezethet oda, hogy a megtámadási jogot kedvezőbb szerződési feltételek kikényszerítésének eszközéül használják fel.¹⁵²

Egyes vélemények szerint ezt a problémát megoldotta¹⁵³ a PK. 267. állásfoglalásának II. része, ami arról rendelkezik, hogy a feltűnően nagy értékkülönbségre alapított megtámadás következtében érvénytelenné vált szerződés esetében a szerződés érvényessé nyilvánításakor a bíróságnak olyan mértékű ellenszolgáltatást kell megállapítania, amely mellett az értékkülönbség már nem feltűnően nagy. Erre azért volt szükség, mert korábbi gyakorlat során a bíróságok a

¹⁴⁸ BH1995. 714.; BH1995. 644.; BH1995. 158.

¹⁴⁹ 45. lj (Vékás) 324.

¹⁵⁰ L. Zoltán Ödön: „A szerződés megtámadása a szolgáltatások feltűnő aránytalansága címén” Jogtudományi Közlöny XXIV. szám, 1969, 264. Idézi: 45. lj (Vékás) 324.

¹⁵¹ Ptk. 4. § (4)

¹⁵² 45. lj (Vékás) 323.

¹⁵³ Kovács Kázmér: „A Ptk. 201. § (2) bekezdése védelmében” Magyar Jog 1998/7. szám, 405.

tényleges piaci középárat határozták meg. „Ez azt eredményezte, hogy az egyik szerződő fél ki tudta játszani a másik szerződő partnert. Beleegyezett ugyanis abba, hogy feltűnően aránytalan szerződést kössenek (tehát vállalta a magas vételár megfizetését), aztán megtámadta a szerződést, majd a perben lényegesen kisebb vételár megállapítására került sor. Ezzel a kijátszással az egyik szerződő fél a minimális vételárra és nem a még elfogadható piaci vételárra szorította le az adásvételi szerződésben megjelölt árat.” A Legfelsőbb Bíróság ezért állapította meg, hogy a bíróságnak olyan ellenszolgáltatást kell megállapítania, amely mellett az értékkülönbség már nem feltűnően nagy.

A bíróságok próbáltak továbbá több szubjektív elemet is bevezetni,¹⁵⁴ ami hozzájárult a gyakorlat inkohérensé válásához, nem egyszer contra legem eljárást eredményezve. Már az egykori objektív uzsorafogalmat próbálták úgy értelmezni, hogy az csakis az előnyt szerző tudatos tevékenység alapján képzelhető el¹⁵⁵. Később 1964-ben hozott ugyan egy olyan határozatot a Legfelsőbb Bíróság, amely a sérelmet szenvedett fél szerződéskötéssel kapcsolatban tanúsított tudatosan gondatlan magatartása esetén kizárta a megtámadást,¹⁵⁶ de a döntés nem jelentett egyértelmű áttörést. Mégis – helyesen – megjelent a gyakorlatban a szubjektív szempont, amely lassan a gyakorlat részévé vált, noha a törvény szövegéből továbbra sem volt levezethető. Látható tehát, hogy a gyakorlat megpróbálta szűkíteni a Ptk. még mindig meglehetősen széles és általános feltűnő értékaránytalanság fogalmát.

3.2. Kitekintő: az autópálya-használati szerződések

A rendszerváltást követő évek egyik legérdekesebb és legnagyobb érdeklődésre számot tartó pere volt¹⁵⁷ az ún. autópályadíj per. A Kovács Kázmér ügyvéd által az Első Magyar Koncessziós Autópálya Rt. ellen indított perben a felperes kérte a bíróságot, hogy feltűnő értékaránytalanság címén a rendkívül magas autópálya-használati díjat mérsékelje.

A per központi kérdése volt, hogy meghatározható-e az értéke az autópálya

¹⁵⁴ 11. lj (Ferenczi) 669.

¹⁵⁵ Nizsalovszky Endre: „Uzsora - Tévedés – Forgalmi jóhiszem” Jogtudományi Közlöny, 1951, 246-247. Idézi: 28. lj (Weiss) 271.

¹⁵⁶ P. törv. Elnöki Tanács 21 120/1964. Idézi: 45. lj (Vékás) 324. o.

¹⁵⁷ Lezárult az autópályadíj-per. In: <http://www.origo.hu/itthon/19990325lezarult.html> Utolsó letöltés: 2012. április. 30.

használatának. A bíróság helyt adva¹⁵⁸ a felperes kérelmének megállapította, hogy az autópálya használat igenis a feltűnő értékaránytalanság körébe vonható. A per során először élénk vita bontakozott ki a szakirodalomban arról, hogy van-e forgalmi értéke az autópálya-használatnak. A Vékás Lajos cikkével indított tudományos vita azonban hamarosan már az értékaránytalanság létjogosultságát kezdte el vizsgálni.

Vékás Lajos szerint, ez a jogintézmény a paternalista szocialista állam jellegzetes gesztusa, „bírói árkontroll” és példa nélküli a mai külföldi jogokban¹⁵⁹. A cikkekre reagáló Kovács Kázmér ezzel szemben egy olyan jogintézménynek tartja Ptk. 201.§ (2) bekezdését, amely olyan esetekben is alkalmas a súlyos értékaránytalanság és ebből következő sérelem orvoslására, amikor a jog más módon már nem tudna védelmet nyújtani¹⁶⁰.

A témában ezt követően több színvonalas tanulmány is készült. A teljesség igénye nélkül érdemes megemlíteni a - már ebben a dolgozatban is hivatkozott - Ferenczi Kristóf, Lajer Zsolt vagy Kecskés László és munkaközössége által készített cikkeket, amelyek többek között e sorok íróját is inspirálták. A felmerült kérdéssel kapcsolatban, miszerint, szükség van-e egyáltalán a feltűnő értékaránytalanság intézményére, e tanulmány Konklúzió c. fejezetében kívánok állást foglalni, elemezve az évezred fordulója során lezajlott kutatások eredményeit.

3.3. Az uzsora gyakorlata

A Ptk. kimondja, hogy ha a szerződő fél a szerződés megkötésekor a másik fél helyzetének kihasználásával feltűnően aránytalan előnyt kötött ki, a szerződés semmis (uzsorás szerződés).¹⁶¹ Ahogy korábban is írtam, a magyar szabályozás külön tényállásban rendezi az uzsora fogalmát. Nem „állítja” mögé a jó erkölcsbe ütköző szerződések semmisségét, de felhasználja a feltűnő értékaránytalanság fogalmát egy szigorú szubjektív feltétellel kiegészítve azt. Fontos, hogy abban az esetben, ha a szerződés semmisége nem állapítható meg uzsora miatt, a bírósági gyakorlat nem szokta megállapítani a jó erkölcsbe ütközést sem, kivéve, ha megvalósít valamilyen olyan többletelemet, ami kimeríti a jó erkölcsbe ütközés

¹⁵⁸ Fővárosi Bíróság 53. Pf. 20634/1997/43, vagy Pest Megyei Bíróság 5. Pf. 21381/1998.sz., de Vö.: Dabasi Városi Bíróság 3. P. 20564/1997/8. sz.

¹⁵⁹ Vékás Lajos: „Az autópálya-használati szerződések polgári jogi megítélése” *Collega*. 1998/9, 19.

¹⁶⁰ 58. Ij (Kovács) 404.

¹⁶¹ Ptk. 202. §

önálló, erkölcsi alapú kritériumrendszerét. Ez a gyakorlat helyesnek minősíthető abból a szempontból, hogy így nem mosódik el a határ a két jogintézmény között, és hasonló szankció miatt az egybeolvadás sem fog megvalósulni.¹⁶²

A uzsora miatti semmisség egy, a feltűnő értékaránytalanságnál sokkal szűkebb körben alkalmazható szabály, amely a másik fél kiszolgáltatott helyzetét hívatott védelemben részesíteni.

A magyar jogrendszerben az uzsora a legszorosabb kapcsolatban a feltűnő aránytalansággal van. A feltűnő értékaránytalansággal kötött szerződést az előny kikötésének meghatározott célzata, és az ellenérdekű fél helyzetének kihasználása már nem egyszerűen megtámadhatóvá, hanem semmissé teszi. Ennek következtében a magyar jogban az uzsora, sok szempontból, a feltűnő értékaránytalanság szubjektív elemmel és represszív szankcióval bővített, súlyosbított változatának tekinthető.¹⁶³

A szerződés uzsorássá minősítésének két kritériuma van:

- a. a szerződés megkötésekor a szolgáltatás és ellenszolgáltatás között a Ptk. 201. § (2) bekezdésében szabályozottaknak megfelelően feltűnő aránytalanság áll fenn (objektív feltétel),

Bár a Ptk. az előny kifejezést használja, a bírósági gyakorlat megszorítóan értelmezve csak és kizárólag a Ptk. 201. § (2) bekezdését érti ez alatt. Pedig az előny fogalmát sokkal kiterjesztőbben is lehetne értelmezni, ami egyértelműen levezethető abból, hogy a jogalkotó különböző kifejezéseket használt. Nem lehet ugyanis jogpolitikai cél, hogy ilyen, egymással szorosan összefüggő jogintézmények meghatározása során a jogalkotó ugyanazt a tényállást különböző módon írja le. A jogalkotással inkonzisztens bírói gyakorlat felülvizsgálata azért is időszerű lenne, mert „a szerződési konstrukciók egyre bonyolultabbak és jóval komplexebbek annál, semhogy a klasszikus árucseré sablonja alapján megfelelően értékelhetőek legyenek¹⁶⁴”. A feltűnően aránytalan előny mértékénél kifejtettek tehát az uzsorára is irányadóak.

¹⁶² 26. lj (Menyhárd) 233.

¹⁶³ 26. lj (Menyhárd) 235.

¹⁶⁴ 26. lj (Menyhárd) 236.

- b. az aránytalan előnynek a kikötése a másik fél helyzetének kihasználásával történt (szubjektív feltétel).

A magyar Ptk. nem élt azzal a lehetőséggel (a korábbi uzoratorvényekkel ellentétben), hogy meghatározza, mely helyzetekben merülhet fel egyáltalán a kihasználás kérdése (lásd Német minta c. fejezet), hanem annak kidolgozását egy generálklauzulával kezelve a bírói gyakorlatra bízta.

A gyakorlatban a szubjektív feltétel rosszhiszemű, tudatos (szándékos) magatartást feltételez. Fogalmi elemei közé sorolható a másik fél olyan helyzetének ismerete, amely felhasználható az aránytalan előny elérésére. Nagyon fontos, hogyha a feltűnően értékaránytalan szerződést úgy kötik meg a felek, hogy nem kerülnek szóba közöttük azok a körülmények, amelyek miatt az egyik fél rákényszerült a szerződés megkötésére, illetve a másik fél olyan tényeket sem ismer, amelyekből erre okkal következtethetett volna, a szerződés uzorás jellegének megállapítása kizárt.

Probléma, hogy bírói gyakorlat ebben az esetben is szűkítően értelmezi a tényállást. Az uzorás szerződések nagy részében a felek ugyanis direkt eltitkolják szerződéskötésük¹⁶⁵ célját. Ilyen esetekben pedig a magyar jogban nem állapítható meg az uzorás. A bírói gyakorlat már a 70-es években szembesült a helyzettel, amit úgy próbáltak megoldani, hogy a túlzott mértékű előnyből vélelmezték a helyzet kihasználását, illetőleg, hogy a sérelmet okozó félnek ismernie kellene a körülményekből azt a helyzetet, ami a másik felet a szerződés megkötésére indította¹⁶⁶. A probléma előbbi megoldása lényegében a régi objektív uzorafogalmat hozta volna vissza¹⁶⁷, az utóbbi pedig nem tudott teljesen beépülni a joggyakorlatba, ami természetesen köszönhető a meglehetősen tömör, a gyakorlatnak nagy szabadságot engedő tényállásnak. Nem is beszélve a bizonyítás nehézségeiről is.

Az uzorás szerződésben az aránytalan előnyt vállaló félnek valamilyen hátrányos, szorult helyzetben kell lennie, amely arra készteti, hogy a szerződést ilyen feltételekkel is megkösse. „Nem csak a létfenntartás, a legszükségesebb

¹⁶⁵ Uzoraugyek: kevés a vádemelés. In: <http://www.hir24.hu/baleset-bunugy/2012/03/27/uzsora-ugyek-keves-a-vademeles>. Utolsó letöltés: 2012. április 30.

¹⁶⁶ 28. Ij (Weiss) 280-282.

¹⁶⁷ Szalkai Sándor: „Az állam javára való marasztalás” (Budapest, 1963) 30. Idézi: 28. Ij (Weiss) 280.

életfeltételek biztosítása, de olyan körülmények is a méltánylandó helyzet megállapításához vezethetnek, amelyek a kötelezett anyagi biztonságát lényegesen érinthetik. Családi körülményekből is eredhet a szerződés-kötéskori szorult helyzet ténye.” A magyar bírói gyakorlat ebben az esetben tehát ismét szűkítően értelmezi a Ptk. 202. §-át. A helyzet kihasználásából ugyanis nem lenne egyértelműen levezethető, hogy az csak szorult és hátrányos anyagi helyzetre szorítkozzon¹⁶⁸. A hamarosan bemutatásra kerülő német modell például ide sorolja többek között a tapasztalatlanságot is.

A gyakorlat továbbá nem minősíti uzsorának azt sem, ha valaki azért kíván sürgősen kölcsönt felvenni, mert azt nagy haszonnal kecsegtető üzleti vállalkozásba fektetheti be. A hitelező által ennek ismeretében kikötött feltűnően aránytalanul magas ügyleti kamat ténye a szerződést nem teszi uzsorássá, nincs ugyanis anyagi értelemben véve szorult vagy hátrányos helyzet. A szituációt elképzelve lehetnek olyan tényállási elemek, amelyek esetében ez hátrányosan érintheti a szerződő felet. Gondoljunk például arra, hogyha egy létfenntartási problémákkal nem küzdő, de tapasztalatlan személynek adnak így kölcsönt, az nem valósít meg uzsorát a magyar jogban.

A magyar jogban - kivételesen - gazdálkodó szervezetek között is¹⁶⁹ megvalósulhat az uzsora. Helyes a gyakorlat viszont abban a tekintetben, hogyha a feltűnően aránytalan előnnyel járó szerződést a szorult vagy hátrányos helyzetben lévő fél kezdeményezi és azt a másik fél - a másik helyzetének, az ajánlattétel indokának ismeretében - elfogadja, akkor megállapítja az uzsorát.

Az együttes feltételek bármelyikének hiánya esetén, természetesen uzsorás szerződésről nem lehet szó. Összegezve az uzsora bírói gyakorlatát, egyértelműen megállapítható, hogy a bírói gyakorlat minden tekintetben szűkítő értelmezi a tényállást. Ezzel pedig megfosztja magát¹⁷⁰ egy olyan rugalmasságtól, amelyet a jogalkotó pont azért biztosított a jogalkalmazó számára, hogy a gyorsan változó társadalmi és gazdasági jelenségekre reagálni tudjon. Egy modern piacgazdaságban ez nagy luxusnak tűnhet.

¹⁶⁸ 26. Ij (Menyhárd) 239.

¹⁶⁹ 26. Ij (Menyhárd) 238.

¹⁷⁰ 26. Ij (Menyhárd) 240.

3.4. Kitekintő: a legújabb uzsora ellenes törvényekről¹⁷¹

Bár jelen dolgozatnak nem célja az uzsorával kapcsolatos büntetőjogi rendelkezések vizsgálata, az utóbbi 3-4 évben több hangzatos kormányzat fellépésnek is tanúi lehettünk, amelyeknek nem titkolt célja volt az uzsora megszüntetése. Mivel több a Ptk.-t is módosította, ezért érdemes pár sor erejéig érinteni a témát.

Az uzsorával az egyik legkomolyabb probléma, hogy – korrupcióhoz hasonlóan – nagyon magas a látens cselekmények aránya. Magyarországon 2005 és 2008 között mindössze 50 uzsorával kapcsolatos ügy volt folyamatban polgári bíróságok előtt.¹⁷² Ennek legfőbb oka, az uzsorát szűkítően értelmező bírói gyakorlat mellett, a sértettek félelme is.

A magyar szabályozás módosításai a német mintát átvéve megpróbálták komplex módon kezelni a kérdést, mind a büntetőjog mind a polgári jog eszközrendszerét felhasználva¹⁷³. A jelenlegi szabályozás az üzletszerű elkövetőket sújtja a büntetőjog szankcióival, továbbá a sértett nélkülözését is megköveteli. Előremutató rendelkezés lehet, hogy a törvény,¹⁷⁴ nem csak szerződéseket, hanem a megállapodásokat is a szabályozás körébe vonja.¹⁷⁵ Arra azonban, hogy az összes konjunktív feltétel megvalósuljon, továbbra is kevés az esély. Az uzsorások leghatékonyabb fegyvere a megfélemlítés, ami miatt a sértettek csak a legvégső esetben¹⁷⁶ fordulnak a hatóságokhoz. Sajnos a jelenlegi gazdasági helyzetben látni kell, hogy az uzsora továbbra is egy visszatérő probléma lesz az elkövetkező években.

A másik érdekes vetülete az uzsorának az ún. gyorskölcsönök folyósítása. Gyorskölcsönökről akkor beszélhetünk, ha egyszerű és gyors hitelbírálatot követően, kisebb-közepes kölcsönöket lehet igényelni, hosszú lejáratú, magas kamatlábakkal (a THM akár 300% is elérhette). Az ilyen pénzügyi tevékenységet végző cégekkel kapcsolatban, az utóbbi években több törvény is foglalkozott.¹⁷⁷

¹⁷¹ Részletesebben lásd: Marján Adrienn: „A modern kori uzsora” in: *Studia Iuvenum Iurisperitorum*. V. kötet. (Pécsi Tudományegyetem Állam- és Jogtudományi Kar, Pécs, 2010)

¹⁷² Forrás: www.birosagok.hu Idézi: 76. l. (Marján) 150.

¹⁷³ 25. l. (Kiss) 150.

¹⁷⁴ Btk. 330/A. §

¹⁷⁵ 25. l. (Kiss) 159.

¹⁷⁶ 25. l. (Kiss) 162.

¹⁷⁷ 76. l. (Marján) 154.

Módosították többek között a Ptk.-t, amely így a feltűnő értékaránytalanság fogalmát kiterjesztette a hitel- és kölcsönviszonyokra is. A hitelviszonyok felesleges kiemelése helyett sokkal hatékonyabb és sikeresebb eszköznek számított lakosság eladósodásának megelőzése terén, amikor a jogalkotó maximalizálta az egy évben felvehető, 65%-nál nagyobb THM-el rendelkező hiteleket.¹⁷⁸ Érdeemes még megemlíteni a legújabb változásokat, amelyek során, Magyarországon is bevezették a kamatplafont¹⁷⁹.

Fontos tudni, hogy az ilyen beavatkozások mindig sértik a szerződési szabadság elvét. Lényeges azonban, hogy a szerződési szabadság az Alkotmánybíróság gyakorlatában „csak” alkotmányos jognak¹⁸⁰ tekinthető, nem pedig alapjognak. A szerződési szabadság így pedig sokkal gyakrabban eshet közjogi eredetű korlátozások alá.¹⁸¹

4. Külföldi modellek

Jelen fejezetben össze kívánom hasonlítani a feltűnő értékaránytalanság szabályait az osztrák és a francia szabályokkal, az uzsorára vonatkozó rendelkezéseket pedig az angolszász és német modellel. Ahogy majd látható lesz, a magyar szabályozás szinte mindegyikből merít valamit, legközelebb azonban – természetesen – az osztrák és német modellhez van. Még nyilvánvalóbb lesz ez a kapcsolat, ha az új Ptk. rendelkezéseit vizsgáljuk (részletesebben lásd: Az új Ptk. módosításai c. fejezetben).

4.1. A feltűnő értékaránytalanság európai dimenziói

4.1.1. Az osztrák modell

Az Osztrák Polgári Törvénykönyv (Allgemeines Bürgerliches Gesetzbuch, továbbiakban azonban: Optk.) a régi, római jogi rendelkezéshez hasonló¹⁸² normát tartalmaz az értékaránytalansággal kapcsolatban. A törvény kimondja: ha a kétoldalú jogügyletben az egyik fél a szokásos mérték szerint még a felét sem kapja meg annak, amit a másik félnek adott, a sérelmet szenvedő fél a szerződés felbontását és

¹⁷⁸ 76. l. (Marján) 162.

¹⁷⁹ PSZÁF: óriási előrelépés a THM-plafon. in: <http://penzcentrum.hu/hitel/pszaf-oriasi-elorelepes-a-thm-plafon.1032432.html>. Utolsó letöltés: 2012. április 30.

¹⁸⁰ Sári János – Somody Bernadette: „Alapjogok” (Osiris Kiadó, Budapest, 2008) 246.

¹⁸¹ Részletesebben lásd a Javaslatok c. fejezetben.

¹⁸² 6. l. (Menyhárd) 290.

az előző állapot helyreállítását követelheti. A másik fél azonban a hatályában fenntarthatja az ügyletet oly módon, hogy kész a veszteséget a szokásos mértékig kiegyenlíteni. Az értékelődést az ügyletkötés időpontja szerinti értéken kell meghatározni¹⁸³. A felén túli sérelem (Verkürzung über die Hälfte) nem alkalmazható kereskedelmi ügyleteknél, szerencseszerződéseknél, árveréseknél, egyezségeknél, művészeti alkotások vételénél és az előszereteti értéket megfizető félnél¹⁸⁴. Kizárt a megtámadás akkor is, ha a sérelmet szenvedő fél ismerte a valóságos értéket és mégis beleegyezett, vagy a valóságos érték nem állapítható meg¹⁸⁵. Szokásos ár alatt mindig a piaci árat kell érteni.

Speciális az Optk. abban a tekintetben, hogy a felén túli sérelem alkalmazását bizonyos esetekben ki lehet zárni¹⁸⁶ a szerződésbe foglalt kikötésben. Ilyen eset többek között: ha valaki előszeretetből vásárolja meg a dolgot; ha ismert volt a félnek a valós érték; ha a személyek körülményei alapján feltehető volt, hogy vegyes visszterhes vagy ingyenes szerződést akartak kötni; ha a tényleges érték utóbb nem megállapítható; valamint ha a dolgot bírósági úton árverezik el.

A fentebb említett két bekezdésben említett kivételes eseteken kívül, az Optk. a laesio enormis intézményét valamennyi ténylegesen megkötött jogügyletre alkalmazhatónak tartja, így az előszerződésekre is.¹⁸⁷ Jelentős különbség látható abban a tekintetben is a magyar modellel szemben, hogy a sérelmet szenvedő félnek nincs joga arra, hogy bírói ítélet segítségével bíróság által meghatározott piaci áron szerezzék meg az adott ellenértéket. Csak a sérelmet okozó fél „tudja”¹⁸⁸ ily módon hatályában fenntartani a szerződést. Az Optk. így próbálja minél jobban visszaszorítani azt, hogy a bíróságok egy piactudatosságban árkontrolláló szerepet játszanak.

Az osztrák Ptk. felén túli sérelemre vonatkozó rendelkezésének értékelésekor el kell tehát mondani,¹⁸⁹ hogy a magyar modellel sokkal szűkebb körben alkalmazható, általános, szerződéstípushoz nem kötött, nem csak az eladót

¹⁸³ Optk. 934. § Idézi: 45. l. (Vékás) 322.

¹⁸⁴ 4. Handelsrechtl. EV. Art. 8 Nr. 6, Optk. 1268., 935., 1368. §

¹⁸⁵ 45. l. (Vékás) 322.

¹⁸⁶ 3. l. (Kecskés) 70.

¹⁸⁷ 3. l. (Kecskés) 70.

¹⁸⁸ 45. l. (Vékás) 322.

¹⁸⁹ 6. l. (Menyhárd) 291.

megillető és az aránytalanság pontos mértékét meghatározó szabályról van szó.

4.1.2. A Code Civil megoldása

A francia Code Civil megoldása mind történeti, mind jogi szempontból nagyon érdekes. Amellett, hogy ez volt az első olyan nagy magánjogi kódex, amely alkalmazta a szabályt, a rendelkezés bevezetése az aktuálpolitikai¹⁹⁰ helyzettel is szorosan összekapcsolódott. A napóleoni háborúk idején alapvető államérdek volt, hogy a háborúval érintett területek ne néptelenedjenek el. Az ilyen területen fekvő ingatlanokat rendkívül alacsony áron ugyan, de el lehetett adni. Az így kapott összeg pedig elegendő volt arra, hogy az ingatlanokat így eladók a nagyobb városokba költözzenek, ami pedig a háború során destabilizálhatta volna a hátszínét. Nem véletlen, hogy a jogintézmény bevezetését maga Napóleon is támogatta, megvalósítva így egyfajta burkolt „röghöz kötést” is.

A Code Civil így, a fentebb említett történeti előzmények hatására a „lésion” jogintézményét¹⁹¹ kizárólag ingatlanokra tartja alkalmazhatónak. A francia lésion formájában is utalni kíván a római jogi hagyományokra, ugyanis az értékaránytalanság mértékét 1/12-ekre való felosztásban állapítja meg¹⁹². A Code Civil a szerződés felbontását akkor teszi lehetővé, ha az ingatlan eladója az ingatlan értékének 7/12-nél kevesebbet kapott. A piaci értéket mindig az eladás pillanatában kell figyelembe venni. Egy 1947-es kiegészítés során vételi opciónál módosították¹⁹³ a szabályt, és az érték megállapításának az időpontját a jog gyakorlásának idejéhez kötötték.¹⁹⁴

Az adásvétel felbontásához két feltétel szükséges: a szerződés megkötésétől számított két éven belül lehet megindítani, de csak akkor, ha az adott személy nem mondott le az őt megillető megtámadási jogról¹⁹⁵. A lésionról való lemondás joga rendkívül speciális módon van szabályozva. A Code Civil szerint tilos róla lemondani, de csak amiatt, hogy „ne váljon az okiratokban általános fordulattá, holt

¹⁹⁰ Részletesebben lásd: 6. l. (Menyhárd) 289.

¹⁹¹ Code Civil 1674-1685. §

¹⁹² A római as-t lehetett felosztani unciákra. Idézi: 3. l. (Kecskés) 69.

¹⁹³ 3. l. (Kecskés) 69.

¹⁹⁴ Ez a kérdés nemrégiben Magyarországon is felmerült. Vö.: Gárdos István: „A vételi jog és a feltűnő értékaránytalanság” *Gazdaság és Jog*, 2009/2. szám 3-11.

¹⁹⁵ 3. l. (Kecskés) 69.

betűvé téve ezáltal a laesio lehetőségére vonatkozó törvényi szabályokat¹⁹⁶”. A bírói gyakorlat ugyanis elismeri a lemondás tényét, ha ezt a szerződés megkötése után, az értékaránytalanság ismeretében teszik, illetve, ha az ellenérték fejében történik (külön érdekesség az új Ptk. tervezete e tekintetben, amely be kívánja vezetni a kizárás lehetőségét, részletesebben lásd: „Az új Ptk „változásai” c. fejezetben).

Ha bebizonyosodik a laesio ténye, elsősorban az eredeti állapotot kell visszaállítaniuk a bíróságoknak. Az értékaránytalanság jogintézményét természetesen a Code Civil sem alkalmazza az ún. aleatőrös szerződésekre. Összegezve elmondhatjuk, hogy a francia modell egy rendkívül speciális, szűkített, csak ingatlanokra alkalmazható, konkrét aránytalansági „értéket” megnevező szabály.

4.2. Az uzsora más országokban

4.2.1. Az angolszász modell eltérései

Az angolszász modell vizsgálatának szükségességét az indokolja, hogy a másik fél helyzetének kihasználásával kötött szerződéseket teljesen eltérő módon, más hangsúlyokkal szabályozza, mint az eddig ismertetett példák. Az angol jog a szerződési akarat képzésére, a sérelmet okozó pozíciójára és a magatartásra helyezi a hangsúlyt, szemben a kontinentális modellel, amely az egyensúly eltolódásra és a szolgáltatás és ellenszolgáltatás közötti aránytalanságra.¹⁹⁷

Az angolszász jogban nincs általános doktrína az uzsorás szerződések tilalmáról.¹⁹⁸ Az uzsorás szerződés kontinentális értelemben vett normatív fogalmát nem is ismeri. „mindössze” uzsorához hasonló tényállásokról beszélhetünk, név szerint az economic duress-ről („kényszer”), az undue influence-ről („jogellenes befolyásolás”) és az unconscionable bargain-ről („kizsákmányoló ügylet”).

A duress korábban csak a testi épség vagy szabadság ellen irányuló, fizikai kényszerrel kicsikart szerződésekkel szemben volt alkalmazható, míg a legújabb gyakorlat szerint már a másik fél árujának elvételével vagy megsemmisítéssel való fenyegetés is e szabály hatálya alá tartozik (így egészült ki az economic jelzővel).¹⁹⁹

¹⁹⁶ 3. lj (Kecskés) 69.

¹⁹⁷ 6. lj (Menyhárd) 275.

¹⁹⁸ 26. lj (Menyhárd) 225.

¹⁹⁹ „Chitty On Contracts” in: 26th Ed., (London, 1989) 336-337. Idézi: 26. lj (Menyhárd) 225.

Az economic duress alapkérdése, hogy a fenyegetés alkalmas-e az akarat hajlítására, és csak rossz alternatívái maradtak-e a fenyegetett félnek.²⁰⁰ Fontos, hogy kereskedelmi nyomásgyakorlás esetén nem állapítható meg a duress.²⁰¹

Az undue influence egy equity által biztosított megtámadási ok, amely akkor biztosít védelmet, ha valakit joggal összeegyeztethetetlen befolyással bírtak rá az ügylet megkötésére. Ez a fajta tisztességtelen befolyásolás – ami szélesebb körben biztosít megtámadási okot, mint a duress – a sérelmet okozó fél magatartására koncentrál.²⁰²

Az unconscionable bargain az a jogintézmény, amely a legközelebb áll az uzsora kontinentális jogokban megismert normatív fogalmához. Ebben az esetben ugyanis az egyik fél a másik bizonyos gyengeségét, hátrányos tulajdonságát használta ki és így a saját maga számára előnyös szerződést kötött.²⁰³ Ilyen tulajdonság lehet a tapasztalatlanság, életkor vagy gyakorlatlanság. Fontos továbbá, hogyha a bíróság megállapítja, hogy az adott tulajdonság fennáll, a másik félnek kell bizonyítania, hogy nem élel ezzel vissza.²⁰⁴

Az angol modellt jellemezve el kell mondanunk, hogy egy, a felek magatartására koncentráló, megtámadási lehetőségeket biztosító szabályról van szó, amely kereskedelmi kapcsolatokban kizárólag az economic duress-t tartja megállapíthatónak.

4.2.2. Német minta

Az uzsora magánjogi tilalmát és az ilyen szerződések semmiségét – ahogy már korábban is utaltunk rá – a német BGB. (Bürgerliches Gesetzbuch) mondta ki először, szoros kapcsolatban bizonyos büntetőjogi tárgyú²⁰⁵ törvényekkel. A vizsgálat szükségességét indokolja továbbá a magyar és német jogrendszer közötti szoros kapcsolat, valamint az új Ptk. rendszertani módosulásai is.

Korábban már említettük, hogy a német megoldás „sikere” abban rejlik, hogy az

²⁰⁰ Beale, H. G. - Bishop, W. D. – Furmston, M. P.: „Contract Cases and Materials” in: 3rd Ed. (Butterworths, 1995) 787. Idézi: 26. l.j (Menyhárd) 225.

²⁰¹ 26. l.j (Menyhárd) 225.

²⁰² 104. l.j (26th Ed.) 342. Idézi: 26. l.j (Menyhárd) 226.

²⁰³ 26. l.j (Menyhárd) 226.

²⁰⁴ 104. l.j (26th Ed.) 363. Idézi: 26. l.j (Menyhárd) 226.

²⁰⁵ 25. l.j (Kiss) 151.

uzsorás szerződéseket a jó erkölcsbe ütköző szerződések egy konkretizált formájaként kezeli.²⁰⁶ A BGB 138. § (1) bekezdése kimondja, hogy semmisek a jó erkölcsbe ütköző szerződések, a 138. § (2) bekezdése értelemben pedig uzsorásnak, ezért semmisnek minősül az a szerződés, amit valaki a másik fél nagyfokú akaratgyengességének, ítélőképessége hiányának, tapasztalatlanságának, valamint kényszerhelyzetének kihasználásával köt meg, és ezzel maga vagy harmadik személy részére feltűnően aránytalan ellenszolgáltatást köt ki. Az uzsora tényállásának szubjektív oldala²⁰⁷ tehát nem egy generálklauzulával van szabályozva, hanem sokkal konkrétabban meghatározott tényállásokkal. Kényszerhelyzetben cselekszik az, aki olyan szorult helyzetben van, amely súlyos gazdasági vagy más hátrányokat hordoz magában. Ha valaki bajba jutott személytől magas összeget kér a mentésért, akkor uzsorás ügyletet köt.²⁰⁸ Tapasztalatlanságnak számít, ha valaki nem rendelkezik a megfelelő élet és üzleti tapasztalattal. Fontos, hogy a fiatalság nem számít ennek, a kereskedői minőség pedig kizárja, még akkor is, ha „szakterületétől” eltérő helyen kezd vállalkozásba. Akaratgyengeségről szenvedélybetegek esetén beszélhetünk. Az ítélőképesség hiányáról pedig akkor, ha az adott félnek hiányzott az a képessége, hogy az ügylet következményeit felmérje, illetőleg hogy magatartását ésszerű indokok vezéreljék.²⁰⁹

Nem kell célzatosnak lennie a helyzet kihasználásának, elég, ha a fél, ismeri a másik fél helyzetét, tisztában van az aránytalansággal és ezzel szándékosan él. Gondatlanság esetén a bíróság általában nem állapítja meg az uzsorát.

Megfigyelhető azonban, hogy a német jog, annak ellenére, hogy sokkal kisebb szabadságot biztosít a jogalkalmazónak, mégis sokkal szélesebben értelmezi az uzsora tényállását, mint a magyar, amelyiknek a generálklauzulából következően sokkal szélesebb mérlegelési jogköre lehetne. A magyar bírói gyakorlat azonban saját magát fosztja meg ettől a rugalmasságtól, amikor az szorult és hátrányos helyzet fogalmát a létfenntartásra és anyagi biztonsággal kapcsolatos helyzetekre szorítja le.

Az objektív elem, az aránytalanság (auffällig), a német jogban is csak az adott eset

²⁰⁶ 26. lj (Menyhárd) 228.

²⁰⁷ 26. lj (Menyhárd) 229.

²⁰⁸ 26. lj (Menyhárd) 229.

²⁰⁹ 26. lj (Menyhárd) 229.

összes körülményeire tekintettel dönthető el.²¹⁰ Kizárólag az objektív értéket kell figyelembe venni és nem alkalmazható ingyenes szerződések során.

Az uzsora megállapításához mind a szubjektív, mind az objektív elemnek meg kell valósulnia. Ha valamelyik elem nem valósult meg, akkor a jó erkölcsbe ütközés miatti semmiség továbbra is megállapítható, de csak akkor, ha van olyan többlet elem, ami ezt indokolja.²¹¹ Ez azért nagyon jó megoldás, mert ha nem állapítható meg az uzsora, de a szerződés továbbra is nagyon méltánytalan, akkor a jó erkölcsbe ütközés miatti semmiség tud védelmet biztosítani. Látni kell, hogy emiatt német jog jó erkölcsbe ütköző szerződések dogmatikája sokkal biztosabb talpon áll, mint a magyar. Az új Ptk. Tervezete „át kívánja venni” ezt a megoldást vagy legalábbis szorosabbra fűzni a kapcsolatot két jogintézmény között, amely az uzsora jelenlegi szűk értelmezése miatt abszolút üdvözlendő cél (részletesebben lásd „Az új Ptk. módosításai” c. fejezetben

5. A legújabb tendenciák

A nemzetközi jogalkotás eredményeinek a vizsgálatát az indokolja, hogy az új Ptk. több helyütt is merít belőlük. Az új Ptk. megalkotásánál a Bécsi Nemzetközi Vételi Egyezmény, az UNIDROIT Alapelvek (Principles of International Commercial Contracts, 2004), az Európai Szerződési Jogi Alapelvek (The Principles of European Contract Law, 1999, 2002) és az utóbbiból kiindulva megalkotott – korábban is említett – „európai modellszabályok” vagy más néven Közös Referenciakeret Tervezet (Draft Common Frame of Reference) megoldásait vette figyelembe a Kodifikációs Főbizottság.

Ezek a színvonalas modelljavaslatok világszerte jelentős szakmai elismerést vívtak ki, és széles körben hatnak mind a jogalkotásra, mind a joggyakorlatra. Meg kell említeni továbbá, hogy ezek a javaslatok nem ismerik el a szerződés pusztán feltűnő értékaránytalanságon alapuló megtámadhatóságát. Az aránytalanságot egyedül szubjektív többletelemek megléte esetén vizsgálják. Az így létrejövő megtámadási ok azonban már sokkal közelebb áll a magyar jogban uzsoraként ismert tényálláshoz.

²¹⁰ 26. lj (Menyhárd) 229.

²¹¹ 26. lj (Menyhárd) 228.

5.1. Draft Common Frame of Reference

A Közös Referenciakeret²¹² szorosan összefügg az Európai Polgári Törvénykönyv (European Civil Code) már évtizedek óta dédelgetett, de hivatalosan soha „ki nem mondott” álmával²¹³. A végső cél egy közös magánjogi, vagy legalábbis szerződési jogi törvénykönyv létrehozása lenne, ami egész Európában egységesen szabályozná ezeket a jogviszonyokat. Mivel egy ilyen törvénykönyv létrehozása hatalmas munka, ezért egyszerre természetesen több csoport is dolgozik rajta, nem beszélve arról, hogy az egyes jogterületek is külön-külön felosztásra kerültek. A törvénykönyv elkészítésére a legelső „megbízást” még az Európai Parlament adta 1989-ben. A törvénykönyv kodifikálására az Európai Unió létrehozott egy Bizottságot, amely a 1990-es évek közepén több részletben elkészítette az Európai Szerződési Jog Alapelveit (Principles of European Contract Law). Az első része 1995-ben, a második 1999-ben és az utolsó rész pedig 2003-ban készült el. Ezek a modellszabályok a készülő törvénykönyv alapelveit kívánták lefektetni a szerződések jogának területén. Időközben természetesen bebizonyosodott, hogy a különböző jogrendszereket nagyon nehéz összeegyeztetni, különösen családjogi vagy dologi jogi téren. Ezért a 2000-es évek elejétől a hangsúly már a legígéretesebbnek tűnő szerződési jogi kodifikációra került, összhangban az Európa gazdaság igényeivel.

Az Európai Bizottság 2001-ben kiadott egy közleményt az európai szerződési jog lehetséges egységesítéséről. Felülvizsgálatát követően, közleményben, a Bizottság előterjesztett egy akcióprogramot²¹⁴ is a témával kapcsolatban, amely célul tűzte ki egy koherensebb szerződési jogrendszer kialakítását, optimistán már 2010-re. Ezt követően készült el a Közös Referenciakeret Tervezete, amelynek célja, hogy a szerződési jog európai rendszerének kialakítása során útmutatóul szolgáljon, lefektetve a mindenki által elfogadott alapelveket.

A Közös Referenciakeret szabályai közül az unfair exploitation-re (magyarul: a

²¹² Study Group on a European Civil Code, Research Group on EC Private Law: Principles, Definitions and Model Rules of European Private Law Draft Common Frame of Reference (DCFR) Outline Edition. in: http://ec.europa.eu/justice/contract/files/european-private-law_en.pdf Utolsó letöltés ideje: 2012. április 29.

²¹³ Forrás: www.cc.europa.eu Utolsó letöltés: 2012. május 3.

²¹⁴ Communication from the Commission to the European Parliament and the Council; A More Coherent European Contract Law an Action Plan Brussels, 12.2.2003 COM(2003) 68 final. in: <http://eur-lex.europa.eu/LexUriServ/LexUriServ.do?uri=COM:2003:0068:FIN:EN:PDF> Utolsó letöltés ideje: 2012. április 29.

tisztességtelen kizsákmányolásra) vonatkozó rendelkezések állnak a legközelebb az általam vizsgált jogintézményekhez.

<u>Principles, Definitions and Model Rules of European Private Law</u>	
<u>II. 7:207: Unfair exploitation</u>	<u>II. 7:207: Tisztességtelen kizsákmányolás</u>
(1) A party may avoid a contract if, at the time of the conclusion of the contract: (a) the party was dependent on or had a relationship of trust with the other party, was in economic distress or had urgent needs, was improvident, ignorant, inexperienced or lacking in bargaining skill; and (b) the other party knew or could reasonably be expected to have known this and, given the circumstances and purpose of the contract, exploited the first party's situation by taking an excessive benefit or grossly unfair advantage. (2) Upon the request of the party entitled to avoidance, a court may if it is appropriate adapt the contract in order to bring it into accordance with what might have been agreed had the requirements of good faith and fair dealing been observed.	(1) A fél megtámadhatja a szerződést, ha a szerződés megkötésének időpontjában: (a) a másik féltől függött vagy bizalmi viszonyban volt vele, gazdasági problémái (nehézségei) vagy sürgős szükségletei voltak, elővigyázatlan, tudatlan, tapasztalatlan volt vagy nem rendelkezett tárgyalási készséggel; és (b) a másik fél tudta, vagy ésszerűen elvárható lett volna tőle, hogy tudja ezt és, az adott körülmények és a szerződés célja alapján kihasználta az előbbi fél helyzetét azáltal, hogy túlzott hasznot vagy nagymértékű tisztességtelen előnyt szerzett (2) A megtámadásra jogosult fél kérésére, a bíróság, ha helyénvaló, kiigazítja a szerződést annak érdekében, hogy az megfeleljen annak, amelyet a felek a jóhiszeműség és a tisztességes üzlet követelményének betartása esetén kötöttek volna.

(3) A court may similarly adapt the contract upon the request of a party receiving notice of avoidance for unfair exploitation, provided that this party informs the party who gave the notice without undue delay after receiving it and before that party has acted in reliance on it.	(3) A bíróság hasonlóan kiigazíthatja a szerződést a tisztességtelen kizsákmányolás miatti megtámadásról értesített fél kérésére is, feltéve, hogy ez a fél az értesítés megérkezése után, jogtalan késlekedés nélkül, azelőtt értesíti a másik felet erről, mielőtt az a megtámadásban bízva járt volna el.
--	--

A fentebbi szabályokat elemezve meg kell állapítanunk, hogy azok sok esetben a német jog uzsorás szerződésekre vonatkozó szabályaira hasonlít. Ez nem véletlen abban a tekintetben, hogy Bizottság vezetője Christian von Bar, német professzor. Látható még a hatása továbbá az angol jognak, illetve az osztrák jog értékaránytalansági szabályainak is.

A tisztességtelen kizsákmányolásnak objektív feltétele a túlzott haszon és a tisztességtelen előny szerzése. A sérelmet szenvedett félnek függő vagy bizalmi viszonyban kell lennie a kizsákmányolóval, illetőleg az is ide tartozik, ha gazdasági problémái, sürgős szükségletei voltak vagy elővigyázatlan, tudatlan, tapasztalatlan volt, illetve nem rendelkezett tárgyalási készséggel. A példalózó felsorolás során egyértelműen a német modell hatása érződik. Szubjektív feltétel, hogy másik fél ezt tudta, vagy ésszerűen elvárható lett volna tőle, hogy tudja ezt. Itt a szabály behozza reasonable fogalmát is, amely az angol jog hatására utalhat. Szintén jelentős, hogy a szubjektív elemek mellett kell vizsgálni a szerződéskötés körülményeit és célját is.

A DCFR esetében is a szerződéskötés időpontjában kell fennállnia fentebb említett feltételeknek. Nagyon fontos az is, hogy az így kötött szerződések nem semmisnek, hanem megtámadhatónak minősülnek, ami egy újabb példa az angol hatásra a Referenciakeretben. Speciális az a szabály, hogy nem csak a sérelmet szenvedett fél, hanem az azt okozó fél kérésére is kiigazíthatja a bíróság a szerződést.

A DCFR szabályait általánosságban értékelve el kell mondanunk, hogy azáltal, hogy csak a helyzet kihasználásával kötött aránytalan szerződéseket „szankcionálja”, azt juttatja kifejezésre, hogy a szerződési szabadságot kiemelkedően fontosnak tartja. Védi tehát a feleket megillető magánautonómiát, ugyanis csak szubjektív elemek

esetén módosíthatja a bíróság a jogviszonyt, de azt is csak valamelyik fél kérésére, a szerződés fenntartásával.

A magyar uzsoraszabályozással összevetve látnunk kell, hogy sok szempontból kiterjesztőbb, rugalmasabb szabályokat állapít meg a tényállásban, így biztosítva azt, hogy a jogalkalmazó ne tudja a szabályokat szűkítően értelmezni.

5.2. Kitekintő: UNIDROIT

Az UNIDROIT²¹⁵ egy független kormányközi szervezet, amelynek célja az államok és államcsoportok magánjogának harmonizálása és összehangolása módjainak tanulmányozása, valamint fokozatos felkészülés a magánjog egységes szabályainak a tagállamai általi elfogadására. Az UNIDROIT-nak 59 tagja van, beleértve az Európai Unió mind a huszonhét tagállamát. Az UNIDROIT munkája főként jogszabálminták, esetenként egyezmények kidolgozása.

Az UNIDROIT²¹⁶ is végzett kutatásokat a szerződések jogának területén, amelynek hasonlósága DCFR.-hez le sem tagadható. Az ok a két alkotói gárda közötti nagy átfedés. Az UNIDROIT által készített alapelveket kitekintő jelleggel kívánjuk említeni.

UNIDROIT PRINCIPLES OF INTERNATIONAL COMMERCIAL CONTRACTS 2010	
<u>ARTICLE 3.2.7 (Gross disparity):</u> (1) A party may avoid the contract or an individual term of it if, at the time of the conclusion of the contract, the contract or term unjustifiably gave the other party an excessive advantage. Regard is to be had, among other factors, to	<u>ARTICLE 3.2.7 (Nagy aránytalanság):</u> (1) A fél megtámadhatja a szerződést vagy egy egyéni feltételt (kikötést), ha a szerződés megkötésének időpontjában, a szerződés vagy a feltétel jogosulatlanul adott a túlzott előnyt a másik félnek. Figyelembe - egyéb tényezők mellett - kell venni:

²¹⁵ Forrás: www.ec.europa.eu Utolsó letöltés: 2012. május 3.

²¹⁶ Unidroit Principles of International Commercial Contracts 2010. in: <http://www.unidroit.org/english/principles/contracts/principles2010/blackletter2010-english.pdf>.

(a) the fact that the other party has taken unfair advantage of the first party's dependence, economic distress or urgent needs, or of its improvidence, ignorance, inexperience or lack of bargaining skill, and (b) the nature and purpose of the contract.	(a) azt a tényt, hogyha a fél a másik fél függő helyzetét, gazdasági szükséghelyzetét, sürgős szükségleteit továbbá könnyelműségét, tájékozatlanságát és tapasztalatlanságát kihasználva tett szert tisztességtelen előnyre és, (b) a szerződés természetét és célját.
(2) Upon the request of the party entitled to avoidance, a court may adapt the contract or term in order to make it accord with reasonable commercial standards of fair dealing.	(2) A felbontásra jogosult fél kérésére a bíróság kiigazíthatja a szerződést vagy feltételt annak érdekében, hogy az összhangban legyen az ésszerű kereskedelmi előírásokkal és a méltányos ügyletekkel.
(3) A court may also adapt the contract or term upon the request of the party receiving notice of avoidance, provided that that party informs the other party of its request promptly after receiving such notice and before the other party has reasonably acted in reliance on it. Article 3.2.10(2) applies accordingly.	(3) A bíróság a megtámadásról értesített fél kérésére is kiigazíthatja a szerződést vagy a feltételt, feltéve ha az értesítést követően ez a fél erről a kéréséről azonnal értesíti a másik felet még mielőtt az a megtámadásban bízva cselekedett volna. A 3.2.10 (2) megfelelően alkalmazandó.

6. Korábbi javaslatok

Jelen fejezetben röviden be kívánom mutatni, hogy az új Ptk. kodifikálását megelőzően milyen nézetek uralkodtak a magyar jogtudományban az uzsora és a feltűnő értékaránytalanság szabályozásának szükségességéről és annak módjáról.

A kérdés megválaszolása az uzsora esetén az egyszerűbb. Láthattuk azt, hogy ma már minden jogrendszer szabályozza a másik fél helyzetének kihasználásával aránytalan előnyt kikötő szerződéseket. Ez egyértelműen következik abból, hogy a

jog nem csupán normatív rendelkezések összessége, hanem morális tartalommal bíró, erkölcsi gyökerű szabályok halmaza. A jog etikai minimum,²¹⁷ így kötelessége a kihasznált félnek segítséget nyújtania.

Közgazdaságtani szempontból elemezve látnunk kell, hogy egy szerződés csak akkor lesz hatékony, és így a társadalomra hasznos, ha a felek szabad akaratából jön létre, kényszermentesen, és mindkét fél rendelkezik a döntéshez, illetve a szerződés feltételeinek kialakításához szükséges információval.²¹⁸ Uzsorás szerződés esetén nincs meg ez a szabadsága az egyik félnek, emiatt a szerződés csak a másik fél számára lesz hasznos. A társadalmi „összeredmény” azonban hátrányosabb lesz, hiszen a sérelmet szenvedő fél nagyobb hátrányt kénytelen elviselni, mint amennyi előny azzal keletkezik, hogy a másik fél plusz hasznot realizál.

Alkotmányjogi szempontból vizsgálva pedig látnunk kell, hogy az uzsorás ügyletek semmissége lényegében a szerződési szabadság védelmével is összekapcsolható²¹⁹. A sérelmet szenvedő fél ugyanis valamilyen körülmény folytán kiszolgáltatott helyzetben van, ami miatt nem rendelkezik teljes szerződési szabadsággal. Teljes szerződési szabadság esetén ugyanis nem kötötte volna meg ezt a szerződést a kihasznált fél.

Látni kell tehát, hogy az uzsora létjogosultsága megkérdőjelezhetetlen, hiszen olyan súlyosan jogsértő ügyleteket szabályoz, amiket a jog nem hagyhat szankció nélkül. A magyar jogban a probléma a már korábban többször is említett helytelen és szűkítő bírói gyakorlat (erről részletesebben lásd az „Egyesítés” c. fejezetet).

A feltűnő értékaránytalanság esetén a kérdés más sokkal vitatottabb. Ahogy említettem, a jogrendszerünkben nagyon sokáig ismeretlen intézmény volt, amely a szocialista jogfejlődés során került be. Láthattuk továbbá, hogy a modern jogrendszerek többsége nem is ismeri, amelyik igen, az is nagyon megszorítóan és leszűkítően értelmezve, szubjektív elemekkel kiegészítve. Az új Ptk. Tervezete hasonló módon kívánja módosítani a szabályt.

A fő kérdés a feltűnő értékaránytalansággal kapcsolatban az, hogy egy

²¹⁷ Jelli, Georg: „Die sozialistische Bedeutung von Recht, Unrecht und Strafe” (A jog, a jogtalanság és a büntetés társadalometikai jelentése), 1878.

²¹⁸ Milton Friedman: „Kapitalizmus és szabadság” (Akadémiai Kiadó, Budapest, 1996) 15. Idézi: 26. l. (Menyhárd) 223.

²¹⁹ 85. l. (Sári – Somody) 246.

piacgazdaságban mennyire megengedhető az, hogy az állam bíróságain keresztül, a szerződési szabadság sérelme árán, de módosítsa a felek által megkötött szerződést, quasi árkontrolláló szerepet játszva. Mindezt pedig arra építve, hogy aránytalan a felek által kikötött szolgáltatás és ellenszolgáltatás. Egyáltalán eldönthető-e, hogy milyen az arányos szolgáltatás? Beavatkozhat-e így az állam felek magánautonómiájába? Illetve, van-e szükség feltűnő értékaránytalanságra (bírói gyakorlat által leszűkített) uzsora mellett?

A fő kérdés az új Ptk. kodifikálása során is az volt, hogy szükség van-e mindkét intézményre a magyar jogban, vagy elég az uzsorás szerződések megtartása, kiterjesztőbben értelmezve. Az egyesítés mellett érvelők ma már nem tartják megalapozottnak a feltűnő értékaránytalanság jogintézményét, míg azok, akik a külön-külön szabályozást támogatják, továbbra is fenntartanak azt. A következő két alfejezetben be kívánom mutatni a két „tábor” legfontosabb érveit, majd az új Ptk. értékelését követően pedig a személyes véleményemet a kérdésről.

6.1. Külön-külön?

Ferenczi Kristóf²²⁰ szerint jelenleg is szükség van egy olyan jogintézményre a magyar jogban, amely biztosítja a szolgáltatás és ellenszolgáltatás – legalább – viszonylagos egyensúlyát. A piaci ár, egy piacgazdaságban kiemelkedő jelentőségű. Ez az az ár ugyanis, ahol találkozik a kereslet és a kínálat, illetve amely a leghatékonyabb felek számára²²¹. Ez az ár, ha fedezi az előállítási költséget, nem változtat a felek által birtokolt javak értékén, így nem csökkenti egyik fél későbbi vételi potenciálját sem. Sőt, pont hogy növeli azt, hiszen értéket teremt. Ez az az érték, amely a legjobb az állam számára is, hiszen ha a felek maguk is a hatékony megoldásra jutnak, akkor nem kell szabályoznia.²²²

Az államnak tehát igenis érdekében áll az, hogy a felek az adott szerződéseket piaci áron kössék meg, hiszen így „jár” mindenki a legjobban. Ez természetesen csak olyan dolgokra vonatkozhat, amelyeknek van forgalmi értéke, és csak a piacgazdaságban, a javak nem véletlenszerű elosztását végző rendszerben. Nem

²²⁰ 11. l. (Ferenczi) 660.

²²¹ 11. l. (Ferenczi) 664.

²²² Lásd: Coase-tétel. Részletesebben: Cooter, Robert - Ulen, Thomas: „Jog és közgazdaságtan” (Nemzeti Tankönyvkiadó, Budapest, 2005)

beszélve arról, hogy a más károsodása árán történő gazdagodás méltánytalan.²²³

További érv, hogy a bár a szabály korlátozza szerződési szabadságot, de annak csak és kizárólag egy aspektusát, mégpedig a szolgáltatás és ellenszolgáltatás arányát. Szerződés kötését továbbra sem teszi kötelezővé. Nem értelmezhető tehát úgy, hogy az nagymértékben megsértené a szerződési szabadságot. Nagyon fontos az is, hogy a szerződési jog sem lehet abszolút. A jognak meg kell követelnie, hogy a fél, a szerződéssel való redisztribúciót nagyobb egyenlőtlenségek nélkül vigye végbe²²⁴. A jog feladata, hogy biztosítsa a tartalmi igazságosság megközelítőleges érvényesülését.

Említendő érv még az értékaránytalanság megtartása mellett az, hogy a jelenlegi szabályozás alapján igenis fordulhatnak elő olyan helyzetek, amikor a feltűnő értékaránytalanság úgy szenved sérelmet, hogy az egyéb szerződési megtámadási kategóriákba nem sorolható be.²²⁵ Erre az egyik legjobb példa lehet a már korábban említett autópálya-használati szerződés. Fontosnak tartom ugyanakkor megjegyezni azt is, hogy az ilyen szerződéseket, a korábbi gyakorlattal összhangban, az ügy összes körülményére tekintettel kell, hogy vizsgálja a bíróság.

A szabály egyértelmű fenntartását indokolhatja továbbá, hogy az állampolgárok nagy részére sajnos még mindig jellemző az alacsony fokú jogi tájékozottság. A rendszerváltást követően huszonhárom évvel a jogalanyok nagy része még mindig „nem nőtt fel”, és igényli ezt bizonyos tekintetben paternalistának tűnő gyakorlatot. Itt mindenféleképpen ki kell térni az okok között a rendszerváltás előtti állapotokra, a piaczgazdaság (majdnem) teljes hiányára, illetve a vagyonával teljesen önállóan rendelkező polgár nemlétére.

6.2. Egyesítés?

Ahogy fentebb is írtam, az „egyesítés” mellett érvelők ma már nem tartják megalapozottnak a feltűnő értékaránytalanság szükségességét. Vékás Lajos véleménye szerint:²²⁶

- a piaczgazdaság elveivel összeegyeztethetetlen, ugyanis túlzottan tág teret

²²³ Idézi: 11. l.j (Ferenczi) 667.

²²⁴ Gordley, James: „Equality in Exchange” 1625. Idézi: 11. l.j (Ferenczi) 665.

²²⁵ 58. l.j (Kovács) 404.

²²⁶ 45. l.j (Vékás) 325.

enged a bírói beavatkozásnak a felek magánautonómiájába,

- a bírói gyakorlat folyamatosan szűkíti az alkalmazási körét, ez is mutatja, hogy jelentősége folyamatosan csökken,
- a szabály megszületése teljesen más gazdasági és társadalmi időszakra vezethető vissza, ezért fenntartása a mai viszonyok között már nem indokolt,
- az értékaránytalanság a paternalista szocialista állam jellegzetes gesztusa, „bírói árkontroll”, amely példa nélküli a mai külföldi jogokban²²⁷.

A feltűnő értékaránytalanság kérdése szorosan összekapcsolódik a szerződési szabadság kérdésével. Az Alkotmánybíróság a szerződési szabadságot önálló alkotmányos jognak, de nem alapjognak tekinti,²²⁸ amely az indoklás szerint a piacgazdaság egyik lényegi eleme. Ennek az a következménye, hogy a piacgazdaság követelményeinek van alárendelve, nem az önálló alkotmányos alapjogokra vonatkozó szabályoknak.²²⁹ Az Alkotmánybíróság kifejtette azt is, hogy normál körülmények között - egy piacgazdaságban is - a szerződések folyamatosan „közjogiasodnak”. A szerződési szabadság tehát koránt sem abszolút, rengeteg törvény, rendelet korlátozhatja, nem beszélve arról, hogy „a szocialista tervgazdálkodás lebontása és a piacgazdaság megteremtése nem eredményezheti az állami beavatkozás lehetőségének teljes megszüntetését”. Szabályként megállapítja azonban az Alkotmánybíróság, hogy a korlátozás csak kivételes okból és közérdekből, összgazdasági vagy nemzetgazdasági szempontok alapján lehet jogos.²³⁰

Weiss Emília szerint,²³¹ a Ptk. 201. § (2) bekezdése során a jogalkotó a forgalom biztonsága (véleményem szerint ide kell érteni a szerződési szabadságot és a jogbiztonságot is) és a szolgáltatások egyenértékűsége között dönt, mégpedig az egyenértékűség javára. Ezzel kapcsolatban meg kell jegyeznünk, hogy sokak szerint nem bizonyított az a kijelentés,²³² hogy az egyenértékűség követelménye a visszterhesség legmagasabb foka lenne. Lajer Zsolt szerint a Ptk. 201. § (2)

²²⁷ 64. lj (Vékás) 19.

²²⁸ 32/1991. (VI. 6.) AB határozat

²²⁹ 85. lj (Sári – Somody) 2008, 247.

²³⁰ 32/1991. (VI. 6.) AB határozat

²³¹ 28. lj (Weiss) 286.

²³² 17. lj (Lajer) 105.

bekezdése - emiatt – több szempontból is alkotmányellenes.²³³ Véleménye szerint teljesen szabad kezét ad a bírói árkontrollnak, túl általános, csökkentve ezzel a jogbiztonságot, annulálva a felek jogát arra, hogy szerződésük tárgya felől határozzanak. „A történeti vizsgálattal is egybevetve, látnunk kell továbbá, hogy a *laesio enormis* tana még a szocialista jogok között is kivételes volt, így piacgazdasági viszonyok közötti alkalmazásának a forgalom biztonsága, és így a jogbiztonság miatt nem lehet helye”. Amennyiben ugyanis a felek akarat hiába nélkül kötnek ilyen szerződést, attól a kötőerőt, pusztán objektív okok miatt megtagadni nem szabad.²³⁴

Külön említést érdemel Kecskés László és munkaközösségének vizsgálata, amely sokoldalú megközelítéssel kíván rámutatni a feltűnő értékaránytalanság szerintük alapvetően hibás konstrukciójára. Kecskés szerint a szerződési szabadság a tulajdonjog dinamizálására²³⁵ szolgál, így szorosan összekapcsolódik a tulajdonjoggal, mint alapjoggal. Nem beszélve arról, hogy az önrendelkezés egyik konkrét megnyilvánulási formájának is tekinthető. A szerződési szabadság nem más, mint a társadalom természetes működésének a lefordítása a jog nyelvére, a demokratikus jogállam egyik legfontosabb szociológiai jelensége. Ezt a szabadságot azonban a jog több esetben is korlátozza, tekintettel arra, hogy nem mindenki egyforma. A korlátozás eszköze a méltányosság gyakorlása, amely a kisebbség számára a többség által lefektetett szabályok legális kivételét jelenti.²³⁶ Jelen esetben pedig a feltűnő értékaránytalanság is egyfajta méltányosságnak tekinthető. Kecskés szerint ez a fogalom felbontható egy külső és egy belső oldalra. A belső oldal a szabály jogpolitikai indokoltsága, a külső pedig az ezt megvalósítani kívánó konkrét norma. A belső jelen esetben a szerződő felek védelme az értéktörvényen keresztül. Fogasztói jogviszony esetén (természetes személy – vállalkozás/természetes személy) az értékaránytalanságnál sokkal „erősebb” szabályok védik a fogyasztót, ezért a jogpolitikai célt itt nem szükségszerű vizsgálni. A belső elemzése ezért csak a magánszemélyek egymás között kötött szerződéseire vonatkozik. Mivel jogrendszerünk rengeteg fajta védelmet biztosít a szerződési jogok területén (pl.: tévedés vagy jogszabályba ütközés), ezért a feltűnő értékaránytalanság jogpolitikai célja csak olyan helyzetekre korlátozódhat, amelyeknek a jogalkotó más módon

²³³ 17. l. (Lajer) 105.

²³⁴ 17. l. (Lajer) 108.

²³⁵ 34. l. (Kecskés) 134.

²³⁶ 34. l. (Kecskés) 135.

nem biztosítja a megfelelő védelmet. Kecskés szerint²³⁷ a Ptk. 201. § (2) bekezdése olyan szerződésekkel kapcsolatban nyújt védelmet, „amelyeket nem erőszakkal kényszerített, nem tévedésben lévő magánszemélyek kötöttek egymással, egyedi szerződési feltételeket alkalmazva, nem az ajándékozás szándéka által vezetve, kizárólag a jogszabályok által támogatott jogügyleti cél megvalósítása érdekében, s ahol mégis aránytalanság keletkezett a szolgáltatások és az ellenszolgáltatások viszonyában. Ennek az aránytalanságnak a létrejöttében egyik szerződő fél sem játszott a polgári jog értékítélete szerint elmarasztalásra okot adó szerepet, a felek egyike sem teljesített hibásan, tehát a jogviszony eredményeképpen mindenki ahhoz a szolgáltatáshoz jutott hozzá, amihez szeretett volna. Mindezek a feltételek mellett érvényesültek az ügylet során a polgári jog alapelvei is, így különösen a felek nem éltek vissza jogaikkal, az ügylet során jóhiszeműen, tisztességesen, egymással kölcsönösen együttműködve és egymás érdekeire tekintettel jártak el.” Szükséges-e ilyen esetben beavatkozni a jognak? Kecskés szerint nem, és így megállapítható az, hogy a jogintézmény jogpolitikai célja egész egyszerűen nem megalapozott. Ezzel a szabállyal ugyanis a jogalanyt a jogalkotó lényegében teljesen felelőtlené teszi. Nem várja el tőle, hogy megfontolja az adott szerződést. „Aki annyira sem felel joghatást kiváltó nyilatkozatáért, magatartásáért, hogy utóbb legalább a hibás döntés terhei ráessenek, az valójában egy tekintet alá esik azokkal, akiknek az ügyeik viteléhez szükséges képességük hiányos.”²³⁸ Aránytalan mértékű tehát a gondoskodás, így a feltűnő értékaránytalanság lényegében a méltányosság leplébe öltöztetett paternalizmusnak tekinthető.²³⁹ A polgári jogi emberképpel, a vagyoni és személyi viszonyaiban felelősen és előrelátóan eljáró jogalannal pedig nem fér össze a feltűnő értékaránytalanság intézménye. Ha pedig a belső oldal nem megalapozott, akkor a külső sem lehet az.

A fentebb említett mindkét szerző egyetért abban a kérdésben, hogyha nem alkalmazható egyetlen jogi eszköz sem az adott szerződés esetén és már nem „létezne” a feltűnő értékaránytalanság szabálya, de mindenféleképpen indokolt lenne a beavatkozás az adott jogviszonyba, akkor az alapelvek hézagkitöltő szerepére kellene hagyatkozni.²⁴⁰ Ezek között az egyik legfontosabb lenne a jó

²³⁷ 34. lj (Kecskés) 135.

²³⁸ 34. lj (Kecskés) 138.

²³⁹ 34. lj (Kecskés) 138.

²⁴⁰ Lásd: 34. lj (Kecskés), 137-138. és 17. lj (Lajer) 106-107.

erkölcsbe ütköző szerződések miatti megtámadási okok pontos kidolgozása, ideértve egy egységes dogmatikát is.

7. Az új Ptk. módosításai

Az új Polgári Törvénykönyv Tervezete a feltűnő értékaránytalanság és az uzsora jogintézményét a következő formában tartja fent:²⁴¹

VI. Cím

Az érvénytelenség

XVIII. Fejezet

Semmisség és megtámadhatóság

3. A célzott joghatás hibája

[...]

6:97. § [Jóerkölcsbe ütköző szerződés]

Semmis az a szerződés, amely nyilvánvalóan a jóerkölcsbe ütközik.

6:98. § [Uzsorás szerződés]

Ha a szerződő fél a szerződés megkötésekor a másik fél helyzetének kihasználásával feltűnően aránytalan előnyt kötött ki, a szerződés semmis.

6:99. § [Feltűnő értékaránytalanság]

(1) Ha a szolgáltatás és az ellenszolgáltatás értéke között anélkül, hogy az egyik felet az ingyenes juttatás szándéka vezetné, a szerződés megkötésének időpontjában feltűnően nagy az aránytalanság, a sérelmet szenvedett fél a szerződést megtámadhatja. Nem támadhatja meg a szerződést az, aki a feltűnő értékaránytalanságot felismerhette vagy annak kockázatát vállalta.

(2) A felek az (1) bekezdésben megállapított megtámadási jogot – fogyasztó és vállalkozás közötti szerződés kivételével – a szerződésben kizárhatják.

Az új Ptk. Tervezete a korábban ismertettet modellek közül a némethez és az

²⁴¹ Polgári Jogi Kodifikációs Főbizottság: Új Polgári Törvénykönyv - a Kodifikációs Főbizottság javaslata 2012.

osztrákhhoz áll a legközelebb. A feltűnő értékaránytalanságot és az uzsorát a jó erkölcsbe ütköző szerződések tilalmát kimondó rendelkezésekkel szorosan együtt, A célzott joghatás c. fejezetben szabályozza. Véleményem szerint, ezzel a német modellhez hasonlóan, a jó erkölcsbe ütköző szerződések dogmatikáját próbálja a két jogintézmény mögé állítani a javaslat, amely az uzsorát sokszor feleslegesen leszűkítő értelmezés miatt tovább tudja majd bővíteni a jogalkalmazó mozgásterét, ami egyértelműen üdvözlendő cél. Fontos azonban, hogy a Tervezet indoklása egyértelműen kimondja, a jó erkölcs alatt minden esetben valamilyen – jogi normaként még nem megjelenő – etikai szabályt kell érteni és a bírói gyakorlat hívatott arra, hogy ezt a szerződési jogban - figyelembe véve a társadalmi közfelfogást – közvetítse.²⁴² (Részletesebben lásd: a „Német minta?” c. fejezetet)

Általánosan üdvözlendő eredmény továbbá az is, hogy az új Ptk. rendszerbe foglalta a szerződések érvénytelenségével kapcsolatos rendelkezéseket, amelynek során a két jogintézmény a Semmisség és Megtámadhatóság c. fejezet A célzott joghatás c. alfejezetébe került át. Dogmatikai szempontból ez rendkívül szerencsés, hiszen ez a rendszertani kapcsolat sokkal erősebb, mint a korábbi kódexben alkalmazott megoldás.

A Tervezetben megfordul a sorrend és a jó erkölcsbe ütköző szerződéseket követően kerül szabályozásra az uzsora. Az indoklás kimondja, hogy az értékegyenlőtlenség természetes velejárója a vagyoni forgalomnak és a jogi beavatkozás szükségessége akkor merülhet fel, ha különösen durva sérelmet okoz a szerződés.²⁴³ Megerősíti továbbá a bírói gyakorlatot abban a tekintetben, hogy nem biztosítja a jogi védelmet az üzleti kockázat téves felmérése esetén. Fontos, hogy az indoklás kiemeli²⁴⁴ azt is, hogy a kiuzsorázott fél mindig csak természetes személy lehet.

Összegezve: az uzsora tényállásában lényegében csak kisebb változások történtek. A jogalkotó továbbra is nyitva hagyta a kaput a bíróságok számára, megerősítve a jó erkölcsbe ütköző szerződések tilalmával. Innentől már csak a bíróságokon múlik, hogy élnek-e ezzel a lehetőséggel. A feltűnő értékaránytalanság tekintetében

²⁴² Vékás Lajos (Szerk.): „Szakértői javaslat az új Polgári Törvénykönyv tervezetéhez” (Complex Kiadó, Budapest, 2008) 782.

²⁴³ 147. lj (Vékás) 783.

²⁴⁴ 147. lj (Vékás) 783.

jelentősebb változtatásokról beszélhetünk. A javaslat kiemeli, hogy bár a jogirodalomban joggal érte kritika ezt a jogintézményt a sokszor pusztán objektív alapú védelem miatt, a LB PK 267. sz. állásfoglalása alapvetően helyes határok közé szorította a szabályt.²⁴⁵ A Tervezet szövege tovább pontosítja a hatályos szöveget és most már egyértelműen beépíti a bírói gyakorlatban nem mindig koherensen jelenlévő „szubjektív fékeket”.

A pontosítás során a sokszor bírált, és a bírói gyakorlat által már korrigált²⁴⁶ értékkülönbség helyébe az értékaránytalanság lép. A kiindulópont jelen esetben mindig a szolgáltatás és az ellenszolgáltatás forgalmi értékének százalékos eltérése. Az indoklás azonban hangsúlyozza, hogy ez nem jelenti azt, hogy a bíróság már nem alapíthatná ítéletét magára az értékkülönbségre.²⁴⁷ A Tervezet – helyesen – nem állapít meg százalékos mértéket. Indoklása szerint ez a kiegyensúlyozott és rugalmas bírói gyakorlatra bízható, továbbá vannak olyan, kisebb értékű szerződések, amelyek esetén nagyon könnyedén kialakulhatnának százalékos mértékben mérve nagyobb eltérések²⁴⁸ az aránytalanság sérelme nélkül.

A Tervezet további újítása, hogy a bírói gyakorlatban²⁴⁹ már jelen lévő, jelentős, de egységesen még nem kodifikált „szubjektív féket” is bevezeti.²⁵⁰ Nem támadhatja meg a szerződést az, aki a feltűnő értékaránytalanságot felismerhette vagy annak kockázatát vállalta. A bírói gyakorlat ilyen módon való beépítése a gyakorlat egységesítését és jogintézmény objektív jellegét kívánja határok közé szorítani, egyértelműen tovább szűkítve a tényállást.

A bírói gyakorlat bevezetésén és egységesítésén túl, a 2011-es tervezetnek, a 2008-assal szembeni legjelentősebb újítása az, hogy lehetővé teszi a feleknek, hogy a feltűnő értékaránytalanság miatti megtámadási jogot kizárják. Egyetlen kivételként a Tervezet a fogyasztó és a vállalkozás közötti szerződést említi. Egyértelműen látható, hogy ez a rendelkezés jelentős változás és az egész jogintézmény létjogosultságát kérdőjelezi meg. Az újonnan bekerült résszel kapcsolatban

²⁴⁵ 147. Ij (Vékás) 783.

²⁴⁶ 34. Ij (Kecskés) 132.

²⁴⁷ 147. Ij (Vékás) 783.

²⁴⁸ 147. Ij (Vékás) 784.

²⁴⁹ BH2011. 343: A feltűnő értékaránytalanságra való hivatkozás akkor minősül rendeltetésszerű joggyakorlásnak, ha arról a sérelmet szenvedett fél a szerződés megkötésekor tudott, vagy tudnia kellett, mert ennek ismeretét úgy kell értékelni, hogy az értékkülönbségből adódó kockázatot vállalta.

²⁵⁰ 147. Ij (Vékás) 784.

felmerülhet a kérdés:

1. Mi indokolja a már nagyon leszűkített és szubjektív elemekkel is kiegészített feltűnő értékaránytalanság felek általi kizárhatóságának engedélyezését?
2. A kizárás lehetősége mellett meg fogja-e tudni valósítani jogpolitikai célját ez a jogintézmény?
3. Nem fog-e ez a rendelkezés egyfajta „quasi ÁSZF-ként” bekerülni minden egyes visszterhes szerződésbe?
4. Miért a fogyasztó-vállalkozás viszonylatban tesz kivételt a jogalkotó?

Magánvéleményem szerint a már leszűkített és szubjektív elemekkel kiegészített értékaránytalanság további szűkítése nem feltétlenül indokolt. Az, hogy az adott fél az aránytalanságot felismerhette vagy annak kockázatát vállalta, elég biztosíték annak érdekében, hogy a jogszabályt ne lehessen visszaélészerűen²⁵¹ alkalmazni. A megtámadási jog kizárását beépítve a jogalkotó lényegében feleslegessé teszi az előző szubjektív féket, mert az esetek nagy részében már eleve ki lesz zárva a megtámadási jog. Rendszertani szempontból tehát nem konzisztens az, hogy egy ilyen leszűkített és korlátozott esetben alkalmazható tényállást széles körben ki lehessen zárni. Ehelyütt utalnunk kell a francia gyakorlatra, ahol a bírói gyakorlat pont ellentétes utat járt be, hiszen bizonyos esetekben már elismeri a kizárás lehetőségét. Nem beszélve az osztrák modellről, amely pont azt határozza meg, hogy mely esetekben lehet lemondani erről a jogról.

A szerződési gyakorlatot ismerve, előállhat annak a veszélye is, hogy a visszterhes szerződések nagy részének ez a kikötés a részt fogja képezni. Ellenérvként elmondható azonban, hogy egy szerződést kötő féltől elvárható az, hogyha ilyen kikötést olvas egy szerződésben, akkor értékelje újra az általa nyújtott szolgáltatás értékét. A lényeges kérdés az, hogy huszonhárom évvel a rendszerváltás után, egy piacgazdaságban elvárható-e ez a szerződő felektől? Általános kíváncságnak azt mondom, hogy igen, elvárható lenne, de a gyakorlatot és lakosság rendkívül alacsony jogi ismereteit ismerve inkább a nem felé billen a mérleg. Optimista tehát

²⁵¹ Ptk. 4. § (4)

ebből a szempontból a tervezet.

A Tervezet – helyesen – kiveszi a megtámadás kizárásának hatálya alól fogyasztó és vállalkozás között kötött szerződést. Azért helyes ez, mert talán az ilyen - ÁSZF-eket – is tartalmazó szerződések esetén a legnagyobb a fogyasztó kiszolgáltatottsága. Nem beszélve arról a helytelen gyakorlatról, hogy a fogyasztók a nagy része sajnos el sem olvassa ezeket a feltételeket.

A feltűnő értékaránytalanságot értékelve azt kell látnunk, hogy a Tervezet bátran és sokszor optimistán nyúlt a feltűnő értékaránytalanság jogintézményéhez. Bár a javaslat piacgazdaságban elvárható követelményeket fogalmaz meg a jogalanyokkal szemben, a hazai gyakorlatot ismerve kétséges, hogy nem fogják-e visszaélésszerűen alkalmazni a jogintézményt, főleg annak a tükrében, hogy az uzsorás szerződések alkalmazási körének jogalkotó általi „kiszélesítése” nem történt meg. A jelenlegi gyakorlat tükrében kétséges, hogy el fognak-e mozdulni a bíróságok a szélesítés irányába.

8. Konklúzió

Személyes véleményem szerint az új Ptk. a változtatásokkal jó irányba indult el, ugyanakkor a két jogintézmény egymással való szoros kapcsolata, illetve a restriktív bírói gyakorlat miatt ezek a változtatások nem elégségesek, sőt, akár még hátrányosabbak is lehetnek. Egyetértek a feltűnő értékaránytalanság létét megkérdőjelező véleményekkel, ugyanakkor úgy gondolom, kivezetése csak és kizárólag fokozatosan, az uzsora tényállásának folyamatos, jogalkotói szélesítésével mehet végbe.

Veszélyesnek tartom jelen esetben azt, hogy egy meglévő, korlátozott uzsora-szabályozás mellett, tovább szűkíti a Tervezet a feltűnő értékaránytalanságot. Ilyen esetben ugyanis tényleg előállhatnak olyan helyzetek, amikor a jog nem tud védelmet nyújtani egy méltányolandó helyzet esetében, például amikor valaki csak és kizárólag tapasztalatlanságának kihasználása miatt köt rossz üzletet. Ez ugyanis a magyar szabályozás szerint uzsorás ügylet nem lehet, a feltűnő értékaránytalanság pedig kizárhatósága miatt lehet veszélyes a félre. Ezzel szemben természetesen több olyan eset is előfordulhat, amikor ez a jogintézmény már-már paternalista védelmet nyújt, ami sok esetben indokolatlan.

Az uzsora szabályozásánál már mind a gyakorlat értelmezésénél, mind az új Ptk.-t vizsgáló fejezetnél utaltam arra, hogy indokolt lenne a tényállási elemek sokkal kiterjesztőbb értelmezése. Objektív szempontból maradhatna a feltűnő értékaránytalanság mint egyik követelmény. A kiterjesztő értelmezés szubjektív elemek esetén lenne indokolt. Úgy vélem, ebben kiváló példát mutat a német szabályozás és a Közös Referenciakeret rendelkezése. Mivel a jogalkalmazó – nem élve a jogalkotó által biztosított szabadsággal – lényegében saját magát fosztotta meg a kiterjesztő értelmezés lehetőségeitől, szerencsés lett volna az új Ptk. tervezetében akár módosításokkal is jelezni a bíróságok számára, hogy célszerű lenne az uzsora kiterjesztőbb értelmezése.

Javaslataimat egységes formába öntöttem:

[Jóerkölcsbe ütköző szerződés]

Semmis az a szerződés, amely nyilvánvalóan a jóerkölcsbe ütközik.

[Uzsorás szerződés]

Ha a szerződő fél a szerződés megkötésekor a másik fél nagyfokú akaratgyengeségének, ítélőképessége hiányának, tapasztalatlanságának, valamint kényszerhelyzetének, illetve függő vagy bizalmi viszonyuknak kihasználásával maga vagy harmadik személy részére feltűnően aránytalan előnyt kötött ki, a szerződés semmis, feltéve, ha a szerződő fél tudta vagy adott körülmények alapján ésszerűen elvárható lett volna tőle, hogy tudja ezt.

Véleményem szerint az uzsorás szerződések fentebb leírt módon való átalakítása, illetőleg a feltűnő értékaránytalanság eltörlése a következő előnyökkel járhatna:

1. Az új Ptk.-hoz hasonlóan, szerkezeti szempontból nagyon hasznos lenne, ha a jóerkölcsbe ütköző szerződések dogmatikája az uzsorás szerződések tilalmának alátámasztására szolgálna. Az uzsorás szerződés a jóerkölcsbe ütköző szerződések konkrét megvalósulásaként való kezelése növelné továbbá a bíróságok mozgásterét, hiszen lehetővé válni az olyan helyzetek kezelése is, mint a korábban már említett autópálya használati szerződések.
2. Az uzsora fogalmának a német BGB-re, illetve a Közös Referenciakeret szabályaira való építése jelentős mértékben hozzájárulna az uzsora

kiterjesztőbb értelmezéséhez, amely szükségesnek látszik az azt – véleményem szerint – helytelenül leszűkítő gyakorlat miatt. Az egyes konkrét élethelyzetek beemelése a javaslatba segítené továbbá lefedni olyan szituációkat, amelyeket eddig a feltűnő értékaránytalanság kereteiben oldottak meg (pl. tapasztalatlanság).

3. Külön megemlítendő, hogy feltűnő értékaránytalanság eltörlése együtt járna az ott alkalmazott, az objektív aránytalanságot csupán a szolgáltatások tekintetében értelmező megközelítés átalakulásával is. Az uzsoránál használt előny kifejezés így már ténylegesen nagyobb rugalmasságot biztosítana. A feltűnő előny értelmezése során a bíróságok ugyanakkor bizonyos szempontból továbbra is támaszkodhatnak a feltűnő értékaránytalanság során már kialakított gyakorlatra, amely tovább növelné a jogbiztonságot.
4. A Közös Referenciakeret szabályainak alkalmazása segítené a magyar jogrendszer további közeledését az európai standardokhoz, növelve ezzel akár adott esetben az ország gazdasági teljesítményét is.

9. Zárszó

Dolgozatomban a feltűnő értékaránytalanság és az uzsora jogintézményének a bemutatását végeztem el, mind jogtörténeti, mind gyakorlati szempontból. Összevetettem a magyar szabályozást más európai országokéval, továbbá az európai jogalkotás legújabb eredményeivel. Kitértem az új Polgári Törvénykönyv kodifikálásával kapcsolatos kérdésekre is. Írásom végén pedig igyekeztem konkrét javaslatokat is megfogalmazni a két jogintézmény átalakításával kapcsolatban. Az elején feltett kérdésekre válaszolva, úgy vélem, hogy ma Magyarországon a feltűnő értékaránytalanság kivezetésére, és az uzsora tényállásának folyamatos, jogalkotói szélesítésére van szükség, amely azonban csak egyszerre és egymásra tekintettel mehet végbe.

Felhasznált irodalom

1. Monográfiák, folyóiratok

Cooter, Robert - Ulen, Thomas: *Jog és közgazdaságtan*. Nemzeti Tankönyvkiadó, Budapest, 2005

Csehi Zoltán: *Előadásvázlatok, Kötelmi Jog Általános Rész*. Budapest, 2011.

Ferenczi Kristóf: *A lavór, a víz és a kiöntött gyerek avagy vitairat a Ptk. 201. § (2) bekezdésével összefüggésben*, In: Magyar Jog 1999/11. szám

Földi András – Hamza Gábor: *A római jog története és intézményei*. Nemzeti Tankönyvkiadó, Budapest, 2009

Gellért György (Szerk.): *A polgári törvénykönyv magyarázata 1-2*. Complex Kiadó, Budapest, 2004

Kecskés László és munkaközössége: *A szolgáltatás és ellenszolgáltatás értékaránytalansági problémái a szerződési jogban I*. In: Magyar Jog 1999/2. szám

Kecskés László és munkaközössége: *A szolgáltatás és ellenszolgáltatás értékaránytalansági problémái a szerződési jogban II*. In: Magyar Jog 1999/3. szám

Kiss Szabolcs: *Az uzsora szabályozása a német és a magyar büntetőjogban* In: Rendészeti Szemle 2009/7-8

Kovács Kázmér: *A Ptk. 201. § (2) bekezdése védelmében* In: Magyar Jog 1998/7. szám

Lajer Zsolt: *A feltűnő értékaránytalanság tilalmáról* In: Magyar Jog 1999/2. szám

Marján Adrienn: *A modern kori uzsora in: Studia Iuvenum Iurisprictorum. V. kötet*, Pécsi Tudományegyetem Állam-és Jogtudományi kar, Pécs, 2010

Menyhárd Attila: *Az uzsorás szerződésekről* In: Kisfaludy András (szerk.): Liber Amicorum Studia L. Vékás Dedicata, ELTE ÁJK Polgári Jogi Tanszék, Budapest, 1999

Menyhárd Attila: *Jó erkölcs, uzsora, értékarányosság* In: Jogi tanulmányok, Budapest, 2002

Palásti Gábor: *A magyar jog tartalma a külgazdasági jogviszonyokban.* In: <http://www.uni-miskolc.hu/~eujog/kptk.htm>. Utolsó letöltés: Utolsó letöltés: 2012. április. 29.

Sári János – Somody Bernadette: *Alapjogok*, Osiris Kiadó, Budapest, 2008

Vékás Lajos: *Az autópálya használati szerződések és Ptk. 201. § (2) bekezdése* In: Magyar Jog 1998/6. szám

Vékás Lajos: *Az autópálya-használati szerződések polgári jogi megítélése* In: Collega, 1998/9

Vékás Lajos (szerk.): *Szakértői javaslat az új Polgári Törvénykönyv tervezetéhez.* Complex Kiadó, Budapest, 2008

Weiss Emília: *A szerződés érvénytelensége a polgári jogban.* Közgazd. és Jogi Kvk., Budapest, 1969

2. Jogsabályok

Magyarország Alaptörvénye

1959. évi IV. tv. a Polgári Törvénykönyvről

1883. évi XXV. tc. az uzsoráról és káros hitelügyletekről

1932. évi VI. tc. az uzsoráról

2011. évi CXXXIV. tv. az uzsorával összefüggő egyes törvények módosításáról

Legfelsőbb Bíróság 9. sz. elvi megállapítás

Legfelsőbb Bíróság Polgári Kollégiumának 267. sz. állásfoglalása

Polgári Jogi Kodifikációs Főbizottság: Új Polgári Törvénykönyv - a Kodifikációs Főbizottság javaslata 2012.

UNIDROIT: Principles of International Commercial Contracts 2010.

Study Group on European Civil Code, Research Group on EC Private Law: Principles, Definitions and Model Rules of European Private Law Draft Common Frame of Reference (DCFR) Outline Edition

Allgemeines Bürgerliches Gesetzbuch

Code Civil

Bürgerliches Gesetzbuch

3. Internetes hivatkozások

www.eur-lex.europa.eu

www.ec.europa.eu/justice/contract/files/european-private-law_en.pdf

www.uni-miskolc.hu/~eujog/kptk.htm

www.origo.hu/itthon/19990325lezarult.html

www.hir24.hu/baleset-bunugy/2012/03/27/uzsora-ugyek-keves-a-vademeles

www.birosagok.hu

www.penzcentrum.hu/hitel/pszaf_oriiasi_elorelepes_a_thm-plafon.1032432.html

www.unidroit.org/english/principles/contracts/principles2010/blackletter2010-english.pdf

TROMBITÁS MÓNICA:

ENGEDMÉNYEZÉS ÉS TARTOZÁSÁTVÁLLALÁS

AZ ÚJ POLGÁRI TÖRVÉNYKÖNYVBEN

Bevezetés

Az engedményezés egyike azon témaköröknek, amelyek körül a szakmai vita nem kizárólag az új Polgári Törvénykönyv kodifikációjához szorosan kapcsolódva, vagy kizárólag annak kapcsán élénk, hanem attól függetlenül is érdeklődésre tart számot. Ennek oka lehet egyrészt a jelenleg¹ hatályos Polgári Törvénykönyvről szóló 1959. évi IV. törvény (a továbbiakban: hatályos Ptk.) a mai gazdasági viszonyokhoz mérten hiányos normaszövege, másrészt az engedményezésen alapuló különleges jogügyletek, szerződések megítélésének kérdése, valamint olyan járulékos kérdéskörök felbukkanása, mint az ezekkel az ügyletekkel kapcsolatos adójogi, számviteli szabályok alkalmazása. A tartozásátvállalás az engedményezéssel összevetve mind a gazdasági életben, mind a szakirodalomban kevésbé hangsúlyos szerepet tölt be, noha jelentősége ezen jogintézménynek is van.

Jelen dolgozatban eredetileg a hatályos Ptk., valamint a magyar Országgyűlés 2013. február 11-i ülésén elfogadott 2013. évi V. a Polgári Törvénykönyvről szóló törvény (a továbbiakban: Új Ptk.) szövegét hasonlítottam össze. Mivel az elmúlt évek polgári jogi kodifikációja eredményeképp megszületett Szakértői Javaslat (a továbbiakban: Javaslat) és az elfogadott normaszöveg (Új Ptk.) között - az általam vizsgált kérdéskörben - jelentős eltérés nem mutatkozik, ezért indokoltnak láttam a T/7971. számú törvényjavaslathoz fűzött Indoklás (a továbbiakban: Miniszteri indoklás) egyes részeit dolgozatomban szintén felhasználni. Azonban egy ilyen összehasonlítás nem kerülheti ki a bírói gyakorlat vizsgálatát sem, hiszen az új normaszöveget az ítékezés során kialakított elvekkkel, szabályokkal is érdemes összemérni ahhoz, hogy a vizsgálódó a változások irányáról teljes képet alkothasson. Mindezen munka közben jelentősen támaszkodtam a magyar szakirodalom képviselőire, témában elfoglalt álláspontjukat is szerettem volna megjeleníteni.

¹ A dolgozat 2013 tavaszán készült.

Mivel jelen írás témája két külön jogintézmény vizsgálata, így azt a megoldást választottam, hogy a dolgozatomat is két fő részre osztom, és az egyes részletkérdéseket külön-külön vizsgálom meg, majd a Befejezésben igyekszem a közös irányvonalak bemutatására és összegzésére.

1. Az engedményezés

1.1. Gazdasági jelentősége

A követelések finanszírozása a modern gazdasági élet egyik kulcsfontosságú megoldásává vált az elmúlt néhány évtizedben. Ennek érzékeltetésére álljon itt egy adat: 2001-ben a világon csak faktorálás² összesen 650 milliárd dollár értékben történt.³

A vállalkozások számára rendkívül fontos, hogy követeléseiket szabadon átruházhassák, hiszen - amellet, hogy a követelésekkel való finanszírozás általában a legolcsóbb megoldás - gyakran ez az egyetlen vagyon, amely a vállalkozás rendelkezésére áll. Bár mára közhellyé vált, hogy a követeléseknek főszabályként szabadon átruházhatónak kell lenniük, és a követelések finanszírozásának szerepét és jelentőségét senki sem vitatja, a különböző jogrendszerek megoldásait áttekintve azt láthatjuk, hogy - az egyértelmű igény ellenére - számos akadály nehezíti azok megfelelően széles körben való elterjedését, ami hátrányosan befolyásolhatja a hitel elérhetőségét és árát, és ezáltal a vállalatok versenyképességét is. Az engedményezőkkel és az engedményesekkel szembeni jog körüli bizonytalanság mind az adós, mind a hitelező pozícióját 11rontja. A hitelező számára ezek a problémák befektetési kockázatként jelentkeznek, amely a tervezett tranzakció költségét jelentősen megnövelheti.⁴

1.2. A hatályos törvénykönyv definíciója

A hatályos törvénykönyv 328. § (1) bekezdése szerint: „*A jogosult követelését szerződéssel másra átruházhhatja (engedményezés)*”. A Polgári Törvénykönyv Magyarázata (a továbbiakban Kommentár) igen lakonikus a definíció tekintetében:

² Engedményezésen alapuló, az új Ptk. által külön nevesített szerződéstípus (lásd: 2013. évi V. törvény a Polgári törvénykönyvről [új Ptk.] 6:405. §)

³ Factoring Yearbook 2002, idézi: Martinkó Károly: “Factoring. A vállalatfinanszírozás Hamupipőkéje” (Saldo, Budapest, 2002) 71.

⁴ Gárdos Péter: “Az engedményezés az UNCITRAL egyezményben és a készülő új Polgári Törvénykönyvben” Gazdaság és Jog 2004/3. szám 11.

„Engedményezéssel a jogosult másra ruházza a követelését. Az engedményezés eredményeképp alanyváltozás következik be a kötelelem hitelezői (jogosulti) oldalán: az eredeti jogosult (engedményező) helyére belép az engedményes. A kötelelem az alanycsere ellenére egyebekben változatlan formában fennmarad. (...) Az engedményezés az engedményező és az engedményes között fennálló jogviszony.” Ez a megfogalmazás nem ad kielégítő választ a tekintetben, hogy dogmatikailag hol érdemes elhelyeznünk az engedményezést. Egyrészt az engedményezés az az ügylet, amelynek eredményeképp az eredeti szerződésben alanyváltozás következik be. Ez azonban nem jelenti azt, hogy az engedményezés maga szerződésmódosítás lenne. Az kiderül a jogszabálysövegből is, hogy az engedményezés önálló szerződés. Ez következik a tényből, hogy az alapul fekvő kötelelem és az engedményezés alanyi köre értelemszerűen eltérő.

Azonban további kérdések merülnek fel. Vajon az „átruházás” vagyonátruházást jelent-e? Milyen hatással van ez a szerződés az alapjául szolgáló kötelelemre

1. 3. Az engedményezés, mint vagyonátruházó szerződés

A.) Vagyonátruházás a hatályos törvényben

A jogi értelemben vett vagyon gyűjtőfogalmába tartoznak a dolgok, a követelések és az egyéb vagyoni jogok. Emellett ebben a körben kell említeni a szerződési pozíciót, amely egy szerződésből fakadó jogok és kötelezettségek összességét jelenti; nem adódik tehát hozzá a „tulajdonos” egyéb vagyoni elemeihez, hanem azoknak egy sajátos összefoglaló meghatározását jelenti.⁵ A vagyon fogalomnak két olyan alapvető eleme van, amelyeket a törvény rendeltetése felől közelítve foghatunk meg: a törvény feladata egyrészt a vagyon feletti abszolút uralom (kizárólagos hasznosítási jog) védettségének, másrészt a vagyon átruházhatóságának biztosítása.⁶ A követelések átruházására, mint vagyonátruházásra két szabályozási megoldás kínálkozik. Ez első, amelyben a jogalkotó a dolog fogalmát terjeszti ki a követelésekre, így a dologátruházás szabályai vonatkoznak a követelések átruházására is. Ezt az utat választotta a francia és az osztrák jogalkotó (ún. széles dologfogalom). A másik megoldás esetén a dologfogalom római jogban kikristályosodott alakját lényegében nem tágítva ki, a jogalkotó külön rendelkezik a jogok, követelések és a szerződési pozíciók átruházásáról. A magyar jogalkotó a

⁵ Gárdos Péter: „Az engedményezés” (ELTE Eötvös Kiadó, Budapest, 2009) 27.

⁶ Menyhárd Attila: „Dologi jog” (ELTE Eötvös Kiadó, Budapest, 2007) 44.

Ptk.-ban ezzel a megoldással élt (ún. szűk dologfogalom), így azt a következtetést vonhatjuk le, hogy a követelések tulajdonjog tárgyai sem lehetnek.

B.) A Javaslat és az Új Ptk. átruházási koncepciója

Az Új Ptk. szövege a dologfogalom koncepcióján nem változtat: „5:14. § (1) *A birtokba vehető testi tárgy tulajdonjog tárgya lehet.*” A Javaslat miniszteri indoklása (a továbbiakban: Miniszteri indoklás) szerint: „*A jelenlegi szabályozás a tulajdonjog tárgyainak meghatározása során abból indul ki, hogy azok birtokba vehető dolgok lehetnek, továbbá olyan javak, amelyekre – ha nem is felelnek meg teljes egészében a birtokba vehetőség kritériumának – a Ptk. lényegében maga is kiterjeszti a dolog fogalmát. A Javaslat nem változtat a dolog fogalmán: a birtokba vehető testi tárgy minősül dolognak. (...) A Javaslat – szintén a hatályos szabályozással egyezően – abból indul ki, hogy a tulajdoni tárggyá való minősítés középpontjában a forgalomképesség (ideértve a korlátolt dologi jogokkal való terhelést is) és az átruházás módja állnak. Arra minden jogrendszer magánjogának választ kell adnia, hogy a vagyoni javak – ideértve a dolgok mellett a vagyoni jogokat is – forgalomképesek-e és átruházásuk miként történhet. Az alanyi jogok forgalomképessége elsősorban tartalmuktól függ, amelyet viszont az alanyi jogot biztosító jogi norma tartalma határoz meg. Ebben a körben tehát az egyes jogok tartalmának és forgalomképességének során a jogalkotó, továbbá a bírói gyakorlat, a bírói mérlegelés és minősítés szerepe nem váltható ki a Javaslatban adott definícióval. A Javaslat is tekintettel van arra, hogy a forgalomképes jogok a jogalanyok vagyonának részét képezik, azonban annak meghatározása, hogy az alanyi jog forgalomképes-e, általános szabállyal nem lehetséges. (...) A Javaslat is abból indul ki, hogy a személyek vagyonát nemcsak dolgok, hanem forgalomképes vagyoni jogok és követelések is képezik. Az alanyi jogok forgalomképessége és annak terjedelme az azt létrehozó tárgyi jog által meghatározott, míg a követelések és a szerződési pozíciók forgalomképességét és átruházásának módját a Javaslat kötelmi jogi szabályai és speciális jogszabályok biztosítják és határozzák meg abban a terjedelemben, amennyiben ez szükséges és indokolt.*”⁷

Ezen a koncepción az elfogadott Új Ptk. sem változtatott, így ennek megfelelően annak dologfogalma, és a kötelmi jogon belül az engedményezés definíciója (vagy legalábbis a definíció első része) lényegében nem tér el a hatályos szabályozástól, stilisztikai változás történt csupán. Az Új Ptk. szövege szerint: „6:193. § (1) *A jogosult a kötelezettrel szembeni követelését másra ruházhatja át.*” A fent elmondottaknak

⁷ T/7971. számú törvényjavaslatához fűzött Indoklás, 519.

megfelelően itt olyan vagyonátruházásról van szó, amely nem a dologi jogi szabályok szerint, hanem a külön, az egyes átruházásnál meghatározott módon megy végbe, ugyanakkor a tulajdon-átruházással azonos logika érvényesül (lásd következő bekezdésben).

C.) Kötelelem-átruházás módja az Új Ptk.-ban

Míg a hatályos jogszabály annyit említ, hogy az engedményezés szerződés, addig az Új Ptk. a kötelelem átszállásának módját és elemi feltételeit is részletesen szabályozza, amikor úgy rendelkezik, hogy: „*[a] követelés átruházással való megszerzéséhez az átruházásra irányuló szerződés vagy más jogcím és a követelés engedményezése szükséges. Az engedményezés az engedményező és az engedményes szerződése, amellyel az engedményes az engedményező helyébe lép.*”⁸

Itt tehát lényeges szövegszerű változást találunk: az Új Ptk. kiemeli, hogy a követelés megszerzéséhez jogcím (causa) szükséges. Az engedményezés tehát nem más, mint kötelező-rendelkező ügylet. Szükséges a követelés-átruházási jogcím (kötelező ügylet) és az engedményezés (rendelkező ügylet). Engedményezés tehát az engedményező és az engedményes kölcsönös és egybehangzó akaratnyilatkozatát jelenti, amelynek eredményeként az engedményes az engedményező helyébe lép. Az engedményezés nem kötelezettségvállalás, hanem maga a jogváltozást kiváltó rendelkező ügylet, amellyel a követelés átkerül az engedményes vagyonába.⁹

A kötelező és a rendelkező ügylet elválasztása időben nem mindig egyértelmű, hiszen ha az engedményezett követelés az engedményezés időpontjában már létezik és az az engedményező vagyonába tartozik, akkor a két ügylet egy időben jön létre. A két ügylet megkülönböztetésére példa lehet, hogy ha a felek a kötelező ügyletet meg kívánják kötni, de az a jogviszony, amelyből a követelés fakadni fog, még nem létezik, a követelés nem tartozik az engedményező vagyonába. Szintén a megkülönböztetésre példa, amennyiben a követelés átszállását a felek valamilyen feltétel teljesüléséhez kívánják kötni. Ekkor a feltétel bekövetkeztéig csak az egyik ügylet jött létre.

⁸ Új Ptk. 6:193. § (2)

⁹ Faludi Gábor: “Az engedményezés az új Ptk.-ban.” Egyetemi előadás, saját jegyzet (2012)

Ez a rendszer – ahogy fent említettem – hasonlít a Ptk. tulajdon-átruházási rendszeréhez, ugyanakkor nem minősül tulajdon-átruházásnak, hiszen tulajdonjog tárgya csak dolog lehet. Ezért is fontos, hogy a az Új Ptk. explicit szabályozza a kötelezettségek átszállásának módját.

1.4. Az engedményezés tárgya – a követelés

A.) Az átruházott vagyon elemei

A hatályos Ptk. csak annyit említ, hogy a jogosult szerződéssel átruházza a követelését.¹⁰ Azt, hogy pontosan mi az engedményezés tárgya, vagyis a követeléshez milyen elemek tartoznak, a bírói gyakorlat alakította ki.

Főkövetelés, járulékok

Elsősorban a pénzköveteléseknél bír jelentőséggel az a kérdés, hogyan alakul a sorsa a főkövetelésnek (tőke), illetve a hozzá kapcsolódó járulékos követelésnek (kamat). Nincs akadálya annak, hogy a jogosult csak a főkövetelést, illetve csak a mellékszolgáltatásra irányuló igényét engedményezze. Hiszen a Kommentár szerint: „*nem szabályozza a Ptk., de a joggyakorlat és a jogirodalom is egyaránt elismeri a követelések részleges engedményezését, valamint a követelések tömeges engedményezését*”.¹¹ Az igények tehát önállóan is engedményezhetők. Amennyiben az engedményezésre irányuló megállapodásból más nem következik, a követelés engedményezésével a járulékos igények is (főszabályként) az engedményesre szállnak. Ha tehát az engedményező csak a főkövetelést kívánja engedményezni, úgy ennek világosan ki kell tűnnie a felek megállapodásából. Azonban a bírósági gyakorlatban van olyan döntés¹² is, amely azt mondja ki, hogy a követelés engedményezése külön kikötés hiányában nem terjed ki a kamatokra is. Ezért is indokoltnak tűnik a kamat kérdésének alapos vizsgálata.

Késedelmi kamatok

Főszabálynak az mondható, hogy amennyiben az engedményezés csak a főkövetelésről rendelkezik, de kifejezetten nem zárja ki az engedményezést a járulékokra, úgy a járulékok is az engedményesre szállnak. Az engedményezést

¹⁰ 1959. évi IV. törvény a Polgári Törvénykönyvről [Ptk.]328. § (1) bekezdés

¹¹ Kommentár

¹² BH 1993. 95.

követően esedékes késedelmi kamatok vitán felül az engedményt illetik meg, hiszen immár ő a követelés jogosultja, neki jár a törvényi vagy a szerződésben meghatározott késedelmi kamat. Ez dogmatikailag is így tűnik helyesnek és a bírósági gyakorlat¹³ is erre irányul.

De mi a helyzet az engedményezéskor már lejárt késedelmi kamatokkal? Az ezzel kapcsolatosan irányadó gyakorlat szerint, ha az engedményezési szerződés az engedmény összegét meghatározza, de nem szól a már esedékessé vált késedelmi kamatokról, azok összege - a kamat járulékos jellege ellenére - automatikusan nem tárgya az engedménynek.¹⁴ Ahhoz tehát, hogy a lejárt késedelmi kamatra is kiterjedjen az engedményezés, a felek megállapodása szükséges.

Ügyleti kamat

Másképpen alakul az ügyleti kamat helyzete, amelynél - ha az engedményezés csak a tőkekövetelés összegét jelöli meg - az engedményes sem az engedményezéskor már lejárt, sem pedig a később esedékes ügyleti kamatra nem szerez automatikusan jogosultságot.¹⁵

Biztosítékok

A szerződés teljesítését biztosító mellékkötelezettségek közül a foglalóval, a kötbérrel, a jótállással, a bankgaranciával, a jogvesztés kikötésével, az óvadékkal kapcsolatos igény csak akkor száll át az engedményesre, ha az engedményezés erre kifejezetten utal. Ezzel szemben a kezesség, illetve a zálogjog jogosultja automatikusan,¹⁶ a törvény erejénél fogva az engedményes lesz, így erről a feleknek nem szükséges megállapodniuk. Természetesen a felek úgy is megállapodhatnak, hogy az engedményes csupán az alapkövetelés jogosultjává válik, s az azt biztosító zálogjog, illetve kezesség megszűnik, a zálogkötelezett, illetve a kezes szabadul a kötelezettsége alól.

¹³ BH 1996. 31.

¹⁴ BH 1997. 449.

¹⁵ Szabó Magdolna: "Engedményezés, tartozásátvállalás" 1999.; <http://cegvezetes.hu/1999/11/engedmenyez-es-tartozas-atvallalas/>; 2013. 05. 10.20.

¹⁶ BH 2007. 194 – példa a zálogjog engedményezésére

Az Új Ptk. által szabályozott elemek

A normaszöveg szerint: „6:193. § (3) *Az engedményezéssel az engedményezőre szállnak át a követelést biztosító zálogjogból és kezességből eredő jogok, valamint a kamatkövetelés is.*” Elmondható tehát, hogy az Új Ptk. a hatályos törvénykönyvhöz és annak bírói gyakorlathoz képest nem jelent alapvető változást.

B.) Jövőbeni követelések

Hatályos szabályozás és bírósági gyakorlat

A hatályos Ptk. nem rendelkezik e kérdéskörrel, azonban a bírói gyakorlat (már a XIX. századtól) elismerte azt, s annak nyomán a Ptk. Kommentár is tartalmazza. „(...) *a bírói gyakorlat elismeri a jövőbeni követelések engedményezését.*¹⁷” Bár a Kommentár igen tömören és félreérthetetlenül fogalmaz, a bírói gyakorlat koránt sem volt e kérdésben mindig egységes. Való igaz, hogy az addig töretlen joggyakorlatot egy olyan 1996-os döntés (lásd részletesen a biztosítéki célú engedményezésnél) írja felül,¹⁸ amelyet követően születtek a jövőbeni követelések érvénytelenségét kimondó ítéletek, azonban később a bíróságok visszatértek a jövőbeni engedményezések elismeréséhez.

Ugyanakkor ezen intermezzo bírósági határozatainak érvelése könnyen elfogadható. A bíróságok már korábban, a kilencvenes évek eleji határozataikban kimondták, hogy “*az engedményezést tartalmazó megállapodásban határozottan és pontosan meg kell jelölni azt a követelést, amelyre az engedményezés vonatkozik*”, továbbá, hogy “*engedményezésre akkor kerülhet sor, ha az engedményező és egy harmadik személy között a szerződés már létrejött.*” Ezt a vonalat követi és teszi egyértelművé a bíróságok álláspontját az az ítélet, amely szerint “*az engedményezési szerződés lényeges tartalma annak a követelésnek a határozott és pontos megjelölése, amelyre az engedményezés vonatkozik, azaz az engedményezett követelés kötelezettjének és a követelés összegének pontos meghatározása. Olyan esetben, amikor egy követelés még létre sem jött, a követelés kötelezettje és összege nem határozható meg. Ebből következik, hogy az engedményezési szerződés megkötésének időpontjában még létre sem jött követelés – a lényeges tartalmi elemek meghatározatlansága miatt – nem engedményezhető.*”¹⁹

¹⁷ Gellért György (szerk.): “A Polgári Törvénykönyv Magyarázata.” (Complex Kiadó, Budapest, 2007)

¹⁸ BH 1996. 380.

¹⁹ BH 1996. 380.

Azonban ha arra a szükségre gondolunk, ami ezen jogintézményt életre hívta, érthető a bíróságok régi-új gyakorlata, miszerint amennyiben a jövőbeli követelés annyiban meghatározható, hogy a követelés létrejöttkor az egyértelműen felismerhető, akkor nem érvénytelen az ilyen követelések engedményezése. A hatályos Ptk. kommentárja mutat rá: „[a]nalógia útján a jövőbeli követelések engedményezhetőségét támasztja alá a jövőbeli követelésen alapított zálogjog [Ptk. 267. § (1) bekezdés], valamint az a tény, hogy a bírói gyakorlat érvényesnek ismeri el a nem az eladó tulajdonában lévő (vagy a szerződéskötéskor még nem is létező) dolog adásvételére kötött szerződést. Jövőbeli követelések engedményezése esetén a követelés annak létrejöttkor minden további jogi aktus nélkül átszáll az engedményesre.”²⁰

Gárdos is arra hívja fel a figyelmet,²¹ hogy a jövőbeli követelések engedményezhetősége hasonló problémákat vet fel, mint a jelenleg nem létező, vagy nem az eladó tulajdonában lévő dolog adásvételére kötött szerződés. A jogirodalom azonban egységes abban, hogy „az adásvétel tárgya olyan dolog is lehet, ami a szerződéskötéskor még nem létezik. Önmagában ez a körülmény nem teszi érvénytelenné a szerződést lehetetlen szolgáltatás kikötése miatt (...), hiszen az a tény, hogy a szerződéskötéskor nincs olyan dolog, amit a teljesítés idején szolgáltatni kell, nem jelenti azt, hogy a teljesítésig hátralévő időben ez a dolog nem jöhet létre.”²² Nem mond ellent a jövőbeli követelések engedményezhetősége annak a követelménynek sem, miszerint adásvétel tárgya kizárólag egyedileg meghatározott, illetve egyedileg azonosítható dolog lehet. A jogirodalom álláspontja szerint ugyanis ez a követelmény azt írja csak elő, hogy “e meghatározásnak olyannak kell lennie, aminek alapján a vétel tárgya a teljesítéskor pontosan meghatározható.”²³ Igaz ez a szerződések más lényeges kellékeire is. A jogirodalom nem tekinti problémásnak az olyan szerződési kikötéseket, amelyek csak egy későbbi időpontban teszik lehetővé például a vételár megállapítását.²⁴ Amennyiben az adásvétel fenti elveit alkalmazzuk a jövőbeli követelésekre, akkor dogmatikai alapon vitathatatlan a jövőbeli követelések engedményezésének érvényessége.

²⁰ 17. lj. (Gellért)

²¹ Gárdos Péter 2003. 3-18.

²² Gárdos idézi Kisfaludi András 1999. in. Gárdos Péter 2003.

²³ uo.

²⁴ BH 1970/1. 6302., BH 1996/11. 584.

Az Új Ptk. szabályozása

Az Új Ptk. szövegszerűen rendelkezik a jövőbeli követelésekről, talán éppen abból kifolyólag, hogy a korábbi bírósági gyakorlat nem volt egységes a kérdésben. Az új normaszöveg szerint tehát: „6:194. § (1) *A követelés akkor engedményezhető, ha az engedményezéskor már létezik az a jogviszony, amelyből a követelés fakad.*” Ugyanakkor kimondja: „(2) *Az engedményezett követelést a kötelezett, a jogcím az összeg és az esedékesség megjelölésével vagy egyéb olyan módon kell meghatározni, amely az engedményezés időpontjában, jövőbeli követelések esetén legkésőbb a követelés létrejöttékor az engedményezett követelést azonosíthatóvá teszi.*”

A Miniszteri indoklás szerint ez a megfogalmazás azzal a változással függ össze, hogy az engedményezési szerződést a szabályozás a tulajdonszerzéssel állította párhuzamba. Hiszen „[A]hogy lehetséges jövőben létrejövő vagy jövőben megszerzendő dolog tulajdonának átruházására kötelezettséget vállalni, de nem lehetséges nem létező vagy az átruházáskor nem az eladó tulajdonában álló dolog tulajdonjogát átruházni, ugyanígy jövőbeli követelés átruházására is lehet kötelezettséget vállalni, de még nem létező követelést nem lehet engedményezni. Jövőbeli követelések átruházására vonatkozó kötelezettség teljesítése (engedményezés) ugyanis csak akkor lehetséges, ha az annak tárgyául szolgáló követelés már létezik. Ebből a szempontból a Javaslat akkor tekinti a követelést jövőbelinek, ha még nem létezik az a jogviszony, amelyből a követelés fakad. Ha az alapul szolgáló jogviszony már létezik, a még ténylegesen létre nem jött követelés is engedményezhető.”²⁵

C.) Biztosítéki célú engedményezés

Az A.) bekezdésben ismertetett esetkörtől (engedményezett főkötelelem biztosítékainak sorsa) élesen el kell különíteni a biztosítéki célú engedményezés jogintézményét. Míg az előző esetben az engedményezett követelést biztosító mellékkötelelem sorsáról volt szó azt követően, hogy a főkötelmet engedményezték, addig jelen esetben a főkövetelés engedményezése maga a biztosíték.

A fiduciárius biztosítékokról általában

A biztosítéki célú engedményezés a fiduciárius (vagyis bizalmi) biztosítékok közé tartozik. Fiduciárius biztosíték alatt az olyan jogügyleteket értjük, amelyekben a

²⁵ T/7971. számú törvényjavaslathoz fűzött Indoklás, 601.

tulajdonjog, tulajdonjog megszerzésére vonatkozó jog (opció), illetve követelés vagy jog jogosulti pozíciója biztosítéki szerepet tölt be. „A biztosítéki pozíció létesítése úgy történik, hogy a hitelező dologi (vagy ahhoz hasonló jellegű) jog formájában többet (tulajdonjogot, opciós jogot, engedményesi státuszt stb.) kap, mint amennyit a biztosítéki cél kívánna, és ebből a többlől az adós és a hitelező közötti belső viszonyban, kötelmi korlátok, kötelezettségek beépítésével vesznek vissza.”²⁶ Az ügylet azért bizalmi jellegű, mert a dolog, jog, (az engedményezés esetén a követelés) megszerzője harmadik személyekkel szemben teljes körű jogosultként jelenik meg, az átruházó csupán kötelmi alapon léphet fel vele szemben.

Engedményezés biztosítéki céllal

A biztosítéki célú engedményezés valójában három szerződésből álló biztosítéki konstrukció: egyrészt az alapul szolgáló kölcsönszerződés, amelyből eredő követeléseket a felek biztosítani kívánják; másrészt egy biztosítéki megállapodás, amelyben a biztosítékadó és a biztosítéki jogosult a belső jogviszonyukat szabályozzák, ami alapján a biztosítékot adó személy kötelezetté válik az engedményezésre („jogcím”), harmadrészt maga az engedményezés. A biztosítéki megállapodásban foglaltak alapján két típust²⁷ különböztethetünk meg: az engedményezés vagy bontó feltételhez kötött (ez a feltétel nem más, mint a biztosított követelés szerződésszerű teljesítése) vagy a hitelező kötelmi jogilag elkötelezi magát a biztosítékba kapott követelések visszaengedményezésére. Előbbi esetben a követelések automatikusan visszaszállnak teljesítés esetén az engedményezőre, addig is egy függő jogi helyzet alakul ki. Utóbbinál csak kötelmi jogi kötelezettség terheli a hitelezőt a visszaengedményezésre.

A biztosítéki engedményezés egyrészt eltér céljában az engedményezéstől, hiszen csupán biztosítékként szolgál, és szerződésszerű teljesítés esetén végül az engedményezett követelés tekintetében az eredeti jogosult lesz a kötelelem alanya. A biztosítéki engedményezés azonban nem csak céljában tér el az általános polgári jogi engedményezéstől, hanem az engedményezés általában időbeli hatályában is: a követelés kötelezettje egészen addig az engedményezőnek (azaz az eredeti jogosultnak) teljesít, ameddig az az engedményes (hitelező) felé a hitelszerződésnek

²⁶ Gárdos István – Gárdos Péter: “Az engedményezés és a vételi jog biztosítéki célú alkalmazása” *Gazdaság és Jog* 2004/4. szám 3.

²⁷ Bacsa György: “Engedményezés biztosítéki célból” 2003, OTDK Dolgozat. Konzulens: Vékás Lajos. 2.

megfelelően törleszt, vagy egyéb szerződésszegésbe nem esik.²⁸ A hatály kérdését ugyanakkor ilyen egyszerűen nem lehet megválaszolni. Ugyan a biztosítéki engedményes az engedménnyel – a felek megállapodása alapján – csak a biztosítéki célhoz kötötten rendelkezhet („minőségileg korlátozott engedmény”²⁹), de mi történik abban az esetben, ha a biztosítéki jogosult, mint engedményes érvényesíti az engedményezési szerződés alapján őt megillető követelést annak ellenére, hogy a felek belső jogviszonyát szabályozó biztosítéki megállapodás alapján erre nem lenne lehetősége?

Villányi szerint a biztosítéki megállapodásra zálogszerződés szabályait kell megfelelően alkalmazni, tehát az engedményes (biztosítéki jogosult) az átruházott követelést csak az engedményezővel szemben fennálló biztosított követelés kielégítésére szedheti be az adóstól, az esetlegesen fennmaradó részt vissza kell adni a biztosíték nyújtójának.³⁰ Az engedményes tehát kötve van a biztosítéki megállapodás szabályaihoz, azonban kifelé (extern hatály) az engedményezés, mint absztrakt jogügylet alapján az engedményes harmadik személyek felé a követelés teljes körű rendelkezési joggal bíró jogosultjává válik. Vagyis az adóssal szemben hatályos lesz az engedményes fellépése, azonban a biztosítéki megállapodás alapján az engedményezővel szemben felel.

Kialakulásának indokai

Első sorban a más biztosítékokkal szembeni előnyöket kell megvizsgálni annak megállapítása céljából, hogy miért alakulhatott ki ez a megoldás. A legfőbb érvek a biztosíték ilyen formában történő létesítése mellett, hogy egyrészt lényegesen olcsóbb és egyszerűbb (szemben a zálogszerződéssel kapcsolatosan felmerülő közjegyzői díj és a zálogjoggal együtt járó bejegyzési költségekkel szemben), hiszen elegendő a felek írásos megállapodása. Másrészt a hitelező szempontjából nem elhanyagolható elem, hogy biztosítéki pozíciója erősebb, közvetlenebb, hiszen a hitelező az eredeti jogosult helyébe lép, így az engedményezett követelés jogosultjává válik. Ebből azonban az is következik, hogy egyszerűbb a biztosíték érvényesítése is, mivel a követelés a kötelezett értesítését követően végrehajtási

²⁸ Szalóky Gergely: “A hitelezési gyakorlatban számos előnye van a biztosítéki engedményezésnek” 2011. Origo Jog; <http://www.origo.hu/jog/uzleti/20110301-a-hitelezesi-gyakorlatban-szamos-elonye-van-a-biztositeki-engedmenyezésnek.html>; 2013. 05. 10.

²⁹ Villányit idézi 27. l.j (Bacsa) 3.

³⁰ uo.

eljárás lefolytatása nélkül, illetőleg, felszámolási eljárás esetén, elméletileg, azon kívül érvényesíthető, mivel a követelés kötelezettje az adós esetleges nem teljesítése esetén közvetlenül a hitelezőnek fog teljesíteni.

A hatályos Ptk. és joggyakorlata

E konstrukció - mint általában a fiduciárius jogintézmények – megítélése vitatott a jogirodalomban³¹. A joggyakorlat azonban - többnyire - érvényesnek ismeri el a biztosítéki célú engedményezést.³² Ahogy Gárdos kiemeli, a fiduciárius biztosítékok elterjedését a külföldi jogokban jellemzően két szabály indokolta: az ingó jelzálog hiánya és az értesítési kötelezettség a követeléseken alapított zálogjog esetén.³³ Rámutat ugyanakkor arra is, hogy a hatályos jogszabályok alapján Magyarországon egyik eset sem áll fenn: a zálogjogi szabályok lehetővé teszik jelzálog alapítását ingatlan mellett ingókon is, sőt, jogokon és követeléseken is, és a hatályos Ptk. értesítési kötelezettséget sem ír elő. A bírósági gyakorlatban biztosítéki célú engedményezéssel leggyakrabban felszámolási eljárások során találkozunk. Érdekes, hogy a bírósági gyakorlat széleskörű, azonban koránt sem egységes.

A Legfelsőbb Bíróság egy 1993-as döntésében³⁴ még érvényesnek ismerte el a biztosítéki célú engedményezést, amely esetben egy gépgyár a felperessel szemben fennálló követelését alperes bankra engedményezte. A jogvita alapvetően az engedményezési szerződés felmondása, valamint a gépgyár felszámolása okán keletkezett, azonban a Legfelsőbb bíróság álláspontját jól tükrözi az ítélet a vizsgált kérdésben, hogy a testület semmilyen jelentőséget nem tulajdonított az engedményezés biztosítéki jellegének. Ennek következményeképp elfogadta azt az évelést, hogy az engedményezés az engedményező és az engedményes közötti konszenzus létrejöttével beteljesül, és ezzel az engedményezett követelés kikerül az engedményező vagyonából. Ennek megfelelően az engedményezett követelés tekintetében a gépgyár felszámolóját, mint engedményezőt már nem illeti meg a

³¹ lásd: Gárdos István: "Fiduciárius biztosítékok az új Polgári Törvénykönyvben" Gazdaság és Jog 2008/7-8. szám 17-24., 4. lj. (Gárdos) 11-17. o., Layer Zsolt 1997. A jövőbeni követelések engedményezése mint hitelbiztosíték. Magyar Jog, 1. 19-25.o., Layer Zsolt – Leszkoven László: "A fiduciárius engedményezés jogi természetéről." Magyar Jog 2002/3. szám 13-17. o., Szabó Gábor Zoltán: "A visszavásárlási joggal kombinált adásvételi szerződésről." Gazdaság és Jog 1998/3. szám. 14-17.

³² BH 2005. 16, BH 2004. 1025, EBH 2001. 439.

³³ 5. lj (Gárdos) 258.

³⁴ BH 1993 114.

rendelkezés joga, tehát a felmondási jogát sem gyakorolhatja. Ugyanebben az évben a Legfelsőbb Bíróság egy további döntése megerősítette ezt a gyakorlatot.³⁵

Ugyanakkor a kilencvenes évek második felében az LB ezzel az iránnyal ellenkező döntéseket hozott. Az adott jogesetben³⁶ a korábbi gyakorlat alkalmazása esetén a felszámolás köréből a vagyon jelentősebb része kiesett volna a korábbi engedményezés eredményeképpen, így az LB érvelésében azt hangsúlyozta, hogy „[a]z engedményezési szerződés lényeges tartalma annak a követelésnek a határozott és pontos megjelölése, amelyre az engedményezés vonatkozik. (...) Olyan esetben, amikor egy követelés még létre sem jött, a követelés kötelezettje és összege nem határozható meg. Ebből az következik, hogy az engedményezési szerződés megkötésének időpontjában még létre sem jött követelés – a lényeges tartalmi elemek meghatározhatatlansága miatt - nem engedményezhető.” Ugyan a LB célja vélhetően a felszámolási vagyon alóli kivonások megakadályozása volt, a '93-óta aktív gyakorlatot, a biztosítéki célú engedményezést gyakorlatilag lehetetlenné tette, hiszen a biztosítéki célú engedményezések szinte kivétel nélkül a jövőbeli engedményezésen alapulnak.³⁷

Valódi áttörést az hozott, amikor a Legfelsőbb Bíróság felismerte a biztosítéki cél jelentőségét, és ennek fényében igyekezett dönteni.³⁸ Ennek eredményeképp elismerte ugyan az engedményezés érvényességét, azonban a be nem szedett követelések tekintetében mégsem engedte érvényesülni annak leglényegesebb joghatását, azt, hogy az engedményezés következtében a követelés kikerül az engedményező vagyonából, azaz valójában az engedményezést átminősítette biztosítékká. Gárdos megállapítása szerint: „Úgy tűnik, hogy a bíróság el kívánta kerülni azt a harmadik személyek szempontjából igazságtalan eredményt, hogy az engedményező felszámolása esetén az engedményezett követelés kikerüljön a felszámolás alá vont vagyonból.”³⁹

Ez azonban szintén nem kielégítő megoldás, hiszen a bíróság átminősítésre akkor lett volna jogosult – mondja Gárdos – ha megállapítja a biztosítéki célú engedményezés színlelt, vagyis *in fraudem legis* jellegét. Erre azonban nem került sor.

³⁵ BH 1993. 446.

³⁶ BH 1996. 380.

³⁷ 5. lj. (Gárdos) 270.

³⁸ BH 2001. 489.

³⁹ 5. lj. (Gárdos) 272.

A biztosítéki célú engedményezés és a kodifikáció

A fiduciárius biztosítékok megítélése a hatályos jog alapján nem tekinthető egyértelműnek. A bírói gyakorlat ellentmondásos, kiforratlan. Egyfelől a szerződéses szabadság, másfelől pedig egyes érvénytelenségi okok, elsősorban a színleltség képezi a vizsgálat tárgyát.⁴⁰

Gárdos⁴¹ egyértelműen kijelenti, hogy „mivel a biztosítéki átruházás a kógens zálogjogi szabályok előírásainak megkerülésére irányul; az ilyen ügyletek színlelték, jó erkölcsbe illetve a joggal való visszaélés tilalmába ütközők.” Majd a következő konklúzióra jut, hogy a fiduciárius biztosítéki megoldások nem kívánatos jelenségei a joggyakorlatnak. „Nem létezik olyan jogpolitikai érv, amellyel alátámasztható lenne, hogy a zálogjoggal azonos gazdasági célt, dologi biztosíték létesítését a zálogjog kógens előírásainak alkalmazása nélkül, a zálogjoghoz képest a hitelező számára kedvezőbb, az adós és harmadik személy hitelezők jogos érdekeit kevésbé védő feltételekkel is meg lehessen valósítani.” Egyértelműen amellettt érvelnek a Javaslat kidolgozói, hogy önmagában a hitelezők nagyobb biztonsága nem lehet indok a kialakult új megoldások kodifikálására, amennyiben az aránytalan és más jogos érdekeket sért. Rámutatnak, hogy a zálogjog létesítésére, a követelés kielégítésére és a fizetéseképtelenség esetén való kezelésére vonatkozó szabályok nem elsősorban zálogjogspecifikusak, hanem az adósvédelem illetve a harmadik személy hitelezők érdekeinek védelme jelenik meg bennük. A megoldást a zálogjog szabályainak megfelelő módosításában látják: „ha a jogalkotó jogosnak és méltányolandónak tartja a hitelezőknek azokat a törekvéseit, amelyek a biztosítéki átruházás alkalmazásához vezetnek, és a biztosított hitelező érdekeit akarja erősíteni az említett egyéb érdekekkel szemben, akkor ennek megoldása nem az, hogy a zálogjog mellett bevezet egy új dologi biztosítékot, hanem az, hogy megfelelően módosítja a zálogjog szabályait és ezzel erősíti a zálogjog mint domináns dologi biztosíték intézményét.”⁴²

A cél tehát egy olyan szabályozás elkészítése volt, amely mellett minimálisra csökken a kerülő megoldások alkalmazásának igénye, és amely lehetővé teszi azt, hogy a jogalkalmazás megfelelően kezelje azokat az eseteket, amelyekben mégis sor kerül ilyen megoldások alkalmazására. Ugyanakkor szükség van bizonyos eltérést nem engedő szabályokra is, melyek olyan érdekeket védenek, amelyek egy hatékony,

⁴⁰ Gárdos István: “Fiduciárius biztosítékok az új Polgári Törvénykönyvben” *Gazdaság és Jog* 2008/7-8. szám.

⁴¹ 4. lj. (Gárdos – Gárdos)

⁴² 4. lj. (Gárdos – Gárdos)

a szociális piacgazdaság modelljét megvalósítani kívánó jogrendszer működéséhez kikerülhetetlenek kell, hogy legyenek.

Ezzel az állásponttal helyezkedett szembe Leszkoven László⁴³, valamint az ez alapján kialakult törvényi koncepciót a gyakorlat képviselői közül is többen bírálták⁴⁴ (főként a banki hitelezés gyakorlatában kialakult biztosítéki rendszer felől közelítve).

Az Új Ptk. koncepciója

Az Új Ptk. szövege szerint: „6:194. § (1) A követelés akkor engedményezhető, ha az engedményezéskor már létezik az a jogviszony, amelyből a követelés fakad. (2) Az engedményezett követelést a kötelezett, a jogcím az összeg és az esedékesség megjelölésével vagy egyéb olyan módon kell meghatározni, amely az engedményezés időpontjában, jövőbeli követelések esetén legkésőbb a követelés létrejöttkor az engedményezett követelést azonosíthatóvá teszi.” Az új Ptk. – mint azt fent is írtam – nem zárja ki a jövőbeli követelések engedményezését, azonban megkötéseket tartalmaz. Ezen megkötések között értelmezhető a biztosítéki célú engedményezés is. A Miniszteri indoklás nem tér ki a biztosítéki célú engedményezés jogintézményére, és a törvényszöveg sem tartalmaz ezzel kapcsolatban konkrét szabályokat. Vagyis a jövőbeli követelések engedményezése kapcsán megfogalmazott követelményeken túl az Új Ptk. nem támaszt különös kritériumot e fiduciárius jogintézménnyel szemben. A biztosítéki célú engedményezések megítélése a 2013. évi V. törvény jövőbeli követelések engedményezésére vonatkozó részletszabályainak tükrében a jogalkalmazó bíróságok feladata lesz.

1.5. Az engedményezést kizáró kikötés

A szakirodalomban az egyik központi kérdés az engedményezéssel kapcsolatban, hogy az adott szerződésből eredő követelés(ek) engedményezhetőségét ki lehet-e zárni előzetesen. És amennyiben nem, kivel szemben lesz a jogszabály előírása ellenére megtett kikötés hatálytalan? Mi történik, ha a kikötés ellenére mégis engedményezik az adott szerződésből eredő követelést?

⁴³ Leszkoven László: “A biztosítéki célú vételi jog néhány kérdéséről.” *Gazdaság és Jog* 2004/12. szám

⁴⁴ lásd lj. 28 (Szalóky)

Hatályos szabályozás

A Ptk. nem tiltja meg ilyen kikötés megtételét, vagyis a hatályos jogszabályok szerint érvényesen ki lehet zárni valamely követelés engedményezését. A Ptk. Kommentár a következőket fogalmazza meg. „*Álláspontunk szerint hibás e kikötéseknek dologi (azaz a szerződéses feleken túlnyúló) hatályt biztosítani. Az ilyen kikötés megszegésével megkötött engedményezési szerződés is érvényes, azaz a követelés átszáll az engedményesre, de az engedményező az ilyen szerződésekből fakadó követelések engedményezésével szerződést követ el a kötelezettel fennálló jogviszonyában.*” A bírósági gyakorlat e kérdésben ellentmondó.⁴⁵ Tehát az érvényesen tehető kikötés csak a szerződő fél irányában hatályos, harmadik fél, aki a követelést engedményezés útján megszerezte, követelheti az adós teljesítését.

Szempontok a kizárás mellett

Az engedményezés lehetőségének kizárása mindenekelőtt a kötelezett érdeke. Ugyan elterjedt nézet a jogirodalomban, hogy az adósnak közömbös kinek teljesít, ugyanakkor elég a közelmúlt eseményeire gondolnunk: tömegek adósodtak el olyan hitelintézetek felé, akik az adósok felé fennálló követeléseiket kétes háttérű és sokszor jogellenes, de mindenképpen etikátlan módszerekkel élő behajtókra ruházták át. Elképzelhető tehát olyan eset, ahol az adósnak igenis fontos, hogy kinek teljesít. Az ilyen szélsőséges eseteken túl is vannak olyan kötelezeti érdekek, amelyek a kizárás mellett szólnak. Ilyenek az új hitelező miatt felbukkanó adminisztrációs költségek, a jogosulatlan személynek való törlesztésből adódó károk. Az üzleti kapcsolat bizalmi jellege (és nem a szolgáltatás személyes jellege!), a versenytársak távoltartása mind olyan indok, amelyet a jogrendszernek figyelembe lehet vennie. Mindezek alapján indokoltnak tűnhet egy olyan szabályozás, amely e kikötések megtételét segítené elő. Szigorú szabályozás van érvényben a BGB alapján Németországban, valamint az angol jogban; ezen jogok a kikötéseket dologi jogi hatályúnak ismerik el, vagyis jóhiszemű harmadik fél sem lehet semmiképp egy olyan szerződésből eredő kötelezettség jogosultja, amelyben a szerződő felek engedményezést kizáró kikötésben állapodtak meg.

⁴⁵ lásd. BH2002. 3., BDT2009. 2090.

Szempontok a kizárási klauzula ellen

Az engedményező mint az eredeti jogviszony hitelezője és az adós kapcsolata többnyire szerződésen alapul, ezért arra a Ptk. kötelmi jogi szabályai irányadóak. A Ptk. 200. § (1) bekezdése szerint a szerződés tartalmát a felek szabadon állapíthatják meg. Anélkül, hogy a különböző szerződéselméletek részletes vizsgálatába bocsátkoznánk, annyit megállapíthatunk, hogy a szerződések főszabályként nem terhelhetnek a szerződésből eredő kötelezettséggel harmadik személyeket, illetve harmadik személyek jogait sem csorbíthatják. Az engedményező és az adós tehát mindaddig szabadon állapíthatják meg a szerződésük tartalmát, amíg az harmadik személyek kötelezettségét nem érinti, illetve kógens szabályokkal nem ütközik. Felmerül a kérdés, hogy élhetnek-e egyáltalán a felek olyan szerződéses kikötéssel, amellyel a hitelező követelésének az engedményezhetőségét kizárják. További érvként szolgálhat a kizárási klauzula ellen az osztársadalom érdeke. Azok a követelések ugyanis, amelyek kizáró kikötést tartalmazó szerződésen alapulnak, nem vesznek részt a gazdasági forgalomban, nem likvidek. „*A Deutsche Faktoring-Verband adatai szerint 1992-ben az engedményezést kizáró kikötésekkel 160 milliárd (!) márkát vontak ki a forgalomból.*⁴⁶” A követelések forgalomból való kivonása mikro szinten a hitelezők helyzetét nehezíti, makro szinten az egész gazdasági növekedésre kihat.

Lehetséges megoldások

A megoldások listája egy ötfokú skálaként képzelhető el, ahol a tengely egyik végét a dologi hatállyal megtehető kikötés foglalja el. Ezt a szabályozási mintát követi tehát az angol és a német jog. Az angol mintát a briteknél a law and economics (a jog gazdasági elemzése) irányzat képviselői, a német mintát hazai jogászok kritizálják.

A következő szabályozási minta a holland, amely elismeri ugyan a dologi hatályt, de jóhiszemű harmadik felek esetében kivételt tesz az alól. Fő érv e megoldás mellett a forgalom biztonsága. Az üzleti életben jóhiszeműen szerző személyek joghatályosan megszerezze az átruházott követelést. Amennyiben ez nem így lenne, az jelentős problémával járna. Az adós, akinek érdekében áll hivatkozni az engedményezési

⁴⁶ Gárdos idézi Hoop, Gerold 1992. *Kodifikationsgeschichtliche Zusammenhänge des Abtretungsverbots*. Berlin, 15.o. in 5. l. (Gárdos). 145.

szerződés hibájára, általában csak akkor értesül az engedményezésről, amikor az engedményes értesíti. Az adós értesítésére általában nem közvetlenül az engedményezést követően kerül sor, hiszen sok esetben az engedményes nem kívánja maga behajtani a követelést, azt tovább kívánja engedményezni. Sok esetben tehát az adós csak az engedményezési láncolat legvégén álló engedményessel szemben hivatkozhat az engedményezési szerződés érvénytelenségére. Ez azonban az egész engedményezési láncolatot “felborítaná”.

Harmadikként azt a megoldást kell megemlíteni, amely szerint a rosszhiszemű harmadik személlyel szembeni hatályt sem ismeri el, vagyis elutasítja a kikötés dologi hatályának koncepcióját. Bár ez a megoldás első látásra megegyezik az előző pontban említettel, egy lényeges ponton azonban jelentősen eltér attól. Ha főszabályként a jogszabály elismeri az engedményezést kizáró kikötések dologi hatályát és a jóhiszemű harmadik személyekre történő átruházást kivételként kezeli, akkor az engedményesnek kell majd bizonyítania az adóssal szemben, hogy ő nem tudott és nem is kellett tudnia az engedményezést kizáró kikötés létéről. Ha azonban nem ismerjük el az ilyen kikötések dologi hatályát, azok csak a rosszhiszemű engedményesekkel szemben érvényesülnek, a bizonyítási teher megfordul, és az adósnak kell az engedményes rosszhiszeműségét bizonyítania. A forgalom biztonsága szempontjából a bizonyítási teher megfordításának rendkívül jelentős szerepe van.

A negyedik típusú szabályozás – például a portugál, vagy a spanyol rendszer - úgy rendelkezik, hogy a hitelező és az adós szerződésének az engedményezést kizáró kikötése érvényes, de harmadik személyekkel szemben hatálytalan, függetlenül a követelést megszerző személy jó- vagy rosszhiszeműségétől. Ez a rendszer képes az előbb említett megoldás problémáinak kiküszöbölésére. Amennyiben ugyanis egy rosszhiszeműen szerző személy továbbengedményezi a követelést, úgy elvileg a jóhiszemű engedményes nem szerzi meg azt, mivel a rosszhiszemű engedményes sem szerezte meg a követelést, így azt nem is engedményezheti tovább. Ez a megoldás nyilvánvalóan ellentétes a forgalom biztonságának az igényével.

Az ötödik, a tengely másik oldalán elhelyezkedő, így szintén igen merev megoldási séma az, amely a követelések engedményezhetőségét kizáró vagy korlátozó kikötéseket érvénytelennek tekinti. Mivel az ilyen kikötések érvénytelennek

minősülnek, az engedményező jogosult lesz az adóssal szemben fennálló követelését engedményezni, és az adós még szerződésszegés címén sem fordulhat az engedményező ellen.

A lehetőségek értékelése

A dologi hatályú kizárást, mint a kötelmi jog általános elveibe ütközőt, nem tartom dogmatikailag elfogadható megoldásnak. A jóhiszemű harmadik személy védelme szintén legyőzhetetlen érvnek tetszik. A kizárást érvénytelenítő kógens jogi szabályozást ugyanakkor a kötelezett pozíciójából tartom méltánytalannak.

Az új Ptk. szabályozási rendszere

A hatályos Ptk.-hoz képest óriási előnye az Új Ptk.-nak, hogy az engedményezést kizáró kikötést explicit szabályozza. Az elfogadott törvényszöveg szerint: „6:195. § (1) Harmadik személlyel szemben hatálytalan a követelés engedményezését kizáró kikötés. / (2) Az (1) bekezdésben foglalt rendelkezés nem érinti az engedményező felelősségét az engedményezést kizáró kikötés megszegéséért.” A Miniszteri indoklás hosszan értekezik a szabályozás okairól: „A Ptk. nem tartalmaz szabályt az engedményezést kizáró kikötésekre. A joggyakorlat általában ezt megengedi, és érvénytelennek tekinti az ilyen tilalomba ütköző engedményezést. Az utóbbi időben azonban közzétételre kerültek olyan döntések is, amelyek ezt a joghatást megtagadták az ilyen kikötésektől, és csupán szerződésszegésnek minősítették az engedményezést kizáró kikötésbe ütköző engedményezést. A bírói gyakorlat azzal is szembesült azonban, hogy az engedményezést kizáró kikötések jellemzően általános szerződési feltételekben jelennek meg, és így követelések széles körét vonják ki a vagyoni forgalomból.” Vagyis az új Ptk. kodifikátoraira nagy hatást gyakoroltak azon angol-szász és német szerzők munkái, akik az engedményezések kizárását és ennek gazdasági hatásait vizsgálták. „A Javaslat engedményezést kizáró kikötésre vonatkozó szabálya kialakítása során több lehetőség is felmerült. A probléma kezelésének legradikálisabb módja az ilyen kikötés semmisnek nyilvánítása; ezzel azonban a Javaslat a polgári jogtól szokatlan eszközzel avatkozna be a felek egyébként széles körűen védett autonómiájába, és az indokolt esetekben is tilalmazná az engedményezés kizárását. Lehetséges megoldás lenne az ilyen kikötések harmadik személlyel szemben hatálytalanak minősítése is; ez azonban nem feltétlenül érne el a kívánt hatást, hiszen a hatálytalanság nem érinti az engedményező felelősségét az engedményezést kizáró kikötés megszegéséért, és a kellően súlyos szankciók alkalmasak a jogosultnak az engedményezéstől való elrettentésére.” Az Indoklás jól mutatja, hogy a nemzetközi példákat alapul véve a

hazai gazdasági viszonyoknak legmegfelelőbb szabályozási megoldást keresték. Az elfogadott kompromisszumos megoldás - nevezetesen hogy a követelés engedményezését kizáró kikötés harmadik személlyel szemben hatálytalan, az olyan kikötés pedig semmis, amely e szerződösszegés esetére felmondási jogot biztosít vagy kötbérfizetési kötelezettséget ír elő – következményeként tehát „*az engedményezést kizáró kikötések érvényesek, de csak relatív hatállyal bírnak, ezért a követelés átszállását nem tudják megakadályozni. Az ilyen kikötésbe ütköző engedményezés szerződösszegésnek minősül, de a kötelezett lényegét tekintve csak kártérítési igénnyel élhet, ha az engedményezés következtében kára merült fel. A Javaslat általános szerződési feltételekre vonatkozó rendelkezései szerint vizsgálandóak azok az esetek, amelyekben a kötelezettek általános szerződési feltételben zárják ki a velük szembeni követelések engedményezését.*⁴⁷”

1. 7. Összegzés

Az engedményezés kimeríthetetlen témakör. Jelen dolgozat korlátaira tekintettel igyekeztem a legjelentősebb kérdéskörökkel foglalkozni. Itt szeretném összefoglalni, hogy az új Polgári Törvénykönyv hatálybalépése a vizsgált kérdések tekintetében milyen változásokat fog hozni az engedményezés jogintézményével kapcsolatban. A legfontosabbak tehát a következők:

- A követelések és a jogok átruházása is a tulajdonjog átruházásával azonos logika szerint fog történni.
- A követelés és a jog átruházásához is jogcím szükséges.
- Adásvétel és ajándékozás tárgya dolog mellett nem dologi jellegű vagyoni jog és követelés is lehet.
- Követelések esetén a birtokátruházásnak /ingatlan-nyilvántartási bejegyzési engedélynek az engedményezés, jogok esetén pedig a jogátruházás felel meg.
- Jövőbeni követelések csak a törvényben szabályozott megkötésekkel lesznek érvényesek.
- Az engedményezést kizáró kikötés harmadik személyekkel szemben hatálytalan lesz.

⁴⁷ Indokolás, 601-602.

2. A tartozásátvállalás

2.1. Definíció

A hatályos Ptk. meghatározása szerint: „332. § (1) Ha valaki a kötelezettel megállapodik abban, hogy tartozását átvállalja, köteles a jogosult hozzájárulását kérni, ha pedig azt a jogosult megtagadja, a kötelezettet olyan helyzetbe hozni, hogy az a lejáratkor teljesíthessen.”

A tartozásátvállalás – hasonlóan az engedményezéshez – szerződésen alapuló alanyváltozást eredményez, mégpedig a jogviszony kötelezetti oldalán. A tartozásátvállalásra irányuló szerződés alanyai a régi és az új kötelezett, azaz a jogosult a szerződés megkötésében nem vesz részt.⁴⁸ Nem minősül ezért tartozásátvállalásnak, ha a harmadik személy és a jogosult állapodik meg abban, hogy az eredeti kötelezett helyett e harmadik személy teljesíti a szerződést; mint ahogy az sem, ha a harmadik személy megállapodás nélkül ajánlja fel a teljesítést a kötelezett helyett.⁴⁹

2.2. Szerepe, jelentősége

A tartozásátvállalás jelentős karriert futott be története során. Noha a joggyakorlat egészen a XIX. századig akadályokat fektetett az intézmény elterjedésének útjába, az adósnak az az igénye, hogy a kötelelem adósi pozíciójából szabadulhasson, változatlanul fennmaradt.

A modern hitelélet számos olyan helyzetet prezentált, amelynek megoldásához elkerülhetetlenné vált a tartozás „átruházása”. Tipikus példa erre a hitelátruházás, amelynek során a hitelt nyújtó bank át kívánja ruházni a hitelfelvevőnek nyújtott hitelét (az abból fakadó követeléseit és az annak alapján őt terhelő kötelezettségeket egyaránt) egy másik banknak. Az ügyletet rendszerint bonyolultabbá teszi, hogy a bank egyszerre nem egy hitelét, hanem teljes hitelállományát vagy annak egy részét kívánja átruházni. Ilyen esetekben a klasszikus megoldások (értesítés, hozzájárulás stb.) jelentősen megnehezítenék, adott esetben akár meg is hiúsítanák az ügyletet.

A bírói gyakorlat azonban tipikusan nem a hitelátruházással kapcsolatban felmerült problémákat vizsgálja, mivel ezek túlnyomó többségében nem kerülnek bíróságok

⁴⁸ BH 1996. 32.

⁴⁹ Kommentár, 605.

elé. A hazai esetjog alapján a tartozásátvállalás a hétköznapi tranzakciókban is gyakran előfordul. 1977 óta közel 70 publikált döntés született, amely közvetve vagy közvetlenül a tartozásátvállalással foglalkozott. Ezek az esetek közvetve vagy közvetlenül a tartozásátvállalás dogmatikai kérdéseit – így elsősorban a három fél szerepét és a tartozásátvállalás joghatásait – vizsgálták.⁵⁰

2.3. Az új Ptk. szabályozása – eltérések a hatályos törvénytől

A.) Előzetes hozzájárulás

Az Új Ptk. szerint a jogosult az ügylethez hozzájárulását adhatja előzetesen, a szerződés megkötése előtt, amely gyorsíthatja az eljárást, hiszen a tartozásátvállalás így a régi és az új kötelezett megállapodásával létrejön. Hitel, illetve biztosítási szerződések esetén ennek különösen nagy jelentősége lehet. A tartozásátvállalás hatályosulásához azonban ebben az esetben is szükség van a jogosult értesítésére. Amennyiben az előzetes jognyilatkozat visszavonhatatlan, az nagy kockázatot jelent a jogosulti oldalon, mivel ezáltal a hitelező a kevésbé fizetőképes átvállaló tartozásátvállalását sem akadályozhatja meg. Erre megoldás a visszavonható jognyilatkozat: „6:204. § (1) Ha a jogosult a tartozásátvállaláshoz szükséges jognyilatkozatát előzetesen megteszi, a tartozásátvállalás a jogosult értesítésével válik hatályossá. / (2) A jogosult jognyilatkozata megtételekor fenntarthatja a jogot annak visszavonására.” Külön fenntartó kikötés hiányában azonban a nyilatkozat nem visszavonható.

B.) Teljesítésátvállalás és tartozáselvállalás

Két, régi magánjogi intézmény: teljesítésátvállalás és a tartozáselvállalás, amely az új Ptk. szövegében elkülönülten visszatér.

- Teljesítésátvállalás: a régi kötelezett és az átvállaló szerződése, amelyben az átvállaló arra vállal kötelezettséget, hogy esedékességkor a kötelezettnek a jogosulttal szemben fennálló tartozását az átvállaló fogja teljesíteni. A felek között hatályos, a jogosult és az átvállaló között nem hoz létre jogviszonyt, így a jogosult nem követelheti a tartozás teljesítését az átvállalótól. Az átvállaló nemteljesítése esetén az eredeti kötelezett szerződésszegés címén fordulhat szembe az átvállalóval.

⁵⁰ Gárdos Péter: “A tartozásátvállalás mint nováció. Polgári Jogi Kodifikáció” 2005/1. szám, 3.

- Tartozáselvállalás: a jogosult értesítésével történő teljesítésátvállalás. Egyetemlegesség a szabály, vagyis az adóstól és a tartozáselvállalótól egyaránt követelheti a hitelező az egész összeget. Megjelenik az új adós, ugyanakkor nincsen valós alanycsere, hiszen a régi adós nem szabadul a kötelemből. Fontos különbség, hogy tartozáselvállalás esetén az átvállaló és a hitelező közvetlen jogviszonyban van, a hitelező az átvállalótól is jogosult követelni a tartozás teljesítését.

C.) Tartozásátvállalás

A tartozáselvállalás és a teljesítésátvállalás eseteivel ellenkezően tartozásátvállalás esetén az eredeti adós szabadul a kötelemből és helyére új adósként az átvállaló lép. Az alábbiakban a tanulmány komparatív megközelítésben vizsgálja a szoros értelemben vett tartozásátvállalás dogmatikai problémáit, valamint áttekinti a szabályozandó kérdéseket, így az átszálló kifogásokat, az átvállalás érvénytelenségének jogkövetkezményeit, a tartozásátvállalási szerződés formai követelményeit.

2.4. Különbségek az engedményezéshez képest

A.) Dogmatikai alapvetés – passzívák, mint a tartozásátvállalás tárgyai

Az engedményezés és a tartozásátvállalás a magyar jogban – noha ezt a jogirodalom nem emeli ki – egy alapvető kérdésben gyökeresen különbözik egymástól. Engedményezés esetén – mint arra Eörsi⁵¹ rámutat – a követelésátruházás szabályai megkonstruálhatóak a tulajdonátruházás klasszikus szabályainak analógiájára. Ez alapján vizsgálhatjuk, hogy az egyes jogok az engedményezést a konszenzuális vagy a tradíciós rendszerben helyezik-e el. Az analógia alkalmazását az teszi lehetővé, hogy az engedményezés tárgya, a követelés, az engedményező vagyonának aktívuma, azaz afölött az engedményezőt rendelkezési jog illeti vagy illetheti meg.

Tartozásátvállalás esetén azonban tulajdonátruházásról – bármilyen tág értelemben fogjuk is azt fel – nem beszélhetünk. Mind a tulajdonátruházás klasszikus tárgyai: a dolgok, mind a követelések esetén a jogosult vagyonának olyan elemeiről van szó, amely felett az átruházó fél (az eladó illetve az engedményező) rendelkezési joggal

⁵¹ Eörsi Gyula: "A tulajdonátszállás kérdéséről." (Budapest, 1947)

bír. Az az állítás – mint Gárdos Péter rámutat - hogy a tartozások is az adós vagyonába tartoznak, hiszen az adós vagyona az aktívumok és passzívumok egyenlege, csak közgazdasági-matematikai értelemben helytálló, azonban jogi, különösen dologi jogi szempontból értelmezhetetlen. Passzív vagyon dologi jog tárgya nem tud lenni, azon rendelkezési jog nem állhat fenn.⁵²

B.) Járulékos különbségek

A jogosult beleegyezése

A Ptk. szövege szerint „332. § (2) Ha a jogosult a tartozásátvállalásához hozzájárul, a tartozásátvállaló a kötelezett helyébe lép. Megilletik mindazok a jogok, amelyek a kötelezettet a jogosulttal szemben megillették; a korábbi kötelezettnek a jogosulttal szemben fennálló követelését azonban nem számíthatja be.” Ugyanakkor a Kommentár megjegyzi: „A szerződés érvényességéhez a jogosult engedélyére vagy hozzájárulására nincs szükség, az érvényességet kizárólag a szerződésre irányadó szabályok szerint kell és lehet megítélni. Ha azonban jogszabály a tartozásátvállalásra irányuló szerződés megkötését engedélyhez köti, az engedély megléte a szerződés érvényességi feltétele.” Vagyis az érvényesen létrejött tartozásátvállalási szerződés a jogosult beleegyezéséig nem hatályosulhat.

Nincsenek kizárt tárgykörök

Ennek indokaként a Kommentár azt jelöli meg, hogy a hitelező jogosult eldönteni, létrejöjjön-e a tartozásátvállalás (tehát a szolgáltatás személyes jellegét ő tudja mérlegelni, felesleges a bíróság). Ugyanakkor Ptk.-n kívüli kizárások a tartozásátvállalás esetében is léteznek.

3. Összegzés

A két igen kiterjed témakört kívántam tömören, a hatályos és az új Ptk., valamint a bírósági gyakorlat fényében bemutatni, a szabályozások közötti különbségeket kiemelni, okaira rávilágítani. A dolgozat inkább leíró jellegű, azonban ez tárgyból szükségszerűen következik. Nem tudtam teljes körű bemutatást készíteni, hiszen az a rendelkezésre álló kereteket messze szétfeszítette volna, így meg kellett elégednem a legjelentősebb kérdések rövid ismertetésével.

⁵² 5. lj. (Gárdos) 5. o.

Felhasznált irodalom

1. Jogsabályok, indoklások

A Polgári Törvénykönyvről szóló 1959. évi IV. törvény 2012. december 16-án hatályos állapota

A Polgári Törvénykönyvről szóló 2013. évi V. törvény

Az Új Polgári Törvénykönyv törvényjavaslat (forrás: www.ptk2012.hu)

T/7971. számú törvényjavaslathoz fűzött Indoklás

(forrás: <http://www.parlament.hu/irom39/07971/07971.pdf>)

2. Könyvek

Eörsi Gyula: *A tulajdonátszállás kérdéséről*. Budapest, 1947

Gárdos Péter: *Az engedményezés*. ELTE Eötvös Kiadó, Budapest, 2009

Gellért György (szerk.): *A Polgári Törvénykönyv Magyarázata*. Complex Kiadó, Budapest, 2007

György Ernő: *A követelések engedményezése és leszámitolása*. Tébe, Budapest, 1928

Kadner Graziano, Thomas (szerk.): *Összehasonlító szerződési jog*. Complex Kiadó, Budapest, 2012

Martinkó Károly: *Faktoring. A vállalatfinanszírozás Hamupipőkéje* Saldo, Budapest, 2002

Menyhárd Attila: *Dologi jog*. ELTE Eötvös Kiadó, Budapest, 2007

3. Publikációk

Bacsa György: *Engedményezés biztosítéki célból* 2003, OTDK Dolgozat. Konzulens: Vékás Lajos.

Csizmazia Norbert – Sándor István: *A bizalmi (fiduciáris) vagyonkezelés modelljei és a Ptk. reformja*, In: PJK 2002/4. szám

Gárdos István: *Fiduciárius biztosítékok az új Polgári Törvénykönyvben*, In: Gazdaság és Jog 2008/7-8. szám

Gárdos István – Gárdos Péter: *Az engedményezés és a vételi jog biztosítéki célú alkalmazása*, In: Gazdaság és Jog 2004/4. szám

Gárdos Péter: *Az engedményezés az UNCITRAL egyezményben és a készülő új Polgári Törvénykönyvben*, In: Gazdaság és Jog 2004/3. szám

Gárdos Péter: *A tartozásátvállalás mint nováció*. Polgári Jogi Kodifikáció, In: 2005/1. szám

Layer Zsolt: *A jövőbeni követelések engedményezése mint hitelbiztosíték*, In: Magyar Jog 1997/1. szám

Layer Zsolt – Leszkoven László: *A fiduciárius engedményezés jogi természetéről*. In: Magyar Jog 2002/3. szám

Leszkoven László: *A biztosítéki célú vételi jog néhány kérdéséről*. In: Gazdaság és Jog 2004/12. szám

Szabó Gábor Zoltán: *A visszavásárlási joggal kombinált adásvételi szerződésről*. In: Gazdaság és Jog 1998/3. szám

Szabó Magdolna: *Engedményezés, tartozásátvállalás* 1999.;

<http://cegvezetes.hu/1999/11/engedmenyez-es-tartozas-atvallas/>; 2013. 05. 10.

Szalóky Gergely: *A hitelezési gyakorlatban számos előnye van a biztosítéki engedményezésnek*, 2011. Origo Jog; <http://www.origo.hu/jog/uzleti/20110301-a-hitelezesi-gyakorlatban-szamos-elonye-van-a-biztositeki-engedmenyez-es-nek.html>; 2013. 05. 10.

4. Bírószági döntések, kollégiumi állásfoglalások

BH 1993. 95.

BH 1993. 114.

BH 1993. 446.

BH 1996. 31.

BH 1996. 32.

BH 1996. 380.

BH 1997. 449.

EBH 2001. 439.

BH2001. 489.

BH2002. 3.

BH 2004. 1025

BH 2005. 16

BH 2007. 194

BDT2009. 2090

PK 2009/3

ZÓRÁD SÁNDOR VIKTOR:

ÖRÖKLÉSI JOGUNK VÁLTOZÁSAI

1. Bevezetés

A Polgári Törvénykönyvről szóló (jelenleg hatályos) 1959. évi IV. törvény (a továbbiakban "hatályos Ptk.") elfogadáskor meglehetősen kedvezőtlenek voltak a történelmi viszonyok. A piacgazdaság felszámolása és a magánjog szerepének tudatos háttérbe szorítása erős nyomot hagyott a kódex szövegén, amelynek elfogadása óta ráadásul lezajlott Magyarországon egy köz- és magánjogi rendszerváltozás, amely újabb kihívások elé állította a törvénykönyvet. Hangsúlyozzuk, hogy a hatályos Ptk. a körülmények ellenére egy színvonalas alkotásnak bizonyult, részben ez tette lehetővé, hogy az elmúlt két évtized piacgazdasági viszonyai között is működőképes kereteket adjon (bár ehhez a módosítások tömkelege és a kreatív bírói gyakorlat is elengedhetetlen volt).

A megváltozott gazdasági környezetet jobban kiszolgáló magánjogi szabályozás megalkotásában nagy volt a szakmai konszenzus, azonban a nemzetközi tudományos életben egyre erősödőek voltak azok a hangok, amelyek szerint nem biztos, hogy ma már ezt egy új kódexszel érdemes megvalósítani. Ezzel a kérdéskörrel foglalkozik Vékás Lajos egy tanulmányában,¹ amelyből kitűnik, hogy a hatályos Ptk.-t elméletileg háromféle módon lehetne lecserélni: (i) új magánjogi kódex megalkotásával, (ii) átfogó törvénykönyv helyett a polgári jog anyagának felosztását követően számos különálló jogszabály megalkotásával, illetőleg (iii) az 1960. május 1. előtti bírói szokásjoghoz való visszatéréssel.

A fenti dilemma megmaradt az elmélet szintjén, hiszen a polgári jog rekodifikációjára irányuló munka megindítását a kormány határozatban² rendelte el, amelyben egyértelműen megjelölték, hogy a hatályos Ptk.-t felváltó szabályanyagnak egy új magánjogi kódexben kell testet öltenie.

¹ Vékás Lajos: „Elméleti és szerkezeti előkérdések az új Polgári Törvénykönyvhöz” Jogtudományi Közlöny, LIV. Évfolyam, 2000/2. szám, 41-52.

² 1050/1998. (IV. 24.) Korm. határozat a polgári kodifikációról

Harmathy Attila rámutatott arra,³ hogy az egykori szocialista országokban jóval nagyobb az elvárás a kodifikációkkal szemben, mint pusztán működőképes szabályok felállítása a modern életviszonyokra. Ezt jól példázza a hivatkozott kormányhatározat, mely egészen magasztos célokat tűzött ki a kodifikátorok számára. A kodifikáció célja ugyanis „*egy korszerű, a nemzetközi gyakorlatnak és elvárásoknak is megfelelő Polgári Törvénykönyv megalkotása, amely a gazdaság alkotmányaként, a civilisztika alaptörvénye lesz*”, és „*a civilisztika terén a rendszerváltás folyamatának egyfajta kodifikációs lezárása, összegzése*”. Az Országgyűlés végül hosszú és fordulatokban gazdag kodifikációs időszakot követően 2013. február 11-én fogadta el az új magánjogi kódexet a Polgári Törvénykönyvről szóló 2013. évi V. törvénnyel (a továbbiakban "új Ptk.").

E tanulmány az új Ptk.-nak az öröklési jog területén hozott változásait veti átfogó vizsgálat alá. Ám a cél nem pusztán az egyes változtatások mechanikus ismertetése, hanem egyúttal rávilágítani a változtatások mögött rejlő okokra.

2. A változtatás szükségessége

Az öröklési jogot széles körben a polgári jog legstatikusabb területeként tartják számon, már-már a változtathatatlanság mítosza lengi körül, ugyanis „*szabályai – a történelem tanúsága szerint – még nagyobb társadalmi változásokat is képesek voltak módosítás nélkül túlélni*”.⁴ E megállapítást jól példázza a hatályos Ptk., amelyet 1990 óta ötvennél is több alkalommal kellett módosítani, ráadásul már a rendszerváltást megelőzően is szükség volt jelentős, átfogó változtatásokra (gondoljunk csak a novelláris módosításokra⁵). Az öröklési jogi részt azonban ez idő alatt megdöbbenően kevés alkalommal érték változtatások, és ezek egyike sem volt átfogó, koncepcionális módosítás:

- az 1977. évi IV. törvény⁶ egyrészt lehetővé tette akár egyoldalú kérelemre is a házastárs özvegyi haszonélvezeti jogának megváltását, valamint a titkos

³ Harmathy Attila: „A rendszerváltás utáni időszak polgári jogáról” in: Sárközy Tamás - Vékás Lajos (szerk.): Eörsi Gyula emlékkönyv (HVG-ORAC Lap- és Könyvkiadó Kft., Budapest, 2002) 11-39.

⁴ Vékás Lajos (szerk.): „Szakértői Javaslat az új Polgári Törvénykönyv tervezetéhez” (CompLex Kiadó, Budapest, 2008) 1151.

⁵ például az 1979. évi IV. törvény a Magyar Népköztársaság Polgári Törvénykönyvéről szóló 1959. évi IV. törvény módosításáról és egységes szövegéről

⁶ 1977. évi IV. törvény a Magyar Népköztársaság Polgári Törvénykönyvéről szóló 1959. évi IV. törvény módosításáról és egységes szövegéről

örökbefogás intézményének bevezetésével megszüntette az örökbefogadott kettős öröklési jogát;

- az 1990. évi XV. törvény⁷ és az 1990. évi XXII. törvény⁸ csak közvetve érintette az öröklési jogi szabályokat;
- az 1993. évi XCII. törvény⁹ pedig a Ptk. 674. §-a (2) bekezdésének a) pontját helyezte hatályon kívül.

Márpedig, ha a hatályos Ptk. e része képes volt több, mint ötven évet, és ez alatt a demokráciára és a piacgazdaságra áttérő közjogi és magánjogi megújulást apróbb módosulásokkal átvészelni, akkor valóban megalapozottnak tűnik közelebbről is megvizsgálni, hogy mi indokolta az öröklési jogi szabályok felülvizsgálatát.

A kodifikátorok természetesen tisztában voltak a fenti megállapításokkal. A Szakértői Javaslat az új Polgári Törvénykönyv tervezetéhez¹⁰ (a továbbiakban "Szakértői Javaslat") szövegéből az derül ki, hogy az öröklési jogi szabályok felülvizsgálata ugyan szükséges, de a kodifikációnak nem lehet célja a radikális változtatás: *„A Javaslat sem lát indokot arra, hogy mélyrehatóan és minden intézményre kiterjedően változtasson az öröklési jog szabályain. Az átgondolt átalakítás követelményét támasztják alá mégis azok a gazdasági és társadalmi változások, amelyek Magyarországon az elmúlt évtizedekben, különösen 1990 óta végbementek”*.¹¹ Ugyanezt az elgondolást osztotta Weiss Emília is a kodifikációs munkálatok során: *„Az öröklési jogi jog szabályainak megállapítását illetően előrebocsátást kíván, hogy sem az új Törvénykönyvnek (és ezért a Koncepciónak sem) lehet célja a mai társadalmi-gazdasági viszonyokat is megfelelően szolgáló, a mai alkotmányos elveknek, alkotmányos elvárásoknak is megfelelő szabályoknak feltétlenül újakkal való felváltása”*.¹²

A kodifikátorok előzetesen főleg a mélyreható gazdasági-társadalmi változtatásokkal érveltek a változtatás mellett, és ezt erősítette emellett az is, hogy más országokban

⁷ 1990. évi XV. törvény a családjogi törvény módosításáról

⁸ 1990. évi XXII. törvény egyes törvények és törvényerejű rendeletek hatályon kívül helyezéséről és módosításáról

⁹ 1993. évi XCII. törvény a Polgári Törvénykönyv egyes rendelkezéseinek módosításáról

¹⁰ 4. lj (Vékás)

¹¹ 4. lj (Vékás) 1151.

¹² Weiss Emília: „A Ptk. öröklési jogi könyvének koncepciója” Polgári Jogi Kodifikáció, III. évfolyam 2001/6. szám 16.

is felmerült az öröklési jogi szabályok felülvizsgálata iránti igény,¹³ ráadásul olyan nyugat-európai államokban is, ahol a kódexek piacgazdaságban születtek meg, és nem kellett a köz- és magánjogi rendszer átalakítása kihívásainak megfeleltetni a szabályozást. A hazai jogtudomány is korán felemelte a hangját, ugyanis a hatályos magyar szabályok működőképességének ellenére már akkor megjelent a jogirodalomban a változtatások bevezetésének sürgetése,¹⁴ mielőtt a kodifikátorok közzétették volna első tervezeteiket.

Weiss Emília ugyanakkor hangsúlyozza, hogy *„Az új Polgári Törvénykönyv megalkotása során nyilvánvalóan más mozgatórugók kell, hogy mozgassák a polgári jognak a gazdasági életet közvetlenül érintő kérdéseinek szabályozását, mint az öröklési jog felülvizsgálatát, újraszabályozását”*.¹⁵ A dolgozat célja (a konkrét változások bemutatásán túl) e „mozgatórugók”, vagyis a változtatások okainak feltárása.

3. A dogmatikai megfontolások miatti változtatások

Az öröklési jogi szabályozás számos változtatása mögött dogmatikai megfontolások húzódnak meg.

A hatályos Ptk. részekre, azon belül fejezetekre tagolódik. Az új Ptk. ettől eltérően könyv-rész-cím felosztást használ, tehát az öröklési jogi rész helyett öröklési jogi könyvet tartalmaz. Az öröklési jogon belül szintén eltérő rendszerezéssel találkozunk, ugyanis a végintézkedésen alapuló öröklés szabályai a törvényes öröklés normái elé kerülnek. Ennek az a nyilvánvaló magyarázata, hogy *„az öröklés rendjét elsődlegesen az örökhagyó végakarata határozza meg, és csak végintézkedés hiányában (vagy annak hézagaiban) érvényesülnek a törvényes öröklés szabályai”*¹⁶, és ezt a szabályok új típusú rendszerezése is kifejezésre kívánja juttatni.

A dogmatikai okon alapuló újítások egy csoportját jelenti, hogy az új Ptk. számos olyan tételt rögzít, amelyek a gyakorlatban nem voltak vitatottak. Így például:

¹³ Részletesebben lásd: Csizmazia Norbert: „Az új holland öröklési jog” Polgári jogi kodifikáció, V. évfolyam 2003/2. sz. 30-38.; Csulák László: „Újdonságok az orosz öröklési jogban”. Magyar Jog LIII. évfolyam 2006/4. szám 245-248.; Vékás Lajos: „Parerga – Dolgozatok az új Polgári Törvénykönyv tervezetéhez” (HVG-ORAC Lap- és Könyvkiadó Kft., Budapest 2008) 298-327.

¹⁴ lásd: Besenyei Lajos: „De lege ferenda gondolatok az öröklési jog köréből” in: Tóth Károly (szerk.): Emlékkönyv Dr. Szabó András egyetemi tanár 70. születésnapjára (József Attila Tudomány Egyetem Állam- és Jogtudományi Kar, Szeged, 1998) 33-44.

¹⁵ 12. l. (Weiss) 16.

¹⁶ a Polgári Törvénykönyvről szóló T/7971. számú törvényjavaslat indoklása, 680.

- rendelkezés arról, hogy „*az öröklési igény nem évül el*” (új Ptk. 7:2. §);
- részleges érvényesség, részleges hatálytalanság szabályainál külön kifejezésre kerülése annak, hogy a favor testamenti elvét figyelembe veszi (új Ptk. 7:24. §);
- pontosítás a növedékjogban, hogy egyértelművé tegye annak vonatkozását a dologi hagyományra és a meghagyásra (új Ptk. 7:36. §);
- a megtámadás relatív hatásának kifejezett kimondása (új Ptk. 7:37. § (3))
- annak kimondása, hogy a haszonélvezeti jog megváltása a „jövőre nézve” változtatja meg az állagörökös(ök) és a haszonélvezeti jog örökösének viszonyát (új Ptk. 7:59. § (1));
- továbbá, hogy a kötelesrész iránti igény öt év alatt elévül, hiszen kötelmi jogi természetű jogintézményről van szó (új Ptk. 7:76. §).

E változtatások több célt is szolgálhatnak. Egyfelől egy törvény alkotása során azzal is számolni kell, hogy nem pusztán képzett szakemberek, de laikusok is kezükbe veszik a kodifikáció termékét; másfelől az öröklési jogban kevésbé elmélyült jogászok számára is támpontot jelenthetnek olyan tételek normatív megfogalmazásai, melyek az adott jogterület összefüggéseit átlátó szakember számára kézenfekvőek.

Dogmatikai okai lehetnek annak, ha valamely rendelkezés tartalma nem változott, azonban máshol található a normaszövegben belül. Példaként említhetjük, hogy az állam, mint szükségképpen törvényes örökös, az új Ptk.-ban a törvényes öröklésnél jelenik meg (új Ptk. 7:74. §) szemben a hatályos Ptk.-val, amely az általános szabályok között helyezi el. Másik példa lehet a kiesésre vonatkozó normák több helyen való szabályozása, így az életközösség megszakadása miatti kiesést a házastársak öröklésére vonatkozó szabályok között rendezi a javaslat (új Ptk. 7:62. §).

A dogmatika támasztja alá, hogy az új Ptk. használja az „állagörökös” illetve „haszonélvezeti örökös” kifejezést, illetve, hogy bizonyos esetekben beemel a normaszövegbe olyan szabályokat, melyek a hatályos Ptk.-n kívüli jogforrás

tartalmaz - például a miniszteri rendeletbe foglalt osztályos egyezséget törvényi rangra emelné (új Ptk. 7:93. §).

4. A gyakorlati problémák orvoslása

Az elmúlt évtizedek során számos esetben kellett szembesülni olyan gyakorlati problémákkal, amelyek felvetették az öröklési jogi szabályok módosításának igényét. Ezek a problémák több forrásból rajzolódtak ki: a bíróságok által közzétett egyedi és általános jellegű döntésekből; a bírák, közjegyzők tapasztalataiból; és előfordult az is, hogy a jogtudomány vetett fel olyan kérdéseket, melyek eldöntése a hatályos normaszöveg alapján problémát okozhat.

4.1 Az ági öröklés jövője

A hatályos Ptk. megalkotása során a két legvitatottabb témának az özvegyi jog és az ági öröklés számított,¹⁷ ezért az ági öröklés kérdését kiemelve, elsőként tárgyaljuk e fejezetben.

Az ági öröklés más európai jogrendszerektől kétségtelenül idegen,¹⁸ ám nem példa nélküli intézmény.¹⁹ Az új Ptk. megalkotása során, míg az özvegyi jog kapcsán újfent komoly viták bontakoztak ki, addig az ági öröklés intézményének fenntartásával szemben nem merültek fel erős érvek, sőt a bírósági és közjegyzői gyakorlat is arról tanúskodik, hogy a lakosság körében általában él az igény annak fenntartására.²⁰ Az új Ptk. sem látott indokot az ági öröklés eltörlésére vagy további korlátozására,²¹ azonban bizonyos gyakorlati tanulságok miatt szükségesnek tartott módosítani a meglévő szabályokon – nevezetesen, az ági öröklés redintegrációjának és szurrogációjának tilalmára vonatkozó rendelkezést (hatályos Ptk. 613. § (1) bekezdés b)) eltörölte. E rendelkezés ugyanis sok problémát vetett fel a gyakorlatban, és azokat Legfelsőbb Bíróság Polgári Kollégiumának 81. számú állásfoglalása (továbbiakban az ilyen állásfoglalások rövidítése: PK.) és bizonyos kérdések vonatkozásában a PK. 80. sz. állásfoglalás csak megengedhetetlen

¹⁷ Dr. Weiss Emília: „A tradicionális megoldások megőrzésének és/vagy meghaladásának kérdései az öröklési jog kodifikációjában” in: Kisfaludi András (szerk.): Liber Amicorum – Ünnepi előadások és tanulmányok Harmathy Attila tiszteletére (ELTE Állam- és Jogtudományi Kar, Budapest, 2007) 325.

¹⁸ 12. l. (Weiss) 20.

¹⁹ Hasonló jogintézmény van a spanyol jogban (Aragon, Navarra, Biskaya és Alava tartományokban) – lásd: 17. l. (Weiss) 325.

²⁰ 12. l. (Weiss) 20.

²¹ a Polgári Törvénykönyvről szóló T/7971. számú törvényjavaslat indoklása, 689.

dogmatikai ellentmondás árán (lényegében *contra legem*) tudta orvosolni.²² Itt megjegyezzük továbbá, hogy az új Ptk. alapján a házasság időtartamának fennállásától függetlenül mentesek a szokásos mértékű berendezési és felszerelési tárgyak az ági öröklési igénnyel szemben (új Ptk. 7:70. §).

4.2 Az általános szabályokkal kapcsolatos változtatások

Az általános szabályok körében a gyakorlat rávilágított a kiesési okok finomításának igényére. Különösen méltánytalan helyzetekhez vezetett a hagyaték megnyílt sorrendjének meghatározása az azonos veszélyhelyzetben (például közlekedési balesetben) elhunyt személyek viszonylatában.²³ Ezért az új Ptk 7:4. §-a rögzíti, hogy *„A közös balesetben vagy más hasonló közös veszélyhelyzetben elhunyt személyek az egymás után történő öröklés tekintetében a halál beálltának sorrendjétől függetlenül kiesettnek tekintendők.”*. Továbbá eltörlésre kerül az a kiesési ok, hogy *„kiesik az öröklésből, aki a hagyatékot az öröklés megnyíltakor törvénynél fogva nem szerezheti meg”*, hiszen ez elsősorban a külföldi állampolgár öröklésének kizárására kívánt lehetőséget biztosítani, azonban a gyakorlat rámutatott ennek időszerűtlenségére²⁴ (és eleve a termőföld védelmét sem az öröklési képesség kizárásával kívánatos megoldani²⁵). A kiesési okok körében történt további változásokról részletesebben lásd a jelen tanulmány 4.4 és 9. pontjait.

Az érdemtelenység körében annyival egészíti ki az új Ptk. a hatályos szabályozást, hogy az érdemtelenység miatt kieső személy a helyébe lépő személy öröksége tekintetében törvényes képviselőként nem rendelkezhet vagyonkezelői joggal (új Ptk. 7:6 § (4)).

4.3. A végintézkedésen alapuló örökléssel kapcsolatos változtatások

Az új Ptk. alapján csak közjegyző előtt lehet közvégrendeletet tenni (új Ptk. 7:4. §), ugyanis a bíróság előtt megtett közvégrendeletre nem igazán mutatkozott gyakorlati

²² 4. lj (Vékás) 1176.

²³ A problémáról részletesebben: Dr. Nótári Tamás – Dr. Papp Tekla: „Az együtt elhalás problémája a történetiség és az új Ptk. koncepciójának tükrében” (Szegedi Tudományegyetem Állam- és Jogtudományi Kar, Szeged, 2004)

²⁴ 4. lj (Vékás) 1154.

²⁵ 4. lj (Vékás) 1154.

igény, és eleve nehezen volt beilleszthető a bírósági szervezeti törvény²⁶ által meghatározott feladatok közé.²⁷

Az írásbeli magánvégrendeletek alaki érvényességi feltételei közül az új Ptk. nem követeli meg, hogy a keltezés helye is kitűnjön magából az okiratból (új Ptk. 7:14. §). E követelmény sok problémával járt, sőt a közzétett eseti döntések további bizonytalanságot okoztak, hiszen az ítéletek többnyire megkövetelték a keltezés helyének feltűntetését (EBH2004. 1127.sz.; BH1998. 281.sz.; BH1997. 534.sz.), de találtunk példát az ellenkezőjére is (BH1990. 59.sz.).²⁸ További gyakorlati problémákat próbál orvosolni az új Ptk. azzal, hogy a szóbeli végrendelet hatályát három hónapról harminc napra csökkenti a megtétel alapjául szolgáló helyzet megszűnése után (új Ptk. 7:45. §).

A gyakorlatban felmerült a közös végrendelet és az utóörökös nevezés iránti igény is. Ezen igényeket az új Ptk. részlegesen elismeri. Egyfelől meghatározott feltételek mellett lehetővé teszi közös végrendelet alkotását házastársak számára (új Ptk. 7:23. §). Másfelől, az utóörökös-nevezés általános tilalmának kimondása mellett (új Ptk. 7:28. § (1)), elismeri a *substitutio popularis* intézményét (új Ptk. 7:28. § (3)), vagyis hogy „*Az örökhagyó érvényesen nevezhet utóörököst az elsősorban örökösnek nevezett leszármazójára háramlott hagyatékára arra az esetre, ha a leszármazó a hagyaték megnyílásakor nem rendelkezik végrendelkezési képességgel, és meghal anélkül, hogy ezt a képességét megszerezte volna.*”.

Itt említjük meg az öröklési szerződéshez kötődő változásokat is. Az új Ptk. alapján köthető pusztán gondozásra (ez a megoldás szembe megy a kialakult bírói gyakorlattal²⁹), sőt harmadik személy ellátására is (új Ptk. 7:48. § (1)). Az elidegenítési és terhelési tilalom bejegyzése ingatlanon pedig hangsúlyozottan a szerződő partner jogaként jelenik meg eltérő megállapodás hiányában (új Ptk. 7:50. § (2)), nem pedig az szerződés érvényességi kellékeként.³⁰

²⁶ 2011. évi CLXI. törvény a bíróságok szervezetéről és igazgatásáról

²⁷ a Polgári Törvénykönyvről szóló T/7971. számú törvényjavaslat indoklása, 682.

²⁸ 4. lj (Vékás) 1158.

²⁹ 4. lj (Vékás) 1168.

³⁰ a Polgári Törvénykönyvről szóló T/7971. számú törvényjavaslat indoklása, 685.

4.4. A törvényes örökléssel kapcsolatos változtatások

A gyakorlatban felmerült problémák és igények nem kerültek el a törvényes öröklést sem. Az új Ptk. például harmadik, teljes parentélává teszi a dédszülőkét is (új Ptk. 7:65. §); megszünteti a nyílt és titkos örökbeadáson alapuló különbségtételt (új Ptk. 7:72. § (2)); bevezet új kiesési okokat is, mint a „durva hálátlanság” (új Ptk. 7:78. § (2)); lehetőséget ad a különböző jogcímen (tehát törvény vagy végintézkedés alapján) járó örökség külön-külön történő visszautasítására (új Ptk. 7:89. § (3)).

5. A bírói gyakorlat tartós eredményeinek beemelése

A hatályos Ptk. öröklési jogi része szinte változatlan formában végigszolgáta az elmúlt ötven évet, és ehhez nagyban hozzájárult, hogy a bírói gyakorlat sok felmerült problémára tudott megoldást nyújtani. A Szakértői Javaslatban olvashattuk, hogy az öröklési jog vonatkozásában még inkább igaz az a megállapítás, hogy „*a Javaslat elsősorban a bírói gyakorlat tartós eredményeit emeli a törvényi szabályok közé*”,³¹ és vizsgálódásunk is arra az eredményre vezetett, hogy az új Ptk. öröklési jogi könyvében valóban ez az egyik legtöbb változtatást kiváltó indok valamennyi közül.

Az egyik legfontosabb újítás, hogy a PK. 85. számú állásfoglalására támaszkodva az új Ptk. tartalmazza azokat minimális a tartalmi követelményeket, amelyekből meg lehet állapítani egy okirat végrendeleti minőségét (új Ptk. 7:12. §). Ugyanez az állásfoglalás segített tisztázni a végrendelet megtámadásának hatását, mely szintén szerepel az új Ptk.-ban (7:37. § (3)), továbbá egy olyan (a bírói gyakorlatban következetesen alkalmazott) tételt is ehhez kapcsolódóan, hogy meg kell határozni a megtámadó nyilatkozatban a megtámadás okát, és a bíróság (vagy közjegyző) csak ezen ok alapján állapíthatja meg az érvénytelenséget vagy hatálytalanságot (7:37. § (1) és (3)).

A bírói gyakorlat az akarati elvet követi és súlyt helyez a *favor testamenti* elv érvényre juttatására³² (erre jó példa a PK. 82. számú állásfoglalás), ezért az új Ptk. kifejezett szabályt alkot ennek kihangsúlyozására (új Ptk. 7:24. §). Ráadásul azt is világossá

³¹ 4. lj (Vékás) 1151.

³² 4. lj (Vékás) 1161.

teszi, hogy a *favor testamenti* nem orvosolhatja a végrendeleti rendelkezés érvénytelenségét eredményező alaki hibát (ez pedig a Legfelsőbb Bíróság több közzétett eseti döntésében is szerepel - BH1996. 476. sz., BH1986. 234. sz., BH1983. 358. sz.).

Az új Ptk. meghatározza a közreműködő fogalmát a tanú vagy más közreműködő számára rendelt juttatás szabályozásánál (új Ptk. 7:19. § (3)), és a definíció merít bírói gyakorlatból (BH1986. 234. sz.; BH1997. 128. sz.; BH1998. 175. sz.), mely tisztázza, hogy a végrendelet megfogalmazója, szerkesztője és leírója mindenképpen közreműködőnek minősül, de ez a kör szükség esetén bővíthető, hiszen egy generálklauzulaként hozzáteszi, hogy közreműködő „*minden olyan személy, akinek tevékenysége a végrendelet tartalmának érdemi befolyásolására nyújt lehetőséget*”. Új szabály továbbá, hogy a hagyatéki és hagyatéki eljárási költségeikért az örökös adott esetben saját vagyonával is felel (a bírói gyakorlatban: EBH2005. 1213. sz.).

6. A gazdasági változások hatása

Az öröklési jog kodifikációjával kapcsolatos publikációk³³ az újragondolást alátámasztó okoknál rendre a gazdasági változások hatását említik meg először. Nem véletlenül, hiszen a rendszerváltás nem csak a közjogi, de a magánjogi berendezkedést is gyökeresen átalakította.

Valójában a hatályos Ptk. elfogadását követő három-négy évtizedben az öröklési jog jelentősége eléggé korlátozott volt, ugyanis a tulajdon több irányú korlátozás alatt állt, és ez abba az irányba hatott, hogy az öröklési jognak „ne legyen tárgya”.³⁴ A rendszerváltással bekövetkező gazdasági változások három aspektusát szokták kiemelni az öröklési joghoz kapcsolatosan: (i) a hagyatékok értékének növekedését; (ii) a hagyatékok összetételének és (iii) rendeltetésének megváltozását.

6.1 A hagyatékok értéknek növekedése

Azt az állítást, hogy a hagyatékok átlagos értéke megnövekedett az elmúlt húsz év során, senki (e tanulmány szerzője) sem vonja kétségbe, de meg kell jegyeznünk, hogy a vagyonok nagyságának változása nehezen követhető egy társadalomban. Statisztikai adat erre vonatkozólag nincs, legfeljebb becslések. Problémát jelent

³³ Például: 12. l. (Weiss) 16. vagy 4. l. (Vékás) 1151.

³⁴ 14. l. (Besenyei) 33.

ugyanis, hogy sok jelentős értékű vagyontárgy nem kerül be semmilyen nyilvántartó rendszerbe (például műtárgyak), illetve egyes vagyonelemek értéke állandóan változik (például tőzsdei befektetések). Weiss Emília egy németországi tanulmányra hívja fel a figyelmet,³⁵ amelyben az áll, hogy a hagyatékok átlagértéke 1998 és 2010 között (a becslések szerint) megkétszereződött Németországban, és nem csak a nagy- és középvagyonok, de a kisebb vagyonok is jelentős mértékben növekedtek.

Magyarországon a hagyatékok értékének növekedésére nagy hatással volt a tulajdonra vonatkozó korlátozások feloldása a rendszerváltás során. Így például egy törvényerejű rendelet szerint³⁶ a mezőgazdasági termeléssel élethivatásszerűen foglalkozó személy tulajdonában maximum három hektár föld lehetett, és ebbe beleszámított a család tagjai tulajdonában lévő földterület is, sőt a szőlő és a gyümölcsös kétszeresen lett figyelembe véve. További korlátozás volt, hogy az állampolgár tulajdonában (szűk kivételekkel) maximálisan egy lakótelek vagy lakóház és egy üdülőtelek vagy üdülőház lehetett;³⁷ az ingó dolgok tekintetében pedig „termelési eszköz” általában nem lehetett magántulajdonban, ezért a vagyonban gyakorlatilag a személyes szükséglet kielégítését szolgáló vagyontárgyak, mint a személyi tulajdon tárgyai jöhettek szóba az öröklés tekintetében.³⁸

A hagyatékokban bekövetkezett értéknövekedés valószínűleg egyfajta láthatatlan motorja lett a változtatások egy igen jelentős részének, ugyanis feltételezésünk szerint a nagyobb vagyon következtében nagyobbá vált az esély, hogy a gyakorlatban kiütköznek a hatályos szabályozás hibái. Egy jelentős hagyatékok megnyílásakor az abból potenciálisan részesülőkhöz számukra nyilvánvalóan fontossá válik az öröklési jog szabályainak saját érdekükben történő „kiaknázása”, ami elősegíthette a hatályos szabályozásban rejlő problémák vagy méltánytalanságok felszínre hozását.

6.2 A hagyatékok összetételének megváltozása

Bizonyos vagyontárgyak megjelenése a hagyatékokban már a rendszerváltás előtt okoztak problémákat. E körben említést érdemel a készpénzvagyon, takarékbetét, a szerzői jogok valamint a (vagyon-, élet-, felelősség-) biztosítás. A rendszerváltással

³⁵ 12. l. (Weiss) 17.

³⁶ 1977. évi 27. sz. tvr.

³⁷ 31/1971. (X. 5.) sz. korm. rendelet illetve 32/1971. (X. 5.) sz. korm. rendelet

³⁸ 14. l. (Besenyei) 34.

további olyan vagyontárgyak jelentek meg, melyek nehezen voltak beilleszthetők az öröklési jog rendszerébe, erre a legjobb példák a társasági részesedések. Problémát jelentett a fentiekben túlmenően, hogy a hagyatékban egyre gyakoribbá váltak a nagy értékű, ám használatból gyorsan értéküket veszítő ingóságok (pl. gépjármű).

A hagyaték összetételének változásához kapcsolódik az öröklési jog talán legvitatottabb kérdésköre, nevezetesen az özvegyi jogon alapuló haszonélvezeti jog fenntartásának problematikája.

Az intézménnyel kapcsolatban már a hatályos Ptk. megalkotása során is nagy viták voltak, melyek ismét felszínre kerültek, és elég erősnek tűnik az az érvelés, hogy a fent említett vagyontárgyak jelentős részében nem célszerű az állagöröklés és a haszonélvezeti öröklés párhuzamos elismerése.³⁹ A gyakorlat talált (ha nem is teljesen megnyugtató, de legalább követhető) kényszermegoldásokat a felmerült problémákra. Így a pénzt fenntartásos takarékbetétkönyvben kell elhelyezni, amely az állagörökös nevére szól, és az özvegy birtokába kerül - az özvegyet a kamatok illetik meg.⁴⁰ A Legfelsőbb Bíróság értelmezésében a szerzői jog vagyoni jog, amely a dologgal esik egy tekintet alá - a jogdíj tehát a dolog haszna, ami az özvegyé.⁴¹

Egy APEH iránymutatás szerint⁴² az üzletrészen fennálló özvegyi jog az osztalékhoz való jogot jelenti - természetesen már az is kérdéses, hogy egy APEH iránymutatás mennyiben lehet mérvadó egy magánjogi kérdés megválaszolásában, de tovább rontja az idézett forrás használhatóságát, hogy nem indokolja meg, milyen logika mentén jutott a végső következtetésre. Kisfaludi András hívta fel a figyelmet az alábbi okfejtésre.⁴³ Hogyha tisztán a normaszövegből kiindulva szeretnénk megoldani az üzletrészen (és más társasági részesedésen) fennálló haszonélvezet problémáját, akkor abból kell kiindulnunk, hogy a hatályos Ptk. rendelkezései alapján a haszonélvezet csak dologon⁴⁴ vagy hasznot hajtó jogon⁴⁵ állhat fent. Az üzletrész tartalmát a tagsági jogok és kötelezettségek jelentik, tehát

³⁹ 4. lj (Vékás) 1172.

⁴⁰ P. törv. I. 20.427/1968

⁴¹ P. törv. III. 20.178.1970

⁴² 1998/142-es APEH iránymutatás alapján

⁴³ Az Eötvös Loránd Tudományegyetemen megtartott „Társasági jogi gyakorlat” elnevezésű alternatív szemináriumon 2011. május 11-én.

⁴⁴ Ptk. 157. § (1) Haszonélvezeti jogánál fogva a jogosult a más személy tulajdonában álló dolgot birtokában tarthatja, használhatja és hasznait szedheti.

⁴⁵ Ptk. 164. § (1) A kamatozó követelés vagy más hasznot hajtó jog haszonélvezetére a dolgok haszonélvezetének szabályait kell megfelelően alkalmazni.

azt kell megvizsgálunk, melyek a hasznot hajtó tagsági jogok, mert ezekre kiterjed az özvegyi jogon alapuló haszonélvezeti jog. Valószínűleg az egyértelműen hasznot hajtó tagsági jogok közé csak az osztalékhoz való jogot és a likvidációs hányadhoz való jogot sorolhatjuk, ám ez utóbbi jogosultsággal végső soron az állaghoz lehet hozzájutni.

Az üzletrész ugyanakkor a forgalomban nem pusztán jogok és kötelezettségek halmazaként jelenik meg, hanem gyakorlatilag egyfajta sajátos alvagyonként, amely tranzakciók tárgya lehet,⁴⁶ illetőleg az üzletrészre tagsági jogok és kötelezettségek egységét magában foglaló (forgalomképes) pozícióként is tekinthetünk.⁴⁷ Ha az üzletrész e jogi természetéből indulunk ki, akkor a haszonélvezet nem pusztán annak bizonyos tartalmi elemeire (egyes jogosultságokra), hanem az üzletrész egészére, mint alvagyonra vagy mint forgalomképes pozícióra ki kellene terjedjen. A hatályos Ptk. rendelkezései értelmében az üzletrész ugyan nem minősül sem dolognak, sem hasznot hajtó jognak, de kérdéses, hogy a bíróság valóban kizárná-e a haszonélvezet fennállását pusztán azért, mert a haszonélvezet csak dolgon vagy hasznot hajtó jogon állhat fenn. Amennyiben a haszonélvezet fennállását az üzletrészen az előbbi logika mentén kizárnánk, akkor ez azért sem vezetne megnyugtató eredményre, mert a részvények, mint értékpapírok esetében ez nem lehetne helytálló érvelés.⁴⁸

Azonban egyetlen álláspont sem vezethet a gyakorlatban megfelelő eredményre, hiszen egyrészt, ha az özvegyet pusztán az osztalékhoz való jog illeti meg, akkor az állagörökösök szavazatukkal akár meg is akadályozhatják az osztalék kifizetésének elrendelését (ráadásul nem feltétlenül rossz szándékból, hiszen a társaság érdeke is megkívánhatja az ilyen döntést) vagy egyéb módon elérhetik az özvegy kisemmizését; másfelől, ha az özvegy számára biztosítanak több jogot, akkor ő élhetne ezekkel vissza az állagörökösök rovására.

A Szakértői Javaslat a fenti problémák számbavétele ellenére (a hatályos szabályok apróbb korrekciói mellett) fenntartotta volna a házastársi haszonélvezeti jogot, elsősorban az intézmény hagyományaira és elfogadottságára, valamint a bíróságok,

⁴⁶ Sárközy Tamás (lektor): „A gazdasági társaságok nagy kézikönyve” (CompLex Kiadó Jogi és Üzleti Tartalomszolgáltató Kft., Budapest, 2007) 849.

⁴⁷ Menyhárd Attila: „Dologi jog” (Osiris Kiadó, Budapest, 2007) 48.

⁴⁸ Ezekre az összefüggésekre Menyhárd Attila egyetemi tanár hívta fel a figyelmet 2013 tavaszán.

közjegyzők tapasztalatait mérlegelve.⁴⁹ Az új Ptk. viszont (sőt már Országgyűlés által elfogadott, de végül hatályba nem lépett 2009. évi CXX. törvény a Polgári Törvénykönyvről is) jelentős mértékben leszűkítette a házastárs haszonélvezetét, amely az özvegyet csak az általa lakott lakáson és az ahhoz tartozó berendezési és felszerelési tárgyakon illeti meg (új Ptk. 7:58. § (1) bekezdés a)), a hagyaték többi részéből pedig olyan részt örököl az özvegy, mint az örökhagyó gyermeke (új Ptk. 7:58. § (1) bekezdés b)).

Itt említjük meg, hogy a hatályos Ptk.-ban szerepel egy szabály (hatályos Ptk. 615. § (2)), amelynek értelmében az új házasság megszűnteti a haszonélvezeti jogot. E rendelkezés két fő indoka a következő volt: (i) egyfelől a haszonélvezet funkcióját veszti egy újabb házasság esetén, hiszen feltételezték, hogy az özvegy anyagi biztonságához ekkor már szükségtelenné vált az elhunyt házastársa vagyona; (ii) másrészt azon erkölcsi megfontolás, hogyha valaki hátat fordít elhunyt házastársa emlékének, akkor ne élvezze annak hagyatéka gyümölcseit. Az új Ptk. eltörli ezt a szabályt,⁵⁰ tekintettel arra, hogy egy új házasság nem feltétlenül biztosítja egy életre az anyagi biztonságot (különösen a válások számának növekedése mellett), valamint a mai erkölcsi felfogás vélhetően már nem követeli meg az özvegy ilyen jellegű „büntetését” egy újabb házasság megkötése esetére. Ráadásul a szabály könnyen megkerülhető volt eddig is az új házasság helyett élettársi kapcsolat létesítésével.

6.3 A hagyaték rendeltetésének megváltozása

A hagyaték rendeltetésének megváltozása szoros összefüggésben áll a családi és demográfiai viszonyokban bekövetkezett változásokkal, ezért az ennek kapcsán felmerült kérdésekre adott válaszokat a jelen tanulmány következő pontjában vizsgáljuk meg.

7. A családi és demográfiai viszonyokban bekövetkezett változások hatása

A demográfiai viszonyokban bekövetkezett tendenciaszerű változások széles körben ismertek. A születések száma drasztikusan lecsökkent Magyarországon az elmúlt ötven évben, és ezzel egyidejűleg a születéskor várható élettartam

⁴⁹ 4. lj (Vékás) 1172.

⁵⁰ a Polgári Törvénykönyvről szóló T/7971. számú törvényjavaslat indoklása, 687.

fokozatosan nőtt. Ennek következményeként pedig a társadalmon belül az időskorúak aránya jelentősen megnövekedett. E jelenségek természetesen nem magyar sajátosságok, hanem egész Európa, sőt világszerte jellemzőek, és az "előregedő társadalom" problémájaként szokás említeni.

Óvatosan fogalmaznánk e tendenciák kedvezőtlennek nyilvánításával. A népesség öregedése ugyanis számtalan pozitív folyamatra is utal - jelezheti a társadalmi-gazdasági fejlődést, a egészségügyi ellátás stabilitását és egészségesebb életmód terjedését. A társadalom öregedése ugyanakkor új kihívásokat elé állítja Európát és a világ fejlett országait, hiszen a munkaképes korosztály aránya drasztikusan csökken, és ezért a klasszikus szociális és egészségügyi intézményrendszer finanszírozása egyre nehezebbé, idővel pedig valószínűleg tarthatatlanná válik.

Az életkor kitolódása (és ezzel a hagyaték rendeltetésének megváltozása) indokolta azt az újítást az új Ptk.-ban, hogy a túlélő házastárs (leszármazók hiányában) osztozzék a hagyatékban az örökhagyó szüleivel (új Ptk. 7:60. § (2)). A tapasztalatok szerint ugyanis, a gyermek halálával a szülők rendszerint azt a támogatójukat vagy akár eltartójukat veszítik el, aki korábban a szülők hathatós (anyagi) segítségével teremtette meg az önálló egzisztenciáját (különösen tanulmányai folytatása és az azt követő életkezdeése során).⁵¹ A szülők tehát a házastárssal egy sorban kapnak öröklési jogot, de az özvegy mindenképpen megkapja az általa lakott lakást, és az általa használt berendezési- és felszerelési tárgyakat (új Ptk. 7:60. § (1)).

Fel kell hívnunk a figyelmet a fentiekén túl arra, hogy hazánkban a kilencvenes években egy jelentős fordulat állt be a családalapítási szokásokban: a házasságkötések száma drámai mértékben lecsökkent, míg az élettársi kapcsolatok száma jelentősen növekedett. Ma már a megszületett gyermekek több, mint 40%-a származik házasságkötés nélküli párkapcsolati formából.⁵²

Vékás Lajos Professzor Úr felhívta a figyelmet arra,⁵³ hogy a fenti folyamatokra a közjogi (például a szociális ellátásra és társadalombiztosításra vonatkozó) szabályok már reagáltak, és jogkövetkezményeket fűztek az élettársi együttéléshez, azonban a magánjogi szabályozás egyelőre nem vett tudomást ezekről.

⁵¹ a Polgári Törvénykönyvről szóló T/7971. számú törvényjavaslat indoklása, 688.

⁵² Vékás Lajos: „Bírálat és jobbító észrevételek az új Ptk. Törvényjavaslatához (a zárószavazás előtt)”, Magyar Jog, LX. évfolyam, 2013/1. szám 2.

⁵³ 49. l.j (Vékás) 2.

Éppen ezért már a Szakértői Javaslat, illetve később a Polgári Törvénykönyvről szóló (módosítások nélküli) T/7971. számú törvényjavaslat olyan előremutató és indokolt újítást hozott volna, hogy a be nem jegyzett élettárs az örökhagyóval közösen lakott lakáson és közösen használt berendezési és felszerelési tárgyakon holtig tartó használati jogot örökölné (ha legalább tíz éve, és az öröklés megnyílásakor is, fennállt az életközösség). Ez rendelkezés azonban a zárószavazás előtt elfogadott módosító indítványok egyik következményeként nem maradt benne az új Ptk.-ban.

8. Változtatást elősegítő egyéb hatások

Röviden említést kell tennünk az öröklési jog változását elősegítő egyéb, bár kevésbé jelentős hatásokról így (i) az öröklési jog külföldi szabályozásának tendenciáiról, (ii) az Európai Unió jogalkotásának hatásáról illetve (iii) a hatályos Ptk. előtti magánjogi álláspontok felélesztéséről.

8.1 A külföldi jog fejlődési tendenciái

Az új Ptk. kodifikációja során általában különösen nagy figyelemmel vették számításba, hogy a felmerülő kérdésekre más jogrendszerekben milyen válaszokat lehet találni. A külföldi jog fejlődési tendenciái azonban kevésbé voltak jelentős hatással az öröklési jogra. A kodifikátorok a Szakértői Javaslatban hangsúlyozták, hogy nem zárkoznak el a külföldi jog fejleményeinek figyelembe vételétől illetve idegen példákra történő hivatkozásoktól sem,⁵⁴ azonban ezeket egyszer sem határozták meg az egyes változtatások önálló indokaként a Szakértői Javaslatához ill. a Polgári Törvénykönyvről szóló T/7971. számú törvényjavaslathoz fűzött indoklásban.

Weiss Emília továbbá rámutatott,⁵⁵ hogy a hazai tulajdonosi-, családi- és demográfiai viszonyokban hasonló változások mentek végbe, mint más országokban, ezért bizonyos esetekben a kodifikátorok ösztönösen hajlanak hasonló megoldások felé, mint más jogrendszerek.

Az öröklési jog e sajátos elszigeteltsége, nemzeti jellege elsősorban arra vezethető vissza, hogy *„az öröklési jogban a polgári jog más területeinél nagyobb jelentősége van – nem is*

⁵⁴ 4. lj (Vékás) 1152.

⁵⁵ 12. lj (Weiss) 16.

elsősorban a jogalkotói szándék oldaláról, hanem inkább az akár az örökhagyói, akár az örökös minőségben érdekelték részéről – a hagyományokhoz, a megszokotthoz és a megszokottként igazságosnak is ítélthez való ragaszkodásnak”.⁵⁶ Ez a gondolat egyébként az öröklési jogi könyv megalkotásakor többször tért vissza a változtatások elleni érvek felsorakoztatása során.

8.2 Az Európai Unió jogalkotásának hatása

Hazánk 2004. május 1-jén csatlakozott az Európai Unióhoz, melynek aktív jogalkotása erősen befolyásolta a nemzeti törvényhozást. Nemcsak a közjog, hanem egyre inkább a magánjog területén is számolni kell az uniós jog fejleményeivel, és ez különös kihívást jelent a kodifikátorok számára, hiszen az Európai Unió pontszerűen kiragad részterületeket, és a rájuk hozott szabályokat gyorsan illetve megfelelően kell beilleszteni az alapvetően rendszerben gondolkodó nemzeti jogba.⁵⁷

A kodifikátoroknak tehát folyamatosan szemmel kellett tartaniuk az Európai Unió jogalkotásának fejleményeit, hiszen a 90-es évektől már valóban megjelentek a magánjog területén is konkrét jogharmonizációs eredmények (például a társasági jog nemzeti szabályainak módosítását az uniós irányelveknek megfelelően) - az öröklési jog területén azonban nem kellett az Európai Unió jogalkotásának hatásaival számolni.⁵⁸

Az EK-Szerződés – Amszterdami Szerződéssel módosított – 65. cikke egy új közösségi jogterület, a polgári ügyekben való igazságügyi együttműködés alapjait rakta le. Azonban az ennek alapján elfogadott közösségi rendeletek sajátossága, hogy azok vagy eljárási kérdéseket szabályoznak (mint például a Brüsszel I.⁵⁹-II.⁶⁰ rendeletek) vagy pedig a kollíziós jogot (mint a Róma I.⁶¹-II.⁶² rendeletek).⁶³

⁵⁶ 12. lj (Weiss) 16.

⁵⁷ Részletesebben lásd: 1. lj (Vékás) 41-52. illetve Vékás Lajos: „Mennyiben szuverén egy EU-tagállam jogalkotása? - Magánjogi kodifikáció az EU küszöbén” előadás a Mindentudás Egyetemén, 2003.02.17.; elérhető: <http://mindentudas.hu/elodasok-cikkek/item/73-mennyiben-szuver%C3%A9n-egy-eu-tag%C3%A1llam-jogalkot%C3%A1sa?-mag%C3%A1njogi-kodifik%C3%A1ci%C3%B3-az-eu-k%C3%BCsz%C3%B6b%C3%A9n.html>;

⁵⁸ 4. lj (Vékás) 1152.

⁵⁹ A polgári és kereskedelmi ügyekben irányadó bírósági joghatóságról és a határozatok elismeréséről és végrehajtásáról szóló 44/2001/EK rendelet

⁶⁰ A házassági ügyekre és a házastársak közös gyermekét érintő szülői felelősséget érintő eljárásokra irányadó joghatóságokról és a határozatok elismeréséről és végrehajtásáról szóló 1347/2000/EK rendelet

⁶¹ A szerződéses kötelmi viszonyokra alkalmazandó jogról szóló 593/2008/EK rendelet

⁶² A szerződésen kívüli kötelmi viszonyokra alkalmazandó jogról szóló 864/2007/EK rendelet

Azonban ezeknek már azért sem lehet relevanciája, mert az EK-Szerződés 65. cikke nem tartalmaz felhatalmazást sem az anyagi öröklési jog egységesítésére, sem valamiféle egységes európai hagyatéki eljárás megalkotására.⁶⁴ Ráadásul a Brüsszel I. rendelet alkalmazási köréből kifejezetten kizárásra kerültek az öröklési viszonyok.

Ugyanakkor korán megmutatkozott az igény egy olyan európai öröklési jogi rendelet elfogadására, mely egységes, közösségi szintű szabályozást vezetne be az öröklési viszonyok nemzetközi magán- és eljárási jogi kérdéseiben.⁶⁵ Az öröklésre vonatkozó európai jogi aktus elfogadása már az 1998. évi bécsi cselekvési terv⁶⁶ prioritásai között is szerepelt, a hágai program⁶⁷ pedig a problémakör egészére kiterjedő jogi aktus előterjesztésére szólít fel (sőt előrevetítette, hogy a hatásvizsgálat következtetéseivel összhangban a végrendeletek jegyzékbe vételének kérdése egy későbbi közösségi kezdeményezés tárgyát képezheti).

A rendeletre vonatkozó konkrét tervezetet 2009 októberében tették közzé, a Tanács szakértői munkacsoportja már éveken át tárgyalta, sőt a magyar elnökség is kiemelten kezelte az ügyet (rendszeresen tartott üléseket és tematikus munkaanyagokat dolgozott ki a megegyezés reményében).

Végül révbe ért a kezdeményezés, és megjelent az Európai Parlament és a Tanács 650/2012/EU rendelete (2012. július 4.) az öröklési ügyekre irányadó joghatóságról, az alkalmazandó jogról, az öröklési ügyekben hozott határozatok elismeréséről és végrehajtásáról, valamint az öröklési ügyekben kiállított közokiratok elfogadásáról és végrehajtásáról, valamint az európai öröklési bizonyítvány bevezetéséről.

Az elfogadott rendelet szabályozza az öröklési jogi jogviszonyok nemzetközi magán- és eljárási kérdéskörei közül a három legfontosabbat, nevezetesen (i) a joghatóság, (ii) az alkalmazandó anyagi jog, valamint (iii) a határozatok kölcsönös elismerését és végrehajtását a tagállamok között. A rendelet fontos vívmánya, hogy elegendővé válna a hagyatéki eljárást csupán egyetlen tagállamban lefolytatni az

⁶³ Szócs Tibor: „A nemzetközi öröklési jog új távlatai – küszöbön az egységes európai szabályozás” in: MOKK (szerk.): Polgári és Polgári Eljárásjogi szabályok átalakulása az Európai Unió Jogában (Magyar Országos Közjegyzői Kamara, Budapest 2009) 12.

⁶⁴ 60. lj (Szócs) 12.

⁶⁵ 60. lj (Szócs) 11.

⁶⁶ HL L 12., 2001.1.16.

⁶⁷ HL C 19., 1999.1.23.

adott örökhagyó tekintetében, és az eljárás során meghozott határozat illetve az annak során kibocsátott un. Európai Öröklési Bizonyítvány joghatásait minden tagállamnak kötelessége lenne elismerni az ott fellelhető hagyatéki vagyon vonatkozásában. A rendeletet a 2015. augusztus 17-én vagy azt követően elhunyt személyek utáni öröklésre kell alkalmazni, és várhatóan könnyebbé, gyorsabbá és költségkímélőbbé teszi a hagyatékkal kapcsolatos, határokon átnyúló igényérvényesítést.

8.3 A hatályos Ptk. előtti magánjogi álláspontok felélesztése

A hatályos Ptk. előtti magánjogi álláspont sem jelent meg egyetlen esetben sem a változtatások önálló indokaként, azonban afféle másodlagos, megerősítő érvként többször hivatkoznak rá a kodifikátorok.

Erre lehet egy példa, hogy az új Ptk. (ahogyan azt korábban említettük) külön szabályt állít fel hagyatéki költségeikért (azaz a hagyaték megszerzésével, biztosításával és kezelésével járó költségeikért) és a hagyatéki eljárás költségeiért történő örökös felelősségre, ugyanis ezekért az örökös adott esetben saját vagyonával is felel (új Ptk. 7:96. §), mivel ezek a költségek az örökös érdekét szolgálják.⁶⁸ A Legfelsőbb Bíróság egy közzétett döntésében⁶⁹ ugyanezt a szabályt alkalmazta, tehát a bírósági gyakorlatban alkalmazott és megfelelőnek vélt megoldást törvényi szintre emelkedik, de a rendelkezéshez fűzött indoklás megemlíti, hogy a „rég magánjogi júdikatúra” is ezt az álláspontot képviselte.⁷⁰

A Ptk. előtti idők magánjogi tudományát nagy tisztelet övezi annak magas színvonala miatt, azonban így is okkal merülhet fel a kérdés, hogy miért lehet rá hivatkozni mind a mai napig. Többről van szó, mint pusztán a tisztelet kifejezéséről. A hatályos Ptk.-t történelmileg szerencsétlen időszakban fogadták el, hiszen a magánjog jelentősége nagyban lecsökkent piacgazdaság négy évtizeden át tartó megszüntetésével; de az azt megelőző jogirodalom még piacgazdasági viszonyok között bontakozott ki, ami miatt az ott kifejtett vélemények különösen értékesek és felhasználhatóak maradtak.⁷¹

⁶⁸ a Polgári Törvénykönyvről szóló T/7971. számú törvényjavaslat indoklása, 695.

⁶⁹ EBH2005. 1213. sz.

⁷⁰ a Polgári Törvénykönyvről szóló T/7971. számú törvényjavaslat indoklása, 695.

⁷¹ Erre az összefüggésre Faludi Gábor egyetemi docens hívta fel a figyelmet az ELTE Bibó István Szakkollégiumban rendezett Szakmai Napok során 2011. május 5-én.

9. Összegzés és a zárószavazás előtti módosítások

A hatályos Ptk. öröklési jogi részének radikális átalakítása nem, de átfogó felülvizsgálata indokolt volt. Az öröklési jog számos tulajdonságában eltérést mutat a polgári jog egyéb területeitől, és ezt az új Ptk. öröklési jogi könyvének változtatásai mögött meghúzódó indokok is alátámasztják.

A hatályos Ptk. öröklési jogi része minimális módosításokkal szolgálta végig az elmúlt évtizedeket. Ehhez az is szükséges volt, hogy a bíróságok megfelelően reagáljanak a felmerült értelmezési kérdésekre. Így érthető, hogy az új Ptk. számos ponton építette be a törvény szövegébe a bírói gyakorlatban megszilárdult eredményeket.

Bizonyos gyakorlati problémákra nem érkeztek válaszok vagy nem megfelelő válaszok érkeztek, ezért számos esetben ezek orvoslása történt meg az új Ptk. öröklési jogi könyvében, mint ahogy jellemzőek voltak a pusztán dogmatikai okokra visszavezethető változtatások is.

A hatályos Ptk. általános felülvizsgálatát és rekodifikációját az annak elfogadása óta Magyarországon végbement, mélyreható gazdasági és társadalmi változások indokolták elsősorban. Az öröklési jog sajátossága azonban, hogy a gazdasági élet változásai kevésbé közvetlenül érintik, ezért e körben jóval kevesebb módosítás vezethető vissza gazdasági okokra, sőt a családi-demográfiai viszonyokban bekövetkezett jelentős változások sem indokolták e jogterület radikális átalakítását.

Az öröklési jog további sajátossága, hogy más jogrendszerektől jóval elszigeteltebb, és a társadalom részéről jóval erősebb a megszokott szabályokhoz való ragaszkodás. Ezzel indokolható, hogy (szemben a polgári jog más területeivel) a külföldi jog fejlődési tendenciái alig befolyásolták a kodifikáció irányát. A hatályos Ptk. előtti magánjog megoldásainak elővétele sem volt különösebben jellemző.

Az Európai Unió jogalkotása ma már a magánjogot is érinti, a kodifikátoroknak folyamatosan szemmel kellett ezt tartaniuk, de az öröklési anyagi jogi szabályok egyelőre érintetlenül maradtak.

Korábban említettük, hogy a zárószavazás előtt elfogadott módosító indítványok egyik következményeként nem maradt benne az új Ptk.-ban az a rendelkezés, amely alapján a be nem jegyzett élettárs az örökhagyóval közösen lakott lakáson és közösen használt berendezési és felszerelési tárgyakon holtig tartó használati jogot örökölné (ha legalább tíz éve, és az öröklés megnyílásakor is, fennállt az életközösség).

Ezen túlmenően további váratlan és nem kellően megindokolt módosításokat is elfogadott az Országgyűlés az öröklési joghoz kapcsolódóan, amelyek azonnal szakmai bírálat tárgyává váltak.⁷²

A kitagadási ok köre egyrészt módosult azáltal, hogy kitagadható vált, aki az örökhagyó sérelmére bűncselekményt követett el (új Ptk. 7:78. § (1) bekezdés b)) illetőleg az, aki az örökhagyó egyenesági rokonának, házastársának vagy élettársának életére tört vagy sérelmükre egyéb súlyos bűncselekményt követett el (új Ptk. 7:78. § (1) bekezdés c)) - eredetileg nem bűncselekmény, hanem bűntett szerepelt a törvényjavaslatban. A kitagadási ok köre másrészt kiegészült két esetkörrel, amely alapján kitagadhatóvá vált az a végrehajtandó szabadságvesztésre ítélt kötelesrészre jogosult személy, aki a büntetését még nem töltötte ki (új Ptk. 7:78. § (1) bekezdés f)); valamint az, aki a tőle elvárható segítséget nem nyújtotta, amikor az örökhagyónak szüksége lett volna rá (új Ptk. 7:78. § (1) bekezdés g)).

További meglepetésszerű módosítás a törvényjavaslat eredeti szövegén, hogy az Országgyűlés a kötelesrész mértékét egy, a zárószavazás előtt elfogadott indítvány alapján a törvényes örökrész egyharmadára csökkentette le a százötven éve elfogadott⁷³ egykettőhöz képest.

⁷² 49. Ij (Vékás) 6-7.

⁷³ 49. Ij (Vékás) 6.

Felhasznált irodalom

Besenyi Lajos: *De lege ferenda gondolatok az öröklési jog köréből*, In: Tóth Károly (szerk.): Emlékkönyv Dr. Szabó András egyetemi tanár 70. születésnapjára. József Attila Tudomány Egyetem Állam- és Jogtudományi Karának tudományos bizottsága, Szeged, 1998, 33-44. o.

Csizmazia Norbert: *Az új holland öröklési jog*. In Polgári jogi kodifikáció V(2003) 2. sz. 30-38. o.

Csulák László: *Újdonságok az orosz öröklési jogban*. Magyar Jog LIII(2006) 4. sz. 245-248. o.

Harmathy Attila: *A rendszerváltás utáni időszak polgári jogáról*, In: Sárközy Tamás - Vékás Lajos (szerk.): Eörsi Gyula emlékkönyv. HVG-ORAC Lap- és Könyvkiadó Kft., Budapest 2002, 11-39. o.

Menyhárd Attila: *Dologi jog*, Osiris Kiadó, Budapest, 2007

Nótári Tamás – Papp Tekla: *Az együtt elhalás problémája a történetiség és az új Ptk. koncepciójának tükrében*, Szegedi Tudományegyetem Állam- és Jogtudományi Karának tudományos bizottsága, Szeged 2004.

Sárközy Tamás (lektor): *A gazdasági társaságok nagy kézikönyve*, CompLex Kiadó Jogi és Üzleti Tartalomszolgáltató Kft., Budapest, 2007

Szócs Tibor: *A nemzetközi öröklési jog új távlatai – küszöbön az egységes európai szabályozás*, In: MOKK (szerk.): Polgári és Polgári Eljárásjogi szabályok átalakulása az Európai Unió Jogában, Magyar Országos Közjegyzői Kamara, Budapest, 2009

Vékás Lajos: *Bírálat és jobbító észrevételek az új Ptk. Törvényjavaslatához (a zárószavazás előtt)*, In: Magyar Jog, LX.(2013) 1. sz. 1-7. o.

Vékás Lajos: *Elméleti és szerkezeti előkérdések az új Polgári Törvénykönyvhöz*, In: Jogtudományi Közlöny LIV(2000) 2. sz., 41-52. o.

Vékás Lajos (szerk.): *Szakértői Javaslat az új Polgári Törvénykönyv tervezetéhez*, CompLex Kiadó, Budapest, 2008

Vékás Lajos: *Parerga – Dolgozatok az új Polgári Törvénykönyv tervezetéhez*. HVG-ORAC Lap- és Könyvkiadó Kft., Budapest 2008 (IV. rész: *Elvi kérdések az új PTK. Tervezetéhez készített Szakértői Javaslatban* / III. Fejezet: *Az öröklési jog elvi kérdései*. 298-327. o.)

Weiss Emília: *A Ptk. öröklési jogi könyvének koncepciója*, In: Polgári Jogi Kodifikáció III(2001) 6. sz. 16-28. o.

Weiss Emília: *A tradicionális megoldások megőrzésének és/vagy meghaladásának kérdései az öröklési jog kodifikációjában* In Kisfaludi András (szerk.): *Liber Amicorum – Ünnepi előadások és tanulmányok Harmathy Attila tiszteletére*, ELTE Állam- és Jogtudományi Kar, Budapest 2007, 317-339. o.

A KÖTET SZERZŐI

CHIOVINI MÁRK

2006-ban érettségizett a kecskeméti Katona József Gimnáziumban, majd tanulmányait az Eötvös Loránd Tudományegyetem Állam- és Jogtudományi Karán, jogász szakon folytatta, ahol 2012 februárjában vehette át summa cum laude minősítésű diplomáját. 2008 tavaszán vették fel a Bibó István Szakkollégiumba, ahol a Civilisztika Műhely tagjaként végezte szakmai munkáját.

A 2009-2010. tanév első félévében Erasmus-ösztöndíj keretében Olaszországban, a Padovai Egyetemen nemzetközi jogot és polgári jogot tanult. A 2010-2011. tanévben az ELTE ÁJK Polgári Jogi Tanszékének munkáját demonstrátorként segítette. Vendéghallgatóként előadásokat látogatott a Közép-európai Egyetemen (CEU). A 2011 tavaszán megrendezett XXX. OTDK Állam-és Jogtudományi Szekciójában a genetikailag módosított növényekkel kapcsolatos kártérítési felelősségről szóló dolgozatával a polgári jogi II. tagozat különdíját nyerte el.

Az egyetemi és szakkollégiumi kötelezettségek teljesítése mellett több ügyvédi irodában gyakornokként dolgozott, diplomája megszerzése óta pedig ügyvédjelölt a Nagy és Trócsányi Ügyvédi Irodában. Érdeklődése elsősorban a polgári jogra, azon belül is a dologi jogra, kötelmi jogra valamint a kártérítési jogra (különösen a felelősség speciális eseteire) terjed ki. Angolul és olaszul beszél.

Elérhetősége: mark.chiovini@gmail.com

HORVÁTH ESZTER

Az ELTE ÁJK végzős jogász szakos hallgatója. 2008 óta a Bibó István Szakkollégium tagja. Kezdetben elsősorban az alkotmányjog iránt mutatott érdeklődést, a Szakkollégiumban a Közjogi Műhelyhez csatlakozott, másodévesként pedig felvételt nyert az egyetem alkotmányjogi tanszékén működő Közjogi Körbe. 2010-ben az egyéni választókerületek aránytalanságairól szóló, *Elmulasztott egyenlőség* című dolgozata megjelent a Szakkollégium és a Political Capital közös kiadványában.

Később érdeklődése a polgári jog (elsősorban a kötelmi és társasági jog) irányába fordult, ezért a Civilisztika Műhely tagja lett. Jelenleg egy ügyvédi irodában teljesíti szakmai gyakorlatát, ahol elsősorban követeléskezeléssel, adójoggal és társasági joggal kapcsolatos ügyek vitelében segédkezik.

2011-ben egy szemesztert töltött a Regensburgi Egyetemen, ahol elsősorban magánjogi tantárgyakat hallgatott. Angolul és németül beszél.

Elérhetősége: horvatheszter90@gmail.com

SZABÓ SAROLTA ÉDUA

1990-ben született, a Fazekas Mihály Fővárosi Gyakorló Gimnáziumban érettségizett. 2009-ben kezdte el tanulmányait az ELTE Állam- és Jogtudományi karának jogász szakán és tanulmányai első szemeszterében nyert felvételt az ELTE Bibó István Szakkollégiumba.

Már az egyetemi tanulmányai kezdetén a magánjog felé irányult az érdeklődése, így a Szakkollégium Civilisztika Műhelyének tagja lett. Másodévesen a kar Római Jogi Tanszékén, harmadéves korától kezdve pedig a Polgári Jogi Tanszéken folytat demonstrátori tevékenységet. Egyetemi tanulmányai kezdetétől kezdve látogatta a Polgári Jogi TDK üléseit, majd negyedévesen a diákkör titkárává választották. Harmadéves kora óta érdeklődik a polgári perjog iránt is, 2012 áprilisában második helyezést ért el a Polgári Eljárásjogi Tanszék által szervezett perbeszédmondó versenyen. „Az anyagi és alaki igazság a polgári perben” című dolgozatát a 2013 tavaszán Szegeden megrendezett XXXI. Országos Tudományos Diákköri Konferencia Állam- és Jogtudományi Szekciója polgári eljárásjogi tagozatában I. helyezéssel jutalmazták.

Kimagasló eredményeiért 2011/2012-es és a 2012/2013-as tanévben köztársasági ösztöndíjban részesült. Felsőfokon beszél német nyelven és erős középfokon angol nyelven.

Elérhetősége: saroltaszabo0803@gmail.com

SZIGETI FLÓRA

2007-ben kezdte meg tanulmányait az ELTE Állam- és Jogtudományi Karán. Ugyanezen év ősze óta az ELTE Bibó István Szakkollégium és a Nemzetközi Jogi Műhely tagja, 2008 óta pedig a Moholy-Nagy Művészeti Egyetem design- és művészetelmélet szakos hallgatója.

2009 őszén a Humboldt Universität zu Berlin Erasmus-ösztöndíjas hallgatója, több szemeszterben pedig a Central European University vendéghallgatója volt. 2010 nyarán részt vett a Humboldt-Tulane International Summer School on Dispute Resolution mediációs képzésén és az ELTE-Humboldt csereszemináriumon.

Érdeklődésének középpontjában a szellemi alkotások jogának elméleti alapjai és a szabályozással kapcsolatos új technikai-technológia körülmények, érdekek, értékek állnak. Angol és német felsősokú nyelvtudással rendelkezik.

A szellemi alkotások jogának témájában az Erdélyi Tudományos Diákköri Konferencián, művészetfilozófiai tárgyú dolgozatával pedig a Partiumi Tudományos Diákköri Konferencián ért el második helyezést, az Országos Tudományos Diákköri Konferencián különdíjat kapott 2013-ban.

Elérhetősége: szigeti.floramarta@gmail.com

TROMBITÁS MÓNIKA

Trombitás Mónika 1990-ben született Budapesten. Középiskolai éveit a gödöllői Premontrei Szt. Norbert Gimnáziumban töltötte, a 2009-ben letett érettségije után az Eötvös Lóránd Tudományegyetemen folytatta tanulmányait, majd egy évvel később a Budapesti Corvinus Egyetem Politológia szakára is felvételt nyert.

A Bibó István Szakkollégium 2009-ben választotta tagjává, ahol a Civilisztika Műhely tagjaként helyezkedett el. Az ELTE és BCE egyetemeken végzett tanulmányai mellett a mainzi Johannes Gutenberg Universitát, és a moszkvai Puskin Intézetben is folytatott tudományos munkát. A Szakkollégiumi tevékenysége mellett az ELTE Közjogi Tudományos Diákkörben is szerepet vállal.

Szakmai tapasztalatai között megemlítenéd a Taylor Wessing, Bánki és Társai Ügyvédi Irodánál, illetve a PWC Réti, Antall és Társai Ügyvédi irodánál végzett gyakornoki munka. Beszélt nyelvei között szerepel a német, a spanyol, az orosz, és az angol is, amely utóbbiból szaknyelvi tudással is rendelkezik.

Elérhetősége: trombitas.monika@gmail.com

TÓTH ANGÉLA

2008-ban érettségizett az Eötvös Loránd Tudományegyetem Radnóti Miklós Gyakorlóiskolájában, ahol végzősként megnyerte az Országos Középiskolai Tanulmányi Versenyen francia nyelvből, majd ebben az évben megkezdte felsőfokú tanulmányait az egyetem jogász szakán. Első évesen nyert felvételt a Bibó István Szakkollégiumba, ahol tagja volt a Nemzetközi Jogi és Európai Jogi Műhelynek, illetve a Civilisztika Műhelynek is.

A Szakkollégium keretei között a különböző szemináriumok mellett részt vett a dr. Menyhárd Attila által vezetett „Új Ptk. Kutatócsoport” munkájában, illetve egyebek mellett tutori dolgozatot írt „A jóhiszeműség és tisztesség elve a francia magánjogban, valamint a francia bírósági gyakorlatban” címmel. 2009-től két éven át az ELTE ÁJK Római Jogi Tanszékének demonstrátora, 2010-től valamennyi tanévben Köztársasági Ösztöndíjas. A Szecskay Ügyvédi Irodában és a Szűcs és Társai Ügyvédi Irodában összesen négy év szakmai gyakorlatot szerzett, Erasmus ösztöndíjjal 2011-től fél évet az Université Panthéon-Assas Paris II-n töltött.

„Az univerzális joghatóság problémája a nemzetközi jogban” című dolgozatával elnyerte a XXXI. Országos Tudományos Diákköri Konferencia Állam-és Jogtudományi Szekció, Nemzetközi Jogi Tagozatának első helyét.

Elérhetősége: angela.toth.angi@gmail.com

TÓTH GYÖRGY

2009-ben érettségizett a debreceni Tóth Árpád Gimnáziumban, majd ugyanebben az évben nyert felvételt az ELTE Állam- és Jogtudományi Karának jogász szakára is.

Az ELTE Bibó István Szakkollégiumba 2010 tavaszán nyert felvételt. Tanulmányait a Civilisztika Műhelyben folytatja, amelynek keretében részt vett e kötet elkészítésében is. Érdeklődési köre a polgári jog klasszikus területei mellett kiterjed a polgári eljárásjogra és a nemzetközi magánjogra is. A Szakkollégiumban a közösségi élet aktív résztvevője, a Felvételi Bizottság korábbi elnöke.

Az Egyetemen a Polgári Jogi Tudományos Diákkör rendszeres látogatója, a 2011/2012.-tanévben a Polgári Jogi Tanszék demonstrátora is. Az elméleti tanulmányok mellett igyekszik a jogi munkához szükséges gyakorlati képességeit is fejleszteni, ennek eredményeként 2012-ben a kari Polgári Eljárásjogi Perbeszédmondó Verseny III. helyezette volt. Az egyetemi közéletben aktívan részt vesz, tagja az Instruktori Körnek, aminek köszönhetően hozzájárulhatott az utóbbi évek nagysikerű karitatív rendezvényeihez is. Emellett a 2011/2012. tanévben az Európai Joghallgatók Szövetségének budapesti tagszervezeténél látott el alelnöki feladatokat. Tanulmányi és közéleti tevékenysége miatt a 2011/2012. tanévben Köztársasági Ösztöndíjban részesült.

Tanulmányait jelenleg Erasmus ösztöndíj keretében, a Leuveni Katolikus Egyetemen folytatja.

Elérhetősége: tograba@gmail.com

DR. ZÓRÁD SÁNDOR VIKTOR

2006 őszén csatlakozott a Bibó István Szakkollégiumhoz, egy évvel később pedig annak Civilisztika Műhelyéhez. Egyetemi évei során előbb a Római Jogi Tanszék, később a Polgári Jogi Tanszék demonstrátora, illetve egy évig köztársasági ösztöndíjas és a Polgári Jogi Tudományos Diákkör vezetője. A Civil Times nevű tudományos diákköri folyóirat alapítója. 2008/2009-ben az Erasmus Kollégium (a Láthatatlan Kollégium utódintézményének) tagja.

A 2009/2010. tanévben a University of Warwick (Coventry, Egyesült Királyság) Erasmus-ösztöndíjas hallgatója, ahol az angol jogrendszer alapjai mellett elsősorban az angol magánjog egyes részeit volt lehetősége megismerni (kártérítési jog; szerződések joga; dologi jog).

Gyakornokként a Szecskay Ügyvédi Irodában dolgozott, és elsősorban társasági joggal foglalkozó ügyvédek munkáját segítette. Tanulmányai folytatásakor elsősorban a polgár jog klasszikus területei iránt érdeklődött, számos ilyen témájú előadást szervezett vagy tartott, és szakdolgozatát az öröklési jog új Ptk.-beli változásairól írta.

Az ELTE Állam- és Jogtudományi Kar jogász szakán 2012 nyarán szerezte meg diplomáját "summa cum laude" minősítéssel. Lediplomázásától kezdve a Kajtár Takács Hegymegi-Barakonyi Baker & McKenzie Ügyvédi Iroda Corporate-M&A csoportjának ügyvédjelöltje - a vállalatfelvásárlás mellett főleg társasági jogi, kereskedelmi jogi és munkajogi ügyekben vesz részt.

Elérhetősége: svzorad59@gmail.com

